3 | 2021

český časopis historický

The Czech Historical Review

Ročník 119 / Založen 1895

3 | 2021

český časopis historický

The Czech Historical Review

Ročník 119 / Založen 1895

OBSAH | *CONTENTS*

Studie | *Studies*

ŠANDERA Martin
Zelenohorská jednota a císař Fridrich III. –
spojenec, protektor i protivník 537
(The League of Zelená Hora and the Emperor Friedrick III. –
The Ally, Protector and Adversary)

BŮŽEK Václav
Sňatek Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské 565
(The Wedding of Vilém of Rosenberg and Anna Maria of Baden)

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenzní článek

WERNISCH Martin
Nad výsledky mezinárodního bádání k 500. výročí reformace 612
(Část první)

Recenze

Steffen PATZOLD
Wie regierte Karl der Große?
Listen und Politik in der frühen Karolingerzeit 662
(Martin Šenk)

Josef ŽEMLIČKA
Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie 665
(Petr Sommer)

Wawrzyniec KOWALSKI
The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of Priest of Duklja 668
(Peter Bučko)

Lucie DOLEŽALOVÁ – Karel PACOVSKÝ (edd.)
*Lipnická bible. Štít víry v neklidných časech pozdního středověk*u 674
(František Šmahel)

Vojtěch BAŽANT – Jiří DYNDA – David ŠIMEČEK – Martin ŠORM (edd.)
Staré baby. Ženy a čas ve středověké Evropě 681
(František Šmahel)

Tilman HAUG – André KRISCHER (Hrsg.)
Höllische Ingenieure. Kriminalitätsgeschichte der Attentate und Verschwörungen zwischen Spätmittelalter und Moderne 686
(Petr Kreuz)

Edvard BENEŠ
La Boemia contro L'Austria-Ungheria. La libertà degli Zceco-Slovacchi e l'Italia. Con prefazione dell'on. Andrea Torre. Casa editrice Ausonia 690
(Jitka Jonová)

Jana KASÍKOVÁ
Ať mohou přijeti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947 693
(Lucie Felcan Rajlová)

Ivo ČERMÁK – Radovan ŠIKL (eds.)
Příběh československé psychologie, I. Rozhovory s osobnostmi oboru 696
(Radmila Švaříčková Slabáková)

Martin NODL
Na vlnách dějin. Minulost – přítomnost – budoucnost českého dějepisectví 700
(Petr Vorel)

Zprávy o literatuře 706

PÁNEK Jaroslav
Thomas Winkelbauer – čestný člen Sdružení historiků ČR 728
The Austrian Historian Thomas Winkelbauer –
a New Honorary Member of the Association of Historians of the Czech Republic

NĚMEČEK Jan
Medaile Františka Palackého za zásluhy v historických vědách
Piotru Macieji Majewskému 735
The Polish Historian Piotr Maciej Majewski Awarded
The František Palacký Honorary Medal for Merit in the Historical Sciences

Nekrology

Eduard Šimek (22. února 1936 Praha – 21. července 2021 Praha)
(Petr Vorel) 739

Ivan Dorovský (30. července 1934 Čuka – 24. srpna 2021 Brno)
(Jaroslav Pánek) 743

Jan Křen (22. srpna 1930 – 7. dubna 2020)
(Jiří Pešek) 750

Knihy a časopisy došlé redakci 751
Výtahy z českých časopisů a sborníků 751

STUDIE

Zelenohorská jednota a císař Fridrich III. – spojenec, protektor i protivník

MARTIN ŠANDERA

MARTIN ŠANDERA: The League of Zelená Hora and the Emperor Friedrick III. – The Ally, Protector and Adversary

The treatise follows the development of the mutual relations of the opposition group of the Bohemian Catholic nobility of the so-called League of Zelená Hora and Holy Roman Emperor Frederick III of Habsburg, whose support was besides the Pope to legitimate the resistance of the aristocracy against King George of Poděbrady. It shows the property interests of the leading representatives of the League in Austria, reveals the ties to the personalities of Frederick's court, assesses the impact of the Affair with Poisons from 1465 and the motives of the parties involved. The emperor's support was not enough to gain military assistance from the Holy Roman Empire, so in the end the League of Zelená Hora offered the Bohemian throne to the Hungarian king Matthias Corvinus. After the death of George of Poděbrady, this organization lost any real interest in the continuation of the war, tried for a certain balance between the emperor and the king of Hungary Matthias Corvinus, but managed to avoid Corvinus using his personal conflict with Frederick III from 1476–1477 to his own advantage.

Keywords: Late Middle Ages – Bohemian-Austrian Relations – League of Zelená Hora – Emperor Frederick III

Česká vyšší šlechta si v období vrcholného a zvláště pozdního středověku zvykla na významný podíl na vládní moci ve státě a neváhala opakovaně vystoupit proti vlastnímu králi. Nepsané pravidlo říkalo, že naději na úspěch proti panovníkovi má jen ta vzpoura, do které je určitým způsobem zapojen jiný příslušník vládnoucí dynastie. Již od 13. století tu však byl významný precedens hledat podporu i u panovníka Svaté říše římské, když v letech 1276–1278 opoziční šlechtický blok z jižních a západních Čech našel spojence proti českému králi v osobě zakladatele habsburské moci ve střední Evropě Rudolfu I.[1]

Roku 1317 posloužil římský vzdorokrál, rakouský vévoda Fridrich Sličný nově zformované šlechtické opozici k nátlaku na mladého Jana Lucemburského a v létě 1394 našla tzv. I. panská jednota díky Jindřichu I. z Rožmberka podporu proti králi Václavu IV. v rakouském vévodovi Albrechtu III., habsburský spojenec jí dokonce umožnil zavléci českého panovníka na několik týdnů do Rakouska.[2]

Podporu i záštitu legitimizující její postup proti vlastnímu králi hledala v habsburském panovníku Svaté říše římské i Zelenohorská jednota, působící v letech 1465–1479. Tento opoziční blok vysoké katolické šlechty nespokojené s tím, že se jí z podílu na výkonné i soudní moci ve státě nedostává tolik, kolik by si sama přála, byl kromě politických cílů provázán i spletitou sítí příbuzenských vazeb.[3] Šíří propagační

1 Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, Praha 1978, s. 286–289; Vratislav VANÍČEK, *Šlechta a český stát za vlády Přemyslovců. K formování ideologie české šlechty od 11. do počátku 14. století*, Folia Historica Bohemica (dále jen FHB) 12, 1988, s. 65–107.

2 Text vídeňské dohody s Fridrichem Sličným – *Monumenta Germaniae Historica* (dále jen MGH). *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum inde ab a. MCCCXIII usque ad a. MCCCXXIV (1313–1324).* Ed. Jakob Schwalm, Hannover–Leipzig 1909–1913, s. 382–384 č. 468; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae 3: annorum 1311–1333*. Ed. Josef Emler, Praha 1890, s. 163–165 č. 408; z literatury Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba (1296–1346),* Praha 1994, s. 258. O panské jednotě z roku 1394 viz *Archiv český či staré písemné památky české i moravské* (dale jen AČ) 1. Ed. František Palacký, Praha 1842, s. 52–68; dale Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. a jeho doba (1361–1419*), Praha 1989, s. 233–235 a s. 277. K celkovému zhodnocení šlechtických opozičních skupin v českém středověku Jaroslav BOUBÍN, *Vznik panských jednot*, Mediaevalia Historica Bohemica 1, 1991, s. 217–229.

3 Hermann MARKGRAF, *Die Bildung der katholischen Liga gegen König Georg von Podiebrad*, Historische Zeitschrift 38, 1877, s. 48–82 a s. 251–273; Josef VÁLKA, *Stavovství a krize českého státu ve druhé polovině 15. století*, FHB 6, 1984, s. 65–89; k témuž Martin ŠANDERA, *Zelenohorská jednota. Stav poznání, otázky a úkoly*, in: Martin Šadera – Zdeněk Beran et al., Poděbradská éra v zemích České koruny, Praha 2016, s. 172–182 a s. 270–276. O provázání Jednoty příbuzenskými vazbami Ivana NOHOVÁ, *Příbuzenské vztahy členů Zelenohorské jednoty*. Disertační práce, Pedagogická falkulta Univerzity Karlovy, Praha 2008. Bogusław CZECHOWICZ, *Tito všichni, které pozval uvedený Jošt. Znaczenie Wrocławia I biskupa Jodoka z Rożemberka w umacnianiu sie katolickiej pozycji wobec króla Jerzego v latach 1465–1466,* Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 34, 2014, s.179–206. Síla Zelenohorské jednoty

kampaně a snahou učinit ze svého sporu s králem mezinárodní téma překonala Zelenohorská jednota všechny předchozí opoziční bloky v Čechách.[4]

Jak byl vlastně císař Fridrich III. Habsburský (1440–1493), který se posléze inspiroval v přístupu k Zelenohorské jednotě jednáním svého velkého předchůdce Rudolfa I., zapojen do mocenského zápasu v Čechách? Lze prohlásit, že byl do něj více vtažen, než že by iniciativa vycházela od něho samotného. Zelenohorská jednota totiž představovala spolek méně rytířsky přímočarý než ten, který v Rudolfových časech vedl proslulý Záviš z Falkenštejna.

S císařem udržovali někteří představitelé budoucí Zelenohorské jednoty kontakty již od čtyřicátých let 15. století, faktický tvůrce tohoto spolku Zdeněk ze Šternberka se s císařem osobně setkal již v roce 1447 a od časů Oldřicha II. (1420–1462) se tradovaly Habsburkovy intenzivní styky s vlastníky největší pozemkové državy v Čechách – Rožmberky. Oldřichův syn Jan II. z Rožmberka navíc opět rod vrátil i na rakouskou půdu, z rukou Reinprechta V. z Walsee získal nejen zastavený Vítkův kámen, ale i haslašské panství v Horním Rakousku a stejně jako Šternberk udržoval kontakty s příslušníky rakouských rodů zastoupených na Fridrichově dvoře.[5] Císařovy dvořany a diplomaty poznali budoucí představitelé panské opozice

---

spočívala hlavně na 63 hradech a dalších podpůrných místech, přičemž Rožmberkové, Šternberkové a Házmburkové měli asi 60 % z celkového počtu hradních pevností.

4 Tento opoziční blok příslušníků vysoké šlechty působící v letech 1465–1479, pro nějž se v historiografii podle místa jeho ustavujícího sjezdu vžil název Zelenohorská jednota, tvořili vratislavský biskup Jošt z Rožmberka, Jan z Rožmberka (vladař rožmberského rodu v letech 1457–1472), nejvyšší purkrabí pražský Zdeněk ze Šternberka, nejvyšší dvorský sudí Království českého Jan Zajíc z Házmburka, jeho bratr Oldřich Zajíc z Házmburka, Bohuslav VII. ze Švamberka, Vilém z Ilburka, Jindřich st. z Plavna, Děpolt z Rýzmburka, Zdeňkovi synové Jaroslav a Jan ze Šternberka, Jindřich z Hradce, Burian z Gutštejna, Jindřich ml. z Plavna, Linhart z Gutštejna a na Klenové a Dobrohost z Ronšperka. Rudolf URBÁNEK, *České dějiny, díl III. Věk poděbradský, IV. Čechy za kralování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464*, Praha 1962, s. 15–17, 27–28 a 278–281; Frederick Gothold HEYMANN, *George of Bohemia. King of Heretics*, Princeton 1965, s. 149–164; Josef MACEK, *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967, s. 119–127; zhodnocení jeho politiky ve vztahu k císaři a jeho bratru Albrechtovi srov. Jaroslav BOUBÍN et al., *Hledání nové Evropy. Mírový projekt krále Jiřího*, Praha 2015, s. 156–161.

5 Rožmberkové od roku 1341 až do 1599 drželi v Horních Rakousích haslašské panství (*Haslach* an der Mühl) v okrese Rohrbach. K rozsahu haslašského panství Adam MAIDHOF, *Die Passauer Urbare I. Die Urbare des Hochstifts im 13. und 14. Jahrhudert*, Passau 1933, s. 660–664. Uta HENNINGSEN, *Besitz und Einkünfte der Herren von Rosenberg in Böhmen nach dem Urbar von 1379/84*, Marrburg – Lahn 1989. Nejobsáhlejší práci české historiografie k tomuto tématu podal Robert ŠIMŮNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdněstředověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*. Praha 2005, kde je na s. 50 nastíněn i vývoj vazeb Rožmberků k pasovskému biskupství. K rožmberským stavebním aktivitám v Haslachu Roman LAVIČKA, *Pozdně gotické kostely na rožmberském panství*, České Budějovice 2013, s. 78–81.

i při jejich misích do Čech a na Moravu v letech 1458, 1459 a zvláště pak v srpnu roku 1463, kdy císařův rada Johann (Hans) Rohrbach vedl poselství Fridricha III. na mírový sjezd wittelsbašské a hohenzollernské (procísařské) strany do Prahy, kde král Jiří jako nejvyšší zvolený arbiter vynesl celkem pět smírčích rozsudků ve věci znesvářených říšských knížat.[6]

Kontakty s Fridrichem III. a jeho dvorem zintenzivnily po roce 1462, kdy se polovina budoucích příslušníků Zelenohorské jednoty (Zdeněk ze Šternberka, Jan z Rožmberka, Burian a Jan z Guštejna, Jan a Oldřich Zajícové z Házmburka, Vilém a Půta z Ilburka, Dobrohost z Ronšpeka, Bohuslav ze Švamberka) účastnila české výpravy, která zachránila císaře z vídeňského hradu, kde ho spolu s vídeňskými měšťany obléhali stoupenci jeho bratra vévody Albrechta VII. Zdeněk ze Šternberka 4. prosince dokonce provázel císařovnu Eleonoru a její děti z vídeňského hradu.[7] Paradoxně v této fázi vzájemných vztahů českých katolických pánů a císaře dominovaly upomínky o zástavy a peníze, které vděčný Habsburk

6 Už v roce 1461 byl vedoucím mise v Praze, pokyny císařským vyslancům viz *Briefe und Acten zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III.* Ed. Adolf Bachmann, Fontes Rerum Austriacarum II/44, Wien 1862, s. 277–279 č. 191, jejich list Fridrichu III. ze 7. prosince 1461, tamtéž, s. 295, č. 207; a další kurfiřtu Fridrichu Saskému z 8. prosince: s. 295, č. 208. Znění dohod z srpna 1463 známe z *Des Heil. Römischen Reichs Teutscher Nation ReichsTags Theatrum, wie selbiges unter Keÿser Friedrichs V. allerhöchsten Regierung, von Anno MCCCCXL. bis MCCCCXCIII. gestanden 3*. Ed. Johann Joachim Müller, Jena 1713, s. 178–184. O Janovi z Rohrbachu a jeho spojení s českými záležitostmi např. Národní archiv (dále NA) Praha, Archiv Koruny české (1158–1935), sg. 1701 (nejde o Jana z Torbachu, ale z Rohrbachu); k téže záležitosti Eberhard HOLTZ (ed.), *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet,* teil 26., Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Tschechischen Republik. Ed. Eberhard Holtz, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 260, č. 614. Rohrbachův vztah k Čechám měl ale také jisté ožehavé místo, v roce 1458 patřil do skupiny osob, kterým bylo císařem povoleno účastnit se ražby tzv. černých mincí, jejichž distribuce měla v Čechách velmi škodlivé důsledky, viz R. URBÁNEK, *České dějiny* III/4., Praha 1962, s. 201.

7 K české vojenské pomoci císaři a kampani u Vídně v listopadu a prosinci 1462 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad: (1450–1471).* Ed. František Palacký, Fontes Rerum Austriacarum (dále jen FRA) II, 20, Wien 1860, s. 282–283, č. 288 a s. 285–286, č. 291, dále viz list vévodovi Zikmundovi z 27. prosince 1462, *Diplomatarium Habsburgense saeculi XV. Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der habsburgichen Fürsten 1443–1473*. Ed. Joseph Chmel, FRA II. Bd. 2. Wien 1850, s. 188, č. XVII, s. 561–563. Výzvy Rožmberkovi, aby se zapojil do české válečné výpravy viz AČ V, s. 288–289, č. 29–31; R. URBÁNEK, *České dějiny* III/4, s. 621–624; o záchraně císařovny a dětí Ernst BIRK, *D. Leonor von Portugal, Gemahlin Kaiser Friedrich des Dritten 1434–1467. Ein Vortrag.* Almanach der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 9, 1859, s. 153–188, a Peter CSENDES – Ferdinand OPLL (edd.), *Wien, Bd. 1. Geschichte einer Stadt. Von den Anfängen bis zur ersten Türkenbelagerung*, Wien 2001, s. 162–166; Viktoria RÖSSLER, *Eleonore von Portugal: Brautfahrt und Integration in der Fremde aus geschlechtergeschichtlicher Perspektive*, Wien 2016, s. 98.

dosti lehkomyslně nasliboval svým zachráncům.[8] Nejvíce oceněn byl právě zmíněný budoucí vůdce Jednoty Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, jenž obdržel zástavu města Kremže (Krems) a Stein v hodnotě 5000 zlatých a za dalších 5000 i Vitoraz (Weitra) a Ungelt u Langenlois.[9] Císař ho také ustanovil svým rádcem a dočasně i nejvyšším hejtmanem v Rakousku severně od Dunaje.[10] V císařských službách se osvědčil také jako vojenský velitel, spolu se Zikmundem z Puchheimu vedl krátkou válku proti Fridrichovu mladšímu bratru Albrechtovi. Podporu této kampani poskytl i další budoucí člen Jednoty Jan II. z Rožmberka.[11] Šternberk ze své pozice profitoval i v následujících letech; žádný z členů katolické ligy v Čechách nebyl v tak intenzivním spojení s císařem a jeho dvorem jako on. Císař ho také ocenil jako pomocníka při stabilizaci vlastního panství, veřejně prohlásil: „*Kéž mi Bůh chrání Zdeňka před smrtí*". Přesto měl pán ze Šternberka záhy příležitost pocítit, jak dovede být císařova podpora vrtkavá, a rožmberský archiv zachoval zprávy, že císař „nedodržel smlouvy", a Šternberk proto do Vitorazi přivedl žoldnéře z Čech.

8 O císařových slibech šlechticům, kteří se podíleli na jeho záchraně viz *Regesta Chronologico-Diplomatica Friderici IV. Romanorum Regis (Imperatoris III.). Auszug aus den im k.k. geheimen Haus-, Hof- und Staats-Archive zu Wien sich befindenden Reischsregistraturbüchern vom Jahre 1440–1493*. Ed. Joseph Chmel, Nebst Auszügen aus Original-Urkunden, Manuscripten und Büchern, Wien 1838, s. 399–400, č. 3967–3968, s. 403, č. 3993, k témuž i Ernst BIRK, *Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützer Quellen*, Wien 1853, s. 81, č. 619–621, s. 82, č. 627–629 a s. 83–84, č. 638, z české historiografie R. URBÁNEK, *České dějiny* III/4, s. 629 a Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice IV.* (1458–1478), Domažlice 2004, s. 51.

9 O převzetí Vitoraze viz AČ XIV. Ed. Josef Kalousek, Praha 1895, s. 120, č. 1764. K zástavám měst Kremže (Krems) a Stein viz Stadtarchiv Krems, fond: Urkunden Krems (1108–1844), sg. StaAKr-0400; *Regesta Chronologico-Diplomatica Friderici*, s. 399, č. 3967–68. K témuž Pavel KOBLASA, *Vitorazsko, Dolnorakouská historie oblasti*, České Budějovice 2013, s. 24.

10 Ke jmenování císařským hejtmanem „v Rakousku severně od Dunaje" Joachim HEINIG, *Kaiser Friedrich III. Hof, Regierung und Politik*, Köln – Weimar – Wien 1997, T.1., s. 427. Z české historiografie Věra KOSINOVÁ, *Zdeněk ze Šternberka a jeho královské ambice* (Studie k portrétu z dějin české šlechty předrenesanční), Sborník prací k 60. narozeninám J. B. Nováka, edd. Bedřich Jenšovský – Bedřich Mendl, Praha 1932, s. 206–218; R. URBÁNEK, *České dějiny* III/4, s. 629; J. JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice IV.,* s. 51.

11 O bojích v Rakousku a přítomnosti českých pánů viz Thomas EBENDORFER, *Chronica Austriae*. Ed. Alfonz Lhotsky, MHG XIII, 1967, Berlin – Zürich 1967, s. 525–526. Konstantin Moritz A. LANGMAIER, *Erzherzog Albrecht VI. von Österreich (1418–1463)*, Köln – Weimar – Wien 2015, s. 644. Dopisy Jana z Rožmberka, v nichž informuje jeho purkrabí v Madštejně a Českém Krumlově o sporu Zdeňka ze Šternberka s rakouským vévodou Albrechtem a žádá je, aby v případě války zabezpečili rožmberské hrady, SOA Třeboň, Historica, inv. č. 2373, sg. 1847 a inv. č. 2374, sg. 1848.

Císař v reakci nato nařídil hejtmanu Horního Rakouska, aby proti němu zasáhl.[12]

V době pontifikátu papeže Pavla II. (1464–1471) eskaloval spor českého krále s římskou kurií a zmíněné aristokratické opoziční skupiny ho využívaly k předkládání vlastních požadavků, které nejvyšší dvorský sudí Jan Zajíc Házmburka tlumočil na zemském sněmu v září 1465. Dominovala čistě sekulární témata, proto se katolická opozice v prvé fázi prezentovala jako klasická panská jednota, jejímž hlavním cílem není obrana víry a římské církve, ale světský zisk.[13]

Vyvstala otázka, jak se zachová císař, který doposud poskytoval králi Jiřímu ve sporu Pavlovým předchůdcem Piem II, určitou podporu, dokonce prosadil dočasné pozastavení procesu proti českému panovníkovi a zabránil zveřejnění bul a rozhodnutí namířených proti němu.[14] Vděčnost za záchranu v listopadu 1462 ale měla své limity a Fridrich III. nechtěl riskovat ohrožení svých vlastních zájmů. Česká opozice to vycítila a hledala způsob, jak přivést Habsburka do tábora Poděbradových protivníků.

Ve stejné době, když Házmburk na pražském sněmu představil dvanáct stížných článků proti dosavadní politice krále Jiřího, Zdeněk ze Šternberka přijel do Vídeňského Nového Města, kde tehdy pobýval císař i s většinou svého dvora.[15] Šternberk sice oficiálně vystupoval stále jako nejvyšší pražský purkrabí, a tedy druhý muž po králi v Čechách, ale ve skutečnosti už nepokrytě vystupoval proti jeho zájmům. Zdeňkova mise byla úspěšná, podařilo se mu (v rozporu se skutečností) přesvědčit Fridricha III., že vojenské operace, které zasáhly rakouské území v předchozím roce, nebyly z jeho iniciativy, ale přinutil ho k nim právě král Jiří. Sám Zdeněk měl na přátelských vztazích s císařem a jeho dvořany nejvyšší zájem.

12 Dopis Zikmunda ze Šaumburka Janovi z Rožmberka o vpádu do země nad Enží s varováním, že Čechám hrozí stejné nebezpečí – SOA Třeboň, f. Historica, sg. 1856, inv. č. 2382. Císařovo provolání k šlechtě a městům země na Enží proti Šternberkovi – *Regesten Kaiser Friedrichs III.,* Heft 26, s. 263, č. 621, 622.

13 Dvanáct stížných článků viz SOA Třeboň, fond Historica, sign. 1887, fol. 1l^{r}–20^{r}, edičně, Akta mezi králem Jiřím a Jednotau panskau v Čechách, AČ IV. Ed. František Palacký, Praha 1846, s. 102–105, č. 4.

14 Viz list papeže Pia II. Janovi z Rožmberka, v němž oznamuje, že na císařovu žádost povolil odložení procesu s králem Jiřím – SOA Třeboň, Historica, sign. 1850, inv. č. 2376.

15 Informace o jeho pobytu a jednání s císařem a jeho poradci jsou známy díky císařovu listu, kterým se na Zdeňkovu žádost vyjadřoval k obvinění, že za jeho pobytu měl s Rohrbachem spřádat plány na Poděbradovo otrávení – opis viz SOA Třeboň, Historica, inv. č. 2343, sg. 1900. Edičně *Regesten Kaiser Friedrichs III.,* Heft 26, s. 271, č. 634. Císař sdělil, že k němu Jan z Rohrbachu přišel večer 21. srpna, ale následujícího dne odjel do Neuburgu nad Inem. Zdeňkovi ze Šternberka udělil císař slyšení až deset dní poté, s Rohrbachem se tedy nemohl setkat a mluvit s ním.

Pro očekávaný konflikt s českým panovníkem měla mít aristokratická opozice zajištěno bezpečné rakouské zázemí.

Šternberk ve Vídeňském Novém Městě jednal také s císařovými rady; později prohlásil, že jednání se zúčastnil pasovský biskup Ulrich z Nussdorfu, hrabě Albert ze Schaunbergu, pánové Starhemberg, Osvald a Zigmund Eitzingerové z Eitzingu, Heinrich z Lichtenštejna z mikulovské větve, Georg z Eckartsau, páni z Wallsee a Georg ze Seiseneggu, a dovolával se jejich svědectví. Šternberkova rakouská cesta měla totiž neočekávaný dopad v aféře, které sama Zelenohorská jednota dala v následujících měsících přímo středoevropský rozměr, když o ní informovala říšská knížata. Podle údajné zprávy olomouckého biskupa Protasia (Tas) z Boskovic měl král Jiří obdržet dopis s varováním (otázkou je, zda informace o dopisu a jeho obsahu odpovídaly skutečnosti), že během Šternberkovy návštěvy ve Vídeňském Novém Městě byl tajně projednán plán odstranit českého krále pomocí jedu, do celého spiknutí byli zapojeni i císařovi dvořané a po Poděbradově smrti měl na český trůn usednout císařův syn Maxmilián.[16]

Vše bylo zveřejněno o tři měsíce později, když se na sjezdu 28. listopadu 1465 na Šternberkově hradě Zelená Hora dosud neformální skupina opozičních katolických pánů změnila na pevnou organizaci s jasně stanoveným programem (šlo o čistě stavovské požadavky – snížení daní a vojenské povinnosti šlechty na panovníka, držbu vysokých zemských a dvorských úřadů, královské majetkové nároky na odúmrť a řadu dílčích požadavků, ústředním motivem byl střet moci vysoké šlechty s rostoucí královskou autoritou) a závazky.[17] Prvním hejtmanem byl zvolen vratislavský biskup Jošt z Rožmberka. O dva dny později Zelenohorská jednota Hora písemně kontaktovala císaře, aby podala stížnost na hrozivou pomluvu, která se týkala i jeho osoby: *Kterýžto kněz biskup JM* (olomoucký biskup Protasius z Boskovic) *mluvil před Janem z Rožmberka a před panem Zdeňkem ze Šternberka etc. že bychom králi JMt neměli psáti pán náš milostivý, ale pán náš nemilostivý a že by JMti knězi biskupovi ukázal nějaký spis, kterýž se dotýče naší duše,*

16 O těchto svědcích Šternberkovy audience u císaře Max DOBLINGER, *Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur östereichischen Adelsgeschichte*, in: Archiv für österreichische Geschichte (dále AÖG) 95, Wien 1906, s. 344. Reinprecht V– z V. z Wallsee († 1483) byl rakouským mašálkem a zemským hejtmanen viz Paul–Joachim HEINIG, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493) in seiner Zeit*, Bd 1, s. 248–250. Georg von Eckartsau nejprve stál na straně arcivévody Albrechta VI., poté, co byl jeho majetek vypleněn armádou krále Jiřího, byl donucen požádat císaře o pomoc a poté již podporoval jeho politiku, tamtéž, s. 262–263 a s. 274f.

17 Originál ustavujícího zápisu Zelenohorské jednoty se dochoval v NA Praha, Archiv Koruny české (1158–1935), inv. č. 1715; její regest viz *Archiv Koruny české – katalog listin z let 1438–1526.* E. A. Haas, díl. 6, s. 99, či 179, a AČ IV, s. 110–114.

naší cti, i našeho hrdla a statek jest najmenší. Ukázav jej, tu JMK zjistil, že jistě jest tak, žeť jsem já Zdeněk ze Šternberka byl v Rakúsích u najjasnějšího pána Ciesaře římského v Novém Městě a s JMtí o svú spravedlivost smlúval, že jsem já jednal s panem Hanušem Robocharem (Rohrbach)*, bychom JKMt otrávili, neb zpuosobili, aby JMk zamordován byl, a že sme sobě Ciesařova syna za pána vzali, a že pan Zdeněk ze Šternberka má u JMti zde v Čechách zprávcí býti, a že jemu bude vydáváno deset tisíc zlatých každý rok, a kněz biskup vratislavský JMt a pan Jan z Rožmberka že mají od JMti Ciesařova syna ve všech zemích slezských vlásti a hajtmané býti, a že jim má býti každý rok patnácte tisíc zlatých vydáváno býti, a p. Jan Zajiec a p. Oldřich bratr jeho že v lužické zemi mají hajtmané býti, a že jim má každý rok šest tisíc zlatých vydáváno býti, a pan Hanuš Robochar že má v Moravě markrabě.*[18]

Téhož dne Zdeněk ze Šternberka požádal císaře zvláštním listem, aby jej z tohoto obvinění očistil. Ve stejné věci byl také Jednotou kontaktován i Rohrbach. Tento muž, který stál v čele několika rakouských diplomatických poselstev do Prahy a byl pro českou politickou scénu snad nejznámějším představitelem Habsburkova dvora, a který mohl v jejích očích posouvat celé imaginární spiknutí do reálné polohy, měl tedy energicky přispět k tomu, aby obvinění bylo rázně vyvráceno.[19] Císař zareagoval překvapivě rychle. Dne 21. prosince 1465 ve Vídeňském Novém Městě vydal dopis králi Jiřímu a českým stavům, ve kterých hájil svého rádce, pána Neuhausu (tj. Hanse z Rohrbachu) a Zdeňka ze Šternberka vůči podezření, že spolu s pány z Rožmberka a Házmburka chystali spiknutí proti českému králi. Připojen byl i text, který byl Rohrbachovou vlastní apologií.[20] Fridrich III. zřejmě okamžitě informoval Jednotu o svých krocích, protože před koncem roku Házmburkové a Rožmberkové v dopise ze strakonického sjezdu poděkovali císaři, že se zasadil o obranu jejich cti.[21]

Opravdu král Jiří věřil, že ho Fridrich III. nebo jeho dvořané spojení se Šternberkem chtěli nechat otrávit? Jeho chování tomu neodpovídalo, na císařův dopis reagoval na jednání zemského sněmu prohlášením, které znělo nekompromisně –

18 List z 30. listopadu 1465, AČ IV, s. 115–117, č. 9.

19 Kopie Šternberkova dopisu císaři a přiložená Rohrbachova obhajoba SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 1492, sg. 1898 a inv. č. 2432–2434. Regest listu adresovaný českým duchovním a městům, kde císař poukázal na to, že se Šternberk nemůže setkat s Janem z Rohrbachu, protože tento muž byl již na jeho objednávku poslán do Neuburgu několik dní před Šternberkovým příchodem – *Regesten Kaiser Friedrichs,* Heft 26, s. 270, č. 633 a 634.

20 Tamtéž, s. 270–272, č. 633–635. Z literatury Eberhard HOLTZ, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493) und die Länder der böhmischen Krone (Böhmen, Mähren, Schlesien),* Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 59, 2013, s. 23–58, zvláště s. 32.

21 SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2343, sg.1900.

Protasius z Boskovic od něj nic podobného slyšet nemohl.[22] Kdo nemluvil pravdu: Jednota, biskup Tas, nebo král? U Jednoty byla motivace jasná, s většími obtížemi bychom ji hledali u biskupa Protasia, a pokud bychom teoreticky uvažovali o králi, z jakých důvodů by to udělal? Chtěl jen dehonestovat šlechtický opoziční blok, nebo byl přesvědčen o správnosti obvinění a odmítnutí chránilo jeho informační zdroj u Fridrichova dvora? Před pouhým rokem bylo město Kladsko (Kłodzko, Glatz) svědkem krvavého divadla, kdy byl pro údajný pokus otrávit krále Jiřího a jeho rodinu veřejně rozčtvrcen nižší šlechtic Jan z Vízmburka.[23] Vraha si měli najmout představitelé vratislavského patriciátu. Šternberkova reakce v této souvislosti nebyla v žádném případě přehnaná, před dvanácti lety byl Jiří z Poděbrad také podobně varován hrabětem Oldřichem Celským před spiknutím a on, tehdy ještě „pouhý zemský správce", neváhal okamžitě poslat na popraviště Jana Smiřického, jednoho z členů zemské vlády. Šternberk byl očitým svědkem této události; ve hře tedy nyní nemusela být „jen" jeho čest, ale i život! Spolu s Janem z Rožmberka proto biskupa ještě před koncem roku požádali, aby svá slova o jejich podezřívání z travičského atentátu písemně potvrdil.[24]

Jiří z Poděbrad a jeho rádci již měli celou věc za uzavřenou (kolik podobných nepodložených fám již Čechy zažily), ale stále ještě nebyl celé aféře konec. Na jaře roku 1466 rozeslali Jošt a Jan z Rožmberka a další členové Zelenohorské jednoty říšským knížatům listy s oznámením, že se nebudou účastnit sněmů v Praze, protože byli falešně podezříváni z pokusu o vraždu českého krále a nastolení jiného panovníka.[25]

Ať již to bylo součástí jejich plánu, či nikoli, byl císař touto aférou vtažen do mocenského boje v Čechách. O císařovu autoritu se Zelenohorští hodlali navíc opřít při legitimizaci svého postupu, neboť spolek se své zatím jen proklamativní vzpouře vůči králi snažil díky vzdělanému právníku Janovi z Házmburka, skutečnému mozku Jednoty, dát formu právního sporu o králem nerespektovaná stavovská privilegia a náboženský akcent stál dosud v pozadí.[26]

22 Informace o tomto králově prohlášení jsou zmíněny v listu Tasovi z Vízmburka – AČ IV, s. 119, č. 111.

23 O aféře Jiřího z Vízmburka podrobně informoval Peter ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau I*, Teilband I. Ed. Gunhild Roth, Münster – New York – München – Berlin 2003, p. 1029. Z literatuty nejpřehledněji R. URBÁNEK, *České dějiny* III/4, s. 712–713.

24 Dopis Jana z Rožmberka a Zdeňka ze Šternberka, AČ IV, s. 118, č. 11: „Vie to VMt dobře, že jste nám ty věci pravili jako přietel náš a že sme my sobě takových věcí nevymyslili, kterúž to hanbu vede král JmMt na nás i na Vás..."

25 SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2476, sg. 1938, edičně AČ VII. Ed. Antonín Rezek, Praha 1887, s. 258–261, č. 98.

26 Na sjezdu v Jindřichově Hradci Šternberk provokativně prohlásil, že privilegia udělená českým králem vyšší šlechtě mají platnost pouze tehdy, jsou-li potvrzená císařem, viz Ivan MARTINOVSKÝ,

Jednota získávala čas, byla si dobře vědoma, že sama nedisponuje dostatečnými finančními prostředky a vojenskými silami pro úspěšnou konfrontaci s králem.[27] Příslušníci Zelenohorské jednoty očekávali od císaře především politickou a finanční podporu. V reálnou vojenskou pomoc patrně příliš nevěřili, byť Šternberk před svými českými spojenci později prohlašoval opak.

Císařovy autority se Jednota dovolávala i v listech Janovi z Rožmberka, který v květnu 1466 od Jednoty odpadl (pouze dočasně, jak ukázal další vývoj) a smířil se s králem Jiřím. O svém kroku informovala i císařovy důvěrníky Bernarda ze Schaumburka a Reiprechta V. z Wallsee, s nimiž se Jan osobně znal, a žádala je, aby se připojili k nátlaku na vrtkavého Rožmberka.[28]

První oficiální poselstvo Zelenohorské Jednoty vyslané k papeži Pavlu II. dopadlo neslavně, Dobrohost z Ronšperka se vrátil z Říma sice vybaven řadou listin, ale také se vzkazem, že svatý otec není spokojen s programem této organizace, a nehodlá jí proto zatím poskytnout finanční podporu. Příznivou odezvu nenašel ani list, který byl přednesen na říšském sněmu v Norimberku, v němž si Zelenohorská jednota stěžovala shromážděným říšským stavům na porušování svých práv a svobod a žádala o podporu.[29]

Pod dojmem těchto neúspěchů katolická aristokracie přistoupila na příměří s králem, ale záhy opět zesílila její snaha o kontakty s Fridrichem III. a jeho předními úředníky, neboť Zdeněk ze Šternberka, hlavní „kontaktní postava" zajišťující spojení mezi císařem a Zelenohorskou jednotou, zatlačil do pozadí dosavadního vůdce vratislavského biskupa Jošta z Rožmberka a v září 1466 byl na sjezdu v Žitavě (Zittau, Żytawa) zvolen novým hejtmanem spolku.[30]

Domnělý kodifikační pokus krále Jiřího, in: Petr Kreuz – Ivan Martinovský (edd.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích), Praha 2007, s. 30–32.

27 Jošt z Rožmberka žádal papeže, aby výnosy proti králi Jiřímu ještě nebyly vyhlašovány, protože domácí katolíci dosud nejsou připraveni na vojenskou konfrontaci s králem – R. URBÁNEK, *Husitský král*, Praha 1926, s. 222.

28 Výstraha Zelenohorské jednoty Janovi z Rožmberka viz AČ IV, s. 134, č. 24. O Reinprechtovi z Walsee viz Paul-Joachim HEINIG, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*, Teil 3, s. 248–250, p. 1780, Köln 1997. Páni z Walsee byli s Rožmberky spojeni také příbuzenskou vazbou, v roce 1418 se Reinprecht mladší z Wallsee oženil s Janovou tetou Kateřinou z Rožmberka, viz Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka,* sv. 1., Praha 1929, s. 276–278, č. 383.

29 Dne 27. října 1466 olomoucký biskup poslal členům Zelenohorské jednoty dopis, ve kterém je informoval, že papež odsoudil mírný postup českých katolíků vůči králi Jiřímu, viz AČ IV, s. 133, č. 23. Opis listu zaslaného na norimberský sněm je v SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2470, sg. 1931.

30 Adolf BACHMANN, *Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrich III. und Max I.*, Bd. 1, Leipzig 1884, s. 586–587.

Jednota přijala s uspokojením a nadějí informace, jak se císařovi diplomaté v čele Oldřichem z Grafenecku chovali k poselstvu krále Jiřího na listopadovém říšském sněmu v Norimberku. Ačkoli jednání za nepřítomného císaře fakticky řídili, nijak nezasáhli, když českou delegaci ostře napadal papežský legát Fantinus de Valle. Čechům bylo dokonce slyšení poskytnuto jen díky tlaku přítomných knížat a vlivu braniborského markraběte Albrechta Achilla.[31]

Sám císař ale měl dost starostí ve svých dědičných zemích, dne 8. prosince 1466 ze Štýrského Hradce oznamoval svým radům a hejtmanům celjské oblasti, že válka vedená štýrským správcem Jiřím ze Steinu se děje proti jeho vůli, a pověřil je, aby tyto nepokoje co nejdříve zastavili.[32]

Do českého sporu však místo něho rázně zasáhla římská kurie. Dne 23. prosince 1466 na zasedání velké synody papež Pavel II. odsoudil Jiřího z Poděbrad jako kacíře se všemi z toho vyplývajícími právními nároky. Byl prohlášen za sesazeného z trůnu a jeho rodina zbavena všech dědických nároků.[33] Váhavý císař měl nyní rozhodování usnadněno, ale přesto se neodhodlal k silovému zásahu do českých poměrů, neodpovídalo to jeho naturelu a byl si vědom, že král má stále dobrou pozici u říšských knížat.

Zato čerstvý nový vůdce Zelenohorské jednoty Zdeněk ze Šternberka přidal na důrazu. Při posledním pokusu o smírčí jednání s královými vyslanci v Jindřichově Hradci provokativně vyhlásil, že privilegia českého krále nemají žádnou cenu, nepotvrdí-li je císař, neboť Jiří z Poděbrad je jeho pouhým manem, proklamativně se tak postavil do pozice muže, o jehož právech nerozhoduje český král, ale císař! Jednal zcela záměrně,

31 O norimberském sněmu a chování císařových vyslanců *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens.* Ed. F. Palacký. s. 20; *Das kaiserliche Buch des Markgrafen Albrecht Achilles. Vorkurfürstliche Periode 1440–1470*. Hrsg. von Constantin Höfler, Bayreuth 1850, s. 82. *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der habsburgichen Fürsten 1443–1473,* s. 622–624, č. 508, 640–642, č. 523; Johann Joachim MÜLLER, *Des Heilligen Röhmischen Reichs Teutscher Nation Reichs Tags Theatrum* (IV. Vorst.), Jena 1713, s. 211–259; Johann PETZ, *Der Reichsstadt Nürnberg Archivwesen*. Archivalische Zeitschrift 10, 1885, s. 158–192. Hohezollern měl dobrý důvod vystupovat v Poděbradův prospěch, jeho nejstarší dcera Uršula byla zasnoubena se synem krále Jiřího Jindřichem a v únoru 1467 se konala svatba, ačkoli papež tento sňatek označil za rouhavé spojení s heretikem a hrozil klatbou. O svatbě v Chebu *Chronik Pankrac Engelhardt*, in: Die Chroniken der Stadt Eger. Ed. Heinrich Gradl, Prag 1884, s. 31, č. 38.

32 Soudobý opis v SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2473, sg. 1935; *Regesten Kaiser Friedrichs,* Heft 26, s. 275, č. 642.

33 Prohlášení o sesazení krále Jiřího z českého trůnu viz *Scriptores rerum Silesiacarum oder Sammlung Schlesischer Geschichtsschreiber* (dale jen SRS) 9. Ed. Hermann Markgraf, Breslau 1874, s. 222 a P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 576–577. O reakci českých katolíků AČ VII, s. 281, č. 136.

římská kurie mu přislíbila finanční pomoc a jmenování hlavou všech katolíků v celé České koruně (nejen České království, ale Morava, Slezsko a Horní i Dolní Lužice), pokud zabrání dohodě s kacířem, který neoprávněně sedí na českém trůně.[34]

Posílily ho také tajné informace pražských důvěrníků, že vztahy mezi králem Jiřím a císařem se na začátku roku 1467 dramaticky zhoršily. V únoru předala česká mise vedená Benešem z Weitmile Habsburkovi velmi ostrý dopis stylizovaný Řehořem z Heimburku tak, že se téměř blížil vyhlášení nepřátelství.[35] Čeští diplomaté se při svém odchodu taktak minuli s vyslancem Zelenohorské jednoty Burianem z Gutštejna. Císař si sice nepřál válku s českým králem, ale Jednota mu poskytla možnost, jak vrátit Jiřímu z Poděbrad políček i s úroky. Dne 21. února 1467 udělil Zelenohorské jednotě právo razit v Plzni vlastní minci. Tím ji nejen oficiálně vzal pod ochranu, ale vlastně uznal za samostatnou sílu nepodléhající v ničem českému králi (právě tak si v roce 1277 počínal Rudolf I. vůči Přemyslu Otakaru II).[36]

V březnu 1467 Zdeněk ze Šternberka v listu králi Jiřímu provokativně uváděl císaře v komparaci s ním jako příklad milostivého a spravedlivého vladaře: „*Netoliko také poselství o zemské dobré a o naši spravedlnost, ale o jiné desetkrát lehčejší věci ciesař Římský JMt důstojnější jsa nežli Vy, králi, milostivě služebníky naše vyslyšal a vyschlýchá*“.[37]

Vůdce Jednoty ale císaře dobře znal a určitě si nedělal větší naději, že by Fridrich III. stanul v čele vojenské výpravy, která by Jiřího skutečně svrhla z trůnu, byť

34 O sjezdu v Jindřichově Hradci viz AČ IV, 134; *Království dvojího lidu*. Ed. Petr ČORNEJ, Praha 1989, s. 159–160; Ivan MARTINOVSKÝ, *Domnělý kodifikační pokus krále Jiřího*, in: P. Kreuz – I. Martinovský (edd.), Vladislavské zřízení zemské, s. 24–34, s. 30–32. Šířeji o motivech Šternbrekova jednání Adolf BACHMANN, *Deutsche Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrich III. und Max I.* Band 1, 1884, s. 594–595.

35 SRS 9, s. 181–190. Konstantin HÖFLER, *Fränkische Studien*, in: AÖG 12 (Wien 1854), s. 336–338, č. 8–10.

36 O udělení práva Jednotě k ražbě mincí *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III*., 2, s. 499, č. 4909; *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad,* Část 2, Od r. 1450–1526. Ed. Josef Strnad, Plzeň 1905, s. 146–148, č. 161. V mincovním privilegiu bylo uvedeno deset příslušníků Jednoty: Ivan HLAVÁČEK, *Beiträge zur Erforschung der Beziehungen Friedrichs III. zu Böhmen bis zum Tode Georgs von Podiebrad (1471),* in: Kaiser Friedrich III. in seiner Zeit, Köln 1993, s. 279–298. E. HOLTZ, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493) und die Länder der böhmischen Krone*, s. 32. O Rudolfových zásazích do Přemyslovy suverenity J. ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců*, s. 146–147.

37 AČ IV, s.136–138, č. 26. Podle V. KOSINOVÉ, *Zdeněk ze Šternberka a jeho královské ambice*, s. 215, šlo o nejzpupnější a nejodvážnější protikrálovský dokument patnáctého století, který vyšel z rukou poddaného úředníka.

by mu tato role jako světské hlavě západního křesťanstva příslušela. Ale nebylo by to poprvé, kdy před českými vyslanci pohodlný, ale rozhodně ne politicky neschopný Habsburk sliboval více, než skutečně zamýšlel splnit. Jednota, která netušila, že stejně jako kdysi Přemysl Otakar se český král nevrhne do boje s Habsburkem, ale nejprve vytáhne pokořit domácí odbojníky, se rozhodla k proklamativnímu aktu, kterým chtěla i císaři demonstrovat svou platnost a potřebnost.

Dne 14. dubna 1467 se konal další, a tentokrát svými důsledky osudový sjezd Jednoty na Zelené Hoře. Byl obnoven její zápis a předneseno papežovo rozhodnutí, jímž papež Zdeňka ze Šternberka jmenoval vůdcem všech českých katolíků v boji proti králi Jiřímu a zavazoval je k jeho plné vojenské podpoře. Politický spolek se nyní deklarativně změnil v katolickou organizaci, a prohlásil, že hlavní v jejím sporu s Jiřím z Poděbrad je obrana víry a církve, kterou král a jeho úředníci utlačují. Katoličtí páni nadále odmítají mít za krále toho, koho náměstek Kristův zbavil titulu i všech práv. Zároveň vyhlásili, že budou císaře Fridricha III. plně podporovat v boji s králem Jiřím.[38] O týden později se k tomuto zápisu přihlásilo město Vratislav. K Jednotě nyní přistoupil i Hanuš z Kolovrat seděním na Zbiroze a pod tvrdým nátlakem kurie i vzpomínaný olomoucký biskup Tas z Boskovic, který se dosud pokoušel hrát roli prostředníka mezi králem a odbojnými pány.[39]

Dne 20. dubna král Jiří vyhlásil Zelenohorské jednotě válku a za jediný měsíc oblehla jeho vojska dvanáct hradů vzpurných pánů. Šternberka tak rychlý nástup královských sil zcela zaskočil, nebyl dokonce ani v Čechách, ale pobýval tehdy v Rakousku na hradě Vitoraz. Ukázalo se, že rakouský majetek bude jediným bezpečným místem, které není potenciálně ohroženo útokem Poděbradových vojáků. Šternberk právě odsud začal organizovat první odpor proti královské armádě, v květnu vyhlásil spolu se svými rakouskými úředníky (Georg Frank,

38 Text obnoveného výnosu Jednoty měl k dispozici P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 605–607. Zdeněk se v listech tituloval „najvyšší hauptmann prelátuov, kniežat, pánuov i obcí křesťanských v poslušenstvie Otce Svatého stojících slavné koruny České všech křesťanuov, kteříž jsou v poslušenstvie kostela římského v královstvie českém a markrabstvie moravském" – SOkA Jihlava, fond: Archív města Jihlava, sign. 176.

39 O přistoupení olomouckého biskupa k Jednotě a následné vyhrocené korespondenci s králi věrným Ctiborem Tovačovským z Cimburka viz Akta mezi králem Jiřím, AČ IV, s. 141–146, č. 32–34. K této věci i Antonín KALOUS, *Služba Boskovických u Matyáše Korvína*, Sborník prací historických 21. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 33, 2007, s. 83–99.

Woflgang Pürk, Stephanus Pasendorfer, Petr Vachter) z Vitorazi nepřátelství Janovi z Rožmberka, který zůstal loajální králi Jiřímu.[40]

Císař byl nyní již otevřeným a prozatím také jediným ochráncem Zelenohorské jednoty mezi evropskými panovníky. Šternberkův vliv nebyl natolik silný, aby přiměl císaře svolat rakouskou zemskou hotovost, kterou by svěřil pod jeho velení, nebo aspoň vydat proklamaci vyzývající rakouskou šlechtu a města k jeho podpoře. V tuto chvíli se Zdeněk musel spoléhat na vlastní síly, omezit se na obranu svých pevností a doufat v pomoc moravských a slezských katolíků. Hlavním základnou Zelenohorské jednoty se v Čechách nyní stalo město Jindřichův Hradec patřící Šternberkovu zeti.

Válka vyžaduje mnoho peněz. Papežská kurie sice přestala váhat a posílala nemalé částky přímo do rukou českých katolických pánů (distribuci měl zajišťovat hejtman Jednoty, čehož opakovaně zneužíval), ale stále jich nebylo dost.[41] Zdeněk ze Šternberka se nyní neváhal obrátit na císaře Fridricha III., k jehož rukám podal žádost o rozšíření únorového mincovního privilegia. Ten mu vyhověl a dne 13. května 1467 jemu a jeho synovi udělil svolení, aby *„mohli po deset let na svých zámcích si raziti minci, téhož rázu, jak v zemi jest obvyklá, pro svou potřebu*."[42] Šternberk a jeho spojenci najali do svých služeb také několik set rakouských žoldnéřů, ale ti prosluli spíše násilnými excesy proti civilnímu obyvatelstvu než vojenskou zdatností.[43]

Dne 2. července 1467 Zelenohorská jednota ve snaze získat silného vojenského spojence vyslala Šternberkova osvědčeného kněze Eliáše, který spolu

40 Vyhlášení nepřátelství krále Jiřího Šternberkovi a Burianovi z Gutštejna viz AČ IV, s. 139, č. 28 a 29. O Zdeňkově tehdejším pobytu ve Vitorazi viz SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2503, sg. 1965. Opověď Janovi z Rožmberka, tamtéž, inv.č. 2531, sg. 1988.

41 K dispozici jsou pouze částečné údaje, víme, že v roce 1466 Dobrohost z Ronšperka obdržel 200 zlatých, plzeňští poslové obdrželi 300 zlatých o rok později, v roce 1468 přikázal Pavel II. platit podporu poslům Jednoty, ale my neznáme konkrétní výši: *Listář královského města Plzně*. Ed. J. Strnad, s. 165, č. 150; Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín, uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 163–164.

42 *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III.*, 2, s. 506, č. 4986 a *Listář královského města Plzně*. Ed. J. Strnad, s. 151, č. 168. K témuž Karel CASTELIN, *Drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*, Praha 1953, s. 77, toto privilegium bylo uděleno již dříve, ale 13. května 1467 byla dohoda prodloužena pouze o deset let.

43 Wojciech IWAŃCZAK, *Wojsko najemne na ziemiach czeskich – aspekt wewnętrzny i międzynarodowy*, Studia Historyczne 38, 1994, s. 310–328. Ke krutostem zahraničních žoldnéřů *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického,* edd. František Šimek – Miroslav Kaňák, Praha 1958, s. 278–279, proslulou se stala událost ve vsi Hořepník, kde rakouský žoldnéř ve Šternberkových službách uťal matce, která bránila své dítě, nejprve pravou a poté i levou ruku. *Jana z Rabštejna Dialogus*. Ed. Bohumír Ryba, Praha 1952, s. 45 vytýká Šternberkovým vojákům násilí, jehož by se *„ani husité, ani táboři ani wiklefáci nedopustili*".

s dvěma zástupci legáta Rudolfa z Rüdesheimu nabídl v Krakově polskému králi Kazimíru IV. českou korunu.[44]

Proč nebyl nikdy s touto nabídkou oficiálně osloven císař, jehož autoritou se vedle papeže česká katolická aristokracie opakovaně zaštiťovala? Byla tu živá vzpomínka na tradice ze čtyřicátých let, kdy delegace českých sněmů téměř každý rok žádaly Fridricha III, aby se stal českým králem, nebo se alespoň z titulu poručníka dědice koruny mladičkého Ladislava Pohrobka ujal do jeho zletilosti správy království. Odpovědí byly jen nové a nové sliby a odkládání konečného rozhodnutí. Také vojenské podpory se Zelenohorská jednota na jaře 1467 nedočkala a evidentně v tomto směru věřila více polskému králi.[45]

Co mohla Jednota císaři opravdu nabídnout? Sama nepochybně Habsburkovi sloužila jako informační zdroj o dění v českém prostoru, je otázkou, nakolik byla sama prostřednictvím císaře a jeho okolí informována o náladách v Říši ve vztahu k českému sporu. Od císaře si přála dvě věci: zaprvé legalizaci svého postupu vůči králi Jiřímu ve světské rovině (Jiří mu v červenci 1459 složil lenní slib, aby si zajistil uznání v pozici prvního kurfiřta), za druhé politický vliv pro zajištění vojenské i finanční pomoci Říše. Snažila se využít císařovy podpory jako významného propagandistického prvku a těžit z jeho vlivu na kurfiřtský sbor a říšská knížata, aby mohla využít říšské sněmy jako fórum, na němž se bude dožadovat německé podpory. Sama však potřebovala císaře více než on ji, neboť bylo stále zřetelnější, že bez zahraniční pomoci Jednota proti králi Jiřímu neobstojí. Polský král Kazimír IV. k nemalému rozčarování Zdeňka ze Šternberka nabízenou korunu nepřijal a i přes tvrdý nátlak papežského legáta Rudolfa z Rüdesheimu odmítl vzbouřené pány vojensky podpořit.[46]

---

44 O pokusech Jednoty získat polskou podporu ve válce s králem viz *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae inclicti Regni Poloniae. Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego.* Eds. Danuta Turkewska – Julia Mrukowna, Księga Dwunasta 1460–1480, Warszawa 2009, s. 208. K témuž i P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 645– 646. Z literatury Fryderyk PAPÉE, *Zabiegi o czeską koronę (1466–1471). Studia i szkice z czasów Kazimierza Jagiellończyka,* Warszawa 1907, s. 59. Polský překlad listu Jednoty králi Kazimírovi ze dne 2. 5. 1467 otiskl Niemczewicz, Julian Ursyn NIEMCZEWICZ, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnéy Polszcze z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polszcze wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym,* T. 1, Warszawa 1822, s. 364–365.

45 SOA Třeboň, f. Historica, inv.č 1283, sg. 962. Z literatury P. J. HEINIG, *Kaiser Friedrich III.*, s. 426.

46 K nabídce české koruny a postoji polského dvora k české otázce Jan DRABINA, *Działalność apostolskiego legata Rudolfa z Rüdesheim na Śląsku*, in: Acta Universitatis Wratislawiensis, Historia XXIII, Wrocław 1974, s. 219–220. Felisk KIRYK, *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 87. Karol

Zelenohorská jednota proto vyslala Hilaria Litoměřického, Linharta z Gutštejna a Jana Kocovského s žádostí o pomoc na říšský sněm, který císař Fridrich svolal v červenci 1467 do Řezna (Regensburg), aby zde byla projednána příprava na válku proti Turkům. Na sněmu však zažila velké zklamání. Její vyslanec rytíř Jan Kocovský se snažil přesvědčit církevní i světská knížata, že nejprve je nutné zasáhnout proti českému kacíři a pak teprve může být vedena válka proti Turkům.[47] Jednota prý nebojuje proti Poděbradovi z osobních důvodů, ale proto, aby chránila křesťanskou víru.[48] Říšská knížata však odepřela válečnou pomoc proti českému králi, naopak v povstání katolických pánů nespatřovala nic jiného než nespravedlivý odboj poddaných vůči svému panovníku. Také peníze, které Kocovský očekával, nebyl ochoten nikdo Jednotě půjčit, natož pak darovat. Z říšských knížat české katolíky otevřeně podpořil jen Wittelsbach Ota II. z Mosbachu, nedokázal však shromáždit žádné významnější vojenské síly, které by na sebe vázaly část Poděbradových vojsk a přispěly k zrušení obléhání jediného z hradů Jednoty. Kromě terorizování civilního obyvatelstva v příhraničí se bavorští vojáci nezmohli na žádnou významější vojenskou akci.[49]

Katolická pozice v České koruně se během dvou let značně rozrostla, k původnímu jádru 16 pánů, jejichž jménem roku 1465 oslovil Šternberk císaře, přibyla díky nesmlouvavému tlaku římské kurie i tradičně katolická města Plzeň i České Budějovice, Jihlava, Brno, Olomouc, Znojmo, Vratislav, olomoucký biskup Tas (Protasius) z Boskovic, slezská knížata Mikuláš Opolský a Jindřich Hlohovský, a města Namyslov (Namyslau, Namyslów), Svídnice, Javor, Zhořelec, Žitava,

---

GÓRSKI, *Dyplomacja polska czasów Kazimierza Jagiellończyka 2. Lata konfliktów dyplomatycznych,* in: Kazimierz Jagiellończyk: Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku, red. Marian Biskup, Karol Górski, Warszawa 1987, s. 234–235.

47 V rozporu s realitou tvrdil, že Zelenohorská jednota nevedla boj proti králi z osobních důvodů, ale aby chránila křesťanskou víru: „*Též zasíláno ku pánům Zajícům, ku panu Švamberkovi i jiným, i ouřady i peníze jim slibujíc. Ale páni křesťanští více pamatujíce na svou víru křesťanskou a na svou čest, vší smlouvy, všech škod jsou se raději opovážili, nežli býti bez víry a cti.*" – AČ XX. Ed. František Dvorský, Praha 1902, s. 542–550, č. 1.

48 *Urkunden und Actenstücke zur östereichischen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrichs III. und König Georgs von Böhmen (1440–1471).* Ed. A. Bachmann, FRA II/42, Wien 1879, s. 441–442, č. 330; s. 451, č. 338. O průběhu shromáždění a roli císaře viz A. BACHMANN, *Deutsche Reichsgeschichte, Bd. 1*, s. 605 a 608.

49 J. J. MÜLLER, *Des Heilligen Röhmischen Reichs Teutscher Nation Reichs Tags Theatrum*, s. 260–290. K vystoupení české delegace na říšském sněmu v Norimberku AČ XX, s. 542–550, č. 1. O výpravě Johana z Mosbachu do Čech viz Státní okresní archiv Cheb, fond 1, kart. 4, fasc. file 63; F. G. HEYMANN, *George of Bohemia*, 429–431. K bojům roku 1467 a zpochybnění datace bitvy u Nýrska Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice IV.* (1458–1478), Domažlice 2004, s. 78–79.

Lubaň (Lubau), Budyšín (Bautzen), Libava (Löbau), Kamenec (Kamenz) a stavy Dolní Lužice.[50] Vojenská slabina však tkvěla v neschopnosti zajistit dostatečné vojsko pro střet v otevřené bitvě, ani tato velká domácí katolická koalice při své uzemní roztříštěnosti neměla možnost postavit silnou společnou armádu – připomeňme, že ani diverzní akce slezských spojenců, kteří v červnu 1467 zaútočili na soukromou Poděbradovu državu Frankenštejnsko, nedonutila krále Jiřího, aby zastavil obléhání byť jen jediného z dvanácti dobývaných pevností, a ty se jedna po druhé začaly vzdávat.[51]

Během podzimu se Jednota definitivně vzdala naděje, že by ji odměnou za nabízený český trůn otevřeně podpořil polský král Kazimír IV, přestože jí reálně pomohl více než císař, když prostřednictvím zvláštního poselstva vyjednal s králem Jiřím zastavení bojů v Čechách.[52] Fridrich III. se o podobný krok ani nepokusil, ostatně nebyl pro krále Jiřího neutrální stranou. Příměří zachránilo Zelenohorskou jednotu od skutečné vojenské katastrofy. Dne 29. prosince 1467 vypravila poselství k papežovi, v němž vypočítávala škody, které „při hájení víry" jednotliví páni utrpěli, a znovu žádala kurii, aby se zasadila o vojenskou pomoc ze zahraničí.[53]

Ani po neúspěchu s polskou kandidaturou se Zelenohorská jednota neobrátila na císaře s žádostí, aby se pro sebe nebo pro syna Maxmiliána chopil české koruny. Byla si vědoma, že by se setkala v nejlepším případě s mlhavým příslibem a oddalováním rozhodnutí. Trůn tedy nabídla kurfiřtu Fridrichu Braniborskému, ale záhy z jednání ustoupila.[54]

---

50 Výčet podal Otakar FRANKENBERGER, *Husitské válečnictví po Lipanech,* Praha 1960, s. 47–48. Zelenohorská jednota se v této široké koalici nerozplynula, ale fungovala dále jako užší specifická část představující její smluvně definované jádro s mnohem širšími a přesnějšími vzájemnými závazky, jehož soudržnost, kromě původního stavovského programu, byla dána i vzpomínanými příbuzenskými vazbami.

51 Pramenem je zvláště P. ESCHENLOER, *Gechichte der Stadt Breslau II,* s. 617–619; z českých pramenů Jaroslav PORÁK – Jaroslav KAŠPAR (edd.), *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 194; z literatury k tomu především Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy VII*, Praha 1886, s. 158–163 a O. FRANKENBERGER, *Husitské válečnictví po Lipanech*, s. 57; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české VI*, Praha – Litomyšl 2007, s. 246.

52 Listina o uzavření příměří mezi králem Jiřím a Zelenohorskou jednotou za polského zprostředkování se uchovala v NA Praha, fond Archív České koruny, inv. č. 1734, edičně AČ IV, s. 160–162, č.41. Z literatury k polskému prostřednictví Feliks KIRYK, *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967, s. 96–97.

53 O zprávě papeži, kde vypočítává utrpěné ztráty příslušníků Jednoty viz P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 687–691.

54 O kontaktování Braniborců *Codex diplomaticus Brandenburgesis III. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer*

Přitom se císař ocitl roku 1468 s Jiřím z Poděbrad v otevřené válce. Rakušané nevpadli do Čech ani na Moravu, ale naopak české a moravské kontingenty pod vedením králova syna knížete Viktorína vtrhly do Rakouska. Nejprve přišlo ultimátum 29. prosince 1467 a 8. ledna 1468 vydal král Jiří opovědný list císaři Fridrichovi. Historiografie dosud nedokázala zcela spolehlivě určit, jaké skutečné důvody přiměly českého krále k tomu, že Habsburkovi vypověděl válku. Až dosud se ze všech sil snažil, aby vojenský konflikt se Zelenohorskou jednotou okolní státy chápaly jen jako ryze vnitročeskou záležitost, která se jich netýká. Bezesporu však přední místo zaujímala císařova ochrana a podpora Zdeňka ze Šternberka a jeho spojenců a zásah do Jiřího výsostné sféry v podobě udělování privilegií na českém území, tedy stejné motivy, které přiměly Přemysla Otakara II. pozdvihnout zbraň proti Rudolfu I. Císař sice Jednotu vojensky nepodpořil, ale připojil se k propagandistické kampani proti králi Jiřímu. Šternberk později knížeti Viktorínovi se zjevným potěšením písemně oznamoval, že poděbradskou rodinu nejjasnější císař římský má za kacíře a označuje je tak ve všech listech říšským knížatům. Jiří si mohl připomenout i onu spornou travičskou aféru z roku 1465, která se nyní jevila v jiném světle.[55]

Viktorín proklamativně vyhlašoval, že nevede válku proti císaři Svaté říše římské, ale pouze proti rakouskému vévodovi. V Rakousku ho podpořila i část místní šlechty, mezi předními někdejší štýrský hejtman Georg ze Steinu, jehož útlak ze strany císaře sám král Jiří uváděl mezi důvody k válce, a Wilhelm z Puchheimu a Stephan Eicinger. Fridrich III. hájení země svěřil Ulrichovi z Grafenecku, který před rokem a půl přispěl k pohanění Poděbradova poselstva na říšském sněmu v Norimberku.[56]

Regenten. Ed. Adolph Friedrich Riedel, Berlin 1843, s. 454. Fridricha od takového kroku odrazoval jeho bratr Albrecht Achilles, tchán Poděbradova syna Jindřicha: Konstantin HÖFLER, Frankische Studien IV, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen VII, Bd. 25 (1860), s. 42–43, k témuž i Martin ŠANDERA, *Jindřich starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč s nízkými kartami*, České Budějovice 2016, s. 28–30.

55 Šternberkův list knížeti Viktorínovi AČ XX, s. 553–557, č. 2. Dne 14. března 1468 císař vyzval stavy Slezska i Horní a Dolní Lužice, aby upřeli poslušnost Jiřímu, protože je kacíř sesazený papežem Pavlem II. *Regesten Kaiser Friedrichs, Heft 26*, s. 280, č. 649.

56 O Viktorínově vpádu do Rakouska P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II,* s. 700–702; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae inclicti Regni Poloniae*, s. 213. O zapojení rakouských šlechticů Rudolf KNESCHKE, *Georg von Stein. Versuch einer Biographie,* Weida 1913, s. 82–120. O Viktorínově opovědném listu *Regesta Chronologico-Diplomatica Friderici III.*, s. 536, č. 5307, ke jmenování Ulricha z Grafenecku tamtéž, s. 537, č. 5308 a č. 5321.

Situace se zcela obrátila, nyní nikoli císař Zelenohorské jednotě, ale podle závazku z dubna 1467 Zelenohorská jednota císaři měla poskytnout pomoc proti Poděbradovi. S ním ale uzavřela za vzpomínaného polského prostřednictví příměří až do května 1468 a neodvážila se zasáhnout. V ožehavé situaci byl především náčelník Jednoty, císařský rada Šternberk, který druhého února 1468 vydal v Jindřichově Hradci listinu, podle níž k příměří s králem Jiřím přistupuje nejen za své majetky v Čechách a na Moravě, ale i se svými hrady v Rakousku[57].

Zdeněk si byl ale dobře vědom, že nic nepodniknout znamená riskovat trvalou ztrátu císařovy podpory do budoucna, poslal proto tajně svého syna Jana (i s vojenskými oddíly, údajně šlo o 400 jezdců) k Göllersdorfu, cca 15 km od ležení českého vojska u Štokeravy (Stockerau).[58] V případě nutnosti mohl argumentovat, že Jan nebyl výslovně pojat do zmiňovaného příměří a jedná na vlastní pěst.

Sám se rozhodl pro významnou akci na diplomatickém poli. V březnu 1468 se Zdeněk ze Šternberka setkal v Trnavě (Tyrnau, Nagyszombat) s uherským králem Matyášem Korvínem. Korvín by vstoupil do války i bez Zdeňkových diplomatických aktivit, ale nyní mohl Šternberk před císařem prohlašovat, že se zasadil o Matyášovu podporu, bez níž by Poděbradova vojska nevytlačil ze země. Před svými českými spojenci se pak mohl chlubit, že jim zajistil mnohem energičtějšího a silnějšího protektora, než byl kdy císař i polský král. Velmi brzy měla být ale Zelenohorská jednota konfrontována s nepříjemnou skutečností, že v králi Matyáši nezískala vytouženého protektora, ale tvrdého pána, jehož nároky brzy předčí vše, co od českých pánů kdy požadoval král Jiří.[59]

Fridrich III. nejevil velkou ochotu dopomoci Korvínovi k české koruně, ale přesto katolická opozice vedená Šternberkem překročila pomyslný Rubikon a dne 3. května 1469 v olomouckém dómu sv. Václava prohlásila Matyáše Korvína

57 Dopis byl napsán dne 4. února v Jindřichově Hradci a uvádí: „Chcili já do toho času s zámky s těmi, kterýchž jsem w drženie w Rakúsích, s Vitorazí, s Ottenslagen a s Grauffschlagen i se všemi zbuožími, kteráž v Rakúsiech mám až do toho času božieho vstúpenie w pokoji býti, abych jim to we dvú nedělí listem swým pod wisutú pečetí dal věděti; a že strana odporná mně na těch zámcích a zbuožích do toho času škoditi nemá", SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2617, sg. 2067; edičně AČ IV, s. 164, č. 43.

58 O Šternberkově vojenské pomoci císaři informoval P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 701.

59 SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 2632, sg. 2081. O Šternberkově schůzce s Korvínem Antonín KALOUS, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 125–126, o jeho vztazích se Zdeňkem ze Šternberka s. 129–134, 136, 141–144, 170–172; Karl NEHRING, *Matthias Corvinus, Kaiser Fridedrich III. und das Reich*, München 1975, s. 30, 36, 46, 73.

českým králem.[60] Mezinárodní diplomatické uznání olomoucké volby však bylo nulové, Korvína jako českého krále neuznal nikdo z evropských panovníků a váhal i samotný papež, který se oprávněně obával reakce Polska. Matyáši Korvínovi by za této situace velmi pomohlo, kdyby jej jako českého krále a kurfiřta Svaté říše římské uznal císař Fridrich a přispět by k tomu mohlo prostřednictví pánů Zelenohorské jednoty, ale tento pokus se nesetkal s úspěchem a Habsburk Korvínův český titul uznal až o tři roky později v důsledku vojenských neúspěchů a jak se ukázalo, pouze dočasně.[61] Král Jiří však na olomouckou zradu odpověděl vojenskou i diplomatickou ofenzívou a Korvín ani s veškerou podporou českých, moravských i slezských katolíků nedokázal český prostor ovládnout. Propagační kampaň Zelenohorské jednoty směřovaná do Říše nepolevila ani po Korvínově volbě a v řadě listů tendenčně navyšovala jeho úspěchy na moravských bojištích. Členové Jednoty dále informovali císaře o dění v Čechách a účastnili se říšských sněmů.[62]

Smrt Jiřího z Poděbrad dne 22. března 1471 válku neukončila, jeho stoupenci prosadili na zemském sněmu v Kutné Hoře volbu polského prince Jagellonce Vladislava, který i pro Jednotu představoval menší hrozbu než jeho předchůdce, ostatně polského katolíka si na českém trůně přála dříve, než se k tomuto plánu z nouze uchýlili čeští utrakvisté. Zelenohorská jednota by dala přednost diplomatickému řešení konfliktu, ale král Matyáš nehodlal ustoupit a nechal se v Jihlavě znovu vyhlásit českým králem. Tomuto slavnostnímu aktu byl přítomen i císařův vyslanec, neznamenalo to však, že by císař uznal Matyášův český titul. Zcela záměrně Habsburka v jeho váhání utvrzoval právě vůdce Zelenohorské jednoty Zdeněk ze Šternberka, jehož syna Jana Korvín na počátku roku odvolal

60 K okolnostem olomoucké volby viz *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens*. Ed. F. Palacký, s. 571–584, č. 481–485, dále *Joannis Dlugosii Annales Poloniae XII*, s. 245–246, zpráva Kašpara Kobera a Lucase Eisenreicha o volbě zaslané do Vratislavi *Scriptores rerum Silesiacarum XIII*, s. 4–5, č. 5, z literatury Frederick Gotthold HEYMANN, *George of Bohemia, King of Heretics*, Princeton – New Jersey 1965, s. 524–533. O vztazích mezi císařem Fridrichem a Matyášem Korvínem Karl GUTKAS, *Friedrich III. and Matthias Corvinus*, St. Pölten – Wien 1982, s. 241–274.

61 K císařově postoji vůči Matyášově usilování o český trůn Karl Friedrich KRIEGER, *Die Habsburger im Mittelalter: Von Rudolf I. bis Friedrich III*., Stuttgart – Berlin – Köln 1994, s. 183–192; Heinrich KOLLER, *Kaiser Friedrich III*., Darmstadt 2005, s. 211; K. NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 57.

62 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens*. Ed. F. Palacký, s. 635–637. O přítomnosti Bohuslava ze Švamberka a Dobrohosta z Ronšperka na říšském sněmu v Řezně v červnu 1471 viz *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III*. Ed. Adolf Bachmann, FRA II/46, Wien 1892, s. 155, č. 139. *Deutsche Reichstagsacten. Ältere Reihe*: Bd 22,2 (1471). Ed. Helmut Wolff – Kolbe, Historische Kommision bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Göttingen 1999, s. 234–236.

z úřadu lužického fojta. Korvínova tvrdá ruka tehdy postihla i Házmburky, jimž byla odňata správa Javorsko-svídnického knížectví.[63] Po chuti nebyla králi Matyášovi ani plzeňská mincovna Jednoty, zřízená kdysi pod císařovou právní záštitou, a pokusil se založit vlastní v Českých Budějovicích.[64]

Ochotu oficiálně uznat Korvínův český královský titul projevil císař až následujícího roku. Příslibem, že na novém říšském sněmu nechá vyhlásit Matyáše za českého krále a kurfiřta Svaté říše římské, si Fridrich III. vykupoval klid v Rakousku, kde skupinu odbojných šlechticů podporovala proslulá Korvínova černá rota, a císař postrádal vojenské síly, které by tomu v krátké době účinně čelily.[65] Jednalo se o pouhé získávání času a jeden z dlouhé řady Habsburkových nerealizovaných příslibů. Fridrichovi stále více vyhovovalo, že reálně na pražském trůnu sedí mírný Jagellonec, protože ambiciózní dravý Korvín již začal ohrožovat i jeho. Pro krále Matyáše bylo noční můrou, že by proti němu vznikla osa Vídeň – Praha – Krakov. Zelenohorská jednota se znovu stala předmětem císařovy pozornosti, v jeho zájmu bylo, aby opustila Korvínův tábor.

Na sněmu v Norimberku v roce 1474 už Habsburk neváhal uzavřít spojenectví s Jagellonci namířené proti Korvínovi. Král Matyáš se o tom dozvěděl až se zpožděním a 22. července poslal císaři velmi rozezlený dopis. Fridrich III. se podobně jako v roce 1467 rozhodl vrátit políček právě prostřednictvím Zelenohorské jednoty. Císař dne 17. září 1474 v listu z Augsburgu vyzval „*nám a Říši milé věrné*“ Zdeňka ze Šternberka, Jana z Házmburka, Jana z Hradce, Bohuslava ze Šternberka, Jindřicha ml. z Plavna, Děpolta z Rýmberka a Dobrohosta z Ronšperka, aby se v zájmu Říše podřídili zvolenému a korunovanému králi

63 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens*. Ed. F. Palacký, s. 640, č. 529.

64 Viz Matyášův list Janovi z Rožmberka AČ VI, s. 46, č. 3, Korvín doslova uváděl: „Také tě žádáme, když ta mince, kteráž v Budějovicích dělána býti má, vydána bude, aby po zboží svém lidem přikázal, ať žádné jiné mince neberú, neb tam mince s vídeňskú za jedno půjde...“, tamtéž, s. 47, č. 4. list ze 17. května – o poměru ke groši i uherskému zlatému a výtka, že Rožmberkovi poddaní tuto minci odmítají přijímat. Z literatury o českobudějovické Korvínově mincovně Zdeněk NECHANICKÝ, *Matyáš Korvín a jeho mincovnictví v českých zemích*. Příloha Sběratelských zpráv č. 78, Hradec Králové 1992, s. 2–19. Dále Jiří MILITKÝ, *Mincovna Matyáše Korvína v Českých Budějovicích a otázka identifikace její produkce*. In: Pavel Radoměrský. Sborník numismatických studií k 75. výročí narození. Praha 2002, s. 62–80.

65 O mírové dohodě a císařově slibu, že na příštím říšském sněmu císař vydá prohlášení, že českým králem a říšským kurfřtem je Matyáš Korvín, Stephanus KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae*, tomus XV, Buda 1804, s. 590–597; K. NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 58.

Vladislavovi v koruně České, která je nejdůležitějším kurfiřstvím.[66] Korvín stál na počátku války nejen s Vladislavem Jagellonským, ale i s jeho otcem, polským králem Kazimírem IV., a odpadnutí významných českých katolíků by ho zasáhlo velmi citelně.

Zelenohorská jednota však měla větší obavu z Matyáše Korvína než z císaře a neodvážila se jeho augšpurgskou výzvu uposlechnout. Šternberk se postavil pevně za Korvína a ostatní členové jednoty se řídili jeho příkladem. Tzv. válka tří králů skončila navzdory početní převaze jagellonských vojsk bez jasného vítěze a dohodou z 19. listopadu bylo ve Vratislavi (Wroclaw, Breslau) vyhlášeno příměří od 8. prosince 1474 až do 25. května 1477.[67]

Postavit Jednotu proti Korvínovi se tedy císaři nepodařilo, naopak, o dva roky později, tj. 1476 vůdčí představitelé tohoto spolku zahájili soukromou válku proti svému někdejšímu ochránci císaři Fridrichu III. Matyáš Korvín se podle očekávání pokusil tohoto konfliktu využít či spíše zneužít. Sám zatím nemohl zasáhnout přímo, protože do vzpomínaného příměří z Vratislavi byl, ovšem s výjimkou soukromých sporů, zahrnut i císař.[68]

Příčinou byly škody, které na rozsáhlém rožmberském panství působili Rakušané. Ti se mstili za nájezdy českého kondotiéra Jindřicha Roubíka z Hlavatec, který si vybudoval mocenskou základnu v Netolicích, o niž silou připravil Jana II. z Rožmberka. Po Janově předčasné smrti převzal na dobu šesti let poručnictví nad Janovými dětmi a správu jejich majetku Janův švagr Bohuslav ze Švamberka, seděním na Zvíkově. Švamberk opakovaně, ale marně psal do Rakouska, že s Roubíkovými nájezdy nemají Rožmberkové nic společného a Roubík škodí i jim. O intervenci požádal také hlavu Zelenohorské jednoty Zdeňka ze Šternberka. Šternberk se písemně obrátil na císařské úředníky do Vídně, aby zasáhli a nedovolili žádný

66 O sněmu v Augsburgu J. J. MÜLLER, *Des Heilligen Röhmischen Reichs Teutscher Nation Reichs Tags Theatrum 2* (V. Vorst.), s. 603–611 a s. 616–655; *Regesta Friderici III.*, s. 656 a s. 666–669; císařova augšpurská výzva – opis listu v SOkA Cheb, AM Cheb, kartón 4, fasc. 4 B 70/26, edičně *Regesten Kaiser Friedrichs III.,* Heft 26, s. 297, č. 676 a *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Friedrich III.* Ed. A. Bachmann, s. 283, č. 266.

67 Text mírové smlouvy P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 963–972. Začátkem ledna 1475 se pak konal nový sjezd Zelenohorské jednoty na hradě ve Strakonicích. O měsíc později bylo na pražském sněmu se zástupci Matyášovy strany v Čechách dohodnuto, že král Vladislav bude držet Čechy a Horní Lužici a ve Slezsku knížectví Javorsko-Svídnické. Matyáš Korvín odmítl závěry pražského sněmu ratifikovat pod záminkou, že tak nemůže učinit bez papežova souhlasu viz K. NEHRING, *Matthias Corvinus,* s. 73. Kazimierz BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980, s. 97–99.

68 P. ESCHENLOER, *Geschichte der Stadt Breslau II*, s. 972.

další rakouský vpád do Čech. Pokud i přesto způsobí škody Rožmberkům nebo jiným Korvínovým českým poddaným, musel by jako Matyášův nejvyšší hejtman v Čechách proti Rakušanům vojensky zasáhnout.[69] Zdeněk ze Šternberka se ovšem snažil mírnit i druhou stranu, v říjnu 1475 vyzýval mladého Voka z Rožmberka, aby nezačínal válku s Rakušany.[70] Na počátku roku 1476 se Bohuslav ze Švamberka obrátil už přímo na císaře a žádal jménem svých poručenců, aby Habsburk nedovolil Rakušanům působit škody na rožmberských državách, k nápravě však nedošlo.[71] Když v květnu vypukla válka pánů z Walsee s Jindřichem Roubíkem z Hlavatec, který přešel do služeb Matyáše Korvína, utrpěl škody i Šternberk na Vitorazsku.

Druhému nejmocnějšímu muži Zelenohorské jednoty už došla trpělivost. Dne 10. září 1476 Bohuslav ze Švamberka se svým strýcem Janem opověděli Fridrichu III. nepřátelství pod záminkou, že se nepřičinil o napravení škod způsobených Rakušany na rožmberských statcích. Téhož měsíce se k opovědi Rakušanům připojil i Zdeněk ze Šternberka, který kromě vojenských zkušeností mohl nabídnout i dokonalou znalost oblastí, v nichž se mělo bojovat.[72]

Situace v menším měřítku připomínala počátek roku 1468, ale jak prudce se po osmi letech karty obrátily! Místo Viktorínova vojska teď proti císaři stáli přední páni Zelenohorské jednoty spojení se skupinou odbojných rakouských šlechticů. Byl mezi nimi i Oldřich z Grafenecku, který v roce 1468 z císařova rozkazu chránil zemi proti českému vpádu. Naopak Vilém z Puchheimu, spojenec z let 1463–1464, se tentokráte ocitl v táboře Šternberkových protivníků. A Korvín, pro kterého napadení císařových držav bylo před lety vítanou záminkou pro vstup do války proti českému králi, teď naopak císařovy nepřátele podněcoval a povzbuzoval.[73]

Šternberk však svého krále šokoval, po měsíci manévrování, aniž by dobyl jediné rakouské město či hrad nebo svedl významnější šarvátku v poli, se s císařem

69 Informoval o tom Voka z Rožmberka zvláštním listem, viz *Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1450 do 1526*, AČ IX. Ed. Antonín Rezek, Praha 1889, s. 138, č. 748.

70 Šternberkův list z Vitorazi 3. října 1475, SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 3501, sg. 2872.

71 Švamberkova výzva císaři z 12. prosince 1475 k zastavení nájezdů z Rakouska na rožmberské dominium, tamtéž, inv. č. 3517, sg. 2884 a inv. č. 3836, sg. 3173 i seznam škod, které rožmberským poddaným způsobil Osvald z Eitzingu.

72 Opis Švamberkova opovědného listu císaři viz SOA Třeboň, inv.č. 3574, sg. 2931. Informace o tom, kdy Šternberk zahájil boj proti císaři viz dopis rychtáře z Trhových Svin krumlovskému purkrabí z 24. září 1476 s varováním, že Zdeněk ze Šternberka táhne s vojskem do Rakouska a mohl by v městečku působit značné škody – AČ IX, s. 173, č. 818.

73 K bojům v Rakousku list Řehoře Klarice Bohuslavovi ze Švamberka z 23. listopadu 1476 – Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského, AČ IX. Ed. Antonín Rezek, s. 180, č. 832, s. 183, č. 837, *Regesta Chronologico-Diplomatica Friderici III.,* s. 681, č. 7053 a s. 682, č. 7073. Z literatury k témuž V. KOSINOVÁ, *Zdeněk ze Šternberka*, s. 217.

dohodl a stáhl se z místa bojů. Dne 8. listopadu 1476 z Ortensslagu (cca 40 km jihozápadně od Vitorazi) oznámil radě města České Budějovice: „*Již já mám konec, smlúvu s ciesařem JMti, s p. Eicingarem i se vší zemí*“.[74] V reakci na to psal rozčilený Matyáš Korvín Bohuslavu ze Švamberka, ať on i ostatní členové Jednoty pokračují v bojích a v žádném případě neuzavírají příměří. Jednota si však právě ve vztahu k císaři chtěla udržet právo na samostatný postup bez ohledu na Korvínovy zájmy, proto ani Švamberk neuposlechl jeho výzvu. Dne 3. prosince 1476 uzavřel Vilém z Puchheimu jménem císaře Fridricha s Bohuslavem ze Švamberka smlouvu o příměří a dokonce ustanovili Zdeňka ze Šternberka za rozhodčího.[75] Netušili, jak málo času je tomuto muži ještě vyměřeno mezi živými.

O pouhý den později 4. prosince 1476 Zdeněk ze Šternberka zemřel ve Vídeňském Novém Městě u císaře Fridricha, když vedl nové poselství Zelenohorské jednoty.[76] Přímo symbolicky tam, kde jeho spojení s Habsburkem začalo, tam také skončilo.

Novým hejtmanem Zelenohorské jednoty byl v lednu 1477 zvolen Bohuslav ze Švamberka. Pakliže si Korvín od něho sliboval, že bude loajálnějším a méně samostatným vůdcem Zelenohorské jednoty, než byl Šternberk, čekalo ho velmi nepříjemné překvapení. Dne 20. dubna 1477 Bohuslav se svými spojenci uzavřel nové příměří s císařem Fridrichem III.[77] Před 25. červencem psal rytíři Předborovi, který se svým oddílem tábořil u rožmberských Nových Hradů, že má „*s ciesařovú Mtí stánie křesťanské*“ a nedopustí, aby kdokoli v tomto příměří využíval rožmberské statky jako základnu proti císaři.[78]

Dne 25. července však Bohuslav dostal od Korvína rozkaz, aby příměří s Fridrichem III. vypověděl. Císař totiž krátce předtím udělil české regálie Vladislavu Jagellonskému a uznal jej jako kurfiřta Svaté říše římské a král Matyáš prahl touhou po pomstě.[79] Následné chování Jednoty a především jejího nového

74 Text Šternberkova listu do Českých Budějovic viz AČ VI. Ed. F. Palacký, Praha 1872, s. 137, č. 16.

75 Dohoda byla uzavřena v Gmündu – Historica Třeboň, inv. č. 3599, sg. 2955.

76 O Zdeňkově smrti informoval Jindřich mladší z Plavna Bohuslava ze Švamberka, tamtéž, inv. č. 3602, sg. 1957c. O Zdeňkově smrti i Korvínův list Jindřichovi z Rožmberka, AČ VI, s. 54, č. 14. O jeho smrti a uložení ve farním chrámu sv. Mikuláše SOkA České Budějovice, AMČB, Liber memorabilium decanatus Budvicensis I, f. 127 b. K celkovému zhodnocení Zdeňkovy osobnosti Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích*, 2. Šlechta, Praha 2001, s. 366–368.

77 Jindřich Strein ze Schwarzenau se zavazuje, že na požádání pošle zpět své služebníky, které Bohuslav ze Švamberka propustil ze zajetí – SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 3654, sg. 2997.

78 Švamberkův list Ondřeji Předborovi z Radešína AČ IX, s. 210, č. 883.

79 K vyhlášení nepřátelství císaři v reakci na udělení českých regálií Vladislavu Jagellonskému *Magyar diplomácziai emlékek Mátyas király korából 1458–1490*, I–IV. Ed. Iván Nagy – Albert B.

vůdce Korvína zřetelně podrážděnilo, s vypovězením příměří otálela a ani pak nevyvíjela takovou válečnou aktivitu, jakou si přestavoval, v diplomatické rovině si však podle něj počínala až příliš samostatně. Navíc Bohuslav ze Švamberka jménem svých rožmberských poručenců žádal, aby jim Matyáš Korvín vrátil Netolice, které dostal v srpnu 1477 od umírajícího Jindřicha Roubíka z Hlavatec. To Korvín odmítl a v jeho očích se Švamberk změnil v opovážlivce a později přímo zrádce. Bohuslav souhlasil se společnou akcí s vojskem krále Vladislava proti loupeživému rytíři Racku Kocovskému, od 10. listopadu 1477 byly i s jeho pomocí obléhány Rackovy Horažďovice.[80]

Bohuslav ze Švamberka byl vylákán do Českých Budějovic, kde ho ihned po příjezdu dne 30. ledna 1478 zajal Matyášův hejtman Jan Planknar z Kynšperka. Cenného vězně následně odvezli do Brna, kde ho čekal žalář na Špilberku. Ani to nebylo konečným místem a v dubnu byl vůdce Zelenohorské jednoty odvlečen do Budína. Král Matyáš Bohuslava obvinil, že se vzepřel jeho příkazům, nechtěl válčit a bránil tomu, aby nejen na jeho hrady, ale i do Českých Budějovic a Plzně byli vpuštěni uherští ozbrojenci. Bohuslav obvinění odmítl, stejně jako požadavek, aby za své propuštění složil částku 40 tisíc uherských zlatých.[81]

Zajetí vůdce Jednoty přineslo dosud nejhorší vyhrocení vztahů mezi touto organizací a králem Matyášem v celé dosavadní historii jejich vzájemných vztahů, z čehož císař mohl těžit. Jako jednotný vojensko-politický blok stojící na Korvínově straně Jednota prakticky přestala existovat. Část členů se postavila do zřetelné opozice – Zdislav ze Šternberka se jasně vzepřel Matyášovým rozkazům, Jan ze Švamberka a jeho strýc Hynek už otevřeně jednali s králem Vladislavem o spojenectví. Část Jednoty se ocitla v jakémsi mocenském vakuu. Zcela věrný zůstal Korvínovi pouze Jindřich IV. z Hradce, ale jeho vojenské možnosti byly dosti chabé a rakouské území nepředstavovalo větší hrozbu proti císaři. Naopak, Rožmberkové a Švamberkové intenzivně hledali cestu ke konečnému smíření s Fridrichem III. a jeho příznivci. Brzy byli úspěšní,

Nyáry, Budapest 1877, 357, č. 245. K. NEHRING, *Matthias Corvinus*, s. 84–86. Ferdinand OPLL, *Nachrichten aus dem mittelalterlichen Wien. Zeitgenossen berichten*, Wien 1995, s. 206f.

80 Bohuslav ze Švamberka a Dobrohost z Ronšperka uzavřeli příměří s přívrženci krále Vladislava Lvem z Rožmitálu, Benešem z Kolovrat a Janem z Roupova viz Akta veřejná i sněmovní v království českém od r. 1466 do 1500, AČ V, s. 373–374, č. 9.

81 Viz Korvínův dopis členovi Zelenohorské jednoty Dobrohostu z Ronšperka („A jakož nám píšeš o pána ze Švamberka, věz, že jsme ho nejali bez dobrých důvodů, jakož pak dnes jeho před soudem viniti máme a s ním se súditi“). Psaní uherského krále Matiáše Korvina v létech 1469 až 1487 do českého jazyka Čech vydáno, AČ VI, s. 60, č. 22.

9. června 1478 Reinprecht z Wallsee a Rüdiger ze Starhemberka potvrdili smlouvu o příměří mezi císařem Fridrichem a Bohuslavem, Hynkem a Janem ze Švamberka, Vokem z Rožmberka, Děpoltem z Lobkovic, Petrem Kaplířem z Vimperka a Petrem Stupenským, slibující výměnu vězňů a vydání bezpečného průchodu účastníkům na cestě do Linze.[82]

Neskončila jen válka proti císaři, ale následoval i konec letitého konfliktu s Vladislavem Jagellonským. Zelenohorská jednota s úlevou přivítala, že podle podmínek olomouckého míru připadly Matyáši Korvínovi vedlejší země České koruny, zatímco pánem celých Čech byl nyní Vladislav. Na zemském sněmu v září 1479 mu příslušníci Jednoty složili hold a celá organizace formálně zanikla. V náboženském boji sice neuspěla, ale v následujících letech získala od slabého Jagellonce ve světské rovině prakticky vše, o co roku 1465 žádala krále Jiřího. Nebylo třeba žádného nového Moravského pole.

Závěr

Spojení opozičního spolku s císařem nemělo osudové následky přímo, ale ovlivnilo jednání krále Jiřího a v důsledcích mu dosti uškodilo. Ač Jednotě nepřineslo to, co očekávala, tedy mocenskou, vojenskou a finanční podporu ze strany Svaté říše římské, v politické rovině se orientace tohoto opozičního bloku na císaře ukázala jako chytrý tah, který přinesl více výhod než povinností. Jednota dokázala tuto orientaci ve správnou chvíli opustit, propagátorem změny byl paradoxně právě Zdeněk ze Šternberka, který měl z Jednoty k císaři nejblíže.

Proti Korvínovi se Zelenohorská jednota císařské autority a záštity nedovolávala, ač k tomu měla často více důvodů, než za vlády krále Jiřího. Nemusela se výrazněji podřizovat Habsburkovu vlivu, právo na samostatný postup jí v nesrovnatelně větší míře upírala římská kurie a král Matyáš, ale bránila se, a to úspěšně, být Korvínovým nástrojem proti císaři a trvale si ho znepřátelit. Motivy jejího vystoupení proti Fridrichu III. z let 1476–1477 nebyly politické a nesouvisely s bojem o český trůn a mocenskou převahu ve středoevropském prostoru.

82 Znění dohody o příměří v SOA Třeboň, f. Historica, inv. č. 3792, sg. 3135, bezpečný průjezd na cestě do Linze, inv.č. 3973, sg. 3136.

The League of Zelená Hora and the Emperor Friedrick III – The Ally, Protector and Adversary

MARTIN ŠANDERA

The so-called League of Zelená Hora was a group of Bohemian Catholic nobles, who in 1465 – 1479 led a political and soon also military revolt against the Bohemian king George of Poděbrady and his successor Władysław II. The support of the Holy Roman Emperor Frederick III of the House of Habsburg played an important role in their plans.

Zdeněk of Šternberk, Jan of Rožmberk (Rosenberg) and other representatives of the League owned even castles and towns on Austrian territory, maintained contacts with the members of the Austrian families serving at Frederick's court and were also engaged in the disputes between the emperor and his brother Albert.

Frederick III was drawn into the dispute of the League of Zelená Hora and King George by the poisoning affair. Besides the leaders of the League of Zelená Hora, also the emperor's courtiers were to have been connected in the alleged plan to poison the Bohemian king. However, the real basis was never demonstrated and the emperor himself vigorously denied it.

The League of Zelená Hora did not have enough financial resources and military forces at its disposal for an open confrontation with King George. Its members expected mainly political and financial support from the emperor and tried to use his authority to legitimize their approach. The emperor's diplomats supported the League at the meetings of the imperial diets, and the emperor himself even granted the League the right to mint its own coin on Bohemian territory.

For King George, the emperor's support for the League meant an interference in his sovereignty and he allowed himself to be provoked into a military intervention against Frederick III. This step became his fatal error and fulfilled the aim of the League – its dispute with the Bohemian king became an international conflict.

Nevertheless, the emperor did not manage to assure the military support of the imperial princes, and so in the end the League of Zelená Hora offered the Bohemian throne first to the Polish sovereign Casimir IV and later the Hungarian king Mathias Corvinus.

After the death of George of Poděbrady, the League of Zelená Hora lost any real interest in the continuation of the war, it endeavoured for a certain balance

between the emperor and Mathias Corvinus. In 1474, the emperor tried to pit the grouping against Corvinus, but he failed. On the contrary, two years later, this Habsburg came into open conflict with its representatives when he was not able to limit the raids of the Austrians into the extensive Rosenberg holdings. However, after the conclusion of a ceasefire and the obliging steps on the part of Frederick, the League of Zelená Hora managed to oppose Matthias Corvinus, who wanted revenge on the emperor for supporting his rival, Władysław II. King Mattias therefore imprisoned its new leader Bohuslav of Švamberk, but he was unable to change the position of the League.

STUDIE

Sňatek Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské

VÁCLAV BŮŽEK

VÁCLAV BŮŽEK: The Wedding of Vilém of Rosenberg and Anna Maria of Baden

The study focuses on the knowledge of the preparations, the role of kinship, ceremonial, the political and religious significance of the third wedding of Vilém of Rosenberg (1535–1592) and Anna Maria of Baden (1562–1583), which took place on the 27th to the 29th of January 1578 in Český Krumlov, where the groom had his main family residence. Vilém of Rosenberg came from an ancient aristocratic family, whose rulers held the foremost place in the Kingdom of Bohemia after the monarch. He was born into the marriage of Jošt III of Rosenberg and Anna of Roggendorf. His first two wives, coming from the princely families of the Holy Roman Empire, were Lutherans. Anna Maria of Baden was the daughter of the Margrave of Baden Philibert and archduchess of Bavaria Matilda of Wittelsbach. When she was orphaned, she was raised with her brother and two sisters in the strictly Catholic milieu of the court of her uncle Albrecht V of Wittelsbach in Munich.

In the background of the wedding was Ferdinand of Tyrol, who expected from the new marital alliance strengthening of the Catholicism of the political axis between Innsbruck, Munich, Prague and Vienna. Rudolf II

agreed with the creation of the marital alliance, who appreciated in the supreme burgrave of the Kingdom of Bohemia the deep nobility of his family and faithful service to the Habsburgs. In negotiating the terms of the marriage, Vilém of Rosenberg was supported in Munich by Brandenburg Elector Johann Georg of Hohenzollern and the Saxon Elector August of the Wettin family, with whom he was connected by kinship ties. The largest exchange of views was evoked in the correspondence of Albrecht V of Wittelsbach and Vilém of Rosenberg by the wedding ceremony based on the exact sequence of steps, which included the reception of the sacrament of the altar, wedding reception, toast, dance, virgin sacrifice, exchange of wedding gifts and subsequent thanksgiving, chivalric entertainment, fireworks and probably also the reading of celebratory poems. After concluding the marriage, Vilém of Rosenberg expanded his kinship ties to the imperial nobility of the Catholic faith. It was not only his brother-in-law Philip II of Baden, but also both sisters-in-law married after the death of their sister to important princely and countly families of the Holy Roman Empire.
Keywords: Wedding – Vilém of Rosenberg – Anna Maria of Baden – Bavaria – Kingdom of Bohemia – Kinship – Political Communication – Catholicism – Lutheranism – Wedding Ceremonial

Ačkoliv česká historická věda věnovala při výzkumu dějin raně novověké šlechty pozornost také přechodovým rituálům mezi narozením a smrtí,[1] až na výjimky nepatřily otázky související s interpretací širšího společenského rámce křtin, svateb a pohřbů urozených osob k nejfrekventovanějším úhlům pohledu badatelů.[2]

1 Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, Frankfurt am Main – New York 2013 (= Historische Einführungen 16), s. 7–14; Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

2 Výběrově srov. Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 80–97, 185–194; Pavel KRÁL, *Ronšperské setkání. Švamberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 68, 1999, s. 291–307; Petr VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (= Opera historica /dále OH/ 8), s. 191–206; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha–Litomyšl 2002, s. 265–380; P. KRÁL, *Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740), České Budějovice 2003 (= OH 10), s. 439–456; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 605–640; P. KRÁL,

Jednu z perspektivních cest k bližšímu poznání příbuzenských, náboženských a politických souvislostí těchto přechodových rituálů nabízejí historičkám a historikům nadnárodní sňatkové aliance šlechtičen a šlechticů ze zemí pod vládou Habsburků uzavírané po vzniku středoevropské monarchie nejprve s podporou Ferdinanda I. a následně jeho synů, jejichž výzkum nezůstával stranou badatelského zájmu.[3] Přítomná studie se zaměřuje na poznání příprav, role příbuzenství, ceremoniálu, politického a náboženského významu třetího sňatku Viléma z Rožmberka (1535–1592) a Anny Marie Bádenské (1562–1583), který se konal v Českém Krumlově 27.–29. ledna 1578.[4] Hlouběji začlenit jejich svatbu do středoevropských souvislostí, poznat její ceremoniál a proniknout k novým příbuzenským vazbám mezi českou a říšskou šlechtou na sklonku 16. století

Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004 (= Monographia historica /dále MH/ 4); Z. VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= MH 6), s. 257–298; V. BŮŽEK a kolektiv, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 223–298; J. HRDLIČKA, *Sňatek Zikmunda z Tiefenbachu a Kateřiny Meziříčské z Lomnice v kontextu sňatkových aliancí evangelické šlechty na předbělohorské Moravě*, OH 17, 2016, s. 7–33.

3 Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63–77; Jaroslav PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig Wilhelm von Rosenberg und seine deutschen Ehen*, in: Sabine Tanz (ed.), Mentalität und Gesellschaft im Mittelalter. Gedenkschrift für Ernst Werner, Frankfurt am Main 1994, s. 271–300; P. VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 135–158; V. BŮŽEK, *Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století*, JSH 65, 1996, s. 10–25; Václav BŮŽEK – Géza PÁLFFY, *Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I.*, Český časopis historický 101, 2003, s. 542–581, zde s. 559–562; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Schwäbische und badische Grafentöchter als Ehefrauen von südböhmischen Adeligen zu Beginn der habsburgischen Regierung im Königreich Böhmen*, Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte 71, 2012, s. 213–227; V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg und Annas von Roggendorf. Zur Gestaltung übernationaler verwandtschaftlicher Verhältnisse des Adels aus den böhmischen und österreichischen Ländern*, Jahrbuch der Gesellschaft für Landeskunde und Denkmalpflege Oberösterreich 160, 2015, s. 119–137; TÝŽ, *Adam Ungnad ze Sonnecku mezi Hlubokou nad Vltavou a Hlohovcem v polovině 16. století*, in: Hana Jordánková (ed.), Alis volat propriis. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové, Brno 2016, s. 202–219; Pavel MAREK, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské diplomacie*, Praha 2018; V. BŮŽEK, *Die übernationalen Heiratsallianzen des böhmischen Adels im 16. Jahrhundert*, in: Gisela Drossbach – Mark Hengerer (edd.), Adel im östlichen Europa. Zwischen lokaler Identität, Region und europäischer Integration, Berlin 2021 (= DigiOst 10), s. 117–152.

4 J. PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig*, s. 290–296; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 88–90; J. PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 2011, s. 322–323.

umožnily badatelsky dosud nevyužité osobní a evidenční prameny především ze zahraničních archivů.[5]

Ženich

Vilém z Rožmberka se narodil ve druhém manželství Jošta III. z Rožmberka a Anny z Roggendorfu, které bylo uzavřeno s podporou Ferdinanda I. při zasedání říšského sněmu v Augšpurku roku 1530.[6] Ženich pocházel ze starobylého šlechtického rodu, jehož vladaři náleželo v Království českém nejpřednější místo po panovníkovi.[7] Katolicky smýšlející rodina nevěsty, která byla dvorní dámou Anny Jagellonské, představovala jednu z politických opor habsburské vlády v rakouských zemích.[8] Po uzavření manželství spojovala Jošta III. z Rožmberka nová příbuzenská pouta s politicky vlivnými rakouskými šlechtici v habsburských službách. Šlo nejen o nevěstina strýce Viléma z Roggendorfu, přesvědčeného katolíka a nejvyššího hofmistra dvora Ferdinanda I.,[9] ale také o jejího švagra Hanse Hoffmanna z Grünpüchelu, jenž navzdory své luterské víře patřil mezi nejbližší důvěrníky panovníka.[10] Třetím vlivným příbuzným Jošta III. z Rožmberka se po jeho

5 Zvláště Bayerisches Hauptstaatsarchiv München (dále BHStA), Kurbayern Äußeres Archiv (dále KÄA), sign. 1936; Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden (dále SHStA), Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 8310.

6 Herbert IMMENKÖTTER – Gunther WENZ (edd.), *Im Schatten der Confessio Augustana. Die Religionsverhandlungen des Augsburger Reichstages 1530 im historischen Kontext*, Münster 1997 (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 136), s. 1–9; Alfred KOHLER, *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*, München 2003, s. 199–203; V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg*, s. 119–137.

7 Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice*, Praha 2007, s. 108; Robert ŠIMŮNEK – Roman LAVIČKA, *Páni z Rožmberka 1250–1520: Jižní Čechy ve středověku. Kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*, České Budějovice 2011.

8 Johann HÜBNERS, *Genealogische Tabellen nebst denen darzu gehörigen genealogischen Fragen* III, Leipzig 1728, Tabelle 966 (Die Herren und Grafen Roggendorf); Anna KUBÍKOVÁ (ed.), *Rožmberské kroniky. Krátký a summovní výtah od Václava Březana*, České Budějovice 2005, s. 60.

9 Helmut GOETZ, *Die Geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503–1564). Ihre Persönlichkeiten im Urteil der Nuntien und Gesandten*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 43–44, 1963, s. 453–494, zde s. 465.

10 Walter FRIEDENSBURG (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland,* Abteilung 1, *1533–1559 nebst ergänzenden Actenstücken,* 4. Band, Legation Aleanders 1538–1539, zweite Hälfte, Gotha 1893, s. 366–367; Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung, Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749),* 2. Band, Aktenstücke 1491–1681, Wien 1907, s. 148, 155–156,

sňatku s Annou z Roggendorfu symbolicky stal Mikuláš II. ze Salmu. Manželkou nejvyššího komorníka Ferdinanda I. a velitele habsburských oddílů při obraně Vídně proti osmanským Turkům v roce 1529, kde podlehl následkům zranění, byla nevěstina teta Alžběta z Roggendorfu.[11] Přestože manželství Anny z Roggendorfu trvalo jen devět let, neboť Jošt III. z Rožmberka v říjnu 1539 zemřel,[12] přivedla na svět sedm dětí. Vedle zmiňovaného Viléma se dožil dospělosti jeho mladší bratr Petr Vok a tři sestry, Alžběta, Bohunka a Eva. Další jejich sourozenci, Ferdinand Vok a Oldřich IV., zemřeli brzy po narození.[13]

Nejstarší syn Vilém z Rožmberka zahájil školní léta roku 1542 v Mladé Boleslavi, o dva roky později ho pozval bratranec jeho matky Wolfgang ze Salmu, narozený v manželství Mikuláše II. ze Salmu a Alžběty z Roggendorfu, ke studiu do Pasova, kde působil v letech 1541–1555 jako biskup.[14] Při tamní kapitule zřídil školu, již Vilém z Rožmberka navštěvoval ve druhé polovině čtyřicátých let 16. století. Mezi spolužáky byl nejen jeho bratranec Hans Fridrich Hoffmann z Grünpüchelu, ale také další urození vrstevníci z rakouských zemí a Římsko-německé říše.[15] Když se vrátil Vilém z Rožmberka z Pasova do Českého Krumlova, zasloužili se Hans Hoffmann z Grünpüchelu a Wolfgang ze Salmu v březnu 1550

161, 164, 168, 172; Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Hoffman von Grünbühel und Strechau. Eine adelige „Hoffamilie" zwischen den österreichischen und böhmischen Ländern und ihre Repräsentationsmodelle*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 128, 2020, s. 253–283, zde s. 258–262.

11 *J. Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch* IV., *IV. Abteilung*, II. Teil, Nürnberg 1918, s. 19; T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*, 2. Band, Aktenstücke 1491–1681, s. 149; Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter* I, Wien 2003 (= Österreichische Geschichte 1522–1699), s. 128.

12 A. KUBÍKOVÁ (ed.), *Rožmberské kroniky. Krátký a summovní výtah*, s. 59, 173.

13 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 35–41; V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg*, s. 123–124.

14 *J. Siebmacher's großes und allgemeines Wappenbuch* IV., *IV. Abteilung*, II. Teil, s. 19.

15 Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010, s. 310. Na pozvání Wolfganga ze Salmu navštěvovali školu v Pasově také Jindřich V. a Jindřich VI. z Plavna. Jeho synovci se narodili v rodině Jindřicha IV. z Plavna a jeho mladší sestry Margarety ze Salmu. Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků* I, Praha 1985, s. 47–48; Johann HÜBNERS, *Genealogische Tabellen nebst denen darzu gehörigen genealogischen Fragen* II, Leipzig 1744, Tabelle 451–452.

o jeho představení na královském dvoře ve Vídni.[16] Hans Hoffmann ho doprovázel o několik měsíců později do Augšpurku, kde pobýval Ferdinand I.[17]

Při cestách do říšských měst poznal Vilém z Rožmberka počátkem padesátých let Ericha II. Brunšvického, s jehož sestrou Kateřinou se 28. února 1557 oženil v Mündenu.[18] Ačkoli Ferdinand I. podporoval nadnárodní sňatkové aliance, vyvolal Rožmberkův sňatek vzhledem k luterské víře nevěsty jeho nelibost. Svatba měla značný význam pro budoucí politickou kariéru ženicha, jemuž příbuzenství s brunšvickými vévody otevřelo cestu k vlivným říšským šlechticům. Jeho katolicky smýšlející švagr Erich II. Brunšvický patřil v padesátých letech nejen k důvěrníkům arciknížete Maxmiliána, jehož doprovázel během pobytu na Pyrenejském poloostrově, ale později se stal jednou z opor mocenských zájmů španělské větve Habsburků v Římsko-německé říši. První manželství uzavřel se Sidonií, sestrou saského kurfiřta Augusta, která se hlásila k luterství.[19]

Když Vilém z Rožmberka vstupoval 14. prosince 1561 v Berlíně do svého druhého manželství s braniborskou markraběnkou Žofií z Hohenzollernu, snažil se Ferdinand I. sňatku zabránit. Panovníkovi vadila nejen luterská víra nevěsty, která byla dcerou braniborského kurfiřta Jáchyma II. a jeho druhé manželky Hedviky Jagellonské, ale obával se rostoucího vlivu rožmberského vladaře mezi protestantskou šlechtou v Římsko-německé říši. Přestože braniborský kurfiřt patřil mezi stoupence luterské víry, dlouhodobě podporoval říšskou politiku Habsburků, pro něž představoval vítaného spojence, jehož državy tvořily důležitou obchodní spojnici mezi Pobaltím a španělským Nizozemím.[20] Ferdinand I. nejprve zakázal většině českých pánů a rytířů z doprovodu ženicha, aby opustili Království české. Jelikož potřeboval diplomatické schopnosti a politický vliv Viléma z Rožmberka k získání souhlasu braniborského kurfiřta

16 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 50–51.

17 Tamtéž, s. 52.

18 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 107–108; TÝŽ, *Der böhmische Vizekönig*, s. 280–284; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka*, s. 184–186; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 81–82.

19 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 108; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka*, s. 185; V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg*, s. 129; Manfred RUDERSDORF, *Kurfürst August von Sachsen. Ein neuer nachreformatorischer Fürstentypus im Konfessionsstaat des Alten Reiches*, in: Winfried Müller – Martina Schattkowsky – Dirk Syndram (edd.), Kurfürst August von Sachsen. Ein nachreformatorischer „Friedensfürst" zwischen Territorium und Reich, Dresden 2017, s. 8–25; V. BŮŽEK, *August von Sachsen, die Habsburger und der böhmische Adel*, in: W. Müller – M. Schattkowsky – D. Syndram (edd.), Kurfürst August von Sachsen, s. 28–37, zde s. 28.

20 V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 157.

s volbou arciknížete Maxmiliána římským císařem, po průtazích vydal několika českým šlechticům povolení k cestě.[21]

Nevěsta

Přestože Vilémova druhá manželka zemřela tři roky po svatbě, začal rožmberský vladař přemýšlet o uzavření třetího sňatku teprve po deseti letech od její smrti. Výběr jeho nevěsty poutal zvýšenou pozornost vládnoucích knížecích dynastií ve střední Evropě. Jejich představitelé dobře věděli, že nejvyšší purkrabí Království českého zásadně ovlivňoval stavovskou politiku v zemi a zastupoval habsburského panovníka v době jeho nepřítomnosti.[22] Do Rožmberkových úvah o novém manželství neočekávaně vstoupil Ferdinand Tyrolský, jenž důvěrně znal šlechtické prostředí v Království českém, kde působil v letech 1547–1567 jako místodržitel.[23] Druhorozený syn Ferdinanda I. uplatnil svoje diplomatické schopnosti v lednu 1574, když pozval Viléma z Rožmberka k návštěvě Innsbrucku a Ambrasu, aby společně s dalšími urozenými osobami oslavili masopust.[24]

Nejvyšší purkrabí se vypravil do Tyrolska z Třeboně, kterou opustil s početným doprovodem dvořanů a padesáti kočáry 5. února 1574. Dále pokračoval přes Horšovský Týn, Furth im Wald, Straubing, Landshut, Rosenheim, Kufstein a Hall do Innsbrucku, kam přijel po devíti dnech. Během dvanáctidenního pobytu se opakovaně setkal nejen s Ferdinandem Tyrolským, ale při štvanicích, střeleckých soutěžích a dalších rytířských kratochvílích poznal představitele pozvaných knížecích rodů z Římsko-německé říše a Apeninského poloostrova.[25]

V zahradě na Ambrasu nezůstala stranou Rožmberkovy pozornosti umělá jeskyně ukrývající tajemství boha vína Bakcha, v níž pořádal vládce Tyrol a Předních Rakous pijácké zábavy, o jejichž rituálu a pozvaných účastnících podávají svědectví

21 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 110–111; TÝŽ, *Der böhmische Vizekönig*, s. 285–289; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka*, s. 189–191; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 84–89.

22 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 141–160, 230–247; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka*, s. 141–176, 225–334.

23 V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006 (= MH 7).

24 Max STRAGANZ, *Beiträge zur Geschichte Tirols* II. *Die Autobiographie des Freiherrn Jakob v. Boimont zu Pairsberg (1527–1581)*, in: Programm des k. k. Ober–Gymnasiums der Franciscaner zu Hall 1895–1896, Innsbruck 1896, s. 3–105, zde s. 59. Srov. J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 262.

25 M. STRAGANZ, *Beiträge*, s. 59; J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 262–263.

pamětní knihy zvané *Trinkbücher*.[26] Vilém z Rožmberka se obdobně jako ostatní hosté posadil v jeskyni do křesla, v němž ho přítomní služebníci s největší pravděpodobností připoutali řemeny. Před zraky urozených osob měl za úkol vypít jedním nepřerušovaným douškem naráz pohár vína. Po splnění úkolu se směl podepsat do připravené pamětní knihy a podle uvážení připojit libovolný výrok či přísloví. Jeho podpis dokládal, že byl přijat do Bakchova společenství úspěšných pijáků vína navzdory tomu,[27] že měl k alkoholu celoživotně velmi zdrženlivý vztah.[28]

Během pobytu představil hostitel Vilémovi z Rožmberka mladičkou bádenskou markraběnku Annu Marii.[29] Sotva dvanáctiletá šlechtična byla dcerou bádenského markraběte Filiberta a bavorské arcikněžny Matyldy z Wittelsbachu, kteří navzdory své rozdílné víře uzavřeli počátkem roku 1557 sňatek. Její otec se hlásil k luterství, matka byla katolička. Anna Marie v útlém dětství osiřela. Roku 1565 přišla o matku, o čtyři roky později padl v bitvě u Moncontouru ve službách francouzského krále Karla IX. její otec.[30] Společně s bratrem Filipem a dvěma sestrami, starší Jákobou a mladší Marií Salomenou, byla převezena na dvůr strýce Albrechta V. z Wittelsbachu do Mnichova, jenž byl bratrem jejich předčasně zesnulé matky.[31] V rezidenci bavorského vévody byla vychována v přísně katolickém prostředí. Víra osiřelé markraběnky hrála v úvahách Ferdinanda Tyrolského o jejím případném sňatku s nejvyšším purkrabím Království českého rozhodující roli. Uzavření manželství s katolicky vychovanou říšskou šlechtičnou mohlo podle představ vládce Tyrol a Předních Rakous podstatně posílit římskou víru na politické ose mezi Innsbruckem, Mnichovem, Prahou a Vídní. Ferdinand Tyrolský navštívil nejvyššího purkrabího Království českého v polovině října 1574. Oba velmoži se zúčastnili štvanice v netolické oboře.[32]

---

26 V. BŮŽEK, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras – Bechyně)*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Slavnosti a zábavy, s. 137–161.

27 Blíže s odkazy na prameny V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 225–232.

28 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 193.

29 M. STRAGANZ, *Beiträge*, s. 59; J. PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig*, s. 290–292; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA, *Schwäbische und badische Grafentöchter*, s. 214–215.

30 Helga CZERNY, *Der Tod der bayerischen Herzöge im Spätmittelater und in der frühen Neuzeit 1347–1579. Vorbereitungen – Sterben – Trauerfeierlichkeiten – Grablegen – Memoria*, München 2005, s. 309.

31 Wihelm BAUTZ, *Albrecht V., Herzog von Bayern*, in: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon I, Hamm 1975, s. 90–91; Dietmar HEIL, *Die Reichspolitik Bayerns unter der Regierung Herzog Albrechts V. (1550 – 1579)*, Göttingen 1998 (= Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 61).

32 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 268.

Proti zamýšlenému sňatku nečekaně vystoupil Maxmilián II., který se podle svědectví papežského nuncia na císařském dvoře ve Vídni Giovanniho Dolfina obával posílení vlivu Viléma Rožmberka v Bavorsku a Wittelsbachů v Římsko-německé říši.[33] Zprávy o připravované manželské alianci zastihly vládnoucího Habsburka v době, kdy se zhoršoval jeho zdravotní stav, který mu neumožňoval, aby plnil běžné vladařské povinnosti.[34] Když počátkem září 1575 vydal svůj předběžný ústní souhlas s Českou konfesí povolující náboženskou svobodu nekatolíkům, kterou písemně nepotvrdil a později dokonce zakázal její tisk, zajistil si kladný postoj českých stavů k volbě a následné korunovaci svého nejstaršího syna Rudolfa II. králem.[35] Během zasedání českého zemského sněmu výrazně ovlivňoval jejich postoje Vilém z Rožmberka, jemuž nově zvolený panovník písemně vyjádřil osobní poděkování a ujistil ho svou trvalou náklonností: *„Ráčím s poděkováním vám to milostivě vzpomínati, tím vás ujišťuje, že to u mě v žádné zapomenutí nepřijde, nýbrž ve vší příležitosti k vám tak se prokazovati chci, že mne nevděčného nenaleznete."*[36] Navzdory neutichajícím bolestem se Maxmilián II. o několik týdnů později zúčastnil ceremoniálu, při němž Rudolf II. převzal ve svatováclavské kapli chrámu svatého Víta českou královskou korunu, již mu předával Vilém z Rožmberka.[37]

Na přelomu října a listopadu 1575 nemocný panovník odcestoval do Řezna, kde probíhala na říšském sněmu volba Rudolfa II. a jeho následná korunovace římským císařem.[38] Po návratu do Vídně sledoval z Hofburgu volební zápas v polsko-litevském státě, kam vyslal počátkem roku 1576 Viléma z Rožmberka, aby společně s hejtmanem svídnického a javorského knížectví ve Slezsku Matoušem z Logau hájili habsburské zájmy proti Štěpánovi Báthorymu.[39] Ačkoli o šest měsíců později

33 Almut BUES (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland, Abteilung 3, 1572–1585 nebst ergänzenden Aktenstücken*, 7. Band, Nuntiatur Giovanni Dolfins (1573–1574), Tübingen 1990, s. 352, 359, 377–379, 408; J. PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig*, s. 291–292.

34 Podrobněji s odkazy na prameny V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby Ferdinanda I. a jeho synů. Reprezentace katolické víry, politické moci a dynastické paměti Habsburků*, Praha 2020, s. 125–128.

35 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu* IV, Praha 1880, s. 239–242, 258, 269, 334–338, 470–471.

36 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 274.

37 Tamtéž; V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby*, s. 127.

38 Z. VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně. Zápisky křesťanského* rytíře z počátku novověku, České Budějovice 2014 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek IV), s. 134; *Sněmy české* IV, s. 470, 473–474, 477–478; Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 142–144.

39 BHStA München, KÄA, sign. 4331, fol. 32–32', 34–35', bavorský agent Ludvík Haberstock Albrechtovi V. z Wittelsbachu, Vídeň, 17. 1. 1576, 19. 1. 1576; J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 278–279; TÝŽ, *Poslední Rožmberkové*, s. 179.

s vypětím všech sil zahájil říšský sněm v Řezně, který jednal o náboženské situaci v Římsko-německé říši a navýšení finančních prostředků na zajištění obrany proti osmanskému nebezpečí,[40] byl natolik zesláblý, že musel zrušit naléhavé audience několika zahraničních vyslanců.[41] Stranou jeho zájmu nezůstaly zprávy o výsledcích generálního sněmu zemí Koruny české, které mu sdělovali Rudolf II. a Vilém z Rožmberka.[42] Na smrtelném loži nabádal umírající císař svého prvorozeného syna, aby naslouchal názorům nejvyššího purkrabího Království českého, které mu budou oporou při rozhodování o politických a náboženských otázkách v zemi.[43]

Po Maxmiliánově smrti, k níž došlo v Řezně 12. října 1576, převzal vládu v Římsko-německé říši, Království českém a Království uherském Rudolf II.,[44] jenž na rozdíl od svého otce nahlížel na případný sňatek Viléma z Rožmberka a bádenské markraběnky Anny Marie smířlivěji. Mnohokrát se přesvědčil o politickém rozhledu a mocenském vlivu nejvyššího purkrabího, jehož žádal o radu, když v létě 1576 nemohl při jednáních v Linci najít společnou řeč s představiteli hornorakouských stavů.[45] Po smrti otce zůstal v Řezně a správu Království českého svěřil do rukou několika nejvyšších zemských úředníků v čele s Vilémem z Rožmberka.[46] Nelze vyloučit, že při volbě místa posledního rozloučení se zesnulým Maxmiliánem II., které se uskutečnilo 22. a 23. března 1577 v Praze, ovlivnil Rudolfa II. právě nejvyšší purkrabí Království českého.[47] Při cestě z Řezna přes Linec do Prahy se Rudolf II. společně s ovdovělou císařovnou Marií a svými dvěma bratry Matyášem

40 Maximilian LANZINNER, *Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*, Göttingen 1993 (= Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 45), s. 449–509; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 152; Harriet RUDOLPH, *Das Reich als Ereignis. Formen und Funktionen der Herrschaftsinszenierung bei Kaisereinzügen (1558–1618)*, Köln-Weimar-Wien 2011 (= Norm und Struktur 38), s. 120.

41 BHStA München, KÄA, sign. 4332, fol. 122–123', 126–128', bavorský agent Ludvík Haberstock Albrechtovi V. z Wittelsbachu, Řezno, 15. 7. 1576, 18. 7. 1576; Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz Polsko-litevského státu a Ruska ve zpravodajství české šlechty (1450–1618)*, České Budějovice 2015 (= MH 15), s. 210–214; Z. VYBÍRAL (ed.*), Paměti Pavla Korky z Korkyně*, s. 138, 224–225; V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby*, s. 129–130.

42 *Sněmy české* IV, s. 549–550, 571–578; BHStA München, KÄA, sign. 4332, fol. 152–154', bavorský agent Ludvík Haberstock Albrechtovi V. z Wittelsbachu, Řezno, 31. 7. 1576; Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4959, Maxmilián II. Vilémovi z Rožmberka, Řezno, 7. 8. 1576.

43 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 282.

44 Blíže V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby*, s. 133–139.

45 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 281.

46 *Sněmy české V*, Praha 1887, s. 9.

47 Tamtéž, s. 2; J. JANÁČEK, *Rudolf II.*, s. 158–159; V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby*, s. 155–182.

a Maxmiliánem zastavil v polovině prosince 1576 u Viléma z Rožmberka v Českém Krumlově, kde byl *„se vším dostatkem opatřen a uctěn“*.[48] Když o pět měsíců později nejvyšší purkrabí Království českého narychlo odcestoval do Vratislavi, kde se zúčastnil holdovací cesty nového panovníka do slezské metropole, začala důkladná diplomatická předehra jeho zamýšleného sňatku s bádenskou markraběnkou.[49]

Diplomatická předehra

Mezi písemnostmi, které Rudolf II. podepsal během svého měsíčního pobytu ve Vratislavi, zaujímala důležité místo jeho instrukce ze 17. června 1577, v níž vydal svoje souhlasné stanovisko ke třetímu sňatku Viléma z Rožmberka.[50] Císař potvrdil urozený původ nevěsty a ocenil její morální vlastnosti, zvláště cudnost.[51] V případě ženicha vyzdvihl starobylost rožmberského rodu a pochvalně se vyjádřil o jeho dlouhodobých službách ve prospěch habsburské dynastie. V Mnichově s netrpělivostí očekával Rudolfovo rozhodnutí Albrecht V. z Wittelsbachu, jemuž měl doručit císařovo stanovisko nejvyšší dvorský maršálek a říšský dvorský rada Otto Jindřich ze Schwarzenberku.[52] Stejnou cestou se dověděl o Rudolfově rozhodnutí nevěstin bratr Filip II. Bádenský.[53]

Přestože Rudolf II. nekladl zamýšlenému sňatku do cesty žádné překážky, hledal rožmberský vladař podporu pro uskutečnění svých kroků mezi příbuzensky spřízněnými knížaty v Římsko-německé říši. O chystané svatbě napsal své ovdovělé švagrové Alžbětě Magdaleně Brunšvické, která se narodila ve druhém manželství již zesnulého Jáchyma II. z Hohenzollernu a byla sestrou Vilémovy manželky Žofie. Švagrová ve své odpovědi vysoko ocenila starobylost rožmberského rodu, podpořila

48 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 283.

49 Tamtéž, s. 284–285; Mlada HOLÁ, *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*, Praha 2012, s. 105.

50 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol. (instrukce Rudolfa II., Vratislav, 17. 6. 1577).

51 Srov. Jana RATAJOVÁ, *Panna a panenství / panic a panictví v české literatuře raného novověku*, in: J. Ratajová – Lucie Storchová (edd.), Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku, Praha 2008, s. 542–591; Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehe. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien-Köln-Weimar 2000, s. 380–384.

52 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol. (instrukce Rudolfa II., Vratislav, 17. 6. 1577). Shodná instrukce byla zaslána Ottovi Jindřichovi ze Schwarzenberku. K němu blíže Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Praha 2002, s. 208–209.

53 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Rudolf II. Filipovi II. Bádenskému, Vratislav, 17. 6. 1577.

zamýšlený sňatek a přislíbila vyslat posla k braniborskému kurfiřtovi Janu Jiřímu, svému nevlastnímu bratrovi narozenému v prvním manželství Jáchyma II. z Hohenzollernu.[54] Z jednání braniborského kurfiřta Jana Jiřího v prvních červencových dnech 1577 bylo zřejmé, že jeho nevlastní sestra splnila svůj slib a zprostředkovala mu informace získané od Viléma z Rožmberka. Jan Jiří se obrátil na Albrechta V. Wittelsbacha osobním listem, v němž žádal bavorského vévodu, aby podpořil sňatek své neteře Anny Marie Bádenské a Viléma z Rožmberka, jehož starobylého rodu a mimořádného politického postavení v Království českém si velice vážil.[55]

Ve stejné době usiloval Vilém z Rožmberka o vyjádření podpory pro svůj zamýšlený sňatek u saského kurfiřta Augusta z rodu Wettinů, s nímž ho spojovaly příbuzenské vazby po uzavření svého prvního manželství.[56] Do Drážďan vypravil vyslance Ladislava z Kittlitz, jenž měl za úkol získat pro jeho záměr kurfiřta.[57] Jelikož císař 17. června 1577 zveřejnil, že nebránil uzavření manželství, nebylo úkolem saského kurfiřta přesvědčovat Rudolfa II., aby sňatek povolil, jak se mylně domníval Václav Březan, když se zamýšlel nad posláním Kittlitzovy cesty do Drážďan. Oba kurfiřti, saský i braniborský, sehrávali v přípravách svatby zcela jinou roli. V obou případech šlo v očích Viléma z Rožmberka o společensky vysoce postavené blízké příbuzné, kteří navzdory své luterské víře měli svou osobní přítomností v Mnichově přesvědčit katolicky smýšlejícího Albrechta V. Wittelsbacha o ctnostech ženicha, jeho starobylém původu a mimořádném politickém postavení v Království českém. Vilém z Rožmberka považoval oba kurfiřty za „pány a přátelé", od nichž očekával podporu při jednáních o svatbě s poručníkem nevěsty. Toto stanovisko sdělil do Mnichova 12. července 1577, když ubezpečoval v osobním dopise bavorského vévodu, že zamýšlenému sňatku s Annou Marií Bádenskou vyjádří podporu císař, kurfiřt braniborský a kurfiřt saský.[58]

Vilém z Rožmberka těžko mohl doufat, že Rudolf II. a oba kurfiřti se osobně vypraví do bavorské metropole k jednání s Albrechtem V. z Wittelsbachu

54 SOA Třeboň, Cizí rody (dále CR) – registratura, z Rožmberka, sign. 4, Alžběta Magdalena Brunšvicko-Lüneburská Vilémovi z Rožmberka, Köln, 19. 6. 1577.

55 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Jan Jiří z Hohenzollernu Albrechtovi V. Wittelsbachovi, Mollenberg, 3. 7. 1577.

56 Blíže V. BŮŽEK, *August von Sachsen*, s. 28–30; TÝŽ, *August von Sachsen und Wilhelm von Rosenberg – Politiker der Aussöhnung im konfessionellen Zeitalter*, in: Beket Bukovinská – Lubomír Konečný (edd.), Dresden – Prag um 1600, Praha 2018 (= Studia Rudolphina, Sonderheft 2), s. 25–35, zde 26, 32–33.

57 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 285.

58 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Albrechtu V. Wittelsbachovi, místo neuvedeno, 12. 7. 1577.

o podmínkách svatby. Po poradě s císařem, jehož trápilo nachlazení, kašel a průjmy,[59] bylo po polovině července 1577 v Praze rozhodnuto, že braniborského a saského kurfiřta zastoupí při jednáních v Mnichově jejich vyslanci.[60] Podle svědectví nejvyššího písaře Království českého Michala Španovského z Lisova vyslaného do bavorské metropole Vilémem z Rožmberka poselstvo dorazilo na místo 24. července 1577. O dva dny později došlo k setkání s Albrechtem V., jeho manželkou Annou a matkou Marií Jákobou. Navzdory očekávání se rozhovorů o svatbě nezúčastnil Albrechtův nejstarší syn Vilém V., jenž před čtyřmi dny odcestoval s Ferdinandem Tyrolským z Mnichova do Innsbrucku. Účastníci poselstva postrádali také Filipa II. Bádenského, staršího bratra budoucí nevěsty. Michal Španovský z Lisova vyřídil bavorskému vévodovi pozdravy od Viléma z Rožmberka, ale při jednáních o podmínkách sňatku zůstával spíše v pozadí, protože si dobře uvědomoval, že zvláště vyslanec saského kurfiřta byl obratnější ve vyjadřování. Audienci ukončil bavorský vévoda poděkováním za návštěvu a sdělením, že *„ta věc bedlivého uvažování potřebuje"*. Členům poselstva vzkázal, že mohou očekávat po určitém čase jeho pozvání k novému setkání (*„že nás Jeho Milost k dání odpovědi zase k sobě, když toho čas bude, povolati ráčí"*). Při odchodu podal všem vyslancům ruku.[61]

Svatební smlouva

Ve Španovského líčení nebylo možné přehlédnout nejistotu, již průběh jednání o zamýšleném sňatku Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské vyvolával v jeho očích. Pochybnosti o úspěchu uskutečněných rozhovorů rozptýlily následné kroky bavorského vévody, jenž dal 27. července 1577 pokyn k napsání stručného nástinu budoucí svatební smlouvy. Navzdory názvu *Heiratsbeschluss zwischen dem Rosenberg und der Marggräfin von Baden* šlo o záznam z jednání uskutečněného o den dříve, v jehož závěru Albrecht V. z Wittelsbachu vyjádřil svůj jednoznačný souhlas se svatbou.[62] V porovnání se svědectvím Michala Španovského z Lisova, použitého Václavem Březanem, se zúčastnil podle záznamu v *Heiratsbeschluss* jednání v Mnichově rovněž vyslanec Rudolfa II. Přestože jeho jméno nebylo v textu

59 V. BŮŽEK – P. MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, Praha 2015, s. 8.
60 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 285.
61 Tamtéž, s. 286.
62 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol.

uvedeno, nelze vyloučit, že císaře zastupoval Otto Jindřich ze Schwarzenberku, který měl za úkol bavorskému vévodovi zprostředkovat jeho kladné stanovisko již po polovině června.

Bezprostředně po podepsání nástinu budoucí svatební smlouvy vyslal Albrecht V. z Wittelsbachu do Českého Krumlova svého dvořana Víta Rohrbecka z Mauern, jenž působil jako stříbrný komorník v Landshutu.[63] Vilémovi z Rožmberka vyřídil pozdravy bavorského vévody a předal mu zprávu o jeho souhlasném stanovisku se sňatkem s Annou Marií Bádenskou. Wittelsbach vyjádřil naději, že rožmberského vladaře brzy přivítá v Mnichově, kam ho zval na rytířskou kratochvíli. Vilémova rychlá odpověď z 31. července 1577 byla velice vstřícná. Bavorskému vévodovi nejen upřímně poděkoval za jeho kladný postoj k chystanému uzavření manželství s jeho osiřelou neteří, ale navzdory svému vytížení službou u císařského dvora ve Vídni přijal pozvání k návštěvě Mnichova, kam bez ohledu na uvedené okolnosti původně plánoval cestu na 12. září 1577 za nákupy.[64]

Když Rudolf II. obdržel od svého vyslance závěry mnichovského jednání o svatbě Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské, vyjádřil 19. srpna 1577 do bavorské metropole svoje pochvalné stanovisko.[65] Neskrývanou radost ze vstřícného jednání Albrechta V. měl Ferdinand Tyrolský, jenž před více než třemi roky představil Vilémovi z Rožmberka jeho budoucí nevěstu při návštěvě Ambrasu.[66] Jeho švagr mu posílal z Mnichova do Innsbrucku podrobné zprávy o přípravě sňatku, kterou vládce Tyrol a Předních Rakous sledoval v přímém přenosu.[67]

Vilém z Rožmberka se vypravil do Mnichova již před koncem srpna 1577, aby se osobně zúčastnil podepsání svatební smlouvy, jejíž znění bylo rámcově dojednáno 26. července 1577.[68] Rožmberský vladař zřejmě požadoval po císaři, aby

63 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Albrechtovi V. z Wittelbachu, Český Krumlov, 31. 7. 1577; k vyslanci M. LANZINNER, *Fürst, Räte und Landstände. Die Entstehung der Zentralbehörden in Bayern 1511–1598*, Göttingen 1980 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 61), s. 390.

64 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Albrechtovi V. z Wittelbachu, Český Krumlov, 31. 7. 1577.

65 Tamtéž, listy Rudolfa II. Albrechtovi V. z Wittelsbachu, jeho manželce Anně a matce Marii Jákobě, Vídeň, 19. 8. 1577.

66 Tamtéž, Ferdinand Tyrolský Albrechtovi V. z Wittelsbachu a jeho manželce Anně, Innsbruck, 27. 8. 1577.

67 Tamtéž, Ferdinand Tyrolský Albrechtovi V. z Wittelsbachu, Innsbruck, 3. 9. 1577.

68 Tamtéž, Kasten schwarz, sign. 14924, nefol., Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Landshut, 27. 8. 1577. Rožmberský vladař psal synovi bavorského vévody z cesty do Mnichova, když se zastavil v Landshutu. Viléma V. Wittelsbacha označoval ve zdvořilých obratech jako *„mein grosser Patron"*.

využil svého vlivu a přiměl bavorského vévodu k dílčí úpravě svatební smlouvy ve svůj prospěch. Dva týdny před jejím podpisem mu Rudolf II. sděloval, že jeho přímluvy u dvora bavorského vévody nepřinesly očekávaný výsledek. Současně vladaře ujišťoval, že větší vliv na rozhodování Albrechta V. by mohl mít jeho švagr Ferdinand Tyrolský.[69] Podle svatební smlouvy, podepsané v Mnichově 23. září 1577, se měl sňatek Viléma z Rožmberka a osiřelé Anny Marie Bádenské uskutečnit v českokrumlovské rezidenci ženicha. O nevěstino věno ve výši 10 000 rýnských zlatých se zasloužila její babička Marie Jákoba, vdova po Vilémovi IV. z Wittelsbachu. Ženich pojistil Anně Marii věno ve stejné výši na svém panství Nové Hrady.[70]

Rožmberský vladař opustil bavorskou metropoli dva dny po podepsání svatební smlouvy. Vpředvečer odjezdu napsal v hlubokém citovém rozpoložení milostný dopis své nastávající manželce, s níž se zřejmě pouze letmo setkal v rezidenci jejího strýce.[71] V listě vyjádřil svá toužebná očekávání láskyplného soužití. Anně Marii poslal zlatý prstýnek jako symbol trvalé vzpomínky na svou neustálou přítomnost v jejím srdci po dobu, kdy žili v odloučení. Když 26. září 1577 přijel večer z Mnichova do Landshutu, obrátil se na svou nevěstu dalším osobním listem, v němž vylíčil nejen průběh cesty, která dále směřovala přes Straubing do Prahy, ale vyjádřil naději na brzké setkání. Zvláštní pozdrav věnoval Jákobě, žijící společně s mladší sestrou Annou Marií na dvoře svého strýce v Mnichově.[72]

Ačkoli Vilém z Rožmberka přijel do hlavního města Království českého před 30. zářím 1577, aby se mohl účastnit pravidelného zasedání většího zemského soudu,[73] napsal další dopis budoucí manželce vzhledem ke svému úřednímu zaneprázdnění teprve 3. října.[74] V listě vzpomínal na dny strávené v Mnichově, zajímal se o zdraví Anny Marie a její starší sestry Jákoby. Když rožmberský vladař o týden později zjistil, že se chystá k cestě do bavorské metropole karlštejnský

69 SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4994 A, Rudolf II. Vilémovi z Rožmberka, Vídeň, 6. 9. 1577.

70 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 286; J. PÁNEK, *Der böhmische Vizekönig*, s. 292; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 89; V. BŮŽEK a kolektiv, *Světy posledních Rožmberků*, s. 538–544.

71 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4, Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Mnichov, 25. 9. 1577.

72 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Landshut, 26. 9. 1577.

73 Marek STARÝ, *Přední klenot zemský – větší zemský soud Království českého v době rudolfínské*, Praha 2014, s. 304–305.

74 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Praha, 3. 10. 1577.

purkrabí Jan Vchynský ze Vchynic s blíže neurčeným služebním posláním,[75] rychle využil příležitosti a napsal další dopis, v němž budoucí nevěstě zasílal vřelé pozdravy a vzpomínky na pobyt v Mnichově, kde strávil na dvoře Albrechta V. příjemné chvíle při rytířských kratochvílích.[76]

Anna Marie odpověděla od konce září 1577 nejméně na dva Vilémovy dopisy, které ho velmi potěšily, jak jí sděloval z Točníku 31. října 1577, kam zavítal při cestě z Prahy do Českého Krumlova. Radost mu přinášely především její zprávy o dobrém zdraví. Přestože se nesmírně těšil po dlouhém pobytu v Mnichově a Praze do své rezidence, ještě více toužil po brzkém setkání se svou nastávající manželkou. Annu Marii žádal, aby vyřídila jeho upřímné pozdravy nejstaršímu mužskému potomkovi bavorského vévody Vilémovi V. z Wittelsbachu, jeho manželce Renatě Lotrinské a jejich čtyřletému synovi Maxmiliánovi, které osobně poznal v bavorské metropoli.[77]

Organizační přípravy

Po návratu do Českého Krumlova se obrátil Vilém z Rožmberka na císařského komorníka Jaroslava staršího Bořitu z Martinic na Smečně,[78] kterého požádal, aby se vydal do Mnichova a na základě jeho pověření projednal s Albrechtem V. z Wittelsbachu organizační záležitosti připravované svatby. Rožmberského vladaře zajímalo, kdy se vypraví bavorský vévoda se svým dvorem na cestu do jeho rezidence, aby mohl stanovit datum sňatku a pokračovat v dalších přípravách.[79] Volba Jaroslava staršího Bořity z Martinic nebyla náhodná, neboť působil od poloviny padesátých do poloviny sedmdesátých let 16. století mezi pážaty a osobními komorníky nejprve bavorského vévody Albrechta V. a následně Viléma V. v Mnichově,[80]

75 K tomu V. BŮŽEK, *August von Sachsen*, s. 30–31; TÝŽ, *August von Sachsen und Wilhelm von Rosenberg*, s. 33–34; BHStA München, Kasten schwarz, sign. 14924, nefol., Jan Vchynský ze Vchynic Vilémovi V. Wittelsbachovi, Praha, 10. 10. 1577.

76 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Praha, 12. 10. 1577.

77 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Točník, 31. 10. 1577; Dieter ALBRECHT, *Maximilian I. von Bayern 1573–1651*, München 1998, s. 87–111.

78 J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 395.

79 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Albrechtovi V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 14. 11. 1577.

80 Tamtéž, Fürstensachen 362/II (1555), 363/I (1565, 1568), 363/II (1570), 364/I (1571), 364/II (1575), 418/I (1572).

odkud vedla jeho cesta na císařský dvůr.[81] Když se zdržoval v Praze nebo na Smečně, zasílal zprávy o usnesení českých zemských sněmů a setkání vysokých dvorských hodnostářů s císařem do Mnichova.[82] O jeho politické komunikaci s bavorskými vévody nechyběly Vilémovi z Rožmberka podrobné informace.[83]

Také v Mnichově začaly nejpozději na přelomu listopadu a prosince 1577 organizační přípravy na svatbu Anny Marie Bádenské a Viléma z Rožmberka. Přestože nebyl dlouho určen termín odjezdu svatebčanů z bavorské metropole do ženichovy rezidence, naléhal komorní prezident bavorského vévody Hans Kryštof z Pienzenau na Zinnenberku, aby Albrecht V. upřesnil jmenovité složení doprovodu nevěsty.[84] Podle jeho požadavků chtěl sepsat závazný soupis osob, které se zúčastní svatby. Na straně ženicha i nevěsty došlo ve svatebních přípravách ke zpoždění. Zvláště nedočkavá byla Anna Marie, vybízející svého budoucího manžela, aby upřesnil datum svatby, jemuž se měl podřídit odjezd svatebčanů z Mnichova. Přestože byl Vilém z Rožmberka velmi potěšen jejím dopisem z počátku prosince, mohl jí odpovědět pouze velmi neurčitě.[85] Do Mnichova vyslal Jaroslava staršího Bořitu z Martinic, jehož pověřil dvěma úkoly. Předně měl jednat s bavorským vévodou o vhodném termínu pro konání svatby. Současně ho požádal, aby zprostředkoval odpovědi Viléma z Rožmberka na dotazy Albrechta V., týkající se cesty bavorských svatebčanů do Českého Krumlova, organizace sňatku a jeho zamýšleného ceremoniálu.

Jaroslav starší Bořita z Martinic se mohl při jednáních v Mnichově opírat o písemně zachycené otázky bavorského vévody a odpovědi rožmberského vladaře. Obsah obou písemností umožnil blíže poznat svatební přípravy v rožmberské a wittelsbašské rezidenci, itinerář bavorských svatebčanů a především očekávaný průběh svatebního ceremoniálu v Českém Krumlově.[86] Přestože rožmberský

81 J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 395 (mezi císařskými komorníky byl doložen v roce 1576). Zemřel roku 1582 ve svých čtyřiatřiceti letech. K tomu Lukáš VYTLAČIL, *Jaroslav Bořita z Martinic*, Heraldická ročenka, 2008, s. 7–23, zde s. 7.

82 BHStA München, Kasten schwarz, sign. 14924, nefol., Jaroslav Bořita z Martinic Vilémovi V. Wittelsbachovi, Smečno, 4. 7. 1576.

83 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Třeboň, 15. 12. 1577.

84 Tamtéž, KÄA, sign. 1936, nefol., Hans Kryštof Pienzenau na Zinnenberku Albrechtovi V. Wittelsbachovi, místo neuvedeno, 5. 12. 1577; k němu M. LANZINNER, *Fürst, Räte und Landstände*, s. 303.

85 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Vilém z Rožmberka Anně Marii Bádenské, Třeboň, 15. 12. 1577.

86 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol. (*„Verzeichnis was der von Rosenberg bei Eure Fürstlichen Gnaden meinem gnädigen Herrn anzubringen begert"*).

vladař netrpělivě očekával Martinicovy zprávy, ještě 15. prosince 1577 nemohl sdělit budoucí manželce termín svatby, protože neobdržel stanovisko z Mnichova. Ve stejný den odeslal z Třeboně dopis Vilémovi V. Wittelsbachovi, v němž ho upozorňoval, že vyslal do Mnichova Jaroslava staršího Bořitu z Martinic s naléhavým poselstvím.[87]

Situace se změnila teprve o šest dnů později. Tehdy Vilém z Rožmberka adresoval svůj osobní dopis kurfiřtu Augustovi do Drážďan, v němž se rozepisoval o přípravách svého třetího sňatku. Protože saského vládce zval na svatbu, očekával jeho příjezd do Českého Krumlova nejpozději 26. ledna 1578 ve večerních hodinách. Svatební slavnost měla podle sdělení rožmberského vladaře začít o den později, tedy 27. ledna 1578.[88] Shodný termín sděloval Albrechtovi V. do Mnichova.[89] S uvedeným termínem počítal nevěstin bratr Filip II. Bádenský, jenž původně zamýšlel vykonat cestu do Mnichova, kam chtěl přijet mezi 13. a 14. lednem 1578. Po týdenním pobytu na dvoře Albrechta V. plánoval vyjet do Pasova a odtud do Českého Krumlova.[90] Nakonec zvolil jinou trasu. Ze své rezidence v Bádenu se vydal přes Pforzheim, Schwäbisch Gmünd, Aalen, Nördlingen, Donauwörth, Rain, Neuburg, Ingolstadt, Neustadt, Schierling, Straubing, Plattling, Osterhofen a Vilshofen přímo do Pasova, kde se připojil zřejmě 20. ledna 1578 k bavorské výpravě.[91] Filip II. Bádenský dostal za úkol, aby zprostředkoval pozvání na svatbu Ludvíkovi Württemberskému a falckému kurfiřtovi Ludvíkovi VI.

Pozvánky svatebním hostům ženicha

Nejpozději před 21. prosincem 1577 byl pod dohledem Viléma z Rožmberka dokončen seznam osob pozvaných na jeho svatbu s Annou Marií Bádenskou, který byl v následujících dnech několikrát přepracován.[92] Na prvním místě byl uveden císař Rudolf II. a ovdovělá císařovna Marie, žijící po smrti svého manžela

87 Tamtéž, Kasten schwarz, sign. 14924, nefol., Vilém z Rožmberka Vilémovi V. z Wittelsbachu, Třeboň, 15. 12. 1577.

88 SHStA Dresden, Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 8310/9, nefol., Vilém z Rožmberka saskému kurfiřtovi Augustovi, Třeboň, 21. 12. 1577.

89 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Albrechtu V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 23. 12. 1577.

90 Tamtéž, Filip II. Bádenský Albrechtovi V. Wittelsbachovi, Báden, 23. 12. 1577.

91 Tamtéž, *„Verzeichnis des Wegs von Baden aus auf Krumau"*.

92 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4. Pokud není uvedeno jinak, vychází následující výklad z rozboru uvedeného seznamu pozvaných svatebních hostů.

Maxmiliána II. v Praze, odkud se vydala teprve v srpnu 1581 do Madridu.[93] Hned za císařem a jeho matkou následovali v seznamu pozvaných svatebčanů saský kurfiřt August a braniborský kurfiřt Jan Jiří, jimž byl ženich zavázán za podporu při jednání o sňatku s bavorským vévodou v Mnichově. Vilém z Rožmberka počítal s osobní účastí Ferdinanda Tyrolského, jehož zařadil do seznamu za oba kurfiřty. Následoval ženichův švagr Erich II. Brunšvický a jeho synovec Julius Brunšvický.

Pozvánky na svatbu odešly 64 šlechticům z Království českého, kteří byli v soupisu rozděleni podle stavovské příslušnosti do dvou skupin. V čele 42 pozvaných pánů byli uvedeni téměř všichni nejvyšší zemští úředníci, které doplňovali přísedící zemského a komorního soudu, jestliže současně nevykonávali zemský úřad.[94] Jejich různorodá náboženská skladba odpovídala zastoupení katolíků a nekatolíků v nejvyšších úřadech země na počátku vlády Rudolfa II. Mezi pozvanými příslušníky panského stavu nechyběli vrstevníci ženicha, s nimiž se blíže seznámil během výpravy české šlechty na Apeninský poloostrov v letech 1551–1552.[95] Někteří z pozvaných pánů se uplatnili mezi krajskými hejtmany v Bechyňsku, Čáslavsku a Prácheňsku.[96]

Mezi 22 pozvanými rytíři zaujímali v seznamu svatebčanů přední místa nejvyšší zemský písař, místokomorník Království českého a karlštejnský purkrabí.[97]

93 V. BŮŽEK, *Smrt a pohřby*, s. 183.

94 K tomu František PALACKÝ, *Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků*, in: Jaroslav Charvát (ed.), Dílo Františka Palackého I, Praha 1941, s. 371–375, 381–383; M. STARÝ, *Přední klenot zemský*; Petr MAREŠ, *Soupis přísedících komorního soudu Českého království v letech 1527–1620*, Praha 2013. Pouze nejvyšší hofmistr Ladislav Popel z Lobkovic, nejvyšší komorník Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic, nejvyšší sudí Adam ze Švamberka, nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna a dvorský sudí Jan z Valdštejna byli uvedeni v hierarchickém pořadí zastávaných úřadů podle zemského zřízení. Ostatní nejvyšší zemští úředníci za panský stav komorní prezident nebo karlštejnský purkrabí byli posunuti v seznamu na nižší místa. Před jejich jména byl naopak předřazen královský maršálek Jaroslav Smiřický ze Smiřic, mistr královské komory Zbyněk Berka z Dubé, hejtman Nového Města pražského Zdeněk z Vartenberka, komorník Ferdinanda Tyrolského Jan ze Šternberka, přísedící zemského soudu Adam II. z Hradce a nejvyšší převor johanitského řádu Matouš Děpolt Popel z Lobkovic.

95 Z panského stavu Jan purkrabí z Donína, Jindřich Kurcpach z Trachenburka, Vratislav z Pernštejna, Jaroslav Smiřický ze Smiřic, Adam ze Švamberka, z rytířského stavu Šebestián Leskovec z Leskovce. K tomu J. PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, Praha 1987, s. 178–187.

96 Kupříkladu Adam purkrabí z Donína, Adam Slavata z Chlumu a Košumberka, Kryštof ze Švamberka. Blíže P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617*, Praha 2009, s. 113–114, 134–135, 191.

97 Nejvyšší písař Michal Španovský z Lisova, místokomorník Mikuláš Vratislav z Mitrovic, karlštejnský purkrabí za rytířský stav Jan Vchynský ze Vchynic.

Ostatní rytíři působící v zemských úřadech nebo ve sboru přísedících zemského a komorního soudu pozvání k účasti na svatbě neobdrželi. Mezi rytíři početně převládaly osoby žijící v sousedství rožmberských držav, jejichž každodenní život ovlivňovaly oboustranně prospěšné vztahy mezi patronem a jeho klienty nižšího sociálního původu.[98]

Vilém z Rožmberka pozval na svatbu s Annou Marií Bádenskou především politicky nejvlivnější příslušníky panského stavu Království českého bez ohledu na jejich náboženské přesvědčení, kteří působili na počátku vlády Rudolfa II. v nejvyšších zemských úřadech a ve sborech zemských i komorních soudců. Jelikož zaujímal jako nejvyšší purkrabí nejčestnější postavení na zemském soudu, zaslal s výjimkou Čeňka z Lipé a Jiřího Zajíce z Házmburka pozvánky všem zemským soudcům za panský stav, činným mezi lety 1577–1578 v této instituci.[99] V případě rytířských přísedících postupoval zdrženlivěji. Pozvánky obdržela jen polovina nižších šlechticů usedajících v prvních dvou letech Rudolfovy vlády do soudcovských lavic.[100] Sbor zemských soudců z obou šlechtických stavů měl tvořit na svatbě nejvyššího purkrabího Království českého nepřehlédnutelnou skupinu urozených hostů spojených úctou k nedotknutelnosti práv země ztělesňovanou v jejich očích *„předním zemským klenotem"*.[101] Rožmberkova volba pozvaných pánů a rytířů ze zemského soudu zřetelně demonstrovala vysoké stavovské sebevědomí mocensky nejvlivnějšího velmože Království českého.[102] Přestože rožmberský vladař zaslal pozvánky také několika politicky vlivným rytířům, s nimiž udržoval dlouhodobé vztahy,[103] více listů s pozváním na svatbu přikázal doručit nižším šlechticům ze sousedství své jihočeské državy.

Desítka pozvánek směřovala do sídel příslušníků panského stavu Markrabství moravského, mezi nimiž byl v seznamu hostů na prvním místě uveden nejvyšší zemský komorník Zachariáš z Hradce. Za ním následoval nejvyšší podkomoří Jan

98 Šlo o Petra Boubínského z Oujezda, Mořice Chanovského z Dlouhé Vsi, Jiřího Kokořovce z Kokořova, Jana a Šebestiána Leskovce z Leskova, Bohuslava a Jana Malovce z Malovic. K tomu V. BŮŽEK, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*, OH 3, 1993, s. 287–313.

99 M. STARÝ, *Přední klenot zemský*, s. 166–181, 189–194.

100 Tamtéž, s. 181–194.

101 K tomu V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 124–127; M. STARÝ, *Přední klenot zemský*, s. 17–70.

102 J. PÁNEK, *Vilém z Rožmberka*, s. 295–334.

103 Šlo o nejvyššího písaře Michala Španovského z Lisova a karlštejnského purkrabího Jana Vchynského ze Vchynic. Přestože se hlásili k utrakvismu, patřili k politickým oporám Viléma z Rožmberka. K tomu J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 207; V. BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 124–139.

Haugvic z Biskupic. Pozvání na svatbu neminulo Hynka Brtnického z Valdštejna a Jana mladšího ze Žerotína. Šlo o opatrovníky Kateřiny z Ludanic, s níž uzavřel v únoru 1580 manželství Petr Vok z Rožmberka. Jestliže Vilém z Rožmberka zval na svatbu nejen oba opatrovníky osiřelé moravské šlechtičny, ale také někdejšího poručníka jejího majetku nejvyššího zemského komorníka Zachariáše z Hradce a svého spojence Zdeňka Kavku z Říčan, jenž měl v následujících měsících vymáhat právní cestou část rozchváceného ludanického zboží, nelze vyloučit, že při zamýšleném setkání se mohly projednávat podmínky jejího sňatku s mladším bratrem rožmberského vladaře, přestože k prvnímu setkání budoucích manželů došlo teprve v září 1579.[104]

Většinu pozvaných šlechticů usazených v Horních a Dolních Rakousích spojovaly se ženichem vazby pokrevního příbuzenství vzniklého uzavřením manželství jeho rodičů Jošta III. a Anny z Roggendorfu.[105] Čelné místo mezi nimi zaujímal Rožmberkův synovec z matčiny strany Hans Vilém z Roggendorfu. Šlo o zemského maršálka Dolních Rakous, jenž patřil k výrazným stoupencům luterství.[106] Jeho dcera Kristýna byla druhou manželkou Hanse Viléma z Losensteinu, jemuž vladař zaslal pozvání. Z matčiny strany poutalo Viléma z Rožmberka příbuzenství k Juliovi a Niklasovi ze Salmu, jejichž jména nechyběla mezi hosty. Do skupiny příbuzných rakouských šlechticů ženich zahrnoval Wolfganga II. z Lichtenštejna. Se svobodným pánem Štefanem z Eicinku, zakoupeným na hradě Landštejn, pojily rožmberského vladaře širší sousedské vztahy.[107] Politicky nejvlivnějším rakouským katolickým šlechticem, jehož jméno Rožmberk zařadil do seznamu svatebčanů, byl císařův tajný rada Linhart IV. z Harrachu.[108]

Teprve za seznamem pozvaných šlechticů z rakouských zemí následoval krátký oddíl se jmény dvou urozených osob působících ve službách Habsburků. Šlo o Kryštofa mladšího Popela z Lobkovic, jenž nejprve vstoupil do služeb na dvoře Maxmiliánovy dcery Anny provdané za Filipa II. a od poloviny sedmdesátých let se uplatnil mezi komorníky na císařském dvoře ve Vídni.[109] Druhým byl dvořan

104 J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 198–201; TÝŽ (ed.), *V. Březan, Životy* II, s. 443–444.

105 V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg*, s. 120–123.

106 Herbert KNITTLER (ed.), *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession 1500–1700*, Wien 1990 (= Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 251), s. 210.

107 Od poloviny osmdesátých do poloviny devadesátých let 16. století působil mezi krajskými hejtmany Bechyňska. Srov. P. MAREŠ, *Obsazování úřadu krajského hejtmana*, s. 114–115.

108 J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 204–205. V roce 1585 přebíral společně s Vilémem z Rožmberka Řád zlatého rouna. K tomu V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 244–245.

109 Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále HHStA) Wien, Oberhofmeisteramt, Sonderreihe, kart. 183, č. 48–49; J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 394.

Kašpar Pruskovský z Pruskova, jehož přivedla dvořanská služba do služeb Anniny mladší sestry Alžběty, manželky francouzského krále Karla IX.[110] Ačkoli v době, kdy Vilém z Rožmberka sestavoval seznam svatebních hostů, působili někteří pozvaní čeští a moravští šlechtici mezi dvořany habsburských dvorů, nebyli na rozdíl od Kryštofa mladšího Popela z Lobkovic a Kašpara Pruskovského z Pruskova zahrnuti do oddílu osob v habsburských službách, ale byli uvedeni v předchozích částech seznamu mezi pány a rytíři Království českého. Šlo nejen o Jiřího Bořitu z Martinic působícího v osobní komoře Maxmiliána II., ale také o osobní komorníky Ferdinanda Tyrolského, zvláště Jana ze Šternberka, Jiřího Popela z Lobkovic a Jaroslava Libštejnského z Kolovrat.[111]

Vedle císaře a jeho ovdovělé matky pozval Vilém z Rožmberka k oslavě své svatby s Annou Marií Bádenskou 88 urozených mužů z Římsko-německé říše, Dolních a Horních Rakous, Království českého a Markrabství moravského. Jelikož pozvání se vztahovala současně na jejich manželky, mohlo ke straně ženicha patřit na svatbě přibližně 190 osob bez doprovodu jejich služebnictva. Skladba pozvaných svatebních hostů nebyla v žádném případě náhodná, ale sloužila k okázalé reprezentaci Viléma z Rožmberka. Na jedné straně odrážela jeho stavovskou výlučnost a privilegované postavení nositele erbovního znamení červené pětilisté růže ve společnosti Království českého, na straně druhé představovala vazby ženichova pokrevního i nepokrevního příbuzenství k urozeným osobám zvláště v Římsko-německé říši a rakouských zemích, které potvrzovaly jeho vznešený původ a mocenskou autoritu. Pozvání urozených osob bez ohledu na jejich víru svědčilo o tolerantních náboženských postojích Viléma z Rožmberka, jenž se obrátil k radikálnímu katolicismu potridentského pojetí teprve okolo poloviny osmdesátých let 16. století.[112] Ačkoli výběr části svatebčanů z Markrabství moravského pravděpodobně souvisel s přípravou zamýšleného sňatku ženichova mladšího bratra, hluboce se dotýkal obecně křesťanského poslání manželského soužití. Oběma velmožům záleželo na zachování nepřetržitosti rožmberského rodu, proto během oslav třetí svatby staršího bratra mohla probíhat jednání o uzavření prvního manželství jeho mladšího sourozence. Ve sňatku Petra Voka a Kateřiny z Ludanic zřejmě Vilém z Rožmberka spatřoval náhradní řešení k zajištění

110 HHStA Wien, Oberhofmeisteramt, Sonderreihe, kart. 183, č. 48–49.

111 V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 85, 86, 114, 208, 211–212.

112 K rekatolizační politice Viléma z Rožmberka podrobněji Jan FRIDRICH, *Protireformace na zboží vyšebrodského kláštera roku 1588*, Acta regionalia 1966–1967, Praha 1968, s. 130–140; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 213–219; Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC, *Kratochvíle posledních Rožmberků*, Praha 2012, s. 156–175.

biologického pokračování pozvolna vyhasínajícího rodu.[113] Navíc mladší bratr byl jediný žijící sourozenec ženicha, s jehož účastí na svatbě mohl počítat. Naživu byly ještě dvě Vilémovy sestry, nevlastní Anna a nejmladší Eva, jež však nebyly mezi pozvanými svatebními hosty uvedeny.[114]

Přestože pozvání zaslané Rudolfovi II. se zřejmě nedochovalo, bylo možné z rychlé císařovy odpovědi datované 2. ledna 1578 usuzovat, že panovník byl prvním, koho zval rožmberský vladař na svou svatbu. Rudolf II. však účast mezi svatebními hosty zdvořile odmítl a požádal nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna, aby pozdravil novomanžele jeho jménem.[115] Torzovitě dochované odpovědi pozvaných urozených osob datované mezi 5. až 10. lednem 1578 dokládaly, že Vilém Rožmberka přikázal rozeslat pozvání na svatbu s uvedením termínu a místa těsně před Vánoci 1577, tedy zhruba měsíc před jejím uskutečněním. Pozvaní hosté buď potvrdili svou účast, nebo uvedli důvody, proč se nemohou slavnosti osobně zúčastnit, a zpravidla navrhli své zástupce.[116] Ačkoli císařův strýc Ferdinand Tyrolský seznámil Viléma z Rožmberka s budoucí nevěstou, jejich sňatku se nakonec nezúčastnil. Do Českého Krumlova vyslal z Innsbrucku svého dvořana Jiřího Popela z Lobkovic, jehož osobní vztahy s rožmberským vladařem byly již koncem sedmdesátých let napjaté.[117]

Někteří šlechtici věděli o zamýšleném sňatku s předstihem od Jaroslava staršího Bořity z Martinic, jenž jim sděloval po svém návratu z Mnichova poznatky o přípravě svatby. To byl případ karlštejnského purkrabího Jana Vchynského ze

113 Rok před svatbou Petra Voka a Kateřiny z Ludanic uzavřel Vilém z Rožmberka se svým mladším bratrem dohodu o případném dědici. Tím mohl být jeho mužský potomek, jestliže by se nenarodil v žádném manželství staršího bratra. K tomu J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* II, s. 446.

114 Vilémova nevlastní sestra Anna přišla na svět v prvním manželství Jošta III. z Rožmberka s Bohunkou ze Starhemberka. Po smrti svého manžela Jáchyma z Hradce se přestěhovala do Klášteříčku, svého vdovského sídla v Jindřichově Hradci. Vilémova nejmladší sestra žila do podzimu 1578 na zámku v Bechyni, odkud se přestěhovala po svatbě s Pavlem z Gassoldu do Mantovy. K tomu V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 8; Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC – Pavel KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009, s. 29–35.

115 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4, Rudolf II. Vilémovi z Rožmberka, místo neuvedeno, 2. 1. 1578.

116 Tamtéž, Jan Vchynský ze Vchynic Vilémovi z Rožmberka, Karlštejn, 5. 1. 1578; Jaroslav Libštejnský z Kolovrat Vilémovi z Rožmberka, Petršpurk, 7. 1. 1578; Ferdinand Tyrolský Vilémovi z Rožmberka, Innsbruck, 10. 1. 1578; Jan ze Švamberka Vilémovi z Rožmberka, Bor, 10. 1. 1578.

117 Tamtéž, Ferdinand Tyrolský Vilémovi z Rožmberka, Innsbruck, 10. 1. 1578; o napjatých vztazích mezi Vilémem z Rožmberka a Jiřím Popelem z Lobkovic blíže J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 208–209.

Vchynic, z jehož odpovědi bylo zřejmé, že se těšil především na setkání s říšskými knížaty pozvanými na svatební slavnost do rezidenčního města rožmberského vladaře.[118] Katolický sňatek neunikl pozornosti papežského nuncia na císařském dvoře Giovanniho Dolfina, který se zmiňoval o jeho přípravách kardinálu Tolomeu Galliovi do Říma.[119]

Svatební hosté nevěsty a jejich cesta do Českého Krumlova

Seznam svatebních hostů doprovázejících nevěstu Annu Marii z Bádenu byl dokončen před 13. lednem 1578, tedy dva dny před jejich zamýšleným odjezdem z Mnichova do Českého Krumlova.[120] Do čela výpravy bavorských svatebčanů se počítalo s Albrechtem V. z Wittelsbachu. K jeho doprovodu patřila manželka Anna, starší syn Vilém V. s Renatou Lotrinskou, mladší syn Ferdinand a druhorozená dcera Maxmiliana Marie. Cesty se měla zúčastnit Albrechtova dvaasedmdesátiletá matka Marie Jákoba. Nejbližší doprovod nevěsty tvořily nejen její sestry Jákoba a Marie Salomena, ale také třicetičlenný fraucimor.

Bavorského vévodu a jeho rodinu měly doprovázet čtyři skupiny osob z jeho dvora. První byla složena z padesáti radů (*fürstliche Räte*), druhá sestávala z 62 výše postavených dvořanů, třetí z 26 osobních komorníků. Jejich jména nebyla v seznamu uvedena. Čtvrtou skupinu vytvářeli početně neurčení služebníci dvořanů. Tři zvlášť uvedení dvořané se pohybovali v blízkosti Ferdinanda z Wittelsbachu, mezi nimiž měl místo *„klein Behem"*. Šlo zřejmě o Zdeňka Berku z Dubé, působícího mezi dvořany Viléma V.[121] Součástí výpravy bavorských svatebčanů měla být dvorská kapela z mnichovské rezidence Albrechta V., k níž vedle kapelníka Orlanda di Lasso patřily dvě desítky zpěváků a stejný počet hráčů na hudební nástroje, zvláště

118 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4, Jan Vchynský ze Vchynic Vilémovi z Rožmberka, Karlštejn, 5. 1. 1578.

119 Alexander KOLLER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken, Abteilung 3, 1572–1585*, 9. Band, Nuntiaturen des Giovanni Delfino und des Bartolomeo Portia (1577–1578), Tübingen 2003, s. 331.

120 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol. (*„Furierzettl auf die Rosenbergische Hochzeit"*). Pokud není uvedeno jinak, vychází výklad o skladbě svatební výpravy nevěsty z údajů uvedených v tomto soupisu.

121 Tamtéž; Fürstensachen 418/I (1579, 1580), 418/II (1582, 1583), 419/I (1588, 1591), 420/I (1590, 1595). Zdeněk Berka z Dubé se narodil s největší pravděpodobností v manželství Zdeňka Berky z Dubé a Kateřiny Haugvicové z Biskupic roku 1567. Od konce sedmdesátých let 16. století patřil ke komorníkům Viléma V. Wittelsbacha, mezi nimiž nahradil Jaroslava staršího Bořitu z Martinic. O deset let později se stal nejvyšším štolbou na jeho mnichovském dvoře.

varhaník, houslisté a trubači. Když Vilém z Rožmberka do Mnichova závazně potvrdil, že při svatebním veselí bude vystupovat jeho hudební soubor, zůstali muzikanti bavorského vévody doma.[122]

Přestože nebylo možné s ohledem na množství služebníků přesně stanovit velikost bavorské výpravy, pohyboval se počet jejích účastníků podle seznamů pozvaných hostů okolo 200 osob. Svou velikostí měl být doprovod nevěsty přibližně stejně početný jako skupina svatebčanů ze strany ženicha bez jejich služebníků. Navíc se zařadil k výpravě nevěstiných svatebních hostů v Pasově ještě její bratr Filip II. Bádenský s početně blíže neurčeným doprovodem služebníků a dvořanů.

Cesta bavorských svatebčanů měla probíhat podle předem sestaveného itineráře. Odjezd z Mnichova byl stanoven na 15. ledna 1578. V následujících dnech směřovala výprava přes Freising, Landshut, Vilsbiburg, Eggenfelden a Schärding do Pasova, kde byla očekávána 21. ledna 1578. O ubytování a stravování jednotlivých účastníků na trase mezi Mnichovem a Pasovem se staral s předstihem dvorský furýr bavorského vévody. Protože výprava zpočátku cestovala po wittelsbašském území, nenarážely jeho organizační snahy na vážné překážky. Při přípravě itineráře však neskrýval obavy o bezpečnost při průjezdu hornatou a málo průchodnou krajinou na pomezí Římsko-německé říše, Horních Rakous a Království českého, kde se stýkala panství pasovského biskupa a rožmberského vladaře.[123]

Při cestě z Pasova do Českého Krumlova převzal na žádost Albrechta V. záruky za bezpečnost, ubytování a stravování bavorských svatebčanů Vilém z Rožmberka. Jeho úkolem bylo zajistit slavnostní uvítání bavorského vévody nebo jeho zástupce při vjezdu do Pasova, jenž byl sídelním městem tamního biskupa Urbana z Trennbachu. Biskupská rezidence nabídla podle vyjádření rožmberského vladaře dostatek vhodných pokojů k ubytování nejvznešenějších hostů bavorské výpravy. Ostatní účastníci našli připravená lůžka buď v městských hostincích, nebo přespali ve stanech, které s sebou vezli v dostatečném množství z Mnichova.

V Pasově se podle přípravných jednání připojil k bavorské výpravě Filip II. Bádenský s doprovodem. Po dvou dnech odpočinku vyjeli 23. ledna 1578 bádenští a bavorští svatebčané do kopcovitého terénu nad městem a přesunuli se do Griesbachu, patřícího k území pasovského biskupa. Následující den překonávali

122 Tamtéž, KÄA, sign. 1936, nefol. Účast svých hudebníků potvrdil rožmberský vladař, když odpovídal bavorskému vévodovi na jeho otázky o přípravách svatby.

123 V. BŮŽEK, *Der Adel an der böhmisch-bayerischen Grenze zu Beginn der Neuzeit*, in: Robert Luft – Ludwig Eiber (edd.), Bayern und Böhmen. Kontakt, Konflikt, Kultur, München 2007 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 111), s. 85–106, zde s. 86–89.

hornatou krajinu na pomezí Římsko-německé říše a Horních Rakous. Po přenocování v premonstrátském klášteře Schlägl u Aigenu, které jim poskytl tamní opat Matyáš Schuemann,[124] směřovali přes panství Haslach, jehož držitelem byl Vilém z Rožmberka, zodpovědný za bezpečnost výpravy při průjezdu rakousko-českého příhraničního prostoru.[125]

Když výprava opouštěla v ranních hodinách 25. ledna 1578 Schlägl, dokončil Vilém V. Wittelsbach dopis adresovaný otci Albrechtovi V. do Mnichova.[126] Obsah listu spolehlivě potvrdil, že stárnoucí bavorský vévoda se navzdory rozsáhlým přípravám cesty do Českého Krumlova nakonec nemohl zúčastnit, protože náhle onemocněl. Navíc měl strach z nepohodlí během dlouhé cesty v zimním období. Jeho neúčast ovlivnila početní složení bavorských hostů, jichž se nakonec vypravilo do Českého Krumlova méně, než se předpokládalo podle původního seznamu sestaveného dvorským furýrem. Výpravu vedl Albrechtův syn Vilém V., jenž otci líčil, že před vjezdem do Schläglu přivítal bavorské svatebčany ženichův mladší bratr Petr Vok z Rožmberka s několika dvořany ve službách Habsburků.[127] Jmenovitě uváděl nejen Kryštofa mladšího Popela z Lobkovic, ale také Jiřího Popela z Lobkovic, jenž výpravu doprovázel od chvíle, kdy opustila ve Wegscheidu území pasovského biskupa a vjela do Horních Rakous. Během cesty přicházely Vilémovi V. dopisy od dvorského maršálka a říšského dvorského rady Otto Jindřicha ze Schwarzenberku,[128] pobývajícího tou dobou ve Straubinku. Od něj s předstihem věděl, že naprostá většina říšských knížat a kurfiřtů, pozvaných na svatbu Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské, musela cestu do Českého Krumlova odmítnout, jak sděloval svému otci v dopisu ze Schläglu do Mnichova.

Cestou ze Schläglu do Hořic v Pošumaví se výprava 25. ledna 1578 pohybovala pouze po území rožmberského vladaře. Do Českého Krumlova přijela následujícího dne ve večerních hodinách, kdy ve městě očekávala zahájení svatební slavnosti většina pozvaných českých, moravských a rakouských šlechticů.

---

124 Petrus A. BAYER, *Konfessionalisierung im klösterlichen Umfeld. Die Entwicklung frühneuzeitlicher Religiosität in den Pfarren des Stiftes Schlägl (1589–1665)*, Münster 2016 (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte 164), s. 37.

125 Jiří ZÁLOHA, *Ein Urbar des Gutes Haslach vom Ende des 16. Jahrhunderts*, Jahrbuch des Oberösterreichischen Museumsvereines 140, 1995, s. 139–144.

126 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém V. z Wittelsbachu Albrechtovi V. z Wittelsbachu, Schlägl, 25. 1. 1578.

127 Srov. neúplné údaje Václava Březana: *„Pan Petr Vok z Rožmberka s některými pány přáteli proti knížatům, Jich Milostem, a kněžnám, když ten přínos panny markrabíny vykonávali, na hranice dle přivítání a provedení Jich Milostí do Čech vypraven byl."* J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 288.

128 J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 208–209.

O ubytování bádenských a bavorských účastníků svatby a ustájení jejich koní se nedochovala žádná písemná svědectví.[129] Kusé zprávy naznačily, že pouze pro část nejurozenějších zahraničních a domácích hostů byly vyhrazeny pokoje přímo na zámku, ostatní svatebčané našli ubytování v domácnostech měšťanů.[130] Na příjezd bavorských a bádenských svatebčanů čekala blíže neurčená osoba, již Vilém z Rožmberka pověřil, aby jim sdělila údaje o jejich ubytování. Do pokojů pro knížata a zahraniční vyslance na zámku se narychlo obstarávaly čalouny, ubrusy, ubrousky, ručníky, stříbrné svícny a konvice.

Ceremoniál

Jakmile Vilém z Rožmberka přivítal v pondělí 27. ledna 1578 brzy po obědě v Českém Krumlově bádenské a bavorské hosty, jejichž skutečný počet nebylo možné vzhledem k nedostatku pramenů stanovit, začalo třídenní *„svatební veselí“*, které trvalo do středy 29. ledna 1578. Rožmberský kronikář Václav Březan o jeho průběhu s odstupem času stručně poznamenal, že bylo *„konáno s velikou slávou a hojností. Nebo ze všech stran, z Čech i z Moravy i z Němec, potřeb veliké nesčíslné množství dodáno. Na kteréžto pozvání a přátelskú žádost nejedni panu vladařovi připsali i skutkem k tomu veselí najíti se dali.“*[131]

Válečník Pavel Korka z Korkyně chválil vysokou společenskou úroveň svatby vyznačující se téměř rozmařilou hojností jídla a pití, která vzbuzovala údiv u hostů z Římsko-německé říše: *„A potom oddavky a hodování za mnoho dní poctivě ctěný, ode všeho hojnost a dostatek. Držím, že slavnější svadby nebylo v Čechách od 200 let. Němci se velmi divili takové veliké hojnosti. A kdyby taková druhá svadba byla, nemohlo se to vypíti a stráviti.“*[132] Počet obyvatel Českého Krumlova se mohl během svatby zvýšit podle velmi hrubého odhadu nejméně o čtvrtinu.[133] Na rozdíl

129 Pavel Korka z Korkyně se zmiňoval o 250 koních. K počtu koní srov. Z. VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně*, s. 145. Naopak Vilém V. Wittelsbach uváděl 400 koní. K tomu BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém V. Wittelsbach Albrechtovi V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 28. 1. 1578.

130 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

131 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 288.

132 Z. VYBÍRAL (ed.), *Paměti Pavla Korky z Korkyně*, s. 145.

133 Ze strany ženicha a nevěsty bylo pozváno na svatbu nejméně 400 urozených osob bez služebníků, jejichž počet nelze zjistit. Na svatbu přijel také Filip II. Bádenský se svým doprovodem, jehož početní velikost není známá. Odhadu odpovídal počet koní zmiňovaných Vilémem V. Wittelsbachem (BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém V. Wittelsbach Albrechtovi V. Wittelsbachovi,

od jiných renesančních svateb bylo možné v případě českokrumlovského sňatku Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské vzhledem k vypovídací hodnotě dochovaných pramenů podrobně rekonstruovat jednotlivé kroky ceremoniálu.[134]

S ohledem na velký počet svatebních hostů se nepředpokládalo, že by se slavnostní obřad uskutečnil v českokrumlovském farním kostele svatého Víta, ale měl proběhnout v blíže neurčeném velkém sále na zámku, kde nechyběl přenosný oltář. Do posledního okamžiku nebylo jasné, kdo k němu přivede nevěstu. Buď měl Annu Marii Bádenskou doprovázet někdo z dvořanů bavorského vévody, nebo měla cestu lemovanou zapálenými svícemi vykonat rovnou po boku budoucího manžela. Bavorskou stranu zajímalo, kdo udělí při bohoslužbě nevěstě a ženichovi svátost manželství. V úvahu přicházel vratislavský biskup Martin Gerstmann, olomoucký biskup Jan XVIII. Mezoun z Telče a pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice, jenž byl nakonec oddávajícím knězem manželského páru.[135]

Po skončení bohoslužby následovala svatební hostina. Její přípravě věnovali Vilém z Rožmberka a Albrecht V. z Wittelsbachu s předstihem značnou pozornost. V Mnichově chtěli především vědět, zda se bude stolovat *„publicae"* nebo *„de camera"*. V prvním případě by všichni pozvaní svatebčané seděli při hostině společně ve velké hodovní místnosti, ve druhém případě by usedali podle předem vypracovaných zasedacích pořádků do menších vzájemně oddělených prostor. Na položenou otázku se zdráhal rožmberský vladař jednoznačně odpovědět, protože nedokázal odhadnout, kolik obsluhujících služebníků bude na zámku k dispozici.

Bavorský vévoda dával přednost nejen oddělenému stolování, ale důrazně vyžadoval, aby mu rožmberský vladař zaslal s předstihem zasedací pořádek u stolu, k němuž měl usednout se svou rodinou. Nadto chtěl vědět, zda ho budou obsluhovat při jídle jeho služebníci, které si chtěl s sebou přivézt z Mnichova, nebo mu Vilém z Rožmberka poskytne obsluhující personál ze svého dvora. Když Albrecht V. zjistil, že řada pozvaných říšských knížat na svatbu do Českého

---

Český Krumlov, 28. 1. 1578). V Českém Krumlově bylo přes 300 domácností, v nichž žilo více než 2 000 osob, které mohly ve městě navštěvovat téměř čtyřicet hostinců. K odhadům počtu obyvatel blíže V. BŮŽEK, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí*, s. 299; o počtech hostinců Aleš STEJSKAL, *Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551–1611)*, in: Michaela Kokojanová (ed.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století), Prostějov 1997 s. 376–408, zde s. 381.

134 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol. („*Verzeichnis was der von Rosenberg bei Eure Fürstlichen Gnaden meinem gnädigen Herrn anzubringen begert*") a odpovědi Viléma z Rožmberka, které Albrechtovi V. Wittelsbachovi zprostředkoval Jaroslav starší Bořita z Martinic. Pokud není uvedeno jinak, vychází výklad o jednotlivých krocích svatebního ceremoniálu z uvedených pramenů.

135 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 287.

Krumlova osobně nepřijede, ale vyšle své vyslance, dožadoval se odpovědi na otázku, kde budou při hostině sedět a zda budou mít při usazování ke stolům přednost před dalšími urozenými osobami. Vilém z Rožmberka odpovídal spíše vyhýbavě. Obavy bavorského vévody zřejmě nerozptýlil svým opakovaným tvrzením, že uvedené nejasnosti se budou řešit přímo na místě.

Otázky bavorského vévody přiměly Viléma z Rožmberka, aby přípravě svatební hostiny věnoval náležitou organizační pozornost. Obsah dochovaných písemností napověděl, že hostina po skončení bohoslužby se neuskutečnila na jednom místě.[136] Pouze část nejurozenějších svatebčanů usedla k prostřeným stolům podle předem sestavených zasedacích pořádků v několika místnostech českokrumlovského zámku. Ženich a nevěsta seděli společně u samostatné tabule. Největší pozornost při hostině pořádané *„de camera"* věnoval rožmberský vladař stolům, k nimž měli usednout bádenští a bavorští svatebčané. V těchto případech byli s předstihem určeni služebníci (kraječi, stolníci a šenci) mající za úkol obsluhovat urozené zahraniční hosty. Na zámku stolovali u několika tabulí také nejvzácnější svatebčané urozeného původu z Království českého. Poblíž seděly jejich manželky, ale místa měly u oddělených stolů se samostatnou obsluhou.[137] Pro část pozvaných šlechticů byly prostřeny tabule ke svatební hostině v blíže neurčených domácnostech měšťanů ve městě. Zkrátka nepřišli ani jejich kočí a pacholci, kteří stolovali společně také v podzámčí, zpravidla nedaleko od maštalí, v nichž byli ustájeni jejich koně. Zodpovědnost za klid, pořádek a bezpečnost ve městě nesla městská rada a rychtář.[138]

Ačkoliv nebylo možné zjistit, jaké pokrmy se podávaly svatebčanům usazeným podle zasedacích pořádků u jednotlivých stolů,[139] skladba jídelníčku se zrcadlila v záznamech o celkovém množství spotřebovaných potravin.[140] Základ

136 Blíže SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

137 Když slavil Vilém z Rožmberka roku 1557 přínos první manželky do své rezidence, seděli pozvaní hosté u hodovních tabulí ve čtyřech místnostech českokrumlovského zámku. K tomu SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 82–83.

138 Při zajištění bezpečnosti v Českém Krumlově bylo možné předpokládat stejný postup městské rady a rychtáře, uplatněný při oslavách první svatby Viléma z Rožmberka na přelomu října a listopadu 1557. K tomu A. KUBÍKOVÁ, *Podíl českokrumlovských měšťanů na rožmberských svatebních slavnostech*, in: M. Kokojanová (ed.), Měšťané, šlechta a duchovenstvo, s. 200–209, zde s. 203.

139 Srov. J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650)*, České Budějovice 2000 (= MH 1), s. 156–165.

140 A. KUBÍKOVÁ, *Podíl českokrumlovských měšťanů*, s. 205; SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

svatební hostiny tvořily masité pokrmy připravené na rožních.[141] Maso pocházelo z čerstvě zabitých zvířat, nebo bylo naložené v nálevu ze soli, jalovce a dalšího koření do soudků. Zvěřinové chody obsahovaly na svatební hostině Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské maso z jelenů, srnců, daňků, divočáků a zajíců. Nechyběli pečení bažanti, koroptve, tetřevi a drobné zpěvné ptactvo. Pečeně z hovězího, telecího, skopového a vepřového masa střídaly klobásy, jelita a jitrnice. Hojnost domácí drůbeže, včetně nadívaných pávů, doplňovaly na hodovních stolech vařené a pečené sladkovodní ryby, které se podávaly s nasládlou rybí omáčkou. Do pohárů svatebčanů nalévali rožmberští šenkové uherská, tyrolská, dolnorakouská a rýnská vína; nechyběla ani těžká vína španělská, kyperská a krétská.[142] Samozřejmostí byl dostatek piva z rožmberských pivovarů.[143]

Na zámku se pravděpodobně používalo při svatební hostině stříbrné stolní nádobí zdobené erby ženicha a nevěsty.[144] Vzhledem k jeho nedostatku s předstihem žádal Vilém z Rožmberka o zapůjčení stříbrných jídelních souprav Vratislava z Pernštejna, Ladislava Popela z Lobkovic, Bohuslava Felixe Hasištejnského z Lobkovic a Adama II. z Hradce.[145] Rožmberská kuchyně zjistila, že nebude mít pro všechny svatebčany pozvané ke stolu dostatek stolního nádobí z cínu a ubrousků, které si zapůjčila zřejmě od českokrumlovských měšťanů. Jelikož hostina začínala za podvečerního soumraku, nezbytností byly zvýšené dodávky vosku, svící a loučí k osvětlení hodovních prostor.[146]

K vrcholům svatební hostiny v zámeckých prostorách patřil tanec ženicha a nevěsty. Jeho vhodné začlenění do programu prvního svatebního dne bylo předmětem přípravných jednání Viléma z Rožmberka a Albrechta V. Wittelsbacha. Oba velmoži souhlasili se zařazením tance po prvním společném jídle svatebčanů. Po předtančení nejprve ženich vyzval k tanci nevěstu. Okolo tančícího páru novomanželů utvořily kruh a *„mumraj"* předem vybrané nejurozenější osoby mezi svatebními hosty. V rukách držely hořící svíce. Když ukončili svůj první tanec Vilém z Rožmberka a Anna Marie Bádenská, byl taneční prostor vyhrazen pro

141 J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 188–197.
142 Tamtéž, s. 261.
143 K rožmberským pivovarům blíže A. STEJSKAL, *Instituce hospod*, s. 376–408.
144 J. PÁNEK – Martin GAŽI (edd.), *Rožmberkové – rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*, České Budějovice 2011, s. 343; V. BŮŽEK, *Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 37–57, zde s. 44–46.
145 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.
146 Tamtéž; J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 140–153.

říšského vyslance Otto Jindřicha ze Schwarzenberku, kolem něhož utvořili kruh svatebčané z Římsko-německé říše. Nejen těla ženicha a nevěsty v honosných renesančních oděvech, ale také ostatních urozených tanečníků a tanečnic, která se vzájemně přibližovala, dotýkala a proplétala, vytvářela při krocích, úklonách a otáčkách symbolické obrazy nově vzniklého blízkého i vzdáleného příbuzenství.[147] Jestliže tanec spojoval těla ženicha a nevěsty, předznamenával jejich společnou svatební noc, kdy se očekávalo naplnění křesťanského poslání manželství.[148]

Pozoruhodné ohlédnutí za prvním svatebním dnem učinil Vilém V. Wittelsbach v dopise svému otci, s nímž odjížděl bavorský posel z Českého Krumlova do Mnichova 28. ledna 1578 v ranních hodinách. Společně s listem vezl Albrechtovi V. *„handstein"* darovaný Vilémem z Rožmberka.[149] Když otci líčil průběh svatby, neopomněl zdůraznit, že v jednotlivých krocích ceremoniálu spatřoval řadu nedostatků. Výslovně psal o chybně sestavených stolovacích pořádcích při svatební hostině a nejasném pořadí tanečníků po tanci novomanželů. Zmatek vnášel do ceremoniálu podle jeho názoru pražský arcibiskup a zvláště vyslanci nepřítomných říšských knížat uplatňováním svých nároků na jejich přednostní místa u hodovních tabulí. Za největší přínos prvního svatebního dne považoval Vilém V. svoje seznámení s řadou českých šlechticů.

V úterý 28. ledna 1578 odjela Anna Marie Bádenská v dopoledních hodinách ze zámku do farního kostela svatého Víta, aby při bohoslužbě položila na mensu hlavního oltáře perlový věneček odkazující na její panenství, jež odevzdala Vilémovi z Rožmberka při svatební noci. Jestli rituál panenské oběti sledoval její manžel v doprovodu vyslanců braniborského a saského kurfiřta, jak předpokládal připravený program druhého svatebního dne, nebylo možné potvrdit. Albrecht V. Wittelsbach vyjadřoval při přípravě svatebního ceremoniálu nelibost, že ženicha hlásícího se ke katolické víře měli doprovázet vyslanci luterských kurfiřtů. Naopak požadoval, aby s rožmberským vladařem odjeli do kostela svatého Víta katoličtí vyslanci Ferdinanda Tyrolského a Ericha II. Brunšvického.[150]

Z kostela se vrátili novomanželé po skončení bohoslužby zpět na zámek, kde pokračovala svatební hostina. Než usedli ke stolům, pořádal Vilém z Rožmberka tanec, k němuž vyzval vyslance habsburské rodiny, říšská knížata a jejich zástupce.

147 Srov. V. BŮŽEK – R. SMÍŠEK, *Tanec v každodenním životě šlechty počátkem novověku*, in: Andrea Rousová (ed.), Tance a slavnosti 16. – 18. století, Praha 2008, s. 27–37, zde s. 35.

148 Srov. B. BASTL, *Tugend, Liebe, Ehe*, s. 411–424.

149 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém V. Wittelsbach Albrechtovi V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 28. 1. 1578.

150 Tamtéž, sign. 1936, nefol.

Jakmile skončil jejich tanec, postupně předstupovali před novomanžele, aby jim veřejně předávali svatební dary (*Verehrungen*). Ke každému zahraničnímu vyslanci zastupujícímu habsburskou rodinu nebo říšská knížata přidělil rožmberský vladař jednoho až dva šlechtice z Království českého, kteří jim měli být nápomocni při překonávání překážek v cizím prostředí. V případě Jiřího z Gutnštejna, Šebestiána Leskovce z Leskova, Čeňka Mičana z Klinštejna, Sezimy Mířkovského z Tropčic, Adama Slavaty z Chlumu a Košumberka, Radslava Vchynského ze Vchynic a Jana Vřesovce z Vřesovic šlo o mladíky, mající zpravidla krátkodobou zkušenost z dvořanské služby na císařském dvoře ve Vídni a rozumějící němčině.[151]

První skupinu darů věnovali ženichovi a nevěstě vyslanci Habsburků. Nejvyšší kancléř Království českého Vratislav z Pernštejna jim předal v zastoupení Rudolfa II. pozlacený pohár na víno s nalévací konvicí. Linhart IV. z Harrachu, zastupující ovdovělou císařovnu Marii, přinesl tři pozlacené poháry, přičemž jeden z nich byl vyšší než zbylé dva. Pozlacený pohár na víno s nalévací konvicí předal novomanželům Jaroslav Smiřický ze Smiřic, nejvyšší maršálek Království českého, z pověření Ferdinanda Tyrolského. Oba kusy stolního nádobí zdobil erb vládce Tyrol a Předních Rakous, na jehož dvoře v Innsbrucku byl český šlechtic častým hostem.[152]

Jakmile předali svatební dary vyslanci Habsburků, přišly na řadu osoby zastupující kurfiřty a ostatní říšská knížata. Saský kurfiřt August zaslal Vilémovi z Rožmberka a jeho manželce dva vysoké pozlacené poháry s víky zdobené koňmi ve skoku ze stříbra. Z Drážďan dar přivezl kurfiřtův vyslanec Jindřich Srunecki. Falcký kurfiřt Ludvík VI., pocházející ze simmernské větve Wittelsbachů, zvolil jako svatební dar přívěsek zdobený safírem a hyacintem zavěšený na zlatém řetězu, který předával jeho vyslanec Hans Fuchs. Blíže neurčený šlechtic z Koditz předstoupil před novomanžele se svatebním darem od braniborského kurfiřta Jana Jiřího. Šlo pravděpodobně o přívěsek zdobený diamantovými tabulkami, zavěšený na zlatém řetězu.[153]

Teprve po předání darů od kurfiřtů mohly vykročit k Anně Marii Bádenské a Vilémovi z Rožmberka osoby vyslané ostatními říšskými knížaty. Jindřich z Valdštejna obdaroval ženicha a nevěstu přívěskem (závěsem), jehož střed zdobily motivy křesťanské lásky (*caritas*), odkazující na očekávané poslání sňatku. Okraje

151 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4; V. BŮŽEK, *Šlechta ze zemí Koruny české na habsburských dvorech v předbělohorském století*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr, s. 153–189, zde s. 168–170.

152 V. BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský*, s. 220.

153 K terminologii šperků (přívěsků, závěsů) názorně Petra MATĚJOVIČOVÁ, *Renesanční šperky*, in: J. Pánek – M. Gaži (edd.), Rožmberkové, s. 604–611, zde s. 608.

šperku byly posety perlami, rubíny a smaragdy. Dar jim předával z pověření Julia Brunšvického, jehož v Českém Krumlově zastupoval. Württemberský vévoda Ludvík zaslal jako svatební dar novomanželům náhrdelník s diamanty, rubíny, smaragdy a perlami, na němž s největší pravděpodobností byly zavěšeny malé rubíny vybroušené ve tvaru růže. Předání daru nevěstě, které uskutečnil vévodův vyslanec Hans Schrenck z Limburku, vysílalo svatebčanům srozumitelné poselství. Novou životní jistotou osiřelé bádenské markraběnky se stal po sňatku rožmberský vladař mající v erbovním znamení červenou pětilistou růži.

Šperk (*cleinot*) zdobený motivy křesťanské lásky (*caritas*) přivezl novomanželům ze Slezska do Českého Krumlova zřejmě Jiří II. Lehnicko-Břežský. Okraje šperku krášlily diamanty, rubíny, smaragdy a perly. Jestli jim předal svatební dar osobně, nebo pověřil maršálka svého dvora Bernarda Rohra, nebylo možné z dochovaných pramenů spolehlivě určit. Pasovský biskup zaslal ženichovi a nevěstě po svém vyslanci dva poháry s víky, zdobené pozlacenými šňůrami a znaky biskupství.

Vilém V. Wittelsbach předal novomanželům honosný přívěsek (závěs) zdobený po obvodu smaragdy, ve středu rubíny a diamanty, na němž byla zavěšená perla. Pravděpodobně z jeho rukou obdrželi ženich a nevěsta také svatební dar zaslaný jeho otcem Albrechtem V. Bavorský vévoda věnoval novomanželům náhrdelník sestavený z rubínů a smaragdů vybroušených do drobných destiček. Na něm byl zavěšený přívěsek zhotovený ze stejných drahých kamenů. Nevěstin bratr Filip II. Bádenský obdaroval novomanžele přívěskem (závěsem) s vyobrazením svatého Jiří, posázený rubíny a diamanty, se zavěšenou perlou. Zvolený motiv mohl odkazovat na znovu nalezenou životní jistotu, již osiřelá nevěsta našla v manželském svazku s Vilémem z Rožmberka. Marii Jákobu, ovdovělou matku bavorského vévody Albrechta V., zastupovali na svatbě Hans Jiří z Wemdingu, jenž doručil novomanželům dva velké pozlacené poháry, zdobené falckým znakem. Heraldické znamení odkazovalo na původ matky Marie Jákoby, jež byla dcerou falckého kurfiřta Filipa.

Teprve po předání svatebních darů zahraničních hostů předstoupili před novomanžele zástupci tří měst z rožmberského dominia. Od městských rad Českého Krumlova a Třeboně obdrželi velký stříbrný pohár s víkem, zástupci Prachatic přivezli náhrdelník. Ačkoliv o darech od dalších účastníků svatby se nedochovala žádná svědectví, umožnily popisy *„prezentů“*, zaslaných do Českého Krumlova řadou zahraničních hostů, věnovat pozornost jejich symbolickému významu.

Předání svatebního daru zrcadlilo představy dárců o křesťanském poslání manželského svazku Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské. Šlo o honosné uměleckořemeslné předměty, zvláště poháry a konvice, zhotovené ze zlata, stříbra

a pečlivě vybraných drahých kamenů magického významu. Hyacint měl chránit novomanžele před neštěstím a posilovat tělesné údy, perly uzdravovaly, safír upevňoval cudnost, pokoru a manželskou lásku, smaragd odkazoval k věčnému životu křesťana.[154] Jestliže motivy *caritas* na svatebních darech velebily očekávané mateřství nevěsty jako projev milosrdenství křesťanské lásky a manželského soužití, svatý Jiří měl poskytovat Anně Marii pocit bezpečí a ochrany, nalezený v manželství s Vilémem z Rožmberka. Heraldická výzdoba svatebních darů připomínala novomanželům kořeny jejich urozenosti a hodnoty pokrevního i nepokrevního příbuzenství.

K jejímu vnímání mohlo docházet zvláště při přípitcích z darovaných pohárů symbolicky začleňujících nevěstu a ženicha do nových příbuzenských svazků.[155] I když šlo o oslavu svatby katolických manželů, ženich a nevěsta přijímali s vděčností dary od všech dárců bez ohledu na jejich konfesní příslušnost.

Když novomanželé převzali svatební dary, vystoupil Vilém z Rožmberka, aby přednesl všem dárcům krátké poděkování. Ačkoli většina darovaných přívěsků směřovala nejspíše do klenotnice jeho manželky, vyjádřil rožmberský vladař slova díků za všechny dary určené oběma manželům. Teprve po jejich předání mohli hosté konzumovat připravené pokrmy na hodovních stolech. Ve večerních hodinách druhého svatebního dne pořádal ženich tanec v maskách (*ein Mascara*). Jejich podobu měl s předstihem stanovit bavorský vévoda, jemuž dával rožmberský vladař při přípravě maškarního tance naprosto volnou ruku. Popis masek však dosud známé prameny neobsahovaly. Druhý svatební den ukončil večerní ohňostroj.[156]

Ve středu 29. ledna 1578 začínal třetí svatební den shromážděním hostů na českokrumlovském zámku. Přestože většina svatebčanů se usadila ke stolům podle zasedacích pořádků platných od prvního dne, ženich a nevěsta již neseděli u společné tabule, ale pro novomanžele byla vyhrazena podle předchozích dohod oddělená místa. Vilém z Rožmberka a Anna Marie Bádenská byli v hodovní místnosti usazeni tak, aby seděli u tabulí na vyvýšených místech.[157] Toho bylo zřejmě dosaženo přisunutím stupínku pod jejich židle. Usazení ženicha a nevěsty na vyvýšená místa nebylo náhodné. Svatební hosté měli novomanžele neustále na očích. Při přípitcích k nim na dálku směřovaly zraky svatebčanů a jejich

154 Blíže Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 41–43, 55–61, 67–72.

155 V. BŮŽEK, *Paměť v heraldické výzdobě*, s. 51–53; TÝŽ, *Přípitek ve společnosti raného novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007, s. 189–213, zde s. 189–196.

156 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol.; SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

157 Tamtéž.

natažené ruce s poháry. Vyvýšená místa ženicha a nevěsty usnadňovala symbolickou komunikaci urozené společnosti v hodovní místnosti, která svou přítomností oslavovala uzavřené manželství. Nejblíže od vyvýšeného místa Viléma z Rožmberka bylo u hodovní tabule prostřeno pro nejvyšší zemské úředníky Království českého a pro knížata z Římsko-německé říše.[158]

Odpolední program vyplnila rytířská kratochvíle na blíže neurčeném volném prostranství u českokrumlovského zámku, jejíž hlavní součástí bylo běhání v kroužku (*Ringelrennen*).[159] Podle soutěžních pravidel musel urozený jezdec na koni za rychlé jízdy trefit napřaženým dřevcem kroužek zavěšený mezi dvěma sloupy na kolbišti. Kroužek mohl být nahrazen prstenem visícím na šňůře, jehož se měl jezdec dřevcem aspoň dotknout. Účastník klání ztělesňoval na kolbišti udatného rytíře dvořícího se vyvolené dámě. Svým pojetím velebilo v očích přihlížejících diváků křesťanskou lásku muže a ženy, jejíž oslava představovala hlavní motiv svatebního veselí.[160] Rytířské kratochvíli se věnovala v přípravách svatby značná pozornost, protože se očekával velký zájem vyhlášených turnajových bojovníků. Jejich příjezd do Českého Krumlova podmiňovala nepřítomnost Rudolfa II. v hlavním městě Království českého, kde se nepořádaly tou dobou žádné turnaje.[161]

Jakmile skončilo běhání v kroužku, vrátili se svatebčané k prostřeným stolům do hodovních místností českokrumlovského zámku. Oslava svatby pokračovala v podvečerních hodinách tanečním veselím. Jestli šlo o druhý tanec v maskách (*zwei Mascara*), jak předpokládal původní program svatebního ceremoniálu, nebylo možné z torzovitě dochovaných pramenů určit. Hudební doprovod renesančních tanců obstarávala rožmberská kapela. Završení třetího svatebního dne bylo spojeno obdobně jako předchozí večer s velkolepým ohňostrojem.[162]

Sňatek Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské oslavili humanističtí básníci v latinsky a česky psaných verších.[163] S oslavou naděje na plodné manželství rožmberského vladaře si pospíšil Vincenc Pistalocius, jehož česká a latinská báseň byla vytištěna již 27. srpna 1577, kdy byla završena jednání o svatební smlouvě. Svou pozornost obracel nejen k názorům na soužití muže a ženy

158 K symbolice prostoru při renesančních hostinách srov. H. RUDOLPH, *Das Reich als Ereignis*, s. 191–209.

159 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol.; SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

160 Srov. V. BŮŽEK, *Řeč symbolů při oslavě svatby Ferdinanda Tyrolského a Anny Kateřiny Gonzagové v Innsbrucku roku 1582* (v tisku).

161 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

162 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol.; SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4.

163 Lenka VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005, s. 60–63, 224.

v antické a křesťanské filozofii, ale současně uváděl příklady šťastného manželství a velebil plodnost mladých žen.[164] Básník Abrahám Böck naopak oslavoval vznik nového příbuzenského svazku z jiného úhlu pohledu. V jeho očích představovalo manželství rožmberského vladaře a bádenské markraběnky spojnici mezi Bavorskem a habsburskou monarchií,[165] která mohla ve svém důsledku posílit potridentský katolicismus v Království českém. Obdobně uvažoval Ferdinand Tyrolský, když před pěti lety pozval ovdovělého Viléma z Rožmberka na Ambras, aby ho seznámil s osiřelou bádenskou markraběnkou. Verše Davida Crinita z Hlaváčova, Kašpara Cropacia, Juraje Koppaye, Tomáše Mitise a Jana Strialia z Pomnouše velebily ušlechtilé vlastnosti ženicha, jeho urozený původ a starobylost rožmberského rodu. Všichni básníci přáli novomanželům láskyplné soužití a brzké narození potomka.[166]

Zatímco hosté odjížděli několik dnů po skončení svatební slavnosti z Českého Krumlova,[167] Vilém z Rožmberka odpovídal na zaslané gratulace. Když psal dva týdny po sňatku do Drážďan, děkoval saskému kurfiřtovi Augustovi nejen za blahopřání, ale vylíčil mu svoje pocity z průběhu svatby. Nejvíce mu vadila neúčast Albrechta V. Wittelsbacha, jeho manželky a části urozených dvořanů z jeho zamýšleného doprovodu. Nepřítomnost bavorského vévody souvisela s jeho zdravotními obtížemi a obavami dvorských lékařů, že nezvládne dlouhou cestu v kopcovité krajině.[168] O průběhu svatby mu poskytl informace Vilém V. Wittelsbach, jenž se vrátil do Mnichova 20. února 1578.[169]

---

164 Vincenc PISTALOCIUS, *Ku poctivosti a jménu i také chvále sňatku svadebního vysoce urozeného pána, pana Viléma z Rožmberka...,* Praha 1577 (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 36 B 16). K autorovi působícímu v rožmberských službách Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století* IV, Praha 1973, s. 189.

165 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 288; II, s. 702; TÝŽ, *Der böhmische Vizekönig*, s. 293; blíže J. HEJNIC, *Humanistické verše v Březanových životopisech Viléma a Petra Voka z Rožmberka*, Zprávy Jednoty klasických filologů 23, 1981, s. 25–36, zde s. 30–31.

166 Blíže J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* I, Praha 1966, s. 503, 478; III, Praha 1969, s. 67–68 (Koppayova báseň *Epithalamium in nuptias illustrissimi domini D. Vilhelmi Ursini, domus Rosenbergicae gubernatoris... et illustrissimi virginis Annae Mariae, illustrissimi quondam Philiberti marchionis Badensis filiae*, která vyšla ve vídeňské tiskárně Stephana Creuzera roku 1578, zde uvedena není. Jeden z jejích výtisků se nachází v SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 4); IV, s. 376–377. Symboly užité v básnických textech by vyžadovaly provedení samostatného sémantického a srovnávacího výzkumu, který nebyl předmětem této studie.

167 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 289.

168 SHStA Dresden, Geheimer Rat (Geheimes Archiv), Loc. 8310/9, Vilém z Rožmberka saskému kurfiřtovi Augustovi, Český Krumlov, 13. 2. 1578.

169 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 289.

Soužití novomanželů doprovázelo jejich časté odloučení způsobené cestami Viléma z Rožmberka do hlavního města Království českého, kde se zúčastňoval zvláště sněmovních a soudních jednání. Jeho manželka žila společně s fraucimorem nejprve v renesančních pokojích prvního patra východní části českokrumlovského zámku, jejichž stěny zdobily nástěnné malby odkazující k touze rožmberského vladaře po narození mužského potomka a po zachování rodu.[170] Teprve počátkem roku 1581 se přestěhovala o patro výše do nově zřízených markraběcích místností, kde měla dostatek soukromí i prostoru k ubytování fraucimoru a hostů. S pokoji Viléma z Rožmberka v prvním poschodí byly spojeny šnekovitým schodištěm.[171]

Jelikož Anna Marie nerozuměla češtině, prožívala v novém prostředí pocity osamocení a stesku.[172] Netrpělivě očekávala nejen bratra Filipa II. Bádenského v květnu 1578,[173] ale také pečlivě připravovanou návštěvu strýce Albrechta V. Wittelsbacha, jenž přijel do Českého Krumlova společně s manželkou Annou a početným doprovodem dvořanů o měsíc později. Na zemské hranici u Schläglu uvítal bavorskou výpravu Petr Vok z Rožmberka s ozbrojenými jezdci a dvěma rytíři ovládajícími němčinu, kteří bavorskému vévodovi během pětidenního pobytu tlumočili.[174] Jejich služby nepotřeboval, když hovořil s Vilémem z Rožmberka, jenž vyrůstal v rodině, kde s ním otec mluvil česky a matka německy.[175]

Jestliže Anna Marie opouštěla v prvních měsících po svatbě českokrumlovský zámek, podnikala návštěvy svých nových příbuzných. Oblíbila si Annu Hradeckou z Rožmberka, manželovu ovdovělou nevlastní sestru, která za ní přijížděla do Třeboně, a odtud společně cestovaly do Jindřichova Hradce.[176] Dlouhodobou oporu nacházela v Alžbětě Lobkovické z Roggendorfu, vdově po manželově

170 Jan MÜLLER, *Nové poznatky o renesanční nástěnné malbě na zámku v Českém Krumlově*, OH 3, 1993, s. 379–385, zde s. 379–380. S využitím Müllerových výzkumů Ludmila OURODOVÁ HRONKOVÁ, *Interiéry rožmberských rezidencí v 16. století*, in: J. Pánek – M. Gaži (edd.), Rožmberkové, s. 574–583, zde s. 574–575.

171 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 305; L. OURODOVÁ HRONKOVÁ, *Interiéry*, s. 575, 578.

172 Srov. Christiane COESTER, *Brautfahrten. Grenzüberschreitungen und Fremdheiterfahrungen adliger Frauen in der Frühen Neuzeit*, Francia 35, 2008, s. 149–168.

173 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Vilém z Rožmberka Petru Vokovi, Český Krumlov, 19. 4. 1578; J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 289.

174 Tamtéž, Albrecht V. Wittelsbach Vilémovi z Rožmberka, Überkingen, 13. 5. 1578; J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 289.

175 V. BŮŽEK, *Die Heirat Jošts III. von Rosenberg*, s. 125.

176 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 289–290.

švagrovi Janu mladším Popelovi z Lobkovic, jehož byla třetí manželkou.[177] U obou stárnoucích vdov hledala útěchu ve své samotě a životní rady. Svými zkušenostmi nahrazovaly mladé šlechtičně Marii Jákobu, která byla její opatrovnicí za pobytu v Mnichově. Velmi blízký vztah měla Anna Marie ke svému staršímu bratru Filipovi II. Bádenskému, jenž opakovaně přijížděl do jižních Čech, aby navštívil svou sestru a švagra v Českém Krumlově. Přestože vládce bádenského markrabství se hlásil ke katolické víře, měl otevřené dveře do bechyňského zámku českobratrsky zaměřeného Petra Voka z Rožmberka.[178]

Jen v ojedinělých případech vyzval Vilém z Rožmberka svou manželku, aby ho na cestě do Prahy nebo jiných míst Království českého doprovázela.[179] Pokud odjel sám, posílal Anně Marii krátké dopisy v němčině, v nichž se zajímal o její zdraví, velebil manželskou věrnost a připojoval stručné zmínky o drobných dárcích, nejčastěji ovoci, kalendářích a špercích, které jí zaslal nebo přivezl jako výraz své lásky.[180] Spíše výjimečně líčil manželce průběh slavností, jichž se zúčastnil.[181] Anna Marie odpovídala na manželovy dopisy velmi stručně, poděkovala mu za dárky doručené zvláštním poslem, zmínila svůj zdravotní stav a vyjádřila naději na brzké shledání.[182] Během jejich setkání v netolické oboře se zrodily v červenci 1581 s největší pravděpodobností první úvahy o budování renesanční vily uprostřed přírody plné divoké zvěře.[183] Zamýšlená výstavba Kratochvíle patrně souvisela nejen s vysokými nároky rožmberského vladaře na reprezentaci při lovech, štvanicích a hodokvasech s urozenými hosty v lesích stranou rušného společenského dění

177 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Vilém z Rožmberka Anně Marii Rožmberské z Bádenu, Praha, 9. 3. 1578; J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* II, s. 443; TÝŽ, *Der böhmische Vizekönig*, s. 294; V. BŮŽEK, *Manželky a děti Jana mladšího Popela z Lobkovic (1510–1570)*, in: J. Pánek (ed.), Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi, Praha 2004, s. 261–283, zde s. 268–270.

178 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 306, II, s. 446–447, 459–460; SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Filip II. Bádenský Petru Vokovi z Rožmberka, Praha, 3. 3. 1581.

179 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* II, s. 443.

180 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608) Vilém z Rožmberka Anně Marii Rožmberské z Bádenu, Praha, 26. 11. 1578; tíž, Praha, 8. 10. 1579; tíž, místo neuvedeno, 3. 2. 1580.

181 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Anně Marii Rožmberské z Bádenu, Praha, říjen 1579 (v dopise psal o svatbě nejvyššího komorníka císaře Rudolfa II. Wolfa Rumpfa z Wielrossu). K němu J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 394.

182 SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Anna Marie Rožmberská z Bádenu Vilémovi z Rožmberka, místo neuvedeno, 1580; tíž, místo neuvedeno, 27. 7. 1581; tíž, místo neuvedeno, 12. 11. 1581.

183 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* II, s. 460.

v hlavní rodové rezidenci, ale její uskutečnění současně mohlo být neskrývaným projevem milostných citů stárnoucího velmože k mladé manželce, od níž očekával narození potomka.[184]

Řada dopisů Viléma z Rožmberka směřovala po jeho svatbě s bádenskou markraběnkou do mnichovské rezidence bavorského vévody. Nejprve se obracel na Albrechta V. Wittelsbacha, jehož po smrti v říjnu 1579 nahradil v korespondenci jeho syn Vilém V.[185] Převládající rodinná témata obohacovala zprávy o politické a náboženské situaci v Římsko-německé říši, o něž projevoval nejvyšší purkrabí Království českého mimořádný zájem.[186] Vilém z Rožmberka se zajímal o popis výzdoby uměleckořemeslných předmětů zasílaných bavorskému vévodovi těsně před jeho smrtí ovdovělou císařovnou Marií, zvláště zbraní.[187] V souvislosti s nemocí vévodovy matky Marie Jákoby pronikaly na stránky listů rožmberského vladaře jeho poznatky o účincích vhodných léků, které mu posílal do Českého Krumlova z italské Sabbionety před její smrtí Vespasiano Gonzaga.[188] Na pohřbu *„kněžny staré bavorské"* zastupoval v Mnichově rožmberského vladaře v prosinci 1580 hofmistr jeho dvora Jáchym Metych z Čečova.[189] Prostřednictvím Viléma z Rožmberka dostával Vilém V. Wittelsbach počátkem osmdesátých let příležitostné zprávy o náboženských poměrech v Království českém. Některé jejich dopisy převážel mezi Mnichovem a Českým Krumlovem vévodův komorník Zdeněk Berka z Dubé.[190] Stranou pozornosti Viléma V. nezůstávaly pokroky v rožmberském hornictví, především na českokrumlovském Plešivci.[191]

V lednu 1582 obdržel rožmberský vladař dopis od bavorského vévody, jehož obsah se vymykal běžné rodinné korespondenci.[192] Wittelsbacha znepokojovaly zprávy o údajném odklonu Anny Marie od katolické víry. Vilémovi z Rožmberka psal, že jeho manželka vede divné řeči a projevuje zvýšený zájem o kalvínství. Dopis

184 V. BŮŽEK – O. JAKUBEC, *Kratochvíle*, s. 34–35.

185 Albrecht V. Wittelsbach zemřel 24. 10. 1579. Se smutečním oznámením se vypravil z Mnichova do rezidence Viléma z Rožmberka zvláštní posel Hans Fridrich z Preysinku. K tomu H. CZERNY, *Der Tod der bayerischen Herzöge*, s. 311, 314–315, 317.

186 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Netolice, 5. 12. 1579; Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Třeboň, 28. 5. 1580.

187 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Albrechtu V. Wittelsbachovi, Praha, 2. 10. 1579.

188 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Vilému IV. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 12. 1. 1581.

189 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 304–305.

190 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Vilému V. Wittelsbachovi, Praha, 8. 12. 1581.

191 Tamtéž.

192 Tamtéž, Vilém V. Wittelsbach Vilémovi z Rožmberka, Mnichov, 13. 1. 1582.

přivezl do Českého Krumlova opět Zdeněk Berka z Dubé, jenž měl do Mnichova spěšně doručit vyjádření rožmberského vladaře. V následujících měsících došlo k výraznému omezení písemné komunikace mezi bavorským vévodou a rožmberským vladařem. Když před koncem roku 1582 její četnost opět vzrostla, nebyla katolická víra Anny Marie tématem jejich korespondence. Hlavním námětem dopisů obou velmožů se stal zhoršující se zdravotní stav mladé šlechtičny.[193]

Jelikož Anna Marie pociťovala údajné příznaky těhotenství, věnoval rožmberský vladař zdraví své manželky zvýšenou pozornost. Vilémova radost z příchodu očekávaného dítěte však byla předčasná. Jeho manželka onemocněla zřejmě zhoubným zánětem ženských orgánů.[194] Vhodnou léčbu jí nedokázal poskytnout ani lékař z Řezna, o jehož odborné rady žádal bavorský vévoda.[195] Vilém z Rožmberka odvezl těžce nemocnou manželku 2. dubna 1583 z Českého Krumlova na zámek do Třeboně.[196] Po dvou dnech odcestoval na císařovu žádost do Prahy a Annu Marii svěřil do péče Johany Lobkovické z Kolovrat, manželky Jana staršího Popela z Lobkovic na Točníce a Nové Bystřici.[197] Když se po dvou týdnech vrátil do Třeboně, našel ji v těžkém zdravotním stavu, jehož projevem bylo časté zvracení. Dvacetiletá šlechtična zemřela v ranních hodinách 25. dubna 1583.[198] Při posledním rozloučení bylo 3. května 1583 za účasti blízkých příbuzných rožmberského vladaře její balzamované tělo bez vnitřních orgánů uloženo v cínové rakvi do nové hrobky v českokrumlovském kostele svatého Víta.[199] Třicet dnů po smrti Anny Marie Rožmberské z Bádenu se sloužila noční zádušní mše. Při této příležitosti byly její ostatky vyzdviženy, přeloženy *„do pěkné nové cínové truhly"* a opětovně zazděny do hrobky.[200]

193 Tamtéž, Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 5. 12. 1582.

194 J. PÁNEK, *Vilém z Rožmberka*, s. 322; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA a kolektiv, *Dvory*, s. 90.

195 BHStA München, KÄA, sign. 1936, nefol., Vilém z Rožmberka Vilémovi V. Wittelsbachovi, Český Krumlov, 12. 2. 1583.

196 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 311.

197 Tamtéž, s. 311–312.

198 Tamtéž, s. 312.

199 Tamtéž, s. 312–313. Útroby Anny Marie Rožmberské z Bádenu byly pochovány zřejmě v třeboňském kostele svatého Jiljí.

200 Tamtéž, s. 313. Blíže Zlata GERSDORFOVÁ – A. KUBÍKOVÁ, *Rožmberské mauzoleum v českokrumlovském chrámu sv. Víta*, in: J. Pánek – M. Gaži (edd.), Rožmberkové, s. 416–417.

Když Anna Marie zemřela, byli naživu všichni její sourozenci.[201] Zatímco bratr Filip II. Bádenský zůstal svobodný,[202] její dvě sestry se provdaly v Římsko-německé říši do významných knížecích a hraběcích rodin. Starší Jákoba si vzala v červnu 1585 za manžela Jana Viléma z Jülichu, Bergu a Kleve. Katolicky smýšlející švagr rožmberského vladaře byl druhým synem vévody Viléma V. Bohatého a jeho manželky Marie Habsburské, dcery Ferdinanda I. a Anny Jagellonské.[203] Mladší sestra Rožmberkovy manželky Marie Salomena se stala v roce 1586 manželkou Jiřího IV. Ludvíka z Leuchtenberka,[204] jenž patřil k oporám katolicismu v Římsko-německé říši a po roce 1600 byl vlivným prezidentem říšské dvorské rady a tajným radou.[205] K Vilémovi z Rožmberka a jeho mladšímu bratrovi ho poutala v následujících letech řada politických a osobních vazeb.[206] Zatímco Jákoba našla nový domov v Düsseldorfu, Marie Salome žila v hornofalckém Pfreimdu. Ačkoliv nová pouta švagrovství vznikla po smrti Vilémovy manželky, spojovala rožmberského vladaře s dalšími politicky vlivnými a katolicky vyhraněnými představiteli knížecích rodů Římsko-německé říše, v případě vévodů z Jülichu, Bergu a Kleve pokrevně spřízněnými s Habsburky.

Závěr

Vilém z Rožmberka využíval na prahu dospělosti příbuzenských vazeb k vlivným rakouským šlechticům katolického i nekatolického vyznání, vzniklým po uzavření manželství svých rodičů, když podnikal svoje první cesty za vzděláním do zahraničí, k císařskému dvoru Ferdinanda I. a do říšských měst. Při těchto příležitostech se mohl spoléhat zvláště na osobní podporu Hanse Hoffmanna z Grünpüchelu a Wolfganga ze Salmu.

Po sňatku s Kateřinou Brunšvickou rozšířil svoje příbuzenské vztahy ke knížecím a hraběcím rodům v Římsko-německé říši, jejichž příslušníci se hlásili

201 Ještě za života své manželky si Vilém z Rožmberka dopisoval s její sestrou Jákobou. K tomu SOA Třeboň, CR – registratura, z Rožmberka, sign. 17, fasc. II (1570–1608), Jákoba Bádenská Vilémovi z Rožmberka, Mnichov, 30. 1. 1579; tíž, Mnichov, 26. 3. 1579.

202 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 345. Filip II. Bádenský zemřel 7. 6. 1588. Podle rožmberského kronikáře *„byl římského náboženství horlivý následovník"*.

203 Jan Paul NIEDERKORN, *Die dynastische Politik der Habsburger im 16. und frühen 17. Jahrhundert*, Jahrbuch der europäischen Geschichte 8, 2007, s. 29–50, zde s. 34.

204 Srov. J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, s. 318; II, s. 477 (svatba je datována 27. 11. 1584).

205 J. HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof*, s. 204, 209; Tomáš ČERNUŠÁK – P. MAREK, *Gesandte und Klienten. Päpstliche und spanische Diplomaten im Umfeld von Kaiser Rudolf II.*, Berlin-Boston 2020, s. 120–121.

206 J. PÁNEK (ed.), *V. Březan, Životy* I, 339–340; II, s. 564, 568, 587.

ke katolické i luterské víře. Jelikož Vilémovým švagrem se stal Erich II. Brunšvický, jehož první manželkou byla Sidonie, sestra saského kurfiřta Augusta, spojovala rožmberského vladaře příbuzenská pouta s Wettiny. Obě manželství těchto dětí Ericha I. Brunšvického byla nábožensky smíšená. Přestože syn Erich II. byl katolík, jeho manželkou se stala luteránka. Dcera Kateřina se hlásila k luterství, ale vzala si katolíka. Saský kurfiřt August vyznával luterskou víru, navzdory tomu však patřil mezi vlivné stoupence dynastických zájmů Habsburků v Římsko-německé říši, jejíž politickou jednotu ohrožovaly po vyhlášení augšpurského náboženského míru střety mezi konfesně znesvářenými vládci jednotlivých území. Současně neztrácel ze zřetele politické zájmy říšských knížat bez výraznějšího ohledu na jejich náboženskou příslušnost. Obdobné politické postoje zaujímal Rožmberkův švagr, braniborský kurfiřt Jan Jiří z Hohenzollernu, s jehož sestrou Žofií uzavřel svůj druhý sňatek. Vilémova druhá manželka a jeho švagr se hlásili k luterství.

Oba luterští kurfiřti patřili svým pragmatickým jednáním k nové generaci vládců říšských území, jejichž politickou kulturu po polovině 16. století výrazně ovlivňovala snaha o kompromisy, které byly v poreformační době nezbytné k udržení míru v Římsko-německé říši a její vnitřní jednoty.[207] Ve volbě smírných cest při řešení politického a náboženského napětí měl k jejich postojům blízko umírněný katolík Vilém z Rožmberka, usilující o nastolení rovnováhy mezi náboženskými a mocenskými zájmy Habsburků na straně jedné a požadavky stavů Království českého na straně druhé.[208]

Navzdory své luterské víře sehráli oba kurfiřti důležitou roli při zprostředkování třetího sňatku Viléma z Rožmberka s osiřelou Annou Marií Bádenskou, vychovanou v přísně katolickém prostředí dvora Albrechta V. Wittelsbacha v Mnichově. V jeho pozadí stál Ferdinand Tyrolský, jenž spatřoval v příbuzenských vazbách vyrůstajících z nové manželské aliance příležitost k posílení katolické víry a politické komunikace mezi Tyrolskem, Bavorskem a Královstvím českým. Zamýšlený krok podporoval Rudolf II., jenž na nejvyšším purkrabím Království českého oceňoval nejen hlubokou urozenost a věrnou službu Habsburkům, ale věděl o jeho politické uvážlivosti, smířlivosti a diplomatických schopnostech. Obdobné způsoby jednání uplatňovali v každodenní politické praxi Římsko-německé říše braniborský kurfiřt Jan Jiří a saský kurfiřt August, s nimiž spojovala rožmberského vladaře příbuzenská pouta.[209]

---

207 M. RUDERSDORF, *Kurfürst August von Sachsen*, s. 8–25.

208 J. PÁNEK, *Vilém z Rožmberka*, s. 439–442; V. BŮŽEK, *August von Sachsen und Wilhelm von Rosenberg*, s. 34–35.

209 M. RUDERSDORF, *Kurfürst August von Sachsen*, s. 12.

Po uzavření třetího sňatku rozšířil Vilém z Rožmberka svoje příbuzenské vazby k říšské šlechtě katolického vyznání. Šlo nejen o švagra Filipa II. Bádenského, ale také o obě švagrové provdané po smrti jejich sestry do významných knížecích a hraběcích rodin Římsko-německé říše.

Jednání Viléma z Rožmberka a Albrechta V. Wittelsbacha o přípravách svatby s bádenskou markraběnkou odhalila způsoby a obsah komunikace mezi jejich rezidencemi. Souhlas bavorského vévody se sňatkem byl ovlivněn především kladným postojem Rudolfa II. a přímluvami obou příbuzných kurfiřtů. Rožmberský vladař nespoléhal pouze na jejich vstřícné kroky, ale zahájil vlastní diplomatickou hru. Důležitou zpravodajskou roli sehrávali mezi Českým Krumlovem a Mnichovem někteří nejvyšší zemští úředníci z nižšího šlechtického stavu, kteří v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století podporovali jeho politické cíle. K nim patřili dva stoupenci utrakvismu, nejvyšší písař Království českého Michal Španovský z Lisova a karlštejnský purkrabí Jan Vchynský ze Vchynic. Vilém z Rožmberka využíval při předávání zpráv a při jednáních s Albrechtem V. Wittelsbachem také služeb několika českých pánů dlouhodobě působících na mnichovském dvoře, zvláště Jaroslava staršího Bořity z Martinic a Zdeňka Berky z Dubé. Oba zprostředkovávali bavorským vévodům zprávy o aktuální situaci v Království českém a udržovali osobní vztahy s rožmberským vladařem.

Politická komunikace těchto wittelsbašských dvořanů a současně důvěrníků Viléma z Rožmberka by vyžadovala podrobnější výzkum, jehož výsledky mohou obohatit dosavadní poznatky o vztazích mezi Mnichovem a Prahou na sklonku předbělohorské doby.[210] Obdobnou pozornost zasluhuje rozsáhlá diplomatická a zpravodajská činnost Jana Vchynského ze Vchynic, jenž se pohyboval v šedesátých až osmdesátých letech 16. století mezi dvory v Drážďanech, Innsbrucku, Mnichově, Vídni a Praze, odkud zasílal zprávy Vilémovi z Rožmberka.[211]

Ze strany ženicha a nevěsty bylo pozváno na svatbu nejméně 400 urozených osob bez služebníků. Kolik jich skutečně přijelo do Českého Krumlova, aby se zúčastnilo 27.–29. ledna 1578 svatební slavnosti, nebylo možné zjistit. Skladba pozvaných hostů rožmberského vladaře odrážela jeho stavovskou výlučnost, politické sebevědomí, náboženskou umírněnost a příbuzenské vazby k české, rakouské a říšské šlechtě. Největší výměnu názorů vyvolával v korespondenci Albrechta V. Wittelsbacha

210 Podnětně v uměleckohistorické rovině Jürgen ZIMMER, *München und Prag um 1600: soziokulturelle Aspekte der Hofkunst im Vergleich*, in: Beket Bukovinská – Lubomír Konečný (edd.), München – Prag um 1600, Praha 2009 (= Studia Rudolphina, Sonderheft), s. 17–57.

211 V. BŮŽEK, *August von Sachsen*, s. 30–31; TÝŽ, *August von Sachsen und Wilhelm von Rosenberg*, s. 33–34.

a Viléma z Rožmberka svatební ceremoniál, který vycházel z přesné návaznosti jednotlivých kroků symbolického významu, na jejichž řazení a obsahu se dokázali oba velmoži shodnout. Šlo o přijetí svátosti manželské, svatební hostinu, přípitek, tanec, vykonání panenské oběti, předání svatebních darů a následné poděkování, rytířskou kratochvíli, ohňostroj a pravděpodobně o čtení oslavných básní, přičemž některé kroky ceremoniálu se během třídenní svatební slavnosti opakovaly. To platilo o hostině, tancích a večerních ohňostrojích. Navzdory shodě bavorského vévody a rožmberského vladaře na průběhu ceremoniálu vypovídal Vilém V. z Wittelsbachu po hostině o chybně sestavených stolovacích pořádcích, jejichž řád nabourávala neujasněná pravidla o přednosti vysokých církevních hodnostářů nebo vyslanců zastupujících říšská knížata a hrabata.[212]

Jestliže Ferdinand Tyrolský očekával od sňatku rožmberského vladaře a bádenské markraběnky posílení katolicismu na politické ose mezi Innsbruckem, Mnichovem, Prahou a Vídní, sklízel symbolické plody svého diplomatického úsilí v červnu 1585, když předával nejprve v hlavním městě Království českého a následně v Landshutu z pověření španělského krále Filipa II. zlatá rouna Rudolfovi II., jeho strýci Karlovi Štýrskému, jeho bratru Arnoštovi, Linhartovi IV. z Harrachu, Vilémovi z Rožmberka a Vilémovi V. Wittelsbachovi.[213] K prohloubení osobních vztahů mezi rožmberským vladařem, bavorským vévodou a Linhartem IV. z Harrachu přispělo jejich setkání během svatební slavnosti v Českém Krumlově. Podle mínění papežského nuncia Giovanniho Dolfina patřil Linhart IV. z Harrachu, zastupující při sňatku Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské ovdovělou císařovnu Marii, mezi významné stoupence katolické politiky Habsburků ve střední Evropě.[214]

212 Ke sporům o přednost při pohřebních slavnostech TÝŽ, *Smrt a pohřby*, s. 199, 208–209.

213 TÝŽ, *Ferdinand Tyrolský*, s. 237–249.

214 Daniela NERI-ULTSCH (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland, Abteilung 3, 1572–1585, nebst ergänzenden Aktenstücken*, 8. Band, Nuntiatur Giovanni Dolfins (1575–1576), Tübingen 1997, s. 642, 680.

The Wedding of Vilém of Rosenberg and Anna Maria of Baden

VÁCLAV BŮŽEK

On the threshold of adulthood, Vilém of Rosenberg (1535–1592) took advantage of his kinship ties to influential Austrian nobility of Catholic as well as non-Catholic confession created after the conclusion of the marriage of his parents, when he undertook his first trip for education abroad, to the imperial court of Ferdinand I and to the imperial cities. On these occasions he could rely especially on the personal support of Hans Hoffmann of Grünpüchel and Wolfgang of Salm.

After his marriage to Katherina of Brunswick he expanded his kinship ties to the princely and countly families in the Holy Roman Empire, the members of which professed the Catholic and Lutheran faiths. Since Vilém's brother-in-law became Erich II of Brunswick, whose first wife was Sidonie, the sister of the Saxon elector August, family ties connected the Rosenberg ruler to the House of Wettin. The two marriages of these children of Erich I of Brunswick were religiously mixed. Although the son of Erich II was a Catholic, his wife became a Lutheran. The daughter, Katherina, proclaimed to be a Lutheran but married a Catholic. Elector of Saxony August professed the Lutheran faith, but despite that was among the influential supporters of the dynastic interests of the Habsburgs in the Holy Roman Empire, the political unity of which was threatened by the clashes between the confessionally disputed rulers of the individual territories after the declaration of the Augsburg religious peace. At the same time, he did not lose sight of the political interests of the imperial princes without much regard for their religious affiliation. Similar political attitudes were adopted by Rosenberg's brother-in-law, the Elector of Brandenburg, Johann Georg of Hohenzollern, with whose sister Sophia he concluded his second marriage. Vilém's second wife and his brother-in-law professed Lutheranism.

Both Lutheran electors were for their pragmatic conduct among the new generation of the rulers of the imperial territories, the political culture of which was distinctly influenced after the middle of the 16th century by the effort for compromises, which in the post-Reformation period were necessary for maintaining peace in the Holy Roman Empire and its internal unity. In the choice of conciliatory ways in resolving political and religious tensions, the moderate

Catholic Vilém of Rosenberg was close to their position, who endeavoured to strike a balance between the religious and power interests of the Habsburgs on the one hand and the demands of the estates of the Kingdom of Bohemia on the other hand.

Despite their Lutheran faith, the two electors played an important role in mediating the third marriage of Vilém of Rosenberg to the orphaned Anna Maria of Baden (1562–1583), who had been raised in the strict Catholic milieu of the court of Albrecht V of Wittelsbach in Munich. In its background stood Ferdinand of Tyrol, who saw the family ties growing out of the new marital alliance as an opportunity to strengthen the Catholic faith and political communication between Tyrol, Bavaria and the Kingdom of Bohemia. The intended move was supported by Rudolf II, who appreciated in the supreme burgrave of the Kingdom of Bohemia not only his deep nobility and loyal service to the Habsburgs but also knew of his political discretion, conciliation, and diplomatic skills. After the conclusion of the third marriage, Vilém of Rosenberg extended his family ties to the imperial nobility of the Catholic faith. It was not only his brother-in-law Philip II of Baden, but also by both sisters-in-law married after the death of their sister to important princely and countly families of the Holy Roman Empire.

The negotiations of Vilém of Rosenberg and Albrecht V of Wittelsbach on the preparations for the wedding with the Margrave of Baden revealed the ways and content of communication between their residences. The consent of the Duke of Bavaria to the marriage was influenced mainly by the positive attitude of Rudolf II and the intercession of both related electors. The Rosenberg ruler did not rely solely on their supportive steps, but launched his own diplomatic game. An important news-relaying role was played between Český Krumlov and Munich by some of the highest land officials from the lower aristocratic status, who supported his political goals in the 1570s and 1580s. These included two adherents to Utraquism, the supreme scribe of the Kingdom of Bohemia, Michal Španovský of Lisov, and the burgrave of Karlštejn, Jan Vchynský of Vchynice. During the transmission of messages and negotiations with Albrecht V of Wittelsbach, Vilém of Rosenberg also used the services of several Bohemian nobles who had long worked at the Munich court, especially Jaroslav the Elder Bořita of Martinice and Zdeněk Berka of Dubá. Both provided news to the Dukes of Bavaria on the current situation in the Kingdom of Bohemia and maintained personal relations with the Rosenberg ruler.

At least 400 nobles without servants were invited to the wedding by the bride and groom. It was not possible to find out how many of them actually came to Český Krumlov to take part in the wedding festivities from 27 to 29 January

1578. The composition of the invited guests of the Rosenberg ruler reflected his estate exclusivity, political self-confidence, religious moderation and kinship ties to the Bohemian, Austrian and imperial nobility. The largest exchange of views in the correspondence of Albrecht V of Wittelsbach and Vilém of Rosenberg was evoked by the wedding ceremony, which was based on the exact sequence of individual steps of symbolic significance, on the order and content of which both nobles were able to agree. These included the reception of the sacrament of marriage, the wedding feast, the toast, dancing, the performance of the virgin sacrifice, the exchange of wedding gifts and subsequent thanksgiving, the chivalric entertainment, fireworks and probably the reading of the celebratory poems, with some steps of the ceremony repeated during the three-day wedding.

If Ferdinand of Tyrol anticipated from the marriage of the Rosenberg ruler and the Margravine of Baden the strengthening of Catholicism along the political axis between Innsbruck, Munich, Prague and Vienna, he reaped the symbolic fruits of his diplomatic efforts in June 1585, when he handed over first in the capital of the Kingdom of Bohemia and then in Landshut on behalf of King Philip II of Spain the Golden fleece to Rudolf II, his uncle Karl of Styria, his brother Ernst, Leonhard IV of Harrach, Vilém of Rosenberg and Wilhelm V of Wittelsbach. Their meeting during the wedding celebration in Český Krumlov contributed to the deepening of the personal relationships between the Rosenberg ruler, the Bavarian duke and Leonhard IV of Harrach. In the opinion of the papal nuncio Giovanni Dolfin, Leonhard IV of Harrach, representing the widowed Empress Maria at the marriage of Vilém of Rosenberg and Anna Maria of Baden, was among the prominent supporters of the Catholic policy of the Habsburgs in Central Europe.

Translation by Sean Miller

OBZORY LITERATURY

Nad výsledky mezinárodního bádání k 500. výročí reformace

MARTIN WERNISCH

V roce 2017, kdy uběhlo pět set let od publikování thesí Martina Luthera k odpustkové kampani, proběhlo velké jubileum evropské (světové) reformace – ba přesněji řečeno vyvrcholilo, neboť s intenzivním připomínáním slavného data veřejnosti se začalo víceméně již o deset let dříve. V rámci „reformační", resp. „lutherovské dekády", oficiálně spuštěné s podzimem roku 2008, se rozeběhla celá mašinérie akcí. Bylo tomu tak především v Německu, kde se patronem jubilea staly církve, obce, země i celý spolkový stát. Lutherovská dekáda však záhy svým ohlasem působila též přes jeho hranice a v různé podobě i míře byla napodobována také v mnoha dalších částech světa. Vcelku tak lze říci, že oslavy výročí počátku reformace, vlastně jakási „máti všech jubileí", jež se teprve později začala slavit také u jiných jevů, institucí a osob, takže za sebou tak jako tak měly již od svého prvního odzkoušení ve velkém (v roce 1617) dost imposantní dějiny, zažily ještě jednou nové vystupňování.

Stalo se tak nepochybně ve formách přizpůsobených době. Nakolik to však prospělo obsahu, vyvolává pochybnosti. Obdobně jako časy předešlé, i naše současnost projevila v bombastické stránce oslav nemálo povrchnosti sobě vlastní. Celé vrstvy čilého jubilejního dění lze proto (dis)kvalifikovat jako „produkty" reklamy, „*public relations*", marketingu – anebo třeba i „výstupy" určené podobně prchavým potřebám akademických „evaluací". Nicméně jistě to neplatí o všech. Na spotřebních předmětech, opatřených Lutherovou značkou, se uplatnil nevkus

i vkus, veřejná vystoupení vědeckého, populárního a uměleckého rázu prostředkovala stejně tak předsudky a cizorodé zájmy jako platné poznání a hlubší vhled.

A podobně ambivalentní lze shledat také situaci na knižním trhu, který publikace s reformační thematikou takřka zaplavily. Tuto kvantitu je možné číst dokonce i jako povzbuzující znamení, neboť thema, na němž se chce přiživit kdekteré nakladatelství, je jistě dostatečně živé, aby mělo význam obírat se jím hlouběji. Přesto však onu záplavu na slovo vzatí odborníci sledovali od počátku spíše s obavami. Po pravidle se cítili tahat za kratší slámku. Věděli, že ať vloží do debaty jakkoliv cenné příspěvky, čtenář je bude v její nezměrnosti těžko hledat, protože početně převáží (jak se v soukromém rozhovoru vyjádřil jeden z nejrenomovanějších badatelů v oboru) „šrot"; to znamená ne-li rovnou čirá žurnalistika a dokonce jarmareční zboží, pak spousta projevů podbízivých a druhořadých (kolportujících všelijaké staré omyly, zastaralé „noviny" apod.).

A skutečně, ohlédáme-li se nyní zpětně, můžeme konstatovat, že kvalitní jádro jubilejní literatury je poměrně početné, plevy však zřejmě ještě početnější. A tak ani historici, chtějí-li se v této úrodě vyznat, nepohrdnou průvodci, kteří by jim pomohli rozeznat spolehlivé opěrné body. Nedím, že by vypočítali vše, co stojí za pozornost, neboť kdyby třídění měly být podrobeny opravdu veškeré související publikace, stalo by se to úkolem pro každého jedince nadlidským. Vždyť pod náporem výročních publikací se zhroutil dokonce i osvědčený kolektivní orgán mezinárodní badatelské obce, totiž „Literární zprávy" (*Literaturbericht*), které téměř po půl století, rok co rok, doprovázely v podobě samostatné přílohy ročenku „Archiv reformačních dějin (*Archiv für Reformationsgeschichte / Archive for Reformation History*)". V kulminačním roce 2017 oproti plánu *Literaturbericht* vůbec vyjít nestačil, teprve roku 2018 se objevilo ještě jedno dvojčíslo, avšak s oznámením, že zůstane posledním, neboť tradiční úkol není nadále možno plnit uvyklým způsobem.

I předkládaný přehled, určený pro českého čtenáře, si proto navzdory svému rozsahu od počátku vytýká přiznaně skromné cíle. Za „kompletní" se nepovažuje prakticky v žádném ohledu. Snaží se sice zahrnout v dostatečném počtu tituly, jež se smějí řadit k nejdůležitějším, i ty zde však do značné míry budou figurovat jako zástupci řady dalších, jež lze zahrnout do shodné skupiny, resp. jako markantní exempla. Výběr je z jisté části ovlivněn dostupností příslušných svazků autorovi (jenž tu děkuje ochotnějším nakladatelstvím). Úmyslně budou vynechány práce domácí, o jejichž seznamenání se mezitím již pokusil Josef Hrdlička.[1] Text,

1 Josef HRDLIČKA, *Reformationsjubiläum in der tschechischen Geschichtsschreibung*, Opera Historica 20, 2019, s. 56–77.

který chce v úsporném výběru postihnout světové rozměry bádání o reformaci, se nutně musí upnout k dominantním centrům (a v daném případě logicky přednostně k Německu).

Z dílčích celků, které i tak zůstanou bezmála cele stranou, buďtež na tomto místě povšechně zmíněny alespoň katalogy výstav, resp. sborníky studií, které je doprovázely – neboť i ony si v nejednom případě (jmenovitě, ale ne výhradně u „zvláštních národních výstav" Spolkové republiky) vydobyly zvláštní uznání za specifickou přínosnost (především v oblasti bádání o hmotné kultuře).

Sluší se asi podotknout, že bilance nemůže být úplná i proto, že ani několik let, jež od výročí uplynula, nestačilo k vydání veškerých sborníků z konferencí, které s ním byly spojeny. Od zbývajících doplňků lze ovšem těžko očekávat, že by ještě nějak významně pozměnily celkový obraz. Včetně očekávatelného zjištění, že bezprostředně z víru oslav žádný mohutný vědecký výtěžek nevzešel, natož pak přelomové objevy. Větší část cennějších publikací se zrodila v podobě monografií jako plody předcházející dlouhodobé práce, připravené s různě dlouhým předstihem, a vycházela tedy již v průběhu reformační dekády. Menšinový, přesto však nezanedbatelný podíl na nich mají i reedice klasických, dlouhá desetiletí starých děl; v případě monumentální rekapitulace sporů mezi Martinem Lutherem a Huldrychem Zwinglim v jejich náboženském i politickém kontextu z pera Walthera Köhlera, či přesněji jejího prvního svazku, dokonce již bezmála celé století.[2]

Z autorů osvědčených pomůcek, připomenutých veřejnosti již poněkolikáté, se však pozastavme jmenovitě u Reinharda Schwarze, emeritovaného mnichovského církevního historika. Nezůstal totiž pouze původcem starého „bestselleru" v podobě hutného Lutherova životopisu,[3] ale zároveň se mu na prahu jubilea podařilo završit životní dílo novým velkým spisem.[4] Zde o něm postačiž jen letmá zmínka, neboť při autorově vysoké a vyvážené kompetenci jak v historické, tak v theologické oblasti se kniha věnuje tentokrát přece jen hlavně vnitřní systematice reformátorova bohosloví, a to až do složitých a jemně prokreslených záhybů (které přesto vystihuje i v jejich vzájemné soudržnosti). V tomto smyslu patří spíše ke specialitám než k předmětům obecného zájmu, byť historiků. Přesto si zaslouží být uvedena, neboť znalci se shodují ve vysoké chvále, že mezi

2 Walther KÖHLER, *Zwingli und Luther. Ihr Streit über das Abendmahl nach seinen politischen und religiösen Beziehungen* I–II, Gütersloh 2017; první sv. původně vyšel již roku 1924, druhý až v roce 1953.

3 Reinhard SCHWARZ, *Luther*, Göttingen 1986, [4]2014.

4 Reinhard SCHWARZ, *Martin Luther – Lehrer der christlichen Religion*, Tübingen 2015.

publikacemi, jež zde sledujeme, patří k vůbec nejkvalitnějším kusům, ve svém oboru až nepominutelným.

Shrnutí předchozího bádání

Matthias POHLIG (Hg.)
Reformation
(= Basistexte Frühe Neuzeit, Bd. 2)
Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2015, 252 s., ISBN 978-3-515-10925-3.

Olaf MÖRKE
Die Reformation. Voraussetzungen und Durchsetzung
(= Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 74)
Berlin – Boston, De Gruyter Oldenbourg ^{3}2017, 192 s., ISBN 978-3-11-045810-7.

Albrecht BEUTEL (Hg.)
Luther Handbuch
Tübingen, Mohr Siebeck ^{3}2017, XVI + 611 s., ISBN 978-3-16-153892-6.

Obecně vzato silná presence příspěvků a důrazů 20. století v současné dějepisecké debatě dobře odpovídá významu této éry ve vývoji bádání. Představuje v něm etapu mohutného rozvoje, vyznačovaného prohloubením, zrychlením i krajním rozrůzněním, rozkošatěním thematického i metodologického rejstříku a ovšem i nepřeberným bohatstvím výsledků. Jak zajímavost uplynulého sekula coby úseku minulosti, tak jeho trvající inspirativnost pro naši přítomnost připomněla uvnitř „reformačního desetiletí" poměrně přehledným způsobem čítanka „základních textů", sestavená roku 2015 Matthiasem Pohligem.

Tehdejší juniorní profesor v Münsteru, mezitím povolaný na katedru evropského raného novověku na berlínské Humboldtově universitě, v ní přitom vlastně vůbec neměl představovat uzavřený úsek historie, ale naopak klasiky současnosti a nosné pilíře aktuálního stavu. Původně mu bylo uloženo ohlédnout se za posledními pěti dekádami, z nichž půl druhého desetiletí v tu chvíli spadalo již do nynějšího století. Klíčové texty, jež se vešly do Pohligova výběru (po jednom či dvou od osmi německých a amerických dějepisců mužského i ženského pohlaví), však nakonec všechny pocházely z poslední třetiny 20. věku. A sestavovatel, který

antologii opatřil též důkladným úvodem, se i při vědomí, že se musel spokojit s možná až příliš směle úzkým a subjektivně zabarveným výběrem, neobával tuto skutečnost výslovně ospravedlnit mj. závěrem, „že reformační bádání po roce 2000 vcelku již nemělo tutéž koncepčně inovativní sílu jako předtím" (s. 10). Postavením do takového kontrastu Pohlig svou poklonu, složenou starším badatelům, nápadně zvýraznil.

Je však zapotřebí dodat, že stačilo jen pár dalších let, aby se Pohligovo vnímání situace posunulo. Ve zprávě, již i on věnoval jubilejní literatuře, resp. stavu reformačního bádání, a to hned v roce, kdy vzpomínání vrcholilo,[5] vymezil již údobí ochablosti také koncovým datem. Alespoň tedy s některými dalšími upřesněními: „Monografie především mladších německojazyčných historiček a historiků, kteří se zabývají reformací v užším smyslu (a přijímají při tom kulturně-dějinné impulsy), se mi v časoprostoru zhruba mezi lety 2005 a 2014 skutečně zdají být poměrně vzácné… Teprve s církevními, politickými a vědeckými přípravami na reformační jubileum, zprvu váhavými, v posledních letech však stále nabývajícími na intenzitě, vychází v Německu opět množství studií, jež se reformací zabývají explicitně. Reformace je tedy opět tu… Ovšem na rozdíl od 70., 80. i 90. let 20. století se nepodává žádná ústřední perspektiva, žádná dominantní interpretace" (s. 221n). To ovšem samo o sobě ještě nemusí být nutně chyba, jakkoliv je možné oceňovat „integrující, paradigmatické kontroverse stimulující" sílu takových „výkladových vzorců" (s. 222). Možná v onom kvantitativním vzepětí, jež Pohlig zaznamenává, nepůjde zrovna o počátek kvalitativní vlny podobné výšky, jakou dosáhly předchozí, i on však v každém případě uznal, že vědecký výtěžek velkého jubilea stojí přece jen za pozornost.

I pro konkrétnější odpověď, v čem se vlastně obraz bádání pozměnil v průběhu prvních desetiletí 21. věku, kde je možné pozorovat pohyb a co smí platit za nové (vznikajíc, jak se ukáže, i v období vnějšího útlumu), se ovšem jako zvláště příhodné pomůcky nabízejí nejprve opět osvědčené příručky – a sice ty, které byly u příležitosti jubilea výrazněji aktualizovány. U nich totiž lze použít poměrně pohodlnou metodu srovnání proměn téhož textu. Zde upozorněme na dva tituly tohoto druhu, jež každý za sebe zastoupí oba velké okruhy, s nimiž bylo výročí spjato: jeden dějiny reformace obecně, druhý speciálně lutherovské bádání.

5 Matthias POHLIG, *Jubiläumsliteratur? Zum Stand der Reformationsforschung im Jahr* 2017, Zeitschrift für Historische Forschung 44, 2017, s. 213–274.

Pravda, práce o předpokladech a prosazení reformace z pera Olafa Mörkeho, profesora středo- a novověkých dějin v Kielu, nemá ambici být všeobsáhlým přehledem. Jeho určení bylo od původu ohraničeno hned tím, že jde o dílčí svazek renomované „Encyklopedie německých dějin". Soustředit se přednostně na německé epicentrum reformačního dění, ba i na tamní tradicí vymezené období mezi lety 1517–1555, však nepřestane dávat dobrý smysl – pokud jen nespustíme ze zřetele, že toto dění nezůstalo sevřeno ani prostorovými hranicemi říše, ani časovým mezníkem augsburského náboženského smíru a jejich překročením nabývalo i nových podob a významů.

Mörkemu toto vědomí nechybí (stejně jako hlavnímu editoru řady, Lotharu Gallovi – nebo Pohligovi, který ve své antologii postupoval obdobně). Do ediční řadou vytčených mezí knížky, k nimž patří i nepříliš velký stránkový rozsah, vpravil v obdivuhodně hutném, a přesto přístupném stylu skutečně mnoho: přehled základních událostních i strukturálních komplexů, problémů a tendencí bádání (od 19. století po současnost) i strukturovanou bibliografii, se zřetelem k politickým, sociálním, kulturním i duchovním dimensím historie (a to geograficky bez vyloučení švýcarského prostoru, pro dějiny reformace velmi důležitého).

Srovnávání proměn, jež nastaly mezi lety 2004 a 2017 jakožto daty prvního a třetího vydání knihy, autor sám usnadnil, když aktualisace, na něž upozornil v úvodu (Xn), umístil do samostatných dodatků – v bibliografické části (s. 176–180), ale i v pojednání o „Tendencích bádání od r. 2005", zpřehledněném kombinací mezititulků a marginálií (s. 140–153). Poslední z nich, naznačující vyústění výkladu, se hlásí k „užitku mnohotvárnosti metod". Uvnitř textu pak nese ráz celkovějšího hodnocení jmenovitě věta: „Vzmach nových dějin idejí, jenž vyznačuje bádání o raném novověku posledních dvou desetiletí, padá právě na poli reformačních dějin na úrodnou půdu" (s. 149).

I nejnovější verse základního kompendia k Lutherově osobě, dílu a působení i jejich recepci obsahuje stručný oddíl, explicitně věnovaný „novějším tendencím" (s. 40–42). Také původce tohoto oddílu připouští, že přítomnosti chybí sjednocující paradigma, odkazuje však k probíhajícím plodným zkoumáním a debatám. Čtenář, kterého zajímají podrobnosti, tu jinak musí přezkoumávat kapitolu po kapitole, chce–li zjistit, co v nich za takřka stejnou dobu jako u Mörkeho (od léta 2005 po rok 2016) přibylo, zmizelo anebo doznalo jiné změny (některé oddíly byly mj. přepsány novými autory). Skutečně se v nich ovšem také dobere rozsáhlejších a určitějších, méně obecných zjištění. Tým původně dvaceti pěti, posléze však již třiceti odborníků (většinou německých, ale zastoupeno je i několik

dalších zemí původu) pod vedením Albrechta Beutela, profesora církevních dějin v Münsteru, který příručku připravil, směl od počátku počítat s několikanásobně větším prostorem než Mörke, a totéž platilo i pro rozšíření aktuálního (jinak taktéž třetího) vydání. Způsob, jakým dílo občerstvil, tudíž odpovídá dobré pověsti etablované „instituce" (s. V), již si rychle vydobylo.

Některé změny ovšem také vysvitnou ze samotného členění svazku – a již ty jsou výmluvné. Zařazení nových kapitol o lutherovském bádání ve Skandinávii a Severní Americe (s. 42–54) obráží jeho rostoucí internacionalizaci; vedle oddílu, jenž se věnuje reformátorovým „starověreckým" protivníkům, se nyní objevil jiný o jeho „katolických sympatizantech" (s. 140–144); také závěrečný výklad o Lutherovi a krásné literatuře (s. 544–550) je projevem doceňování výpovědní síly pramenů „druhého života" význačné osobnosti. Sám za sebe mluví nadpis podkapitoly o lutherovském bádání na internetu (s. 20n). Přidělení kapitoly o reformátorově rukopisu (s. 21–27) si její autor, emeritní profesor vysoké školy pedagogické v Heidelbergu Ulrich Bubenheimer, vynikající znalec písma celé řady dobových osobností, vysloužil v neposlední řadě čerstvým pramenným objevem, když ve wolfenbüttelské knihovně identifikoval v konvolutu starých tisků Lutherovy vlastnoruční marginálie z raného období jeho (humanistických) studií.

Z jednotlivostí, jež žádný titulek neprozradí, takže by pozornosti mohly uniknout, zmiňme alespoň jednu, totiž tichou opravu dřívější představy o okolnostech Lutherovy cesty do Říma, dříve datované do let 1510–11, již však emeritní profesor církevních dějin v Marburgu Hans Schneider nově položil mezi roky 1511 a 1512 a zpřesnil tak i obraz situovanosti mladého augustiniána uvnitř jeho řádu (s. 72).

Tento ojediněle markantní doklad, že dokonce i v případě tak enormně probádané osobnosti stále ještě je možné doplňovat a precizovat též základnu životopisných faktů, nám může jako citlivý „lakmusový papírek" posloužit i v následující probírce recentních monografií o Lutherovi. Pokud neprozradí přímo jejich kvalitativní úroveň, pak obvykle přinejmenším napoví, nakolik máme před sebou díla znalců bezpečně ukotvená ve speciálním lutherovském bádání anebo spíše syntetické výklady odborníků, kteří se snaží přehlédnout hlavní rysy a široké souvislosti celých epoch.

Nelze ovšem pochybovat, že oprávněné jsou oba typy prací (jež od sebe navíc většinou ani nejde oddělit čistým a ostrým řezem). Jejich souběžná existence bytostně souvisí se základní skutečností, již i zde pozorujeme hned od vstupního odstavce: výročí reformace se obráží ve výročí Lutherově a naopak. Luther je

historicky zajímavý jako osobnost i jako protagonista světodějného obratu, jako jeden mezi mnoha dalšími aktéry, propojenými mnohočetnými komunikačními sítěmi, mezi kterými však nikdy nezaniká – i jako exemplární referenční bod, který dobře poslouží k představení centrálních procesů doby, v nichž prakticky vždy v nějaké podobě jmenovitě figuroval.

Tato vzájemná provázanost biografického s nadosobním není zakotvena pouze v tradici, ale i v dějinné realitě, a tak je jen logické, že jako jednotlivé téma, v němž se celek zrcadlí, jsou reformátorův život a dílo reformačním bádáním nadále zpracovávány nejčastěji. Jakkoliv s sebou prohlubování historického poznávání nese, že Luther a reformace už dávno nejsou zkratkovitě ztotožňováni a ke slovu je pouštěn stále větší počet dalších osob (včetně bezejmenných), i tentokrát platí, že žádnému jinému tématu nebylo věnováno takové množství monografií jako jemu. I my se budeme muset pozastavit u celé řady z nich – a ujistíme se, že ony kvalifikované a zdařilé vskutku nejsou jen replikacemi, ale že se s užitkem dají číst a užívat i jedna vedle druhé.

Když už jsme výše jmenovali Albrechta Beutela, nenechme beze zmínky, byť poněkud vybočující z vymezeného pole, že právě jeho „populárně teologický úvod do Lutherova působení, života a díla" byl při příležitosti jubilea přetlumočen do češtiny.[6] Toto dílo ovšem stačí zaznamenat zcela stručně, neboť jakkoliv se dá doporučit jako krátký, nepříliš náročný a přesto kompetentně zasvěcující portrét, současný ve své snaze vyprostit „dějinný fenomén" ze sevření pozdějších stereotypů (s. 13), spadá do kategorie reedic – a na ní je nejpozoruhodnější, že k ní došlo právě v Praze: v němčině byl text, pocházející již z počátku 90. let, naposledy vylepšen a vydán roku 2006, ještě před začátkem dekády. Rozumí se tedy mj., že Beutelova kniha ani nemůže být podrobena konfrontaci se Schneiderovými zjištěními, třebaže prostor by pro ni skýtala, nakolik Lutherově cestě do Říma věnovala celou kapitolku.

6 Albrecht BEUTEL, *Martin Luther. Uvedení do života, díla a odkazu* (přeložili Petr Gallus a Ondřej Macek), Praha 2017, s. 7.

Obecně historické monografie o Lutherovi

Heinz SCHILLING
Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs
München, C. H. Beck [4]2017, 729 s., ISBN 978-3-406-69687-9.

Volker REINHARDT
Luther, der Ketzer. Rom und die Reformation
München, C. H. Beck 2016, 352 s., ISBN 978-3-406-68828-7.

Lyndal ROPER
Martin Luther. Renegade and Prophet
London, The Bodley Head 2016, ix + 577 s., ISBN 978-1-847-92004-1.

Der Mensch Martin Luther
(Z angličtiny přeložili Holger Fock a Sabine Müller.)
Frankfurt a. M., S. Fischer 2016, 736 s., ISBN 978-3-10-066088-6.

Z děl téhož tématického okruhu, která vznikla v nedávnější době, nevyšlo česky žádné – nicméně jedno z nich už bylo recenzováno na stránkách ČČH Ondřejem Mackem.[7] A v tomto případě nebylo vybráno jako jedno z mnoha, ale jako ono nejnepřehlédnutelnější. „Luther" Heinze Schillinga představuje podle všeho největší nakladatelský a čtenářský úspěch jubilejní dekády – do níž také stačil vstoupit dostatečně brzy, aby se v ní skutečně uplatnil, opakovaně slyšen a diskutován. Poprvé uveřejněn roku 2012, mohl být o čtyři roky později, stále ještě před vyvrcholením oslav, aktualizován při příležitosti již čtvrtého, nikoli však posledního vydání. Ani z německých, jež ovšem následovaly také převody do řady jazyků, od světových po „exotičtější", včetně turečtiny – či také, pro českého čtenáře přístupněji, slovenštiny.

Takový ohlas pochopitelně nemohl zajistit pouze vhodně zvolený časový bod a předstih před jinými, a nestačilo by ani chytlavé slůvko rebel v podtitulu – mnohem méně originální než hovící, ba až nadbíhající dobovému vkusu (přičemž autorovo podání uvnitř knihy je ve skutečnosti natolik solidní, že očekáváním podtitulem vzbuzeným vlastně nemůže dostačit a představy s výrazem rebel obvykle spojené spíše koriguje). Zdar, koncedovaný i odbornými recensenty, dílu zajistil souběh několikeré kvality.

7 ČČH 114, 2016, s. 1079–1081.

K zájmu svým dílem přispělo samo jméno Heinze Schillinga, emeritního profesora (svého času založivšího v Berlíně katedru, spravovanou nyní Pohligem), který si předchozím životním dílem zjednal autoritu jednoho z nejrenomovanějších německých historiků vůbec. Na počátku století byl po deset roků jakožto předseda „Spolku pro reformační dějiny (*Verein für Reformationsgeschichte*)" svým způsobem i „institucní hlavou" příslušného „cechu". Prakticky si ale vůdčí postavení vydobyl vlastně již v 90. letech, která představovala „hvězdnou éru" jeho působení a v jejichž průběhu ovládlo reformační bádání prozatím poslední „velké paradigma", Schillingem promýšlený a vlivně zastávaný koncept konfesionalizace jakožto společenského procesu.

Ten přitom tehdy paradoxně odvedl pozornost od „vlastního" reformačního období v tradičním rankeovském vymezení k letům po-reformačním či přinejlepším, v novějším, pružnějším vymezení, pozdně reformačním, následujícím až po Lutherově smrti. Až v něm se totiž potenciál původně náboženského přelomu zřetelněji rozvíjel v rozměrech celospolečenských, v neposlední řadě na úrovni státu. A potence znázorněné v těchto souvislostech zároveň bylo snadnější pojímat jako modernizační, což byl způsob ptaní a vysvětlování blízký škole dějepisectví sociálního a strukturního, jíž byl Schilling formován a v jejímž „velehradě", na fakultě historické vědy v Bielefeldu, se habilitoval.

Zvolený úhel pohledu však vedl k zaměření na dlouhodobý proces transformace, počínající v pozdním středověku a vedoucí k dnešku, ve kterém se přelomové okamžiky reformace z první poloviny 16. století začaly jaksi „ztrácet" – jak Schilling sám poznamenal, následně mnohokrát citován (původní text je znovu celý otištěn i v Pohligově čítance).[8] V knize o Lutherovi Schilling tento výrok opět připomněl, ale způsobem, který svědčí o snaze nyní doplnit to, co se druhdy hrozilo vytratit (s. 651n).

Tentokrát si tedy Schilling zvolil pro strukturně orientovaného historika netypický žánr biografie, aby ukázal, jak velice jsou modernizační procesy přece jen spojeny s Lutherovou osobou, třebaže i paradoxním způsobem, nakolik reformátor řadu efektů tohoto druhu nepředvídal a některé si dokonce ani nepřál. Přesto příslušné procesy pomohl spoluuvést do pohybu, příp. je urychlit a v neposlední řadě přesměrovat. Nikoli sám (na způsob nehnutého prvotního hybatele už není nahlížen dávno), nadále však těžko popiratelně zůstává Luther reformátorem ústředním, u něhož se nitky pozoruhodně sbíhají a jenž program, usilující vytknout

8 Heinz SCHILLING, *Reformation – Umbruch oder Gipfelpunkt eines Temps des Réformes?*, in: Reformation, s. 223–241.

probíhajícím změnám obecnějšího dosahu směr, srozumitelně spojil s vlastním, niterně osobním příběhem. Porozumění pro toto faktické propojení autorovi biografie umožnilo pokusit se podat v jedné knize portrét postavy (ne jednoduše hrdiny) i epochy, představit výslovně „člověka v době a dobu v člověku" (s. 18) – a to v celkem odpovídajícím rozsahu. Rozumí se, že ne malém, do úzkého prostoru by se takto koncipovaný příběh nevměstnal, ale zvládnutém právě tak, aby se vešel do jednoho svazku a čtenář se v něm neztratil.

Navíc a v neposlední řadě Schilling umí psát dobře a trefil se i do polohy mezi odborně založenou prací a popularizačním podáním pro všeobecné vzdělance. Na ty ovšem myslel přednostně, což s sebou nese, že je nezatěžoval líčením odborných sporů; vnitřní debaty mezi badateli se u něho odvíjejí spíše *implicite*. I tak je zjevné a lze kvitovat, že jako historik obecný sleduje a vnímá také církevní dějepisectví, a je schopen tvořit si o jeho problematice samostatné úsudky. Dílu tedy byla přiznána mj. palma nejlepší netheologické práce svého druhu.

Přesto je na místě podržet na paměti, že jde o soud relativní. Při detailnějším přezkoumání se i v tomto spisu pochopitelně přece jen ukáže, že není stejně silný po všech stránkách. Hlavní chválu právem sklízí za zasazení běhu Lutherova života do diferencovaně prokresleného, zalidněného, nijak jednostranně nahlíženého, a přesto stále ještě přehledně zachytitelného kontextu politických a sociálních dějin říše.

Jakýmsi reformátorovým „ústředním kontrahentem", tj. i oponentem, ale ne snad pouhou negativní folií, se v tomto kontextu logicky a v souladu s autorovým konceptem paralelně probíhajících konfesionalizací stává císař Karel V. Patřičně zdůrazněno je tudíž setkání obou protagonistů na sněmu ve Wormsu. Karlem, který pro něho není „starověrcem", ale zastáncem jiné strategie obnovy, se Schilling zaujal natolik, že i jemu mezitím už také věnoval samostatnou publikaci.[9]

Nakolik je tedy předmětem předcházející knihy skutečně Luther, pak v interakci se světem, který ho obklopoval – ať již jde o vlivy, jimiž na protagonistu působil, anebo zase o důsledky, které v něm měla reformátorova činnost. Další monografie téhož autora, úspěšné až do rychle po sobě následujících nových vydání, se v nejrušnějším jubilejním roce příznačně dostalo „světovým dějinám roku 1517".[10] Zde se svět v pohybu již vůbec stal „hlavním hrdinou", a to v globálním měřítku – jež reformaci a její bezprostřední světodějnost samozřejmě relativizuje, ale zároveň přece jen novým způsobem potvrzuje, že i její reálné rozměry byly nepřehlédnutelné a význam nezanedbatelný.

9 Heinz SCHILLING, *Karl V. Der Kaiser, dem die Welt zerbrach*, München 2020.

10 Heinz SCHILLING, *1517. Weltgeschichte eines Jahres*, München ^{3}2017.

Ve vztahu k práci o Lutherovi je možné zmínit s uznáním též jistěže relativní, ale přesto zdaleka ne běžnou vyváženost ve zpracování jednotlivých období reformátorova života – v kterémžto ohledu by mohla strpět výtku i nejedna z knih chválených níže. I když je nejspíš pravda, že v poslední ze tří hlavních částí biografie přichází příslušné životní období i u Schillinga o něco více zkrátka oproti panoramatu doby, než tomu bylo ve dvou předchozích, jako celek zanedbáno není. To opět souvisí se zájmem o proces a periodu konfesionalizace, pro niž měl právě pozdější Luther otevřít dveře, když se na rozdíl od císaře odvrátil od nenaplněných universalistických koncepcí k vědomému, realističtějšímu partikularismu – vlivně ovšem specifickému právě svým konfesijním, nikoli pouze teritoriálně a nacionalisticko-etatistickým rázem. Linie v této souvislosti autorem směle načrtnuté budou už jistě i diskutabilní, nicméně diskuse hodné.

Pokud však od rozměrů, jež lutherovskou monografii prospěšně přesahují, odhlédneme a soustředíme se na její vlastní jádro, vyjeví se Schilling jako solidně poučený badatel, pracující s prvotními prameny, přesto však více jako úspěšný popularizátor než jako specialista v přísném smyslu slova. Theologické otázky, jež k řečenému jádru nepominutelně patří, pojednává s uctivou stručností, jaká dovede přejít i klíčová místa. Také onen vyzdvižený interagující Luther se vlastně vyjímá zřetelněji v nepřímém působení na společnost než v činnostech pastýře a kazatele, jež patřila k jeho nejvlastnějšímu povolání. A přezkoušení Schneiderovými zjištěními o římské cestě vede v případě Schillingova spisu ke zvláštně rozpolcenému výsledku: že nebyla evidována v prvním vydání, mohlo souviset se skutečností, že se na veřejnosti objevil jen krátce po jejich zveřejnění. V aktualizované edici už se titul ocitl v závěrečném bibliografickém soupisu, třebaže ten je explicitně výběrový a chce zaznamenat pouze práce základního významu – nicméně odpovídající pasáž v Schillingově textu setrvala bez dalšího vysvětlení u staršího pojetí, včetně datace (s. 714 a 100–112).

Nicméně ve své podstatě samozřejmý fakt, že ani tato vcelku zdařilá kniha nemůže být se stejným prospěchem užita k čemukoli, neoslabuje důvody k vděčnosti, že si náležitou pozornost zjednalo dílo solidní a důstojně reprezentující body, v nichž se shoduje hlavní proud historiografie světské i církevní. Sem patří jmenovitě programové odmítání tradičního sebepromítání té které epochy do události reformace a jejích aktérů – a v tomto smyslu i sebeoslavování. K užitkům historie patří, že osvobozuje od zdánlivých samozřejmostí, jež se takové jevívají v nedostatečně reflektovaném kontextu současnosti. I zpětně „historizovaného" Luthera je tedy třeba ukazovat jako „cizího", patřícího do jiné doby.

A přesto ne proto, aby se pro současnost definitivně stal nepřístupným, nezajímavým a bezvýznamným. Naopak jde o cestu, jež ho v případě zdaru může současnému čtenáři přiblížit – tím, že mu historik ukáže nitě, jež minulost s přítomností geneticky spojují, ať již se jeví nepřetržené nebo spíše zpřetrhané. Učiní-li srozumitelnějším člověka, který živě vnímal své postavení mezi Bohem a ďáblem (jak to již v době, kdy zvýšený zájem o Luthera podnítilo pětisté jubileum jeho narození, pojmenoval nizozemsko-americký církevní historik Heiko A. Oberman) v intenzitě, jež je dnešní době po pravidle cizí, může zároveň odkrýt, že dokonce ani v této dimensi není jednoduše „překonán", ale stojí v bodě, ze kterého i dnešek pochází a s nímž se nadále nelze vyrovnat pouhým odcizením.

Že rezonance Schillingovy knihy vskutku je šťastným případem, prozrazuje porovnání s jinými, po pravidle mnohem pochybnějšími bestsellery. Dokonce i ten, který je z německy psaných lutherovských monografií ještě nejzaznamenáníhodnější jako fundované dílo odborného historika, vyjde ze srovnání o poznání problematičtěji. Pravda, pozornost čtenářů lze dosti snadno zvýšit provokacemi, a původce knihy o Lutherovi-kacíři umí s dráždidly vyvolávajícími rozruch zdatně pracovat. Volker Reinhardt, původem severní Němec, ale již po tři desetiletí vyučující obecným a švýcarským dějinám novověku ve Fribourgu, je odborníkem na italskou renesanci a plodně psavým autorem chvílemi téměř romanopiseckých děl. Ta jsou často s porozumivou sympatií věnována kontroversním osobnostem, jež ovšem stály v konfesijních rozbrojích spíše na opačné straně než Luther.

V tomto duchu se Reinhardt ujal Machiavelliho, ba i zlopověstných papežů: ovšem Alexandra VI. Borgiu pochopitelně nemohl obhajovat, pouze „osvobodit od morálního hodnocení". V každém případě si hledí témat, jež jsou veřejností snadno vnímána jako oslovující a aktuální. Svou pohotovost v tomto ohledu mezitím dokázal již i monografií o historické „Moci nákazy" (na klasickém příkladu „černé smrti" z poloviny 14. století), sepsanou tváří v tvář nejnovější pandemii.[11] A je třeba uznat, že soustředěná snaha komunikovat v tradici starších dějepisců raději s širším publikem, než jen se spoluodborníky a dodávat tak společnosti spolehlivější vhled do dějin, než činí popularizátoři a beletristé, kteří své znalosti přebírají z druhé ruky, sama o sobě věru není ničím špatným.

Konkrétní způsoby, jak Reinhardt tuto roli zvládá, ovšem pochybnosti připouštějí. Byť posouzení jeho ostatních děl přenecháme povolanějším, u knihy o Lutherovi je zjevné, že v odborném světě vyvolala rozporný, ne však jednoduše

11 Volker REINHARDT, *Die Macht der Seuche. Wie die große Pest die Welt veränderte 1347–1353*, München 2021.

záporný ohlas. Na výročí, jež neudeřilo podobně nenadále jako neznámý koronavirus, se autor stačil připravit (a knihu vydat ještě na jeho prahu). Provedl dosti obsáhlou probírku pramenů, a navíc zvolených tak specificky, aby v jubilejní záplavě obsadil místo dostatečně nezaměnitelné. Neboť ústřední osou svého výkladu učinil „Řím a reformaci", jak stručně říká podtitul, či vysvětlujícími slovy z úvodu, „dějiny Luthera a rozkolu ve víře jako interakce mezi póly Wittenbergu a Říma, Německa a Itálie" (s. 16).

V tomto smyslu nabízí i Reinhardt širší pohled než čistě biografický – ale dodejme hned, že také zúžený oproti plné biografii (i po vnější stránce rozsahu podávaje jen polovic Schillingova výkonu). Při naznačeném vymezení autorova zájmu nepřekvapí, leč má poněkud oslabenou vypovídací hodnotu, že mu neunikla ani práce Schneiderova, jež se k probírané látce vztahuje poměrně těsně. Hlavní důraz ovšem u Reinhardta nespočívá na zdrojích spojených s Lutherem samotným a jeho okolím; přednostní důležitost pro něho naopak mají prameny římskokatolické provenience.

Uznalejší recenzenti právě proto knize koncedují přínosnost. A přiřadil se k nim i Schilling – celkem rytířsky, považíme-li, nakolik hrot výpadů, byť nikoli jmenovitých, proti dominantně opačnému postupu reformačních badatelů, míří i proti němu. Také on však v Reinhardtově spisu uvítal záslužný příspěvek k povinnému „slyšení druhé strany", vyvažující jednostrannost pohledu až příliš uvyklého vnímat dobové konflikty pohledem přes Alpy od severu.

Střízlivě vzato však Reinhardt nevynesl na světlo tak mnoho nového, jak se může na první pohled znát. Se všemi prameny, jež prohlašuje za dosud málo zohledněné, ve skutečnosti už dávno před ním víceméně intenzivně pracovali jiní. Ústřední korpus představují zprávy nunciů z říše, editované dílem již v 19. století (za lvího podílu protestantských badatelů) a poměrně dobře známé i v českém dějepisectví. Reinhardt sám ostatně nabízející se prameny ani nevyčerpal. Opomenutí některých, i tištěných, prozrazuje, že ani na poli, jehož zpracování si vytkl, není v přísném slova smyslu specialistou. Vytkl mu to právě Schneider, který by ho upozornil i na další archivní materiály, jež mohly dosavadní znalosti užitečně doplnit, i když by stěží významně změnily kontury celkového obrazu. A ještě hůř: Reinhardt se dokonce nedokázal vyhnout prodlužování života pouhé, mezitím již odhalené legendy o slovech císaře Karla V., jež měla být pronesena u Lutherova hrobu (s. 325).

Na knize tedy zapůsobilo čerstvým dojmem opravdu spíše souvislé, sevřené a elegantní podání průběhu věcí z „obráceného", „ultramontánního" úhlu pohledu. Jakkoliv však je tento úhel pro část odborníků nezvyklý, ani on

není ve skutečnosti převratně nový, naopak navazuje na tradici mezitím již také věkovitou – a zasluhující také spíše svůj díl zpochybnění a diferenciace než petrifikaci. Schisma mezi římskou církví a podstatnou částí „severských" křesťanů se v něm jeví jako „kulturní válka" mezi sebevědomými „nositeli vyšší kultury", pro své protivníky „zkaženými", ze strany jedné, a z druhé zase „zaostalými barbary", přisuzujícími si morální převahu.

I Reinhardt tuto protivu představuje s gestem kultivovaného člověka, který se nerozvášňuje, ale ohnivé bojovníky nanejvýš ironizuje, zatímco v rekapitulaci historika uznává, že na vině za roztržku jsou vzájemná neporozumění a předsudky i oboustranně zmeškané, ba vysloveně zanedbané příležitosti. Avšak jakkoliv autor nechce nést bojovou zástavu, naopak vyhlašuje záměr „rovnoprávně „simultánního" vyprávění" (s. 16) a k jednotlivým aktérům včetně celé řady papežů se vyslovuje opravdu kriticky, přece je zjevné, že na římské straně „barikády" se vyzná lépe a do ní se umí i vcítit. Obecně vzato tedy římský pohled přece jen replikuje docela důkladně. A to i v rozměru, který představuje vážný věcný problém – nakolik autor sdílí názor, že v podstatě šlo o střetání skupinových, ne-li jen osobních zájmů a o mocenské zápasy, ne o opravdové konflikty víry, a že v něm tudíž všechny ty „nesrozumitelné" theologie fakticky hrály jen podružnou úlohu.

Ve světle pramenů se však právě takový přístup zdá těsně souviset se stěžejním selháním kurie: jakožto celek zjevně v dostatečné míře nepochopila, jak dalece oponentům na věroučných záležitostech přece jen záleželo, třebaže se tyto mohly proplétat s jinými motivy, a fatálně si nepřipustila, že ona sama je za ně odpovědná z nejhlubší podstaty svého úřadu. Nedostatek zájmu a kompetence zde proto musí platit za provinění, jež nemůže být bez následků. Zcela neočekávatelný úspěch muže, na němž se z protireformační perspektivy nezdálo být nic přitažlivého a nosného, zůstává dost nepochopitelný i v ohlédnutí zpět, pokud zůstává zachován týž úhel pohledu. Zatímco však u aktérů dobové vřavy, vůči níž si těžko mohli zjednat odstup, může být ona krátkozraká přehlíživost pochopitelná, ztotožňovat se s ní ještě dnes zavání podivnou nepoučitelností. Nechat mentalitní střet tak naprosto dominovat nad obsahy sporu nevyznívá v žádném případě o nic lépe než si nepřipouštět, že netheologické faktory se na hře mocně podílely.

Ovzduší nynější doby, ve kterém se konfesijní rozdíly stírají rychleji a snadněji než animozity mezi národy, mobilizované emocemi (před jejichž vitalitou autor varuje), může zdánlivě mluvit ve prospěch zvoleného výkladového klíče. Nepadá tu však historik do pasti anachronismu, který je z odborného hlediska lapsem? Schilling se s tímto nebezpečím utkal šťastněji: ve snaze čtenářům přiblížit,

že pro minulost, ale dokonce i pro současnost samu, z této minulosti zrozenou, mají význam i faktory, jež se dnes jevívají cize (a konkrétně také oživení náboženství, jež v renesančním Římě nejednou zmalátnělo až k praktickému atheismu, jako společensky účinné veličiny).

Avšak Reinhardt se nebál být důsledný až do extrému, když se hned na začátku odvážil stanovit jako premisu, že od samotného podzimu 1517 ani jedna strana sporu neučinila „ani nejmenší pokus o dorozumění" (s. 11) – což ovšem způsobem docela vyrážejícím dech ignoruje povahu thesí, s nimiž tehdy Luther vystoupil (a jež dnes naopak umějí překvapovat svou „krotkostí"). Klíčový prvek reformátorova vnitřního vývoje a význam kritických let, kdy postupně docházel k přesvědčení o antikristovství papežů a upevňoval se v něm, jsou pak logicky umenšeny i v následujícím výkladu, navzdory relativní podrobnosti chronologicky řazené rekonstrukce, která v jiných ohledech jistě zaznamenává proměny a zvraty.

A jak by se teprve Reinhardtova these zkomplikovala, kdyby rozkol spojený s reformací ohledával třeba jako drama rozchodů mezi humanisty, odehrávající se navzdory kulturním předznamenáním, jež spolu sdíleli! Podle nich ostatně bývali schopni i Luthera rozeznávat jako „svého člověka", byť mnozí jen přechodně. Tentokrát se však zřejmě nevyplatilo přílišné soustředění na jeho osobu, nadto jen kuse vnímanou, jakožto ztělesnění jedné strany, kde druhá je zastoupena přece jen panoramatičtěji. Podobně by italsko-německou polaritu, na níž je Reinhardtovo podání vystavěno, přece jen asi dost odmocnilo srovnání s dalšími evropskými zeměmi.

Pro kritičtěji naladěné posuzovatele je tudíž příznivý ohlas knihy přece jen poněkud přemrštěný. Jako čirý humbuk se v jejich očích rozplývá zejména křiklavá reklama na obálce, ohlašující odhalení, „co se v reformaci skutečně stalo", na základě „Tajného spisu Luther", konečně vyneseného z vatikánských archivů. Ta ovšem nejspíš nepadá k tíži autorovi. Poněkud jinak je tomu ale u ústředního motivu obrazového, výřezu z fresky Francesca Salviatiho z římského Palazzo Farnese, který se uplatňuje i v textu, kde jej Reinhardt výslovně vykládá jako vyobrazení disputace římského preláta s Lutherem (srov. především s. 285). Je-li konfrontován pouze s Reinhardtovými slovy, zdá se být v tomto obraze these spisu přesvědčivě znázorněna dobovým pramenem, a při významu visuálních vjemů pro nejednoho čtenáře podstatným způsobem upevněna. Pak je ovšem relevantní střízlivé zjištění, že ani tato jednotlivina vůbec není jistou skutečností, opřenou o badatelský konsensus, ale spíše dosti pochybnou domněnkou. Ta se sice také již vyskytla ve starší literatuře, ale narazila na hradbu silných protiargumentů. Nelze tedy než uzavřít, že knihu je zajímavé přečíst, ale užívat je jí nutno patřičně opatrně.

Vcelku souzvučnějšího uznání se tak dostalo jiné ze souhrnných monografií, jež vedle Schillingovy dokázaly upoutat, a to i svou odchylnou perspektivou, jakkoliv také spojenou s vlastními riziky. Se Schillingovou prací si kniha Lyndal Roperové odpovídá rozsahem, ale ve své provenienci i zaměření se od ní odlišuje opravdu značně. Na rozdíl od ní ani nepředstavuje příspěvek přicházející z evropského kontinentu – třebaže i ona se prosadila také v konkurenci německého knižního trhu, v bleskově pořízeném překladu, který stejně jako originál poprvé vyšel ještě před nastoupením vlastního jubilejního roku (následující odkazy se vztahují ke stránkám německé verse). Roperová, rodem Australanka, nyní působí jako profesorka historie v britském Oxfordu. Representuje tedy svět anglosaský, promlouvající dnes i v bádání o kontinentální reformaci silnějším hlasem než kdy dříve. A to s vlastními přízvuky, v lepším i horším. V díle Roperové lze celkem zřetelně rozeznat nejeden z nich, ovšem právě s převahou prvních.

Na předním místě je pro ni ovšem příznačný samotný fakt, že ji lze přiřadit k okruhu „nových kulturních dějin" (ačkoli jí není zcela cizí ani sociálně-historický úhel pohledu). Kulturalistické přístupy jsou mezitím již dlouho pevně etablované, a v Německu také působí vlivem o dost silnějším, než lze vyčíst právě z práce Schillingovy, ale koneckonců i Reinhardtovy. Zatímco tu však spíše jen obohatily škálu metodologických přístupů a možností, aniž by zcela či nad míru vytěsnily ty, jež se uplatňovaly dříve, zdá se, že anglosaskou vědu v tomto ohledu pronikly relativně dravěji a povážlivěji nabyly tvářnosti módy, jejíž nositelé v nadšení nad jejími přínosy nejednou předčasně pohřbívají alternativy a nebojí se zabíhat do výstřelků (jaké nutně přivolají nová zhoupnutí kyvadla). Také „netradiční" zájmy a důrazy Roperové jsou silně vyhraněné, zastupuje je však na vysoké úrovni, s rozvinutou schopností samostatné, i sebekritické reflexe.

Roperová se řadí k feministickému proudu, staví se však proti extrémům, do nichž zabíhá sociální konstruktivismus: zjišťuje, že „*gender*" sice může být výrazně formován společenským diskursem, jeho pojetí a prožívání se však ve skutečnosti zásadně opírá též o reálnou zkušenost, fyzickou i duševní. Připojila se k těm, kdo si nástroje, pomáhající toto napětí zvládnout, vypůjčují ve vlastně již staré, ale v historiografii jistě ne kdovíjak konvenční psychoanalýze. Pro ni zůstává východiskem učení Freudovo, jakkoli dnes už je zřejmé, že představuje více určitý světonázor než respektovaný proud vědecké psychologie. Roperová si však ve skutečnosti i při čerpání z tohoto zdroje zachovává kritickou opatrnost, jež si připouští možnost znásilnit empirickou skutečnost teoretickým předpokladem a dokáže se před touto hrozbou včas zastavit. Freudovské školení jí pomáhá identifikovat a pojmenovat základní

duševní procesy, spojené s existencí člověka v těle, čelí však pokušení redukovat na ně vposled vše. Člověk pouze nepodléhá mechanismům těchto procesů, ale obdařen imaginací, skutečnosti také sám spoluvytváří.

Reflexe zkušenosti těla, jež obecně lze označit za východisko díla Roperové, se jí stala i branou, jíž vstoupila do lutherovského bádání. Již v prvních letech reformační dekády upoutala pozornost nevelkou, o to však podnětnější (a již tehdy také do němčiny přeloženou) prací o významech, které pro reformátora a jeho současníky nesla ikonograficky zachycená proměna jeho vnějšího zjevu od asketického ideálu mnišství do majestátní postavy „zeměvládného patriarchy" (a jež běžně unikají anachronickým hlediskům dnešního pozorovatele).[12]

V průběhu následujících let se však autorka odvážila o notný krok dál, právě až k ucelené biografii, na niž ostatně myslela od počátku a na niž se připravovala i ve wittenberských a okolních archivech (v neposlední řadě proto, aby se obeznámila též s reformátorovým působištěm jakožto místem, souřadnicí patřící k fyzické existenci člověka). Nemohlo ji nezlákat bohatství materiálu u zřejmě nejlépe pramenně dokumentované osobnosti své doby, v nebývalém rozsahu zahrnujícího právě i momenty tělesnosti a s ní spojené pohlavnosti, ale také emocí, jež reformátor projevoval stejně ochotně a bohatě jako myšlenky.

Především v tomto smyslu Roperová usiluje o to, portrétovat Luthera „kompletně". U jiných rozměrů jeho života již to platí o něco méně. Jakkoliv se autorka snaží, aby i „makrohistorický" rámec vnějších dějů a reformátorova díla byl jakžtakž úplný, aby jeho postavu zasadila do jejího životního prostředí a celku nechybělo pokud možno nic nepominutelného, nevkládá již do této stránky věci tolik vlastního badatelského úsilí. Tomu zcela odpovídá i zjištění, že jakkoliv se s mladším Lutherem zastavuje také v Římě, Schneiderovu práci nezná a vystačí si v této pasáži s údaji velkého trojdílného životopisu od Martina Brechta – který bez pochyby zůstává i v současnosti standardní prací, nicméně má již přece jen věk více než čtyřiceti let, a právě v tomto bodě je překonaný.

S plnou jistotou a spolehlivostí se tedy Roperová v kontextu lutherovského bádání nepohybuje. Nabízí ovšem právě psychohistorii, jež se výslovně zajímá o reformátorův „vnitřní vývoj" a o „emocionální proměny, vyvolané náboženskými převraty, jež sám uváděl do pohybu" (s. 18); směrem navenek potom logicky hlavně o jeho osobní vztahy. Proto také klade důraz na specifický typ pramenů: nevšímá si tolik Lutherových traktátů jako Schilling, ani řečí u stolu jako Reinhardt

12 Knižně: Lyndal ROPER, *Der feiste Doktor. Luther, sein Körper und seine Biographen*, Göttingen [2]2016 (originál 2010 v American Historical Review).

(který i v tomto smyslu vycházel více ze svědectví jiných než reformátora samotného), soustřeďuje se na autentické výpovědi nejosobnějšího rázu, ať již „egodokumentární“ (především však dopisy), anebo i poznámky k reformátorovu charakteru pocházející od jeho současníků.

Oproti knihám obou německých autorů je ta její přesto jednoznačněji životopisem, který nepotřebuje tolik oscilovat mezi póly příběhu hlavní postavy a dějin její doby. I tak se pochopitelně „velký svět“ odzrcadluje v „mikrokosmu“; u Luthera, který v takové intenzitě netoliko vlivy zvenčí vstřebával, ale také navenek působil, prakticky nevyhnutelně. A už vůbec spis nepotřebuje explicitně hledat genetické spojnice k přítomnosti, jak pro kulturní historii současného přístřihu obecně není příznačné. Luther Roperovou zajímá právě ve své cize působící „předmodernosti“ – a přece ho i ona čtenáři přibližuje, právě tím, že ho představuje jako člověka (prostý německý titul „Člověk Martin Luther“ ke knize vcelku přiléhá ještě lépe než anglický „lákající“ podtitul „Odpadlík a prorok“; nadnesený je však podtitul s určitým členem).

Dobové okolnosti i imaginativní světy se mohou lišit i rozcházet, vznikat i zanikat, také podoby emocí se proměňují, ale samy o sobě zůstávají týmiž, takže se ohlédáním do jiných dob přece jen můžeme poučit i pro sebe a o sobě. Dokonce a právě i tam, kde spis představuje rysy a projevy (člověka značně výbušného), jež nepůsobí sympaticky (nebo přinejmenším příjemně, jak už to u silných emocí často bývá).

Rozumí se, že psychologicky ukotvené rozbory pramenných výpovědí nejsou při vší své podrobnosti vždy bezpečně zajištěné a mohou porůznu vzbouzet otázky i námitky svou hypothetičností i závislostí na sebereferenčních freudovských konstrukcích. Po pravidle však stojí alespoň za zvážení. V každém případě je třeba uznat, že Roperová se poučila z nezdaru předchůdců zvučných jmen, jejichž schématické redukce skutečnosti opravdu komplexní (o jaké by bylo nutné mluvit, i kdyby se jednalo o samotnou Lutherovu psychiku) dosáhla dílem až groteskních rozměrů.

Roperová za ně pokročila, kompetentněji integrujíc psychoanalytické podněty do celku lutherovského bádání historiků – a užívajíc v souvislém vyprávění čtivého jazyka, který šetří narážkami v příliš specifickém žargonu. Obezřetnost, již se autorka snažila zachovávat, napovídá již vnější fakt, že rejstřík ke knize odkazuje k Freudovu jménu jen třikrát, přičemž jedna z podchycených zmínek konstatuje, že Lutherovo pojetí svědomí nemá s psychoanalytikovým co do činění (s. 238), a jiná cituje známé uštěpačné slovo Luciena Febvra o předvídatelném krachu přístupu k reformátorovi z této strany (s. 543).

S vědomím metodologických obtíží předkládá psychoanalytisující historička zhusta plausibilní závěry; třeba hned na začátku o Lutherově formování hornickým prostředím, do něhož byla situována rodina, v níž vyrůstal. Mírnit se pravděpodobně pokoušela i u jednoho z nejtradičnějších úskalí freudismu, s jehož vábením se ovšem i ona potýkala obtížněji, totiž přetěžování motivu konfliktů s otcovskými autoritami. Vyrovnávání a zápasů tohoto typu u reformátora registruje celou řadu, zdaleka nejen s rodným otcem (a podobně ostatně i ty pozdější, kdy už sám musel obhajovat posici „stárnoucího náčelníka"), a šablony ji tu lákají. Z historického hlediska aplikuje autorka známý vzorec už opravdu přepjatě např. i na reformátorovo vyjednávání s kardinálem Cajetanem v Augsburgu – i když tím tento významný střet zajisté činí svůdně „srozumitelným" (vposled ve smyslu také již prastarého odmítání reformace prostřednictvím její devalvace v pubertální revoltu).

Obzvláštní, pravděpodobně také až nadceněný význam přičítá Roperová mezi „otcovskými figurami" Lutherovu učiteli, načas spojenci a později rivalovi Andreasu Karlstadtovi. V tom ovšem jednak následuje jistou tradici, jež se právě v anglosaském bádání utvořila již dříve, jednak obráží zájem nově zesílivší i v Německu a vyjádřený v neposlední řadě aktuálně vznikající kritickou edicí Karlstadtova díla. Zato je jí šťastně cizí více než považlivý rys, který se poslední dobou šíří mezi anglojazyčnými autory, totiž že by se tolik spoléhala na potence vlastní mateřštiny, aby dokonce i při zkoumání dějin tak velké a silné kultury, jako je německá, nebrala v úvahu „domorodou" literaturu; což nepochybně usnadnilo zasloužené přijetí jejího díla na evropské pevnině.

Dá se tedy shrnout, že kniha je podnětná, do lutherovského bádání vnáší čerstvý vítr a reformátora líčí živěji než leckterá jiná, takže její význam nemusí být prchavý – nicméně určité rysy jednostrannosti jí nechybějí a jako reformátorova biografie je také ona v jistém smyslu kusá. A nejen snad proto, že politické dějiny, kdysi přehnaně protežované, ale proto ještě ne fakticky bezvýznamné, se u ní pro změnu zdaleka neuplatňují tolik jako u Schillinga. V této souvislosti na závěr zmiňme ještě alespoň theologickou stránku věci.

Roperová ji vůbec nechce podceňovat, stejně jako fakt, že Luther pohnul světem v neposlední řadě jako myslitel. Poukázáním na souvislosti jeho theologického učení s psychologickými konflikty chce naopak i obraz myslitele oživit (s. 20). Přesto je tento postup dvojznačný: jakkoliv na jedné straně skutečně může nesnadno přístupnou látku čtenáři přiblížit, na straně druhé právě zde nově vyvstává staré nebezpečí psychoanalytického redukcionismu: totiž hrozba, že theologie ztratí svůj samostatný význam, mimo psychologické konstelace.

Roperová se Lutherovo bohosloví dokonce neostýchá krátce charakterisovat jako „výron jeho charakteru“ (s. 20). To už je výrok nepochybně problematický; sám o sobě by nemohl vysvětlit, proč Lutherovo učení nabylo své historické ozvučnosti u jiných lidí vlastních charakterů. Ve skutečnosti přece představuje další prvek, ke kterému si lze i dnes najít přístup, takřka zcela bez ohledu na Lutherovy psychické disposice – a přesto ne úplně beze vztahu k dějinným kontextům. Někdy ovšem takovým, jež autorka sama příliš do úvahy nebere.

Může tak ale činit bez následků i pro čistě historické hodnocení? Zdá se příznačné, že mj. jeví tendence věřit reformátorovým protivníkům, kteří mu osobní motivy spíše podsouvali, utíkajíce se k argumentům *ad hominem*, aby se nemuseli vyrovnávat s věcí samou. „Postranní“ optika musí přinejmenším ovlivňovat proporce jejího podání. Evidentní je, že stejně jako k Lutherově osobě, získává Roperová i k jeho učení přístup přes otázky napjatého vztahu mezi tělesností a duchovností (v němž reformátor zřetelně překračuje dobové konvence, nakolik obé sbližuje). Tak se pro ni výkladovým klíčem stává nad jiné problematika sporů o reálnou presenci Kristovu ve svátostném hodu. O té nelze pochybovat, že v Lutherově myšlení opravdu představovala podstatný moment, a je snad možné ocenit, že právě v tomto bodě, který kdekoho zaráží a mate, dokonce i mezi theology, dovede Roperová naopak i netheologům otevřít jakýsi smysl. V jeho stínu ovšem vybledají některé jiné souvislosti, dokonce věroučného článku samotného, natož pak, že vedle něho zaujímaly neméně prominentní postavení i jiné.

Jak poukázal v recensní stati americký církevní historik Vincent Evener, při fascinaci Roperové Bohem jako „velkým Otcem“ jí dokázal uniknout dokonce ústřední význam „Syna“, tj. Krista, jako boholidského Prostředníka – a to právě Krista inkarnovaného, který nejenže pro Luthera platil i v eucharistických kontroversích za ústřední argument, ale ani z hlediska, jež se obecně ptá po významech tělesnosti, by přece sám neměl představovat neuchopitelný slepý bod. Ale jak Evener též konstatuje, „konvenčnější“ Schilling tady sebe i čtenáře orientuje spolehlivěji než Roperová.[13]

13 Vincent EVENER, *From the Universal to the Particular. Luther and the Reformation after Five Hundred Years*, The Journal of Ecclesiastical History 69, 2018, s. 806–820.

Ulrich KÖPF
Martin Luther. Der Reformator und sein Werk
Stuttgart, Philipp Reclam jun. 2015, 254 s., ISBN 978-3-15-011042-3.

Armin KOHNLE
Martin Luther. Reformator, Ketzer, Ehemann
Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt 2015, 224 s., ISBN 978-3-374-04107-7.

Thomas KAUFMANN
Martin Luther
München, C. H. Beck 2017[5], 128 S., ISBN 978-3-406-69887-3.

Volker LEPPIN
Martin Luther
Darmstadt, Philipp von Zabern 2017[3], 427 s., ISBN 978-3-8053-5069-3.

Už jen samotný fakt, že nedostatečné porozumění obsahům Lutherovy zvěsti s sebou nese deficity celkového obrazu, je ovšem pádným důvodem, proč navzdory přibývajícím podnětným příspěvkům obecných historiků zůstávají nejspolehlivějšími průvodci po doméně Lutherovy biografie i nadále dějepisci církevní – pokud dostojí vysokým nárokům na vyvážené kompetence jak theologické, tak i historické. Z nových publikací, jež se v knihkupectvích objevily souběžně s výše uvedenými, tyto kvality prokazují jmenovitě dva následující solidní přehledy na výši současného bádání – i když je s velkými monografiemi lze srovnávat pouze v ohraničené míře. Především z vnějších důvodů, avšak i v porovnání s vždy jinak osobitým, „kořeněným" svérázem výše představených prací mohou eventuálně působit nejen nenápadněji, ale rovnou šedivěji, bez ostřejší chuti. Kdo nepodlehne prvním dojmům tohoto druhu a bude číst pozorně, měl by se ujistit, že ve skutečnosti ani v jejich případě nejde o texty tuctové, ale jen tím solidnější, oč méně spoléhají na vnějškové efekty.

„Smělých hypotéz a pouhých domněnek" se hned v úvodu (s. 8) zříká Ulrich Köpf, emeritní profesor z Tübingen a specialista na dějiny zbožnosti i theologie. Rozsah jeho knížce vymezený mu na rozdíl od všech předcházejících lutherovských biografií nedovolil ani jen zařadit kritický aparát, natož pracovat

s obrazovým materiálem, jehož přitom není po ruce málo a nebyl již pro svou vlastní dobu bezvýznamný. Od publikace tedy opravdu nelze očekávat kdejakou podrobnost, ale spíše základní kontury. Ty však jsou načrtnuty pozoruhodně jistou rukou. Ba právě tváří v tvář úzkému prostoru, do kterého Köpf musel své výklady vtěsnat, se dá hovořit přímo o mistrovském výkonu.

Jeho dílku by bylo těžké vytknout závažný nedostatek, který by vznikl z nedostatečného zvládnutí vytčeného úkolu. Jen vědomým a dobře zdůvodnitelným sebeomezením je důsledné rozhodnutí pro biografii (ovšem se stejným důrazem na dílo jako na život) oproti dějinám doby (z čehož samozřejmě vyplývá i nezbytná míra „lutherocentričnosti"), jakož také vynechání debaty s odchylným pojetím jiných badatelů. Autor se k ní ostatně obratně vynasnažil nezavdat důvod, i když úplně se diskutabilním stanoviskům pochopitelně nemohl vyhnout. Prozradí to hned otázka, jak tomu bylo s přibitím či nepřibitím slavných odpustkových thesí na kostelní vrata: nadále otevřenější, než lze z Köpfova textu vyčíst.

Co Köpf naopak vynechat nechtěl, podobně odůvodněně, je poměrně značné množství citátů, v nichž Luther přichází ke slovu sám. Avšak autor se za ně neschovává, doprovází je hutným, klidným výkladem, do něhož vložil bohaté zkušenosti a poznatky dlouholetého vědeckého vedoucího kritické edice Lutherových děl i obsáhlých rejstříků k nim (v Heidelbergu) i ředitele věhlasného institutu pro pozdní středověk a reformaci (v Tübingen). Odborná rozkročenost mezi středním a novým věkem, jimž oběma Köpf věnoval speciální práce, a vnímavost pro Lutherovu situovanost na jejich rozhraní určují jeho perspektivu, když se ptá po reformátorových vazbách k oběma epochám, ale nenechává ani jednu vytěsňovat onu druhou a střeží se anachronismů. Stejně tak, jako si předsevzal vyhýbat se zkreslením diktovaným jak aversí, tak i uctíváním (s. 9).

Zdařilý výsledek se skvěle hodí i k uvedení nováčků, i ke shrnutí pro zkušené badatele. Autorův suverénní přehled dokládá dokonce i krátký přehled literatury, doporučující alespoň nejdůležitější tituly – v němž Schneiderovu studii o cestě do Říma stačil s odstupem několika nedlouhých roků nejen vyjmenovat, ale výslovně se za ni poděkovat jako za „nejdůležitější příspěvek k biografickému lutherovskému bádání z posledních let" (s. 247).

Podobné uznání si zaslouží také stručné shrnutí vědomostí o Lutherovi, které ve stejné době jako Köpf uveřejnil Armin Kohnle, profesor církevních dějin pozdního středověku a reformace v Lipsku (Čechům možná poměrně nejznámější jakožto *spiritus agens* lipské edice „*Johannes Hus Deutsch*", vydané potom zrovna v „Lutherově" roce). Jednoduše zaměnitelné ovšem obě knihy nejsou. A to nejen

pro vnější formát, u lipské knihy větší, i když texty budou mít srovnatelný rozsah. Jak může napovědět také porovnání podtitulů, Kohnle, který oproti Köpfově suché věcnosti slibuje čtenářům představit „Reformátora, kacíře, manžela", se od počátku o něco zřetelněji obrací na laické, ne-li „lidové" publikum. Se ctí se však zhostil velmi náročného úkolu poučit zájemce z řad široké veřejnosti opravdu spolehlivě, a to i v detailech.

Kohnle v přístupných, ale nepodbízivých výkladech zcela naplnil úvodní slib, že „kniha má stát na výši stavu bádání" – třebaže jej sám obměkčil dovětkem, jak „se nedá vyloučit, že příležitostně obráží pouze aktuální stav autorových vědomostí" (s. 6). Dbá na historické zasazení Lutherových postojů, činů i myšlenek, uvádí na pravou míru legendy a mythy – a pravda, vzhledem k publiku považuje za svou povinnost také pomáhat s hodnocením, co z Lutherových poselství má trvající význam a co už smí platit za překonané (s. 7). Částečné rozdíly v postupu mají za výsledek, že jeho kniha se s Köpfovou může vhodně doplňovat, i odborníkovi (zejména nespecialistovi) ku prospěchu. Kohnle např. místy zařadil také hutné referáty z dějin bádání k jednotlivým problémům. Nejenže tak stručně, avšak výslovně vysvětluje význam Schneiderových zjištění k římské cestě, ale poučí i o stavu debaty nad zveřejněním odpustkových thesí výrazně zřetelněji než Köpf. Na rozdíl od něho tak zpřítomní, že dnes opět sílí mínění, jež se přiklání spíše ve prospěch oznámení na chrámových dveřích, třebaže ne již s někdejší falešnou heroizací „dunícího kladiva".

Tu nicméně evokuje hned ilustrace na obálce; čímž dospíváme k bodu, ve kterém přece jen i Kohnleho kniha vzbudila ohlas kritičtější. Zasahuje však zřejmě méně autora než nakladatelství, jež v tomto případě chtělo spolu se solidním textem nabídnout i výpravnou obrazovou publikaci (a upoutat tím mezi záplavou ostatních). Nemělo však docela šťastnou ruku, když výtvarný doprovod čerpalo z internetové database, ze které přejalo i některé chyby v popisech. A přece kniha ani po této méně zdařilé stránce stále ještě není bezcenná; jakožto o studijním materiálu platí tato výpověď dokonce i pro reprodukce obrazů z 19. století, k nimž patří titulní malba, a jež jsou ve svazku zastoupeny hojně, nicméně nezatlačují docela do pozadí doklady visuální kultury Lutherovy vlastní doby (dnes koneckonců přetiskované častěji).

Zasluhují-li si však obě práce, připravené v době, kdy se jubilování už chystalo kulminovat, uznání především jako didaktický výkon, přispívající k šíření výsledků recentního církevně-historického bádání v širším obecenstvu, za vůdčí lutherovské monografie z pera skutečných „koryfejů", kteří v současnosti stojí v čele

dění v oboru, smějí podle širokého konsensu platit ještě jiné dvě knihy, které vznikly hned na prahu celé reformační dekády a uvnitř ní už byly více či méně významně vylepšovány.

Vnější podobou malé, kompaktní knížky bez odděleného vědeckého aparátu (nikoli však bez ilustrací) se předešlým podobá příspěvek do edice „encyklopedického vědění", dodaný Thomasem Kaufmannem, profesorem církevních dějin v Göttingen. Poprvé vyšel roku 2006 a největších změn doznal o deset let později ve čtvrtém německém vydání, následovaném ve stejném roce i anglickým (resp. americkým), zatímco předcházející vydání byla mezitím již přetlumočena do italštiny, japonštiny a korejštiny. Anglicky vyšel pod názvem Lutherova „Krátkého životopisu". Konstatování stručnosti hned na titulní stránce není bez důvodu: Kaufmannovo dílko svou útlostí ještě předstihuje dokonce i ono Köpfovo.

Jak ale napovídá již mezinárodní ohlas, stručnosti navzdory knize zároveň nechybí i přidané hodnoty, text přibližující monografiím uznaně velkým. Dá se v něm rozeznat osobitý „lví spár hvězdy" a mistrovství, dosahující kvalit skutečné syntézy. Data se sotva kde řadí jen vedle sebe, v jakkoliv spolehlivém přehledu, spíše se napořád vyjevuje, jak spolu vše vzájemně logicky souvisí (ve srovnání s oběma předchozími tituly se výklad více odpoutává od chronologické osnovy, aniž by tím utrpěl). Vynikne tak, co vše v sobě sjednotila „postava století" (s. 7), „chiméra 16. věku" (s. 9), muž krajních poloh i nalezeného středu, v němž se dynamicky vyvažovaly. Před čtenářem vyvstává člověk s bohatým a vzájemně provázaným životem vnitřním i vnějším, podobně silný v kontemplaci i akci, pevně zasazený do své doby a všelijak jí cloumaný (a nároky reformátorské role trvale přetěžovaný). A rýsuje se před ním také theologie, reformátorem hluboce založená i srozumitelně předkládaná, napořád spojená s jeho osobními zkušenostmi a nejednou jimi i zatěžovaná, přesto však přenosná také do jiných kontextů. Že při tom Schneiderovy korektury představ o Lutherově římské pouti byly dodatečně, ale zcela ústrojně včleněny jak do plynulého výkladu, tak do bibliografického soupisu, tu působí takřka samozřejmě, jako jeden z mnohých projevů suverenity, s níž autor látku zvládá.

Obdobně je do svého díla zapracoval i podobně renomovaný a výše již letmo zmíněný (v roli spoluautora Beutelovy příručky) Volker Leppin, Köpfův nástupce na katedře (a v čele institutu) církevních dějin pozdního středověku a reformace v Tübingen (nyní však čerstvě přijavší povolání na přední univerzitu americkou, konkrétně Yaleovu). Leppin Schneiderova zjištění prezentoval ještě výslovněji a zřetelněji – přiměřeně faktu, že pro ně měl k disposici i víc místa, nakolik se jeho text také po vnější stránce řadí mezi největší lutherovské biografie současnosti.

Nejsou to však pouze rozměry „širší a kratší verse“, jež odlišují obě knihy, jež jako by od samotného počátku šly ruku v ruce. Stejně jako u Kaufmannovy, i první verse Leppinovy byla uveřejněna již roku 2006, kdy autor dosud působil na katedře církevních dějin jenské univerzity. V následujících letech se kniha proměňovala (a to i krácením), aby pak i ona opět byla nově aktualizována pro vlastní jubilejní rok, a tehdy též doprovozena anglickým vydáním v Americe (a vedle něho také nizozemským i slovinským; v první dvou případech podle kratší, ve třetím podle širší verse). Ovšem svým přístupem k látce obě díla do jisté míry představují protipóly.

Již proto, že tam, kde Kaufmannovi ani nezbyl prostor k polemikám s jinými badateli, Leppin se do nich neostýchal pustit, třeba i nepřímými způsoby, a svou práci okořenil hypotézami, jež zapůsobily jako výzva k soubojům o panující konsensy. A patrně ve větší míře, než by bylo nutné. Neboť Leppinova východiska koneckonců také navazovala na mezitím již zavedené tradice, jejichž nositelů se autor právem dovolává v úvodu (s. 13) – a žádné pohoršení by tím vzbudit nemusel, nakolik se některé důrazy s nimi spojené staly mezi odborníky vlastně již i obecným statkem.

Relativizace kontrastu mezi středním a novým věkem i Lutherovy původnosti, jež někdy bývala hledána takřka ve všem, co si myslel a podnikl, spojená s uznáním, že jeho východiska byla pozdně středověká, že svých osobitých přínosů se dobíral zvolna a ještě poté, co se s římskou církví dostal do konfliktů, se od ní odpoutával jen postupně, a že tedy jak pro reformátorovu biografii, tak pro celkové pochopení reformace je důležité vnímat vedle zlomů i návaznosti – to vše je dnešními církevními historiky v zásadě sdíleno, ať již se jakkoliv liší v jednotlivostech a důrazech. Leppin se ovšem v těchto ohledech nespokojil s umírněným středovým kursem, a svými důrazy uvolnil nové provokativní potence takových výpovědí.

Vynasnažil-li se Köpf o portrét osobnosti přechodového věku s blahodárnou vyvážeností mezi zřeteli ke střednímu i novému věku, u Leppina se vše celkem jasně naklání na jednu stranu: ke středověku, v němž je, dlužno zdůraznit, i badatelsky udomácněn tak pevně jako málokterý jiný evangelický církevní historik současnosti (nebylo bez důvodu, že v americké versi kniha obdržela titul „Pozdně středověký život“). Ani na životopisné rovině Leppina nezajímá tolik iniciátor jako člověk, který byl na posléze zaujímané posice všelijak dostrkáván – a nezajímají ho tolik situace, ve kterých Luther účinkoval jako vůdce, jako spíše ony, kdy se ocital stranou. Reformace má pro Leppina povahu transformace, jež s sebou zajisté nese i inovaci a proměnu, avšak zajímavější na ní jsou návaznosti a její postupnost a dlouhodobost.

Leppin ovšem uznává, že představy reformace jako epochálního zvratu mají kořeny v sebepochopení jejích nositelů, včetně Luthera samotného – nicméně stylizaci jeho výpovědí podrobuje přísné kritice, jež nejeví přílišné obavy před zacházením do hyperkritičnosti. Metodologicky se tu autor přizbrojil jak tradičnějšími nástroji, tak současnou „historickou memorikou", jejíž retrospektivně-psychologické postřehy o problematice paměti a jejích šalebných her jsou nesporně hodné promýšlení, avšak pohybujíc se na půdě opravdu vratké, nevede ke zcela bezpečným výsledkům.

Zároveň si Leppin vypomáhá i dalším sporným rozhodnutím: ačkoli nepopírá, že reformátor ve své theologii, jež skutečně působí po celý novověk a má relevanci i pro dnešek, svou dobu přesahuje, z jeho vlastní biografie tento rozměr vylučuje (s. 9n.). Pak se jistě nemusí trápit datacemi průlomových momentů, jimž dřívější generace obětovaly mnohé úsilí, aniž se mohly dobrat jednoznačných výsledků – a může také uzavřít, že se mu Luther jeví být „méně zakladatelem epochy než někým, jehož tím, čím byl, učinily okolnosti jeho doby" (s. 9).

Jako reakce na někdejší a leckde jistě stále doznívající „monumentalizace" (a jako touha pomník zlidštit) je vyhraněná vůle „rozumět Lutherovi z jeho kořenů místo toho, co způsobil" (s. 13), zcela pochopitelná; jenže v odborné diskusi se již nejeví jako akutní problém a zápas se zlidovělými představami pozdějších dob je ve své podstatě také anachronickým momentem, odvádějícím od historického rozměru. Navíc je jisté, že jak se kdo stal, kým byl, je vždy jen první částí příběhu. Výsledkem zkrátka je, že má-li být kniha posuzována jako úplný životopis, nápadně napadá na jednu nohu.

Ostatně děje se tomu i potud, že Leppin patří k autorům, kteří vědomě odbývají „starého Luthera" – byť u reformátora, který se nijak vysokého stáří nedožil, se jedná spíše o zralá léta jeho středního věku. V knize, jež za „kulminační léto" stanovuje rok 1525, spadají do pozdního období dlouhá dvě desetiletí, nikterak chudá na události. Luther v nich možná hrál roli menší než v předcházejících (i díky tomu, že se reformační hnutí mezitím rozeběhlo do šíře a přední úlohy v něm přebírala rostoucí řada dalších aktérů, v neposlední řadě i politických), přesto však nadále šlo o úlohu asi větší, než Leppin přiznává. Bez tohoto manévru by ovšem bylo mnohem těžší Luthera tak zvláštně oddělit od reformační theologie, sebe si vědomé a měřící vlastními měřítky.

Není tedy divu, že Leppinova kniha byla přijata mnohem rozporněji než Kaufmannova a rychle vyvolala kontroverse, jež se zčásti odehrály i na stránkách denního tisku. Rozpoutaná diskuse ovšem přišla k dobru – jak samotné

monografii, v pozdějších podobách částečně opravené a mírně obroušené, tak badatelům, kteří si mohli nově vyjasnit jak problémy, jež nasvítila, tak i své postoje k nim. Neboť, abychom konečně postihli i silnější stránku Leppinova počinu, je pravda, že „odstřihnutí od výsledku" skutečně napomohlo k tím ostřejšímu vnímání Lutherových východisek a ranějších forem jeho myšlení (v kontextu pozdně středověké monastické, mystické, i scholastické theologie a zbožnosti), jaké je jinak až příliš snadné interpretovat „teleologicky" či alespoň „entelechicky" a pomíjet individuálně nahodilé prvky, jež v reálném průběhu dějin nebývají pouze podružné. Metodické odhodlání číst Luthera, „jak nejdéle bude možné, jako bychom nevěděli, že se s ním spojuje nový počátek v církvi a společnosti", a proto si také nenechat napovídat ani Lutherem pozdějších let, který již toto vědomí měl (s. 12), nezůstalo bez plodů, jakkoliv asi od počátku poněkud přestřelovalo přes míru možného a žádoucího.

Zápas v první lize: Leppin versus Kaufmann

Ve sporných otázkách se ovšem jako hlavní Leppinův oponent (na nejvyšší úrovni střetání) profiloval právě Thomas Kaufmann. Obě vůdčí postavy své (tj. nynější starší střední) generace se tedy staly i velkými rivaly. Abychom však jejich střetání porozuměli, rozhodně se nemůžeme spokojit pouze s porovnáváním jejich lutherovských monografií, ztíženým již vnějším nepoměrem, kdy na jedné straně stojí takřka „*opus magnum*" a na druhé hutná miniatura. I proto jsme Kaufmannovu knížku, v níž jsou prvky vzájemného konfliktu přítomny leda implicitně a v omezeném rozsahu (Luther v ní jistě vystupuje jako světodějný aktér a na s. 54 se mluví i o „koperníkovském obratu" v dějinách západního křesťanstva, datovaném zde do adventu roku 1520, kdy reformátor spálil hrozebnou papežskou bulu), směli představit celkem zkrátka.

Obraz je však možné doplnit daty z celé řady dalších děl – a opět: obou autorů. Neboť svého postavení si oba vydobyli v neposlední řadě vysokou badatelskou i literární výkonností a plodností, při zahrnutí témat, v nichž opravdu zdaleka nejde již jen o Luthera. A bojovné nasazení autorů vykonalo své na obou stranách; vezmeme-li v potaz celé jejich rozsáhlé dílo, uvidíme, že odhodlaným polemikem není pouze Leppin, dokonce naopak, jmenovitě jako recensent dokáže být Kaufmann kritikem ještě ostřejším – a adresnějším. Sžíravost jeho posudku na Leppinovu „ludráckou knihu (*Luder-Buch*)" dost možná nese neblahé následky

až dodnes, jakkoliv silně byl tento soud i opodstatněný věcně, pozastavuje se nad celou řadou „málo pečlivých formulací".[14]

Podstatný je ovšem samozřejmě právě obsah sporu, nikoli jeho osobní rozměry (jež záležitost činí delikátní a autor těchto řádků se v této souvislosti cítí puzen raději výslovně podotknout, že s oběma protagonisty vychází přátelsky a oběma se cítí být i zavázán). Tento obsah je nicméně vícerozměrný a více vrstev mají i kontexty střetu, který krátce shrnut vlastně nijak zvlášť výbušně nepůsobí. Vždyť i Leppin, který se o takovou stručnou formulaci pokusil uvnitř Beutelovy příručky, sám připustil, že „úplně příkré vymezení vůči středověku v dnešním bádání již nemá vážné zastánce" a že „oběma výkladovým přístupům je společná důsledná historisace a kontextualizace Martina Luthera" (s. 41). Přesto však konstatuje, že důraz položený buďto na „transformaci dopředu daného" (a v nějaké míře i nadále téhož) anebo na nové konstelace (a kvality), jež z těchto předpokladů vznikají, budí kontroverse.

Okolnosti, za nichž se tak děje, zčásti přirozeně souvisí se specializacemi a pedagogickými úkoly protagonistů střetu. Ten do jisté míry vyvěrá také z rozdílnosti škol, jimiž prošli: Leppin patří mezi badatele, kteří zesíleně navazují na podněty Heiko Obermana v jeho široce založených pracích o pozdně středověkých souřadnicích myšlení reformátorů, zatímco Kaufmann je žákem Bernda Moellera, vůdčí postavy sociálně-historicky orientovaného církevního dějepisectví s jeho otázkami po modernizačních procesech (jež ovšem, připomeňme raději hned, ani zkoumání středověkých předpokladů zdaleka nezanedbávala). Zdá se však, že zvlášť velkou důležitost lze přičíst částečným odlišnostem ve volbě adresátů předkládaných thesí a přednostních partnerů zamýšleného dialogu.

Oba evangeličtí církevní historici se v něm snaží vykročit z úzkých kruhů cechovních kolegů a souvěrců, avšak poněkud jiným směrem. Leppin nachází ohlas v ekumenicky laděných kruzích, jež vítají, na protestantské i římsko-katolické straně a v mezinárodním měřítku (včetně ohlasů v tuzemsku, jak dokazuje předně jubilejní kniha Jaroslava Vokouna[15]) zmírňující účin jeho pohledu na konfesijní polarity (nikoli bez důvodu se již v roce 2008 Leppin stal vědeckým vedoucím Ekumenického pracovního kruhu evangelických a katolických theologů, v Německu založeného roku 1946).

Naproti tomu Kaufmann sice natolik sleduje podněty současného bádání, aby posunul někdejší sociálně-historické vzorce svého učitele a rozšířil svou metodologickou paletu jmenovitě o důrazy nové historie kulturní (jak lze odečíst již z jím úspěšně

14 Archiv für Reformationgeschichte – Literaturbericht, 36, 2007, s. 17–19.

15 Jaroslav VOKOUN, *Luther. Finále středověké zbožnosti*, Praha 2017.

prosazeného, i Leppinem přijatého konceptu „konfesijních kultur", mezi jehož prvotní intence patřila korekce jednak etatistického zúžení konceptu konfesionalizace, jednak nivelizace specifik jednotlivých konfesí). Trvale mu však záleží na zachování efektu, jehož Moeller dosáhl, když církevní dějepisectví sblížil s obecným. Nikoli náhodou pokračuje Kaufmann i v přátelství a spolupráci s Heinzem Schillingem, po němž mj. převzal předsednictví Spolku pro reformační dějiny – a pro kterého je reformační „přelom" zajímavý i jako reálně působivý „mythus" (srov. u Pohliga s. 238–241), zatímco původ pozdějšího z dřívějšího vnímá jako skutečnost poměrně banální. Obojí vůdčí zřetel má jistě positivní povahu, a v zásadě by mohl být i komplementární; v praxi je však, jak vidno, není tak docela snadné sladit.

Jak tedy u obou autorů vyhlíží celkový koncept a obraz reformace? Ani ten nám nenabízejí v docela souměrných rozměrech, oproti lutherovským monografiím se však tentokrát proporce obracejí. Zatímco Kaufmann téma synteticky zpracoval v kdekterém rozsahu, který se vůbec vejde do jednoho knižního svazku, Leppin častěji zůstal u dílčích studií (částečně i sebraných), a reformaci jako takovou představoval v podobách nedlouhých.

Reformace podle Leppina

Volker LEPPIN
Die Reformation
Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft [2]2017, 168 s.,
ISBN 978-3-534-26875-7.

Die fremde Reformation. Luthers mystische Wurzeln
München, C. H. Beck [2]2017, 247 s., ISBN 978-3-406-69081-5.

Transformationen. Studien zu den Wandlungsprozessen in Theologie und Frömmigkeit zwischen Spätmittelalter und Reformation
(= Spätmittelalter, Humanismus, Reformation, Bd. 86)
Tübingen, Mohr Siebeck 2015, XV + 559 s., ISBN 978-3-16-152820-0.

Leppin především přijal výzvu reformaci vylíčit v kompaktní učebnici či repetitoriu; učinit tak, slovy vydavatelů řady (mezi něž patří Volker Reinhardt), koncentrovaně, přehledně, čtivě (s. 7). Tato knížka poprvé vyšla roku 2013, a v roce jubilejním byla

aktualizována (a upravena po vnější stránce, mj. zařazením obrazových ilustrací) – a zároveň také převedena do čínštiny v tchaj-wanské Tchaj-peji (zatímco v Jižní Koreji pro změnu překládali paralelní text Kaufmannův).

Úspěch odměnil didaktické kvality. Zadání přišlo zřetelně více ku prospěchu umírněného podání osobitých thesí než jejich vyhrocení. Ty sice výkladem prolínají a vyrovnávání s jinými koncepcemi tu také nechybí, avšak autor dovede i své vlastní mínění referovat jako alternativu vedle jiné (s. 19), a vcelku jeho líčení – jak se patří – zůstává naleziště základních informací, vesměs schopných zastupovat současný konsensus „hlavního proudu" reformačního bádání.

Vysloveně tradiční je i vymezení data *ad quem*, totiž roku 1555 pro poměry v říši (přičemž kapitola o evropském šíření reformace dostatečně znázorňuje odlišné rytmy jejího průběhu v jiných zemích). Výklad ovšem nezačíná zčista jasna, ale relativně širokým náčrtem situace na přelomu od 15. k 16. století – včetně zmínky o husitství, o němž „se v bádání s jistou mírou oprávnění příležitostně hovoří jako o české reformaci, která ovšem na rozdíl od hnutí 16. století zůstala regionálně omezena" (s. 12). Což je jistě v souladu s Leppinovým zaměřením, nicméně stěží koho urazí, stejně jako konstatování či zdůraznění tehdejší vnitrocírkevní plurality. Příznačně osobitě samozřejmě již působí, že se hned v nadpisu úvodního oddílu mluví o „transformaci pozdně středověké zbožnosti a theologie", a přitom je do něho zahrnuto dění ve Wittenbergu a Curychu až po rok 1520 – avšak na druhé straně tím jen vynikne shoda v ocenění milníkového významu spálení hrozebné buly a Lutherovy exkomunikace, následující obratem na počátku roku 1521.

I jednotlivá tvrzení sice mohou mít polemický kontext, leč zároveň mají sebe sama relativizující podobu. Tak např. o ozvučnosti Lutherovy zvěsti se píše, že ji dokázala zajistit „namnoze nikoli prostě radikalita nového, ale právě směs důvěrné známosti a novoty" (s. 23) – s úvodním náběhem k výhradě, nicméně se smírným závěrečným vyzněním, že významově důležité jsou obě polohy. A když ve druhém vydání přibyly v záhlaví kapitol hutné sumární přehledy obsahu, přišel „Lutherův protest proti odpustkům ze 31. října 1517" už vůbec ke své obvyklé cti zásadního předělu: jestliže se Luther i Zwingli „zprvu orientovali uvnitř pozdně středověkých napětí", po upoutání širší veřejnosti se Luther „stal ústřední postavou obsáhlého obnovného nutí" (s. 9).

Také závěrečný „Výhled" celé knihy (s. 124n) začíná (a to hned od prvního vydání) vysoce konsensuálním odstavcem, konstatujícím, že reformace představovala hluboký zářez, v německé říši vyznačený ústavní změnou roku 1555, zatímco jinde sice nemá podobnou význačnou roli stejné datum, ale obdobně

došlo k pluralizaci západního křesťanstva, změny s níž spojené dalece přesáhly čistě církevní oblast, promítajíce se do práva, kultury a mentality. Ujišťuje-li ovšem druhý odstavec vzápětí, že k docenění takových změn není třeba pracovat s výrazy jako „epocha" a „zlom", neboť novost poměrů s nimi spojená vysvitne vlastně samozřejmě z rozmanitosti výsledků transformačního procesu, má sice pravdu, ale jaksi bezzubou; rozdíl se tu jeví jako terminologický, mezi dvěma možnostmi, jak popsat tutéž realitu.

Nejsilněji konfliktní vyjádření autor schoval do závěrečného soupisu komentované bibliografie. Sem zařadil též důležité práce Kaufmannovy a jako takové je i pochválil, avšak na dvou místech s varovnými výhradami. Pravda: jednu z nich ve druhém vydání nápadně oslabil. Nejprudší výpad tak zmizel, což by podpořilo celkový příznivý dojem, že se bouře utišuje, přiměřeně skutečnosti, že se od počátku nezdála odehrávat v kdovíjak velké nádobě.

Jenže krátce před druhým vydáním se na knihkupeckých pultech objevila také jiná kniha s novým konfliktním potenciálem. Leppin totiž využil příležitosti jubilea, aby se na jeho prahu obrátil na širší publikum spisem, v němž titulní reformaci opětovně spojuje s Lutherem v podtitulu – a zároveň obojí předmět poněkud vymezuje. Reformace má být představena jako „cizí" – v souladu s onou touhou ukázat jen zdánlivě známé a jakožto takové i odbyté jako něco budícího údiv, ale spolu s ním i chuť naučit se čemusi novému, kterou jsme zaznamenali již u Schillinga (ačkoli *in concreto* oba autoři postupují jinak). Má-li být čtenář vskutku poučen, ani reformátor nemá být přivlastňován automaticky jako „našinec", přistřižený vždy na tu míru „modernosti", již kdo vyznává. A důraz je v té souvislosti položen na Lutherovy „mystické kořeny". Ty se skutečně stávají červenou nití celého výkladu, aniž by ovšem ztratil z očí širší kontext, naopak jím provede pozoruhodně plynule, s většími výpadky teprve po roce 1525 (který tedy podržel klíčovou orientační funkci).

Takto konstruovaná kniha poprvé vyšla roku 2016, a protože se se jí dostalo očekávané rezonance, hned v příští roce se dočkala i nového, přehlédnutého vydání. V ní však už zřetelnost thesí, při jistém jejich prohloubení, zjevně byla od počátku hlavním záměrem. A to právě i oněch tezí sporných. Tím se střet z další části přenesl i na veřejnější fórum – ačkoli z Leppinovy strany není debata příliš obracena k cílům jmenovitým. Takový postup možná měl být i projevem šetrnosti k oponentům, s nimiž se autor vyrovnává, má však za následek, že na stránkách knihy se jejich šik jeví poněkud fantomaticky a útoky na ně vyznívají dost paušálně (adresátem se občas zdá být dokonce „protestantismus"), což příliš zmírňující efekt nemá.

Napůl skrytým a napůl přeostřeným útokem vlastně text hned začíná, klada otázku, má-li být právě Luther stavěn na počátek (s. 9). Fakticky se tak sice děje i zde, ale přesto odpověď zní negativně. A třebaže se autor dovolává platných důkazů, dovozuje-li, že Luther sám si posici Alfy (a Ómegy) nenárokoval, dobře věda, že jako reformátor se zrodil z Kristova evangelia, vzápětí si zvolí za vlastní východisko zase jiné *principium principatum*, pozdější než kristovské kérygma, natož slovo stvořitelské, stojící na počátku samotného plynutí času – totiž právě mystiku (s. 10). Jistě, proč by si ji nemohl vybrat za začátek onoho dílčího příběhu, který se sám rozhodl psát? Ale proč by za něj jiní stejným právem nemohli vyvolit Luthera? Efektní úvod se tak odhaluje jako rétorická figura, naplněná rozpory.

Nedůvěřivěji naladění čtenáři si tudíž od prvních stránek mohli potvrdit nejhorší tušení. K němu nutně přispěla i dryáčnická reklama obalu, známé události a jevy asociované s reformátorem buďto popírající anebo je prohlašující za „samozřejmou součást pozdně středověkého spektra". Mohl na ní být autor docela bez viny, jestliže se podobně vyznívajících tvrzení skutečně dopouští i uvnitř svého pojednání? Např. hned ve vstupní kapitole prohlašuje: „Když tedy Luther… na Wartburgu překládal Nový Zákon, pohyboval se úplně v trendu" (s. 13n). To je ovšem tvrzení přece jen přehnané a příliš náchylné k situaci, v níž jeden falešný obraz vytlačuje druhý takový, jen je přeceňování střídáno podceněním.

Není tedy divu, že někteří recenzenti celý spis prostě odbyli jako zápas s větrnými mlýny, odvádějící od reálných badatelských problémů, který jim žádné funkční zrcadlo nenastavil, nové obzory neotevřel a „odcizený" předmět znovu a jinak nepřiblížil. Větší část posuzovatelů zaujala ovšem stanovisko uznalejší – ačkoli kritické po pravidle také.

Jejích náhled je uznalejší, protože jim neuniklo, že se kniha nevyčerpává v podobných excesivních, ale spíše vnějších znacích a v jejím jádru autor své these rozpracoval, rozvinul je poměrně zřetelně a souvisle a spojil je v dlouhý argumentační řetěz, podložený pramennými doklady – a že tyto věcně přednesené náhledy jsou zhusta buď přesvědčivé anebo alespoň hodny diskuse. Souvislosti, zpřítomněné tu nejedním detailem, se může vyplatit připomenout nebo si jich vůbec povšimnout, pokud dosud pozornosti unikaly.

Bez významu není už fakt, že v situaci, kdy reformace bývá popisována především jako mnohotvárný kulturní převrat, Leppin nechce vydat zapomenutí, že vyrostla z náboženského, theologického středu. Příslušný proces proběhl uvnitř dějin křesťanství, takže proměna nemohla nastat ze dne na den a bez souvislosti

s předchozí tradicí. A připravovala se v hlubinné vrstvě, nikoli povrchním způsobem, jakým se střídají módy.

Výchozí posice lze v jejich hloubce identifikovat jako mystické. Postupně však „v Lutherově myšlení došlo k obratu ve směru theologie slova" (s. 117). Své výchozí předpoklady v tomto smyslu „přebudoval" (s. 126) – a vytvořil tak rámec, v němž se logicky seřadilo, „normativně centrovalo", co v církvi již předtím pulsovalo, ale rozbíhavě a ve vzájemných kolisích. Dříve rozeběhnuté kritické a obnovné procesy se tak nově potencovaly, dostalo se jim „popostrčení a soustředění" (s. 142). „Luther zapadl do nálady, chopil se jí a zesílil ji. Ale svému publiku dal víc než laciné potvrzení. Luther tyto požadavky zasadil do tak zásadního rámce, že se v sociálním ohledu heterogenní a v institucionální perspektivě ne zcela vyjasněný program ukázal v působivé jednotě, tvárněné z jednoho theologického středu", působností „mysticky formovaného učení o ospravedlnění" a jím dosaženého „normativního centrování" (s. 150).

Potom ovšem, skrze spisy roku 1520, „Luther dokonal transformaci mystiky" (s. 132) a „mysticky ražený theolog zbožnosti… se stal reformátorem – a zvěstovatelem svobody." Z mystického ponoru tedy vyrostly také další, košatě rozvinuté rozměry reformátorovy působnosti, jež se samy o sobě nedaly k mystické tradici přiřadit. V neposlední řadě i politický; „mystické dědictví a církevně-politická konfrontace se definitivně prolnuly" na říšském sněmu ve Wormsu (s. 138). Takto působící reformátor pak mohl najít spojence (dočasného) i v Zwinglim, jemuž mystika znamenala „málo až do ničeho" (s. 107), tím více však rozlišení božského slova od pouze lidského. Spolu s vytvářením nových spojenectví se ovšem rozpadaly jiné křehké koexistence, a výsledkem těchto rekonfigurací bylo v neposlední řadě konfesijní rozdělení západního křesťanstva.

Řez s ním související proběhl i uvnitř mystiky samotné, v zájmu konfesijních církví „domestikované" (s. 204); proti určitým jejím formám se Luther musel vymezit a vytěsnit je na okraj. „Nebylo to jen spojení s politickou dimenzí decentrální církevní organizace, jež reformně mystický impuls učinilo reformačním, ale také podoba, jíž tato mystika mezitím nabyla" (s. 206). Ani v ní ovšem nepozbyla na produktivitě a zůstala nosným kořenem, k němuž se vždy bylo možné plodně vracet, i v pozdější tradici. „Novoprotestantismus", který se právě tento kořen rozhodl vytrhnout a prohlásil jej za neslučitelný s reformačním křesťanstvím, se tedy vydal po falešné stopě (s. 209n). A pokud ve světle tohoto zjištění „reformace bude vyhlížet méně bojovně, méně vyhraněně vůči jiným formám křesťanství a méně jednostranně, může přesnější pohled do minulosti posloužit také větší otevřenosti pohledu

přítomnosti“ (s. 10). Neboť „církevní rozkol, který 16. století způsobilo, nevyplýval bezprostředně z náboženského impulsu reformace, nýbrž z mnohotvárného propletence rozlišných vývojových trendů pozdního středověku“ (s. 213).

Není zapotřebí souhlasit do slova do písmene, nicméně to vše je užitečné promýšlet a lze tedy uvítat, je-li tato linie představena v podobě koncentrované a zároveň se nespokojující pouze s obecnými tvrzeními. Jenže Leppinovo vlastní podání ve skutečnosti není tak vyrovnané, jak se vynasnažilo být předcházející shrnutí jeho argumentačního řetězce. Kniha nedokázala ukončit spory vyvolané dřívější lutherovskou biografií, protože je při všech posunech podobně zatížena jakousi zvláštní nepřiměřeností proporcí, jednostranností důrazů i některými pojmovými nevyjasněnostmi.

V posledně jmenovaném ohledu kritiky irituje hlavně pojem mystiky, který je, pravda, obecně silně amébovitý. Právě proto by se o něj ovšem nemělo opírat příliš mnoho. Spojit se s ním sice dá leccos, nejednou ovšem pouze za cenu zjednodušení. Z řady dobrých důvodů lze pochybovat, zda vskutku unese jako páteřní koncept celé dějiny reformace; jistě ne stejně dobře jako příběh formování Lutherovy theologie v průběhu 10. let 16. století.

Přitom právě ve vyzvednutí mystiky do hlavní role je možné vidět ústřední Leppinovu inovaci – neboť jednotlivé stavební prvky jeho výkladu byly zkoumány vesměs již přinejmenším po desetiletí. Odkrývání pozdně středověkého pozadí, ze kterého Luther vyrůstal ve svých mladších letech, lze obecně označit za jedno z popředních badatelských polí reformačního bádání 20. století. Hlavní důraz při tom sice byl dlouho, ještě u Obermana, kladen na scholastickou theologii, především nominalistického směru. K theologii „zbožnostní“ a k mystice jej nicméně přesunul také již Leppinův předchůdce, emeritní profesor novějších církevních dějin v Erlangen Berndt Hamm (mj. původce konceptu „normativního centrování“, jehož i Leppin užívá, jak vyplynulo z předchozích citátů; k jeho uvedení do debaty viz u Pohliga s. 187–222). A již Hamm tak mohl učinit za pomoci hojného materiálu zpracovaného předchozím bádáním.

Udivuje však, jak málo je to z Leppinovy knihy zřejmé; některá jména, jež tuto dlouhou tradici vyznačují, jsou v ní zmíněna jen stručňoučce, většinou v poznámkách, a jiná nepadnou vůbec. Nebudeme-li autorovi podsouvat, že by své dílo úmyslně chtěl činit objevnějším, než opravdu může být, jde nejspíše o daň za kladně motivované rozhodnutí nezatěžovat čtenáře rozsáhlým aparátem a představit mu především prvotní prameny, což by za jiných okolností vůbec nemuselo být kamenem úrazu. Vzbudit však i jen zdání nedostatku uznalosti vůči těm, na jejichž ramenou stojíme,

rozhodně nepůsobí šťastně v paradoxním kontrastu s polemickým přihrocením, se kterým Leppin stále zdůrazňuje Lutherovu trvající „středověkost", zatímco prvky nové u reformátora sice nepopírá, ale opakovaně podhodnocuje.

Leppin *in concreto* řadu důležitých obměn a proměn vlastně sám líčí. Přiznává také, že byť jednotlivé komponenty mohl reformátor v různé podobě nalézt přihotoveny, v nové konstelaci přesto vzniká něco nového. Ale k této přípustce vždy znovu přidává výhrady a omezení, jež vzbuzují dojem podivné umanutosti. S ní se pak dovede dohadovat, že „lomení (*Brechung*)", jež sám připouští a jež podle jeho vlastních slov „vede k jasně rozpoznatelné nové konstrukci theologie a zbožnosti", přesto nemá být nazýváno „zlomem (*Bruch*)" (především na s. 121, ale týž motiv se opakuje i jinde).

Tato vášnivost důrazu zůstává stěží srozumitelná jinak než jako přecitlivělá, ale pak i nedostatečně adekvátní reakce autora, který získal silný vztah ke středověku (až se někdy zdá tíhnout k poněkud idealizujícímu pohledu na to, co tato epocha ve své pluralitě všechno snesla – ve skutečnosti vůbec ne tak harmonicky, jak to chvílemi vyznívá) na chladnější postoje svých kolegů, jež vnímá jako jeho odbývání. Zdůrazňuje-li u reformace právě ty její kořeny, jež se zdají být jejími pozdějšími dědici opovrženy a „zapírány", je jistě veden obavou z porušení historických souvislostí, které navíc mohou mít i aktuální význam – ale může sám významu zbavovat rozchody, jež se v dějinách uskutečnily neméně reálně? I kdyby nebyly ani „náhlé", ani „úplné"? Leppin dovede vzbudit naléhavý dojem, jako by stál tváří v tvář oponentům, kteří snad Luthera považují za zakladatele nějakého nového náboženství a nikoli za reformátora křesťanství, v jeho době existujícího již půl druhého tisíciletí. Tento intenzivní dojem však opodstatněný není. Jistěže i protestanté na své kořeny namnoze zapomínají – ale také je vždy znovu odkrývají. I mezi laiky, natož pak mezi odborníky.

Leppinův přístup je tedy zatížen momentem poněkud iracionálním – a těžko se divit, že je jím zaplétán i do myšlenkových rozporů. Upozorněme zde ještě na jedno takové latentní napětí: Zdůraznění souvislostí mezi středním a novým věkem již dávno logicky směřovalo k tomu, aby hranici mezi nimi, jež koneckonců ve své podstatě představuje hlavně pragmatickou periodizační pomůcku, rozostřilo a učinilo prostupnější. Leppin ji však přinejmenším negativním způsobem stanovuje se značnou rozhodností, trvá-li jmenovitě na charakteristice vypuštění Lutherových odpustkových thesí do světa, tradičním počátku reformačního narativu, jako „vnitrostředověké události" (s. 60) – ruku v ruce s příznačným příklonem ke zpochybnění, že by kdy kde visely na dveřích (s. 65nn), ba dokonce i s popřením, že by šlo o jejich „uveřejnění" (s. 55).

Ale k jakému závěru má toto tvrzení vést? Má snad nakonec reformace, jejíž začátky Leppin jindy naopak klade ještě před tuto událost, být jako celek další kapitolou středověku? Tak daleko už autor nejde. Říká, že „počátek reformace ležel ve středověku" (s. 31), nicméně i u něho se přece jen ještě před koncem knihy objevuje na scéně „raný novověk" – a zdá se tak (nejasně) nastupovat zhruba někde tam, kde se Luther chystá ustoupit tomu, co přijde po něm.

I tady jako by Leppin ostatně zamlčoval starší tradici, na niž takový přístup může navazovat. Pro středověk Luthera reklamoval již Ernst Troeltsch, také jedna z význačných postav „novoprotestantismu", odřezávající se od „staroprotestantismu" jako od čehosi, co už je ve své „nemodernosti" současnému člověku cizí do té míry, aby se ho přímo netýkalo. I on viděl přechod k současnosti vyznačen mj. v „relativním rozdrobení" vzájemně si konkurujících konfesí, přesto se však pointa jeho úvah stěží úplně kryje s Leppinovou, fomulovanou jako naděje, že je to právě sestoupení k mystickým kořenům reformace, jež v současnosti může „změkčit" následky církevního rozkolu, který se svého času stal nevyhnutelným (s. 216). Leppin nicméně Troeltsche v doličné souvislosti vůbec nezmiňuje, takže se lze leda dohadovat, jaký má k jeho koncepci vztah a proč by obdobná metoda měla eventuálně vést k jinému cíli.

A tak si i přednější historikové reformace zachovávají reservovanost. Martin H. Jung, profesor historické theologie z Osnabrücku, v internetovém recensním žurnálu historických věd uzavřel: „Abychom zůstali u téhož obrazu: i kdyby strom Martina Luthera měl „mystické kořeny" – Leppinova fakta není důvod popírat –, jeho kmen a jeho větve přece mystiku a středověk přerostly a spolu s jinými stromy utvořily novou krajinu, jež nadále právě smí být nazývána novým věkem."[16]

Leppinovo podání „transformace" tedy budí inspirativní vzruch, ale i přetrvávající rozpaky. Doutnající konflikt se prozatím odstranit nepodařilo. Neuspěl ani elegantně působící, pouhému mdlému kompromisu nepodobný pokus formulovat obecněji přijatelný model nosné „střední cesty", jakkoliv byl Leppinovi nabídnut ku pomoci. Podnikl jej již jmenovaný Berndt Hamm, příslušník starší generace, který se i nadále čile účastní současných debat.

Ani ten se neostýchá provokací, jak dokázal i jeho vlastní příspěvek k jubileu, originální monografické pojednání o „úžasných koherencích" mezi „Odpustky a reformací", chtějící zvýraznit, že obě strany kroužily kolem podobných problémů, jež papežská církev řešila nabídkou milosti „lacino" – a Luther ji

16 Sehepunkte 17, 2017, č. 10 (sehepunkte.info/2017/10/30073.html 26. 10. 2021).

zvěstoval „zadarmo“.[17] U sporu mezi kolegy se však Hamm vynasnažil najít řešení, jež by oba zastávané póly mohlo dynamicky spojit, a pro sebe je nalezl v pojmu emergence, definovaném teorií komplexních systémů, za jaký je i reformaci jistě možné považovat. Cechovní obci je předložil v úvodním příspěvku do knihy, kterou vydal spolu s Michaelem Welkerem po Leppinově lutherovské biografii, ale ještě před jeho „Cizí reformací“.[18]

Nezpochybnitelnou předností tohoto konceptu je, že návaznosti a dlouhodobé procesy postupných proměn, na nichž i Hammovi záleží podobně jako Leppinovi, nijak neubírá na významu, přesto však umí vysvětlit, jak je možné, že se z nich mohou celkem náhle a se značnou prudkostí vynořit i fenomény nenadálé, jež by z původních komponent nešlo příčinně předjímat, a že mohou skokově proměnit celý systém. Zcela bez ohlasu tudíž tento prostředkující přístup nezůstal. Tím spíše, že Hamm se umí obejít dokonce i bez termínu epochy (alespoň v makrohistorické perspektivě) a doporučuje to i jiným, aby zbytečně ztuhlý koncept nebránil ve výhledu a nepůsobil jako bariéra, poznání spíše ztěžující než podporující. Ale stejně tak jej umí při vhodné příležitosti nadále sám užívat a nepotřebuje jej vyvracet jako zásadně nevhodný a nepřípustný, a obdobně zachází také se „zlomy“. Ulamuje tedy hroty, avšak zároveň nechává otevřenou celou paletu možností.

Leppin, jak jsme viděli, na uvedené termíny naopak reaguje dost idiosynkraticky – ale je mu třeba přiznat, že to není jediný důvod, proč Hammův koncept emergence nepřijal za svůj. Relativně podrobnou odpověď na návrh erlangenského kolegy podal ve stati, napsané původně pro pamětní sborník k poctě Heinze Schillinga (vydaný roku 2012) a nedlouho nato nově převzaté i do knižní edice řady Leppinových statí, krátce a charakteristicky nadepsané „Transformace“ (*Transformationen. Studien zu den Wandlungsprozessen in Theologie und Frömmigkeit zwischen Spätmittelalter und Reformation*). Zde odkazujeme právě k tomuto novějšímu vydání, neboť i na celý soubor studií, vznikajících od přelomu staletí, je zapotřebí upozornit jako na jednu z důležitějších položek autorova díla i debaty uvnitř oboru – jakož také příspěvků k jubileu, jímž výslovně chtěl být. Ba přesněji vzato dokonce ukazatelem bádání pro dobu, až se „prach roku 2017 usadí“ (VI) – a skutečně, jen co tento rok uplynul, byl sborník znovu přetištěn v nezměněném studijním vydání.

Není radno jej pominout, protože právě zde, v analytických sondách do jednotlivých konkrétních problémů či momentů theologie a zbožnosti

17 Berndt HAMM, *Ablass und Reformation. Erstaunliche Kohärenzen*, Tübingen 2016.

18 Berndt HAMM – Michael WELKER, *Die Emergenz der Reformation*, in: Die Reformation – Potentiale der Freiheit, Tübingen 2008, s. 1–27.

středověku i reformace, které mohou posloužit též jako příklady vzájemné provázanosti obou období, i při proměnách nakládání s tradicemi (a jedna druhé se mohou dovolávat, byť přece jen spíše ve volně řazeném kaleidoskopu nežli v jednom souvislém argumentačním řetězci), předvádí Leppin sílu svých znalostí (a v neposlední řadě též šíři svého záběru). A právě zde také vede explicitní a přímou debatu s názory jiných badatelů, v níž se vlastní koncepci pokouší teoreticky fundovat. Především ve třech textech, shromážděných v úvodním oddílu knihy.

Za poměrně nejzávažnější z nich snad lze označit třetí kapitolu, o „Wittenberské reformaci a procesu transformace kulturních polarit v institucionální", jež se nejvíce blíží ucelenému, a přitom ne pouze tézovitému náčrtu (ani tak rozbíhavému jako v „Cizí reformaci"), jak tedy vlastně reformace ze středověku povstala (s. 31–68). Pro českého čtenáře je ostatně zajímavá i proto, že je do ní integrován také případ husitství (s. 45 a 50).

Ale ve výpovědní síle jí konkuruje i kapitola druhá, jež chce být příspěvkem do rozpravy „K historickému místu reformace", přičemž obhajuje pojmový model transformace proti jiným termínům a metaforám (s. 17–29). Především proti takovým, z nich zaznívá, že se ti, kteří jich užívají, na dějiny ohlížejí a činí je tak „prehistorií" toho, co následovalo (s. 18). Nesouvisí ovšem takový pohled s reálnou situovaností i sebeodbornějšího historika, ze které je žádoucí vydávat počet, ale stěží možné vystoupit, a musí snad *eo ipso* implikovat zkreslující teleologizaci?

Ani Leppin nepopírá, že tu jde o nesnadné hledání velmi křehké rovnováhy. Právě zde však vykládá i důvody, proč ho neuspokojuje ani představa emergence v podání Berndta Hamma – k němuž se jinak Leppin zná hned v předmluvě jako ke spřátelenému kolegovi a nejdůležitějšímu partnerovi v diskusi (VI), a v příslušné stati jeho návrh oceňuje jako propracovanější a příhodnější než jiné, protože počítá i s potencialitami středověku, jež se buď plně nerealizovaly anebo pokud ano, pak jinde než v protestantské reformaci.

Přesto se však ptá, co vlastně získá „historický popis převzetím přírodovědného modelu". Vždyť působí-li v kontextu přírodních věd „neodvoditelné jevy a singularity" překvapivě, „pro kulturně-dějinný přístup jsou zrovna ony normálním případem, zatímco regularity je třeba popisovat jen s velkou zdrženlivostí" (s. 23). Leppin se proto domnívá, že i jím užívaný termín transformace v sobě všechny Hammovy důrazy již nese či je schopen je nést – a že potom vítězí svou větší jednoduchostí a zavedeností. A v tomto bodě se vposled shodl i s těmi, kteří své námitky vedli z jiných posic; společným jmenovatelem je vždy znovu přesvědčení o nadbytečnosti pojmu, který nepřináší nic, co by nešlo vystihnout i jinými prostředky. Včetně „pronikavých systémových změn",

jež Leppin připouští (s. 26) – na rozdíl od Hamma se však příznačně vyhýbaje výrazu „systémový zlom“.

Reformace podle Kaufmanna

Thomas KAUFMANN
Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontextualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und der reformatorischen Bewegung
(= Spätmittelalter, Humanismus, Reformation, Bd. 67)
Tübingen, Mohr Siebeck 2018², XVIII + 676 s., ISBN 978-3-16-156327-0.

Geschichte der Reformation in Deutschland
Berlin, Suhrkamp 2016, 1038 s., ISBN 978-3-518-42541-1.

Erlöste und Verdammte. Eine Geschichte der Reformation
München, C. H. Beck 2017³, 508 s., ISBN 978-3-406-69607-7.

Vykoupení a zatracení. Dějiny reformace
(Z němčiny přeložil Jan Dobeš.)
(= Historické myšlení, sv. 83)
Praha, Argo 2020, 396 s., ISBN 978-80-257-3182-6.

Jak ale tedy situace vyhlíží z protilehlé strany, nakolik ji má representovat Thomas Kaufmann? Zpřítomněme si ji i tentokrát prostřednictvím tří děl – přičemž můžeme zůstat právě u těch, jež Leppin uvedl ve své „Reformaci“ (taková sice byla celkem čtyři, ale stranou můžeme ponechat nejstarší, pocházející již z doby „předjubilejní“, a zároveň ušetřené výtek). O jejich předním významu není sporu; ten se počíná až při bližším hodnocení.

V obou vydáních Leppinovy knihy figuruje, s výtkou relativně mírnou, ale setrvalou, Kaufmannův spis o „Počátku reformace“, poprvé vydaný v první polovině reformační dekády, znovu a v opravené podobě však již po jejím ukončení. Z předchozí trojice Leppinových textů by mu přibližným pendantem byly „Transformace“, neboť v obou případech jde o soubor studií uveřejněných postupně a na různých místech a teprve dodatečně sjednocený. Posledně uvedený výraz přiléhá ovšem zřetelně více ke Kaufmannově knize, jež nevznikla tak, že by autor její části

pouze seřadil a opatřil stručným úvodem, ale nově je zpracoval i doplnil zcela novými texty (a také obrazovým materiálem, výrazně integrovaným do argumentačního řetězce) v místech, kde by jinak vznikly citelnější mezery. Těsněji i výrazněji je tudíž provázal navzájem; v neposlední řadě i za pomoci závěrečných shrnutí a thesí, ale také důkladnějších „Prolegomen" o „notorické obtížnosti úkolu historiograficky smysluplně prostředkovat mezi longe durée a událostí", aby nezůstalo u pouhého násobení „ekvivokace pojmu reformace" (s. 16).

Kniha tedy tvoří syntetičtější celek – na druhé straně však rozhodně nikoli na úkor analytického ponoru. Naopak, Kaufmann se nikterak nevyhýbá minuciesnosti, o níž sám ví, že čtenáře vystavuje nemalé námaze (s. VIIn). Kritickým aparátem je svazek oděn těžce, až odstrašivě; patří k těm, u nichž na značném počtu stran zůstala větší část vyhrazena poznámkám pod čarou než textu nad ní. Odborníkům ovšem všechny tyto rysy díla nabízejí vposled hlavně obohacení, byť ne právě snadno dobyté. Pokud jde o obsah, jednotlivé oddíly krouží podle nápovědi podtitulu kolem Luthera a reformačního hnutí, zajímajíce se o kontextualitu jejich theologie, ale také jejich publicistiky a inscenace – jakožto nástrojů, jež v interakčním procesu propojily široké sítě reformačních aktérů. Pro českého čtenáře může být zvlášť zajímavý druhý „paragraf", který se cele zabývá místem Jana Husa, resp. husitství, v konstrukci tradičního řetězce, do kterého se raná reformace zařadila (s. 30–67). Nemenší pozornost si ovšem zasluhuje i kdekterý další oddíl.

Zůstaneme-li zde přesto u povšechného odkazu, pak proto, že „Počátek" už má povahu díla prohlubujícího, ve vztahu k vybraným tematickým okruhům (jehož existenci je dobré podržet na paměti), zatímco k představení základních kontur Kaufmannova pojetí reformace jako celku (a vlastně i způsobů práce, jichž užívá) i jeho ústředních thesí se hodí jiný spis. Leppinovou „Reformací" uvedený jen v prvním vydání (s. 126), a již o poznání kritičtěji; proti obojímu lze však mít vážné námitky.

Ze všech svazků, jež Kaufmann reformaci věnoval, je tento nejmonumentálnější. Poprvé se v knihkupectvích objevil již roku 2009 a hned napoprvé se přiblížil tisíci stranám, které pak ještě přesáhl v revidovaném a doplněném vydání rok před vyvrcholením jubilejní dekády. Od počátku vnímán jako událost, vyšel hned v roce 2010 podruhé německy a roku 2014 ve francouzském znění. Příznačně ovšem v Ženevě; je pravda, že zejména z mezinárodního pohledu se při názvu knihy, prostě obecných „Dějinách reformace", bylo možné pozastavit nad germanocentričností obsahu, dříve sice běžnou, ale přítomnosti již docela nedostačující: autor se fakticky soustředil na říši, byť v širším výměru, takže Švýcarsko je tu zastoupeno ještě poměrně široce, přinejmenším svými

německojazyčnými oblastmi. Také u českého čtenáře mohl dojem zúžení poněkud zmírnit fakt, že kniha již tehdy začínala od Jana Husa. Přesto šlo o nejvěcnější z výtek, kterou jí i Němec Leppin uštědřil.

Stala se ovšem obsoletní, když Kaufmann v průběhu let spis doprovodil druhým, jenž z prvního vyrůstá, avšak právě soustředěným na mezinárodní rozměr reformace. Revidované vydání původního díla bylo pak již výslovně a neklamně nadepsáno jako „Dějiny reformace v Německu". K této opravené versi autor vedle jiných jednotlivých změn připsal i rozsáhlý epilog o presenci a podobách Luthera a německé reformace „v kultuře vzpomínání a v historickém bádání" (s. 721–774) – jímž chtěl vyjasnit i místo vlastního díla v reformačně-historické literatuře, neboť reflexe dějin působení historických fenoménů ve vědomí pozdějších dob je dobrá „k odvracení nároků na inovativnost a uvědomění předběžnosti vlastních thesí i perspektiv" (s. 721).

Kaufmannovi lze věřit, že tato slova mají svůj sebekritický obsah, ale zrcadlo se jistě snaží nastavit také jiným, kteří toho mají zapotřebí, a v tomto smyslu své dílo i hájí. A je třeba říci, že kritika, kterou vůči němu zamířil Leppin, byla vcelku přemrštěná. Tvrzení, že „kniha působivým způsobem representuje pohled německého reformačně-dějinného bádání, zformovaný v 70. letech", avšak nedostojí novějším tendencím (v 1. vyd. „Reformace" na s. 126), ve skutečnosti již původní podobu textu vystihovalo tak málo, že vskutku působilo spíše jako pochybný nárok na vlastní „překonání zastaralého", zaslepený nevraživostí.

Pravda je, že půdorys Kaufmannovy knihy vskutku působí dosti klasicky, takže v něm lze rozeznat obrysy ještě staršího původu než jen z druhé poloviny 20. století, částečně se tu rýsují i vazby se základy, položenými již kdysi Leopoldem von Rankem – tím spíše, že autor neprojevuje ikonoklastickou mánii a neuchyluje se k revisionistickým gestům. (V předmluvě k „Počátku reformace" se naopak vyznal z dokonce ještě narůstajícího uznání vůči generaci svých učitelů a z pochopení reformačně-dějinného bádání jako úkolu přesahujícího a spojujícího celá pokolení badatelů, takže by se na návaznosti mělo i v tomto smyslu pamatovat neméně než u předmětu, kterým se obírají). Jenže obsah do tohoto rámce vpravený je prohloubený vskutku mnohostranně (ve zmíněné předmluvě Kaufmann poznamenal, že korektury kursu jsou ovšem nevyhnutelné, ale právě proto na ně není zapotřebí příliš upozorňovat a mají mluvit samy za sebe). Ve výsledku tedy kniha celkem vzorně obráží nejnovější stav bádání.

Mediálně-komunikativní aspekty reformačních dějin, jejichž podání přiznal i Leppin na citovaném místě „plasticitu", jsou přítomny opravdu nápadně.

Zjevně na nich spočívá autorovo zalíbení (v celém Kaufmannově díle se kupř. až znavujícím způsobem často „inscenuje", jak jsme se s tím setkali hned v podtitulu „Počátku reformace" – což ovšem jistě není proti duchu nynější doby, a týž pojem neproblematicky užívá i Leppin). Ale jakkoliv silně tento rejstřík rozehrává, zůstává tu jen jedním v široké metodologické škále, ve které se s ním s různou intenzitou obměňují další přístupy theologicky, sociálně i kulturně-dějinné. Autor látku nahlíží z mnoha aspektů, takže postihuje jak kontexty „makrohistorické", tak i dění na rovině všednodennosti. Jeho podání je veskrz jemně diferencované a opřené o detailní znalosti. Autor stěží kde uvažuje monokausálně; právě „metodické zúžení" a jím podmíněné „smrštění" pozorovaného předmětu naopak vytkl jako recensent Leppinově „Cizí reformaci".[19]

Kaufmann však nevede proti Leppinovým positivně intendovaným důrazům žádný frontální útok, naopak jim do značné míry vychází vstříc a integruje je do vlastního pohledu. A bylo tomu tak již v prvním vydání; následující popis se sice přidržuje aktualizovaného, ale v tomto ohledu se změnilo jen málo. Tak může být i Kaufmannova kniha hned na záložce obálky uvedena ohrazením vůči někdejším stereotypním představám temného středověku a reformace jakožto dílu jednoho člověka – aniž by se ovšem bylo zapotřebí vychloubat, že s nimi snad opravdu zatočilo teprve předkládané dílo. Lutherův impuls zapadá, jak se zde dočteme, do kontextu „mnohotvárných zlomů", jež se okolo roku 1500 odvíjely v politickém, ekonomickém i kulturním životě – a svého enormního účinku by nemohl dosáhnout, kdyby si s ním neuměli něco počít mnozí aktéři nejrůznějšího druhu (v neposlední řadě přičiněním masových médií své doby).

Uvnitř knihy se pak ani Kaufmann neptá po „příčinách" reformace, ale po jejích „podmínkách a předpokladech" (s. 36). Ví, že si je pochopitelně nemohla vytvořit sama (s. 25), a i on je hledá a nachází v obšírně líčeném plurálním církevním světě pozdního středověku, pro nějž obnova církve nebyla vedlejším, ale stěžejním tématem. A vlastně do téhož rámce sám řadí i formování Lutherova poznání, jež samo o sobě, dokud na jeho základě nepřistoupil k akci za účelem proměny uspořádání církve (s. 22 a znovu a podrobněji s. 126–128), také bylo pouze jedním z řady předpokladů reformace, jakkoliv ovšem nepostradatelným (s. 127).

Jistě tomu ale není tak, že by Kaufmann Leppinovi prostě přitakával; v nejednom ohledu mu skutečně docela pevně oponuje. V knize však málokdy

19 *Ein Gespenst namens Protestantismus*, Frankfurter Allgemeine Zeitung z 19. 3. 2016 (přístupné na: https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/sachbuch/buecher-zum-lutherjahr-ein-gespenst-namens-protestantismus-14133169.html).

frontálně, spíše cestou klidné diferenciace a subtilního položení akcentu. Právě proto, že reformace jako taková začíná až skrze „jednání…, z něhož se stala událost" (s. 150), je důležitější otázka, „odekdy se Luther stal ve smyslu reformace církve veřejně působným" (s. 149), než se dohadovat, zda vůbec prožil nějaký „eruptivní přelom" (s. 148) na poznávací rovině (k popírání čehož Leppin upřel notný díl své energie). A změna otázky ovšem vede i k rozdílným odpovědím. Neboť onou iniciální událostí, od níž se překotně odvíjelo další dění, se zjevně a zřetelně přece jen stal odpustkový spor. Nadále je proto relevantní mluvit o začátku v souvislosti s rokem 1517, ovšem v jistém, jasně definovaném smyslu.

Kaufmann se ostatně řadí i k těm, kteří nadále považují za nejpravděpodobnější též zveřejnění thesí na chrámových vratech (s. 182), samo o sobě však pro něho zůstává bodem vedlejším a nikoli rozhodujícím, ať již se potvrzuje anebo odmítá. Ve skutečnosti autor připouští i váhu zásadnějších protiargumentů, komplikujících periodizační otázky: jednotlivé události jistě nemají být atomizovány a hypostazovány, ke každé se váží děje předběžné i následné (s. 156). Nemá žádný velký smysl příliš pevně fixovat ke kalendářním datům cosi, co ve své podstatě je „procesem theologického zpochybnění, publicistického potírání a tvořivé přeměny zděděné podoby církve" (s. 21), „ve vědomém sebevymezení vůči církvi římské a za rozchodu s právními základy, jež v ní platily" (s. 22) a se závažnými důsledky na politické, sociální i kulturní rovině.

Přesto však – má-li si pojem reformace vůbec zachovat historiografický smysl: „onen dějinný příběh, který se obvykle nazývá *reformací*, se započal jako koherentní historická spojitost poté, co širokým kruhům doposud neznámý augustiniánský mnich a profesor theologie na kurfiřtsko-saské univerzitě bez tradice zahájil kritiku odpustků a vyvolal odpovídající protikritiku. Luther stojí na počátku tohoto příběhu – ovšem nikoli jako osamělá postava… nýbrž jako ústřední figura určité osobní a diskursivní konstelace, jako osoba, na níž se hned po jejím vystoupení začali dělit duchové" (s. 156n). Přičemž skutečnost, že právě takto se situace jevila již současníkům, padá na váhu podstatným způsobem.

Je ovšem také jisté, že Luther jakožto první mezi protagonisty, postava jednotící i rozdělující, nemohl sehrát roli nekomplikovaného hrdiny (už vůbec pak Kaufmann nepatří mezi ty, pro něž by byl hrdinou národním), který by všechno řídil podle své osobní vůle; ani o tom není třeba vést spor. Podobně jako o liniích kontinuálně navazujících na pozdní středověk. Ty podrží svůj význam, pro Kaufmanna výslovně „bezpochyby značný"; vždyť „tyto faktory zapůsobily i na to, jak reformace dosáhla svého účinu" (s. 157). Jenže pro stanovení počátku hrají roli podružnou.

A už vůbec za „odostřenou“ považuje autor otázku, nakolik má sama reformace mít „středověkou“ či „novověkou“ povahu (s. 20). Mj. i díky úspěšnému zavedení konceptu raného novověku jako epochy *sui generis*, s níž na rozdíl od dřívějšího neurčitěji obecného „novověku“ není spojen dojem, že se jí snad postuluje současný, „moderní“ charakter historických událostí. Uprostřed této epochy reformace představuje etapu (s. 23), jež ale ani tak neztrácí „epochální“ význam ve smyslu „centrální významnosti“ (s. 23), neboť zůstává „pronikavým zářezem či „přelomem““ – předně „v dějinách církve a křesťanství“, ale v důsledku jejich významu pro „sociální ústrojí“ oné doby nutně i pro společnost jako celek (s. 23).

Výraz „přelom“ je tedy Kaufmann ochoten zasadit do uvozovek, nicméně nevidí důvod se ho úplně vzdávat. Neužívá jej jako bojové heslo, protože je mu zřejmé, že k reformačnímu navazování a zpřetrhávání je možné se vyjadřovat jedině „s pečlivou rozvahou“, aby vždy zůstalo přítomno obojí a důraz na žádný moment nepopřel přítomnost druhého (s. 26). Ale také od něho neustupuje, sám se přiznávaje k pohledu, který přece jen vidí „naklonění vah ve prospěch diskontinuity – jedině ono ospravedlňuje, abychom historický pojem reformace užívali i nadále“ (s. 26). Fakticky sice existovala pouze „jako souvislost rozličných městských a teritoriálních reformací“, jako taková však přece jen ano (s. 32).

Kaufmannovi se tedy reformace pojmově nerozpadá „v sérii hospodských rvaček“ jako třicetiletá válka Kusejrovi v povídce Ivana Vyskočila – což, jak si ještě připomeneme, je nebezpečí, jež se reálně vznáší nad některými částmi současného dějepisectví reformace. Pro tuzemského čtenáře ovšem v této souvislosti není bez zajímavosti, proč se u Kaufmanna v uvozovkách ocitá i česká „reformace“, která dosud nebyla vnímána jako rozpad „latinského“ křesťanstva, třebaže uvnitř evropské reformace si zachovala čestnou presenci (s. 27).

Ostatně obezřetnost vůči datačním fixacím a naopak zase respekt k procesuálnímu charakteru dějin bere Kaufmann natolik vážně, aby i počátky reformace vnímal graduálně. Se spory o odpustky spojuje přesně vzato prvotní formování reformačního hnutí, ale za „vlastní zahájení německých reformačních dějin“, tj. postupného převzetí odpovědnosti za organizaci církevních poměrů do rukou teritoriálních vrchností říše, může i on označit wormský sněm v roce 1521 (s. 299). Podobně se u něho jeví též situace okolo termínu *ad quem*, a po pravdě řečeno právě v tomto ohledu může až překvapit, jak málo cítí potřebu stanovovat v chronologickém členění nějakou důslednou protiváhu proti Leppinovu.

Oddíl, nadepsaný „Reformace v říši“, totiž v Kaufmannově knize končí vlastně již rokem 1530, ve kterém se zrodilo augsburské vyznání víry, a pak již se

líčení chýlí k epilogu. Ve své polovině statný svazek stále ještě krouží kolem dění ve 20. letech 16. století, v nichž tak zjevně spočívá jeho hlavní těžiště. Oproti Leppinovu se tedy posunuje pouze nepatrně a v důrazu na „mladého" Luthera se oba autoři mnohem spíše shodují, než rozcházejí. Co jindy bývá klasifikováno jako reformace pozdní a překrývá se již s „konfesijním věkem", chápaným i jako období *sui generis*, je v Kaufmannových „Dějinách" jakožto „druhá etapa" (s. 24) zastoupeno, ale již střídměji, s reformací přímo souvisejíc, ale ne s ní jednoduše ztotožněno.

Odtud také vyplývá, že „Dějiny" ve svém celku pojednávají poměrně více o reformaci v městech než v teritoriích. Přesto nekončí abruptně, ale velmi logicky docházejí až za augsburský smír, uzavřeny kapitolou o konfesijních kulturách, jež se etablovaly v podmínkách tímto smírem kodifikovaných (jak je ostatně, spolu se jménem autora konceptu, krátce zmínil v závěru své knížky i Leppin) – a nechávají otevřený výhled i k návaznostem ještě mnohem dlouhodobějším, dosahujícím až do současnosti: „Reformace nabízí příběh dlouho trvajícího, vposled však naveskrz úspěšného procesu civilisace pluralizovaného křesťanského náboženství… Náboženství existuje a působí imponujícím dojmem jako takové, tj. jakožto náboženství, v rozmanitých subsistenčních faktorech, s nimi, na nich a pod nimi. Reformace stojí na počátku pokračujícího, dodnes neuzavřeného dějství diferenciace latinsko-evropského křesťanství, jež ruku v ruce s jeho globalizací, masivně uvozenou v 16. století, ovlivnilo veškeré dějiny a náboženskou kulturu lidstva, podle kontextu větší či menší silou" (s. 773).

Ani Kaufmann, který je ostatně sám theologem, tedy nijak nepřehlíží náboženské jádro jako prvotní hybný impuls i zůstávající podstatu a sjednocující jmenovatel reformace. Metodicky ji však nechce zužovat ani na ně, neboť historickou skutečností je právě jeho fascinující proniknutí do nepřehledného množství jiných životních poloh (a to již za jejich novověkého předznamenání), v nichž se svým účinkem může stát zajímavým i pro leckoho, koho nezajímá jako takové, ale zprostředkovaně se ho přesto týká.

Vůbec, shrneme-li předchozí pozorování: Kaufmannova stanoviska se od Leppinových sice liší, nikoli však diametrálně a nemůže být vážně považován za charakteristického nositele překonaných postojů, proti nimž se Leppin se svým obrazoboreckým furorem vymezuje – jakkoliv to tento občas sám naznačuje a někteří z jeho zastánců zřejmě i považují za hotovou věc. V každém případě Kaufmann sám roli, již mu přisuzují, hrát nezamýšlí, a má k tomu dobré důvody. Spor o etikety odmítl vést hned v první kapitole, kde zároveň vyjadřuje i pochopení pro motivy, které k němu mohly vést: „Že dekontextualizace, obzvláště Luthera, jež

nebyly prosté heroizací, vedly v dalším bádání nezřídka k usilovným snahám o jeho „rekontextualizaci" ve středověku, ba i k objevování středověkého Luthera, tedy neudivuje. Ale skutečně získáno tím bylo jen málo. Neboť dnes již stěží někdo může zpochybňovat, že všechny ony atributy – středověký, předmoderní, mimočasově evangelický, moderní atd. – jsou umělými konstrukty" (s. 13).

Proto se autor kvůli nim nemíní zbytečně rozčilovat a přenechává tuto zábavu těm, kteří se chtějí prát o „nároky na uplatnění, jakým bývá připisována působivost v neposlední řadě na obzoru aktuálního střetání o náboženskou konkurenci a ekuménu" (s. 20). Kdo se k nim chce přiřadit, nechť se v těchto slovech pozná, ale Kaufmann v této souvislosti Leppina nejmenuje. Naopak ho uvádí v epilogu (příznačně s odkazem k jeho „Transformacím") jako svědka svého pozorování, že „nikdo, kdo zdůrazňuje, že reformace představovala historický „přelom", nebude moci popřít hluboce založené vazby ke kulturnímu světu pozdního středověku; nikdo, kdo zdůrazňuje kontinuální linie mezi reformací a středověkem, nebude moci zneuznat, že Luther a jeho spojenci to, co zdědili, všelikým způsobem „transformovali", ale také radikálně pozměnili nebo i zrušili" (s. 767).

Právě ve zpřítomnění koexistence obojího prvku spatřuje Kaufmann (*de facto* si tak dávaje vzájemně za pravdu s Köpfem) positivní dědictví tübingenské školy, jež se předně zajímala o spojitosti v oblasti theologie a zbožnosti – zatímco Moeller vyšel od „sociálních, právních a kulturních pojítek a afinit mezi městy a reformací" (s. 767), přičemž však i to učinilo obsoletním „klasicko-protestantský pohled na dekadentnost pozdního středověku, činící reformaci jakoby „nevyhnutelnou"" (s. 768). Obě badatelské tradice se tak vůbec nemusejí potírat, naopak se mohou vhodně doplňovat. Kaufmann sám (s oběma se setkal již jako student přímo v jejich „velehradech") se v tomto smyslu staví na posici ve zdravém středu – a po pečlivém přezkoumání mu těžko nedat zapravdu, že ji opravdu vyvážil lépe, než se prozatím daří Leppinovi.

V „zápasu titánů" tedy göttingenský profesor svými analyticko-syntetickými schopnostmi vynikl a jeho „Dějiny reformace v Německu" tento úsudek podstatným způsobem podepírají. Že přesto nemohou být stejně silné po všech stránkách a použitelné k čemukoli (natožpak lépe než všechny práce Leppinovy), by mělo být samozřejmé. Co od nich lze očekávat a co už méně, vyplývá zčásti již z některých vědomých vymezení, s nimiž jsme se mezitím setkali. Nemohly se vyhnout ani některým drobným věcným chybám na tematických periferiích, notabene při svém rozsahu. A jemu navzdory: jak jedna perspektiva stále znovu doplňuje druhou, navzájem si také ubírají místo, takže zajímá-li se kdo o některou jednotlivou fasetu (včetně theologické), může pořád ještě nabýt dojmu, že přišla až příliš zkrátka. Přesto

však, kdo se zajímá o celkový obraz „rané“ reformace v prostoru říše, najde právě zde zdroj z nejlepších, jaký není radno pominout.

Kaufmannovu knihu tedy právem doporučil již ve své recensi na první vydání Heinz Schilling (který na ní v neposlední řadě ocenil právě i to, že reformace jakožto konkrétní etapa dlouhodobějších dějinných procesů zde opět nabyla jasnějších kontur) odborníkům jako klasické referenční dílo a ostatním čtenářům jako poutavě a barvitě sepsaný zdroj bezpečných informací.[20] Po pravdě řečeno, u laiků půjde o náročnější zájemce, kteří se jen tak nezaleknou nejen cizích slov, ale právě i vnímání širokého a zároveň detailně prokresleného panoramatu, při jehož procházení je zapotřebí ledacos podržet na paměti. Avšak lze souhlasit, že k autorovým kvalitám patří i schopnost dějiny neredukovat na jednu zvolenou linii, a přesto je převyprávět jako soudržný příběh. A že autor sám myslel na různorodé publikum, dokazuje vícestrannost rozsáhlých příloh, k nimž patří jak dostatečně obsáhlé poznámky a důkladná bibliografie pro ty, kteří se chtějí pouštět dál, i několikerý rejstřík, tak i chronologická tabulka, pojmový glosář, biogramy, mapy a ilustrace.

Leppin ovšem ve druhém vydání své „Reformace“ přenesl dřívější podmíněné studijní doporučení na již také zmíněný novější přehled reformačních dějin z Kaufmannova pera, od počátku reflektující evropskost reformace (v níž se křesťanský život zdaleka pouze nerozpadl do národních partikulí, ale nově se formoval právě i jeho mezinárodní rozměr). Ten tudíž nezbytně zahrnuje také dění v ostatních evropských zemích, ba i jeho globální důsledky (přesahující hranice protestantismu, v Evropě i mimo ni). Přesto však je vcelku stručnější, resp. i jinak čtenářsky přívětivější a odlehčenější (velmi výrazně u kritického aparátu, který sice úplně neodpadl, ale o jeho přetíženosti nemůže být řeči; pomůckou k prohlubujícímu studiu se nyní stává spíše seznam literatury).

Posun k populárněji vědeckému tónu naznačuje již titulní list, na němž prosté „Dějiny reformace“ sestoupily do podtitulu, zatímco místo hlavního názvu zaujali barvití „Vykoupení a zatracení“. Celkově se s tímto posunem zdá souviset i menší opatrnost vyjadřování. Místo stálého vyvažování řečeného novými a novými charakteristikami a dovětky, s nimiž se je v Kaufmannových textech možno setkat tím více, čím akribičtěji jsou odborné, se objevují stručné a úderné, avšak tím i jednostrannější charakteristiky, jež si někdy slouží dokonce riskantně anachronickými termíny soudobého „žurnalistického“ diskursu.

Ve skeptičtějším čtenáři, který má neblahé zkušenosti s revolucionáři i s protestantským sektářstvím, vyvolá spíše obtížné otázky než prosté nadšení

20 V *Süddeutsche Zeitung* z 31. 10. 2009.

mj. epilog, přiznávající se ke „Kouzlu počátku", jakým byla obestřena reformace raná jakožto „laboratoř náboženských možností" dosud nevyzkoušených a neostýchajících se ani utopických vyhlídek (v originálu s. 425–427, v překladu s. 321n). Způsob, jakým badatel, který se také přiřadil k odmítajícím dát v ohlédnutí bezvýhradně za pravdu Lutherovi proti Karlstadtovi (kritickou edici jehož děl připravuje tým, v jehož čele Kaufmann stojí), současníkům doporučuje, aby se inspirativnímu kvasu „jarního rozkvětu" otevřeli, může zapůsobit až naivně. Ale kdo se zaražen do jeho vět zahloubá, zjišťuje, že i v této podobě přece jen mohou být dostatečně rafinované, aby ve skutečnosti zvaly k zamyšlení jak nad možnostmi, tak i nad mezemi enthusiasmu. Neboť jakkoliv autor chce oslovit široké publikum aktuálností pojednávaného předmětu a aktualizovatelností jeho odkazu ve změněných poměrech, zůstává zároveň sám jedním z nositelů „střízlivého historického rozumu", který jistá „očekávání… pokládá za poněkud blouznivá".

Jinak orientovaní čtenáři by v textu možná zdůraznili zase jiné provokativní momenty. Volkeru Leppinovi pochopitelně kazilo dojem z četby nerozpačitě důrazné užívání kdekterého výrazu, který se on sám po léta snaží kolegům vymlouvat. Jako výraz přímé oposice tu působí jmenovitě kapitola, nadepsaná „Na počátku stál Luther" (s. 17n; 20n) – byť v jasně vysvětleném smyslu, který Kaufmannovi nebrání vzápětí panoramaticky vylíčit situaci „Evropského křesťanstva kolem roku 1500" podobně jako Leppin (u obou si odpovídá také koncový bod časových tabulek u nantského ediktu z roku 1598 – jímž ovšem ve skutečnosti nekončí líčení, sledující hutně, ale plynule i působení odkazu reformace následujícím dobám, v globálním protestantismu i za jeho hranicemi, a proměny chápání i zkoumání tohoto odkazu, v reformačních jubileích i ve vědecké debatě, až po současnost). Leppin tedy sice uznal, že Kaufmannovo dílo dostalo krásné roucho, a to nejen ve vnější výbavě, ale i v „moderních kulturně-historických způsobech nakládání" s látkou, nicméně tradiční soustředění na počátek u Luthera zůstává neuralgickým bodem.

Zbývá doufat, že trvající spor ještě alespoň bude produktivním. Jemu navzdory také tato Kaufmannova kniha představuje nejen čtivý, ale též silně spolehlivý a (měřeno jejím rozsahem) i potěšitelně obsáhlý přehled vědomostí na úrovni současného stavu bádání, seznamující též s důležitými problematy, o nichž se v něm dnes diskutuje. Záměr se tedy v zásadě zdařil velmi dobře a nikterak tuctový výsledek byl obratem odměněn novým úspěchem: poprvé uveřejněno roku 2016, na vrcholu oslav již dílo doznalo nově přehlédnutého vydání. Tehdy také po celé týdny stálo v čele žebříčku bestsellerů magazínu

„*Spiegel*“. Přiměřeně koncepci knihy šlo ovšem též o úspěch mezinárodní. Anglický překlad se připravuje v Oxfordu, ještě před ním však stačil vyjít italský, srbský – a tentokrát také český.

Martin Nodl jakožto historický redaktor nakladatelství Argo, jež titul zařadilo do edičního plánu, touto volbou opět jednou osvědčil svůj rozhled i pohotovost v akci. Pro českou reformačně-dějinnou literaturu jde o jasné obohacení – třebaže autor beztak již choval lichotivé mínění, v knize vyjádřené, že tuzemské bádání o reformaci je tím, jež se na východní straně někdejší „železné opony“ po jejím pádu rozvinulo spolu s polským a slovinským nejintensivněji (s. 423; 317).

Jediným momentem, který uznání vůči počinu Arga nutně kalí, je nedotažená redakce jazyková. Ne že by překlad Jana Dobeše musel být označen přímo za špatný; přece se však neubránil netoliko jazykovým nepřesnostem, ale také věcným chybám, jejichž přítomnost i počet naneštěstí ztěžují použití knihy k účelu, k němuž by jinak mohla sloužit opravdu dobře, totiž její nasazení jakožto učebnice (jen jako jeden příklad z mnoha, trpce zábavný: slavné vodítko, podle něhož Luther jakožto překladatel Bible chtěl s pozornou učenlivostí „hledět na ústa matce v domě, dětem na ulicích, obyčejnému člověku na trhu“, citované na s. 196 předlohy, se na s. 151 převodu změnilo v tvrzení, že „tomu přihlížel wittenberský reformátor ‚s otevřenými ústy‘“ udiveného hlupáčka).

Snadněji prominutelný je jiný deficit oproti originálu: vynechání velmi bohatého ilustračního doprovodu, byť ten v souladu s Kaufmannovými zvyky nepředstavoval jen vnější přídavek, ale spíše obohacující dimenzi obsahu (na niž také Leppin ve svém popisu výslovně upozornil a ocenil ji). Snadno však pochopit, že jeho podržení by celý podnik učinilo výrazně a dost možná i ničivě náročnějším pro nakladatele i pro zájemce o koupi.

RECENZE

Steffen PATZOLD
Wie regierte Karl der Große? Listen und Politik in der frühen Karolingerzeit
Köln, Greven Verlag 2020, 128 s., ISBN 978-3-7743-0929-6.

Steffen Patzold patří mezi přední německé odborníky na problematiku raného a vrcholného středověku. Mezi hlavní oblasti jeho badatelského zájmu již dlouho patří politické a církevní dějiny Franské říše. Od studia klášterů se postupně přesunul k dějinám franského episkopátu[1] a politickým strukturám raného středověku obecně. Široké pole témat, kterým se Patzold v posledních dvou dekádách odborně věnoval, pokrývá dobu od stěhování národů až po vládu sálské dynastie. Takto získaný nadhled autor navíc dovede umně zužitkovat v podobě krátkých výstižných monografií o metodologicky komplikovaných otázkách raného a vrcholného středověku, jako tomu bylo v případě jeho knihy o středověkém feudalismu.[2]

K samotným franským dějinám se Steffen Patzold vyjádřil již v několika monografiích a v celé řadě studií. Spektrum sahá od prací věnovaných počátkům Franské říše, na kterých pracoval například s Mischou Meierem, přes studie věnované církevním dějinám a otázkám vlády a státní organizace, po nejnovější badatelské počiny, které se týkají zejména doby Karla Velikého.[3]

Pro Patzolda je příznačná snaha o popularizaci historické vědy, aniž by se však uchyloval k úlitbám na straně odbornosti textu.[4] Přesně v tomto duchu je napsána i nejnovější monografie o způsobu panování Karla Velikého, která je sice nesena v popularizačním duchu, avšak nepostrádá poznámkový aparát – ostatně je nutno podotknout, že autor nepracuje zdaleka jen s vydanými prameny, ale i se značným počtem rukopisů a kniha samotná je značně inovativní přístupem k pramenné základně.

Steffen Patzold tu navazuje na svá studia týkající se vývoje struktur a organizace Franské říše. Ve čtyřech kapitolách pojednává o problematice vlády ve Franské říši za Karla Velikého, a to na pramenné matérii seznamů a kapitulářů, které však chápe též jako „seznamy", jak bude

1 Srov. disertační práci: Steffen PATZOLD, *Konflikte im Kloster. Studien zu Auseinandersetzungen in monastischen Gemeinschaften des ottonisch-salischen Reichs*, Husum 2000, resp. habilitační práci: S. PATZOLD, *Episcopus: Wissen über Bischöfe im Frankreich des späten 8. bis frühen 10. Jahrhunderts*, Ostfildern 2008.

2 Viz popularizační monografie S. PATZOLD, *Das Lehnswesen*, München 2012.

3 Srovnej: S. PATZOLD – Mischa MEIER (Hrsg.), *Chlodwigs Welt: Organisation von Herrschaft um 500*, Stuttgart 2014; Annette GRABOWSKY – Christoph HAACK – Thomas KOHL – Steffen PATZOLD (Hrsg.), *Einhards Briefe: Kommunikation und Mobilität im Frühmittelalter*, Seligenstadt 2018; S. PATZOLD, *Presbyter. Moral, Mobilität und die Kirchenorganisation im Karolingerreich*, Stuttgart 2020.

4 Viz S. PATZOLD, *Ich und Karl der Große: das Leben des Höflings Einhard*, Stuttgart 2014.

dále nastíněno. Jedná se tedy v metodologické rovině o jistý druh „návratu k pramenům", jak jej v českém prostředí známe např. u Libora Jana.[5] V úvodu knihy se Patzold vymezuje vůči dosavadní historiografii. Bádání se podle něj doposud zabývalo zejména dvěma druhy otázek: jednotliví badatelé tedy buďto řešili problematiku, zda lze o raně středověkých či obecně předmoderních politických strukturách hovořit jako o „státech",[6] nebo se zajímali o to, jak daným strukturám rozuměli současníci – zda existovalo nějaké povědomí společné sounáležitosti, případně jak o dané politické struktuře uvažoval panovník a jeho okolí.[7] Tyto otázky si Patzold záměrně neklade a namísto toho se snaží postihnout „vládní praxi" jednotlivých aktérů veřejné politiky – ať už jde o panovníka či o říšské elity. Na poměrně jasně definovaném pramenném materiálu se tak autor snaží postihnout, jak Karel Veliký a franští velmoži „dělali politiku" okolo roku 800.

Po úvodním představení problematiky shrnuje autor ve druhé kapitole zásadní skutečnosti, které jsou nezbytné pro pochopení účelu říšské správy a ideových základů, z nichž vychází. Primárně se jedná o každoroční válečná tažení a ideu křesťanského universalismu, která v říši Karla Velikého dostala nový impulz v podobě snahy o unifikaci a reformu kultu a vzdělání. Tyto tři hlavní složky autor lapidárně shrnuje do triády „*Krieg*, *Kult*, *Wissen*" (s. 16). Nastiňuje zde také základní problémy a způsoby komunikace v raném středověku, kdy poukazuje na možnosti, jak se vůbec panovník mohl dozvídat informace o nových událostech, a bohužel jen lehce se dotýká i významného okruhu otázek kolem vztahu písemné a ústní kultury v převážně orální společnosti. Vůči pojímání raného středověku jako převážně orální společnosti se autor vymezuje spíše kriticky (s. 75).

Podle autora vedla Franská říše takřka každý rok války, na které bylo třeba vše organizovat a vybírat potřebné dávky. Vysokou míru organizace potřebovala též franská církev a vzdělávací systém. V neposlední řadě pak bylo třeba mít přehled o statcích a obyvatelstvu pro krizové případy, kdy bylo například potřeba přerozdělovat potraviny či jiné zásoby. Zásadním nástrojem, skrze který mělo být této organizační činnosti dosahováno, byly právě seznamy. Autor tak ve třetí kapitole ukazuje, jakou úlohu měly rozličné seznamy pro fungování Franské říše a zejména franské správy. Jeho přístup je inovativní a nebyl by možný bez předchozího letitého studia pramenů k dějinám franské správy.

Seznamům jako specifickému zdroji informací pro franské dějiny nebylo doposud v bádání věnováno mnoho systematické pozornosti. Výjimku představují spíše jednotliviny, jako například známý dokument o Svaté zemi z doby Karla Velikého.[8] Většina textů je

5 Viz např. Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006, (recenze ČČH 104, 2006, s. 918–921).

6 Z českého prostředí viz zejm. debata ohledně počátků Velké Moravy. Jiří MACHÁČEK, *„Velkomoravský stát" – kontroverze středoevropské medievistiky*, Archeologické rozhledy 64, 2012, č. 4, s. 775–787. Ivo ŠTEFAN, *Mocní náčelníci od řeky Moravy?: poznámky ke struktuře raných států*, Archeologické rozhledy 66, 2014, č. 1, s. 141–176.

7 V Čechách se této problematice dlouhodobě věnuje Václav Drška. Viz Václav DRŠKA, *Dějiny Burgundska: Nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice 2011.

8 Michael McCORMICK, *Charlemagne's survey of the Holy Land: wealth, personnel, and buildings of a Mediterranean church between antiquity and the Middle Ages; with a critical edition and translation of the original text*, Washington DC 2011.

porůznu roztroušena a zpravidla nebyla doposud zeditována. Už samotný sběr pramenného materiálu a jeho základní systematizace je přínosem pro poznání dějin franské správy. Patzold se ve výkladu o franských seznamech pochopitelně dostal i k otázce franských kapitulářů, které jsou vlastně seznamy *sui generis*. Patzold výstižně poukazuje na jistou definiční fluidnost, která se okolo raně karolinských kapitulářů vznáší. Již jejich edice, kterou pořídil v roce 1883 Alfred Boretius, se podle něj vyznačuje řadou problematických míst – zhruba dvacet dokumentů by mělo být vyřazeno, čímž by jich zbylo okolo padesáti.

Autor dále poukazuje na skutečnost, že tato edice do jisté míry mate čtenáře již svými nadpisy, které si podle kontextu vymyslel sám Boretius, a které obsahují právě slovo kapitulář. Ten však raně karolinské prameny znají spíše zřídka (s. 59n.). Podobně jako při dekonstrukci pramenné základny k dějinám feudalismu ve Franské říši i v tomto případě Patzold poukazuje na to, že vlastně není mnoho skutečností svědčících pro to, aby se slovem kapitulář označovala nějaká specifická skupina pramenů a byl jí přikládán zvláštní právní význam – alespoň tedy v časech Karla Velikého (s. 70).

Vzhledem k tomu, že se Patzold již dlouhou dobu věnuje franským pramenům narativní, diplomatické i právní povahy (viz jeho publikační a editorská činnost) a zároveň reflektuje nejnovější německé a anglosaské bádání, dokázal podat neotřelý pohled na vládní praxi Franské říše okolo roku 800. Studie se zaměřila na inovativní studium jednoho specifického druhu písemných pramenů, a to franských seznamů. Nejedná se tedy o přehledový a komplexní popis správy a organizace Franské říše za Karla Velikého, ani o případovou studii, která by ukazovala na každodennost franského panovníka. Namísto toho autor ukázal na možnosti výkladu doposud spíše opomíjených pramenů, které podle něj ukazují na pozoruhodný smysl pro organizaci a pro plánování v prostředí dvora Karla Velikého. Bez těchto pramenů a myšlenkových konceptů, které stály u jejich zrodu, by podle autora bylo daleko těžší spravovat v raném středověku říši rozkládající se od Hispánie k Labi.

Seznamy měly být užívány běžně, pro organizaci válečných tažení a výběru dávek či pro pomoc oblastem postiženým hladem. Neužíval je přitom pouze panovník a jeho okolí, ale i jednotliví velmoži a královští úředníci. Dějiny správy, hospodářství a mentality, která stála v pozadí, ukazují v Patzoldově podání na zřejmý kvalitativní posun, ke kterému došlo za raných Karlovců oproti době merovejské. To jen dále potvrzuje neudržitelnost koncepcí vycházejících z tezí H. Pirenna o úpadku franské správy za karolinské dynastie. Ostatně právě seznamy mohou dobře sloužit k prohloubení poznání hospodářských dějin Franské říše.

Zejména je však třeba upozornit na vyzývavou interpretaci raně karolinských kapitulářů, které autor odmítá chápat jako ustálený právní žánr, nýbrž je řadí do kontextu ostatních raně karolinských seznamů. Publikace Steffena Patzolda si zaslouží pozornost nejen zájemců o franské dějiny a raně středověké rukopisy, ale může být metodologicky či kontextově přínosná i pro badatele, kteří se věnují českým raně středověkým dějinám.

Martin Šenk

Josef ŽEMLIČKA
Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie
Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2020, 722 s., ISBN 978-80-7422-752-3.

Obsáhlá monografie Josefa Žemličky, věnovaná závěru panování přemyslovské dynastie, není solitér. Je šestým svazkem promyšleně budované řady, která sleduje téma již od prvních zmínek o Přemyslovcích.[1] V posledním svazku dlouhodobého projektu předkládá autor bilanční a syntetizující text, zamýšlející se nad tvářností závěrečné části období vlády přemyslovské dynastie a nad mechanismy fungování jejího světa.

Autor začíná charakteristikou společnosti počínaje šlechtou a nesvobodným (nebo polosvobodným) obyvatelstvem konče. Rozpětí pojmu šlechta bylo velké a Žemlička právem poukazuje na nejasné hranice kategorií, jako je např. vladyka. Mezi vládnoucí vrstvy patřilo nesporně duchovenstvo, na scéně 13. století se objevili měšťané a zůstávali obyvatelé venkova. Existovalo ovšem i hledisko nacionální, dělící obyvatele českého území na Čechy, Němce a Židy. Všechny tyto horizonty propojovala nebo naopak oddělovala hranice a charakter vlastnictví – sídel, nemovitého majetku, zejména půdy, příjmů – a sociálních vazeb. Mezi určující faktory sem patřila sňatková politika, což opět souviselo s majetkem, s kategoriemi souhlasů příbuzných atd., neboť v sázce byla atomizace majetku.

Specifické téma představuje církev. I ona kopírovala stav moci a společnosti, chápala se jako složka pečující o duchovní správu a tomu podřizovala svou organizaci a její hmotné zajištění. Dosah této správy byl stále ještě malý, pomalu postupovala limitace farností. Složitost problému podtrhoval proces vznikání městských farností. O kompetence v tomto procesu zápasila církev s panovníkem. Jiný problém církevní organizace představovaly žebravé řády, které s klasickým klérem bojovaly o postavení v městské společnosti. Na scéně zůstávaly také tradiční řády, které zápolily o místo na slunci a o majetek. Svou roli hrála patronátní práva a spory o desátek. Nemalý zdroj církevních příjmů představovaly odpustky, charakteristické zejména pro závěr přemyslovského panování, a zbožné dary. Významnou roli hrály imunity a exempce, což vše dokumentuje složitou cestu k emancipaci církve.

Detailní znalost pramenů umožňuje autorovi, aby na různých lokálních příkladech ukazoval církevní taktiku a její střety se zájmy světské moci. Jiným lakmusovým papírkem středověkých církevních poměrů byly zmíněné odpustky, další zdroj církevních příjmů, významný stejně jako zbožné dary. Cílem bylo – zejména u řeholních institucí – participovat na pozemkovém majetku, který se stával základem stability všech vládnoucích vrstev společnosti. U církve tento vývoj poněkud brzdila kategorie nucených směn, kterou panovník využíval zejména při zakládání měst. Nelineární byl život příslušníků církve,

1 Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198),* Praha, NLN 1997, 660 s., ISBN 80-7106-196-4, ([2]2007); TÝŽ, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha, NLN 2002, 964 s., ISBN 80-7106-140-9; TÝŽ, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha, NLN 2011, 752 s., ISBN 978-80-7422-118-7; TÝŽ, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha, NLN 2014, 671 s., ISBN 978-80-7422-333-4; TÝŽ, *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha, NLN 2017, 590 s., ISBN 978-80-7422-566-6.

a často nebýval v souladu s teoretickými ideály. Zlepšení správy církve i laické společnosti proto souviselo nejenom s kodifikací a vymáháním kanonických principů života, ale také s kontinuálním budováním církevní správy. Farní síť narůstala zahušťováním (to je jediný představitelný způsob vývoje v této oblasti) a byly do ní vkládány další prvky – arcijáhenství a děkanáty. Kontrolu stavu zajišťovaly vizitace a synody.

Protějškem i součástí světa církve byl svět laiků. Kromě tradiční venkovské zemědělské složky se v něm stále více prosazoval nový městský živel usazený v královských a nekrálovských městech vykazujících řadu znaků, mezi nimi např. nákladná opevnění a mnoho nových výsad.

Do takto připraveného terénu vstupuje Josef Žemlička s dalšími komplementárními tématy. V první řadě mu jde o královskou moc samotnou. Od obecného evropského pohledu na panovnickou moc vstupuje do českého prostředí, kde má i český panovník dvě těla – fyzické a sakrální. Panovník se stává sponou kontinuity regna – raného státního útvaru. V kontextu s postavením českého regna k říši si Žemlička všímá významného rozdílu – zatímco říšští *Landesherren* získávali svá práva postupně v závislosti na panovníkovi, měl je český vládce „odedávna". Jde o aspekt, na nějž se v diskusích o vztahu českého regna k říši zapomíná. Také okolí panovníka, zejména jeho dvůr (jehož součástí byla tzv. kaple – církevní a administrativní součást panovnických struktur), se podílelo na formě vlády nad společností a na konstrukci státního aparátu. Další funkční vrstvy tvořili *familiares* a řada konkrétních úředníků, což vše vedlo k vytvoření zemských a dvorských institucí. Na řadě příkladů autor ukazuje, jak tuto oficiální strukturu naplňovali konkrétní lidé, kteří v ní soupeřili o zisky, vyhledávali přímluvy a protekce – třeba i formou sňatkové politiky, konspirováním atd.

Protiváhou i součástí toho všeho byla rodící se zemská šlechtická obec, jejíž cestu lze stopovat např. při sledování vývoje sněmů, zemského soudu až k instituci zemských desek (později i krajských desek) garantujících šlechtický majetek. Celý tento proces rámovalo vyvazování vládnoucích vrstev společnosti ze starých forem panovnických práv. Jejich formu panovnických regálů rozmělňovaly konkrétní situace a vztahy šlechty a církve usilující o stabilizaci svého postavení. Účinným nástrojem, pokud jde o církev, zde byly imunity, které zvolna přecházely z výjimek v systém, díky němuž oproti panovníkovým nárokům vystupovalo právo instituce a země. Právo (ostatně podobně jako stabilizace starých zvyklostí nebo novot) doprovázelo všechny složky společnosti – včetně kanonického práva církve.

Všechny tyto posuny vedly k formám dvojího panování, při němž vládce odlišoval své *dominium speciale* od obecného panování – *dominia generale*. Základem byl panovníkův půdní regál sahající do doby knížecí, významnou roli hrály daně, rovněž archaického původu, důležitá regália byla mýta a cla nebo kategorie odúmrti a mincovního a horního regálu.

V tomto složitém světě se pohybovali přemyslovští králové, jejichž úspěšnost se mohla hodnotit až poté, co více než desetiletí měřili své síly s regnem a jeho společností. Opírali se přitom o své aparáty, jejichž součástí byla zmíněná kaple a řada dvorských titulářů. Partnery a opozicí jim byli *barones*, církevní hierarchie a laické i duchovní instituce – a to i v mezinárodním měřítku.

Toto vše vypovídá o Václavu II., jehož osobnost i jej obklopující reálie lze dosti detailně rekonstruovat. Byl rozhodně králem vzdělaným, opírajícím se o administrativní aparát a svou radu. V lecčems se snažil tento svůj svět pozitivně změnit, což dokládá např. mincovní reforma roku 1300 a související *Ius regale montanorum*, při jehož vzniku měl osobně spolupracovat. Pořízení obecného zákoníku, který by reguloval život království, však bylo nereálné. Stejně tak neuspěly Václavovy snahy o zřízení pražské univerzity, protože šlechta cítila, jak silně by byly posíleny složky společnosti příliš jí konkurující – zejména církev.

Josef Žemlička tyto známé faktory inspirativně doplňuje odkazy na další „reformní" Václavovy snahy – zejména na reformu vlastní kaple a na jeho majetkové revindikační snahy. Je logické, že toto téma doprovází autorova sumarizace jeho řešení otázek spjatých s formami středověkého vlastnictví, na němž se v nedávné diskusi účinně podílel. Jiný výrazný aspekt charakterizující Václava-panovníka souvisí s dvorskou kulturou, vzdělaností a uměním, které charakterizují změnu dobové mentality ve prospěch rytířství. Ono hledisko vzdělanosti souvisí s rozšiřující se vrstvou scholárů doprovázejících panovníka a jeho dvůr. Vzdělaných úředníků bylo ostatně stále více zapotřebí i ve městech a mezi šlechtou, takže není divu, že psaná kultura vstupuje hluboko do společnosti. Václava a společnost okolo něj charakterizovala specifická (i formální) zbožnost projevující se např. nárůstem zájmu o relikvie. Významově podobnou roli hrála také podpora užitnému umění, stavebnictví, písemné kultuře atd.

Trpká příchuť rozletu a tísnivé vyhlídky jsou charakteristika, kterými autor přibližuje dobu mocenského Václavova vzestupu, v němž koexistují tři království, ale jenom jedno je stabilní. Velmi kompetentně Žemlička probírá předehru a vlastní průběh česko-polsko-uherského Václavova dobrodružství a předkládá tak jeden z vrcholů svého výzkumu konce přemyslovského období. Díky bezpečné znalosti pramenů a souvislostí mohl nastínit, že posledních pět let vlády Václava II. nebylo odrazem tradiční zamotané a nešťastné královy ambice, ale velmi logickým gordickým uzlem, v němž se protínaly zájmy a účasti podstatné části panovnické Evropy a papežství, zastupovaného v této době ambiciózním Bonifácem VIII. Žemličkův Václav II. se jeví jako uvážlivý diplomat i vojevůdce, který obstojí ve válce s Albrechtem, Rudolfem i Karlem Robertem. Čtenář má navíc při této příležitosti možnost vysoce ocenit Žemličkovy předchozí explikace týkající se chodu společnosti i regna, protože jeho výklad obrazu česko-polsko-uherského soustátí výborně doplňují a objasňují dějovou konstrukci líčení závěru vlády Václava II. Součástí téhož je výborná analýza fiskálního systému, který umožňoval, aby Václavovy úmysly a konflikty byly financovatelné.

Celou dramatickou kapitolu uzavírá Václavova smrt a odkaz zachovat česko-polské soustátí. Dne 21. června 1305 začala dějinná kapitola, která měla nejspíše vést k Václavovu svatořečení. Králův pohřeb byl příkladem deklarace *splendoris regis*, soudobá kronikářská svědectví však hovoří o tom, že králova osobnost a jeho život byly současníky hodnoceny velmi různě a zdaleka ne vždy pozitivně. České království král opustil jako centralizovanou monarchii, Polsko (stejně jako Uhry) si však z jeho odkazu zachovalo málo. A to přes to, že Václav v krátké době, která mu byla dopřána, usiloval o vytvoření vyrovnaného soustátí, které Josef Žemlička charakterizuje jako personální unii. Panovníkovo úsilí je možné

spatřovat v jakémsi zpodobnění principů správy, unifikační je např. také jeho politika mincovní, byť mnohdy (v Polsku) setrvavší spíš na úrovni záměru.

Nástup Václava III. znamenal v mnohém ústup od politiky jeho otce a nebylo dost času na to, aby mohl Václav ukázat, že překonal počáteční nezralost. Některé jeho kroky svědčí o tom, že o jisté (možná zejména symbolické) návaznosti skutečně uvažoval (*Aula regia – Thronus regis*). Vraždou 4. srpna 1306 však přemyslovská éra v našich dějinách skončila.

Poslední kapitolou se Josef Žemlička znovu ohlíží za velkým tématem jak z domácí, tak z evropské perspektivy. Část dědictví přemyslovských staletí zůstala součástí domácí tradice, mnohé z něj bylo využito v zápasu o obsazení českého trůnu v nelehké době přechodu z přemyslovské do lucemburské etapy. Žemličkova monografie je promyšlená a přesvědčivá, a to i v částech, v nichž není možné zformulovat nic jiného než hypotézu.

Petr Sommer

Wawrzyniec KOWALSKI

The King of the Slavs. The Image of a Ruler in the Latin Text of The Chronicle of Priest of Duklja

(= East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Vol. 69)
Boston – Leiden, Brill 2021, 368 s., ISBN 978-90-04-44687-8.

Vydavateľstvo Brill svojou sériou *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages* ukazuje na dosiaľ nepreskúmané problémy tohto regiónu, ktoré neraz zostávali aj na periférii historického výskumu. Autorom novej publikácie je poľský historik Wawrzyniec Kowalski (Univerzita vo Wroclawi), ktorý sa podujal na neľahkú úlohu – dešifrovať a do istej miery aj demýtizovať juhoslovanské kronikárske dielo známe ako *Letopis Popa Dukljanina* a ponúknuť analýzu obrazu panovníka v tejto kronike.

Jedná sa o prameň so zložitou problematikou (v otázke datovania a autorstva), podobne ako sú *Kristiánova legenda* či *Kronika anonymného notára kráľa Bela*, o ktorých sa dodnes vedú živé diskusie a polemiky. Kronika sa väčšinou považovala za dielo písomníctva z prostredia dukljanskeho arcibiskupstva so sídlom v Starom Bare (dnes Čierna Hora) z druhej polovice 12. storočia. Dodnes sa však zachovali iba novoveké odpisy a tlače (napríklad i v taliančine z roku 1601 pod názvom *Il Regno degli Sclavi*), čo značne sťažuje datovanie a rovnako je otvorená otázka autora, kompozície či použitých starších prameňov. V minulosti sa operovalo s rozličnými hypotézami. Prvotná teória prikladala autorstvo dukljanskemu arcibiskupovi Gregorovi zo Zadaru. V nedávnej dobe to bol srbský medievista Tibor Živković, ktorý sa domnieval, že autorom bol český cistercita Rudiger, ktorý dielo napísal na prelome 13. a 14. storočia na obhájenie politickej vízie a ambícii dalmátskeho magnáta Pavla Šubića. V našom prostredí sa dielom zaoberal najmä Lubomír Havlík a v nedávnej dobe Martin Homza pri analýze svätoplukovského mýtu.[1]

1 Lubomír HAVLÍK, *Dukljanská kronika a Dalmátska legenda*, Praha 1976; Martin HOMZA et al., *Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovej legendy,* Bratislava 2014.

Predložená práca sa delí na sedem kapitol a je doplnená o mapovú prílohu a rodokmene. Autor na začiatku práce predostiera početné problémy späté s *Letopisom Popa Dukljanina*. V prvom rade sa to týka i názvu tohto diela, keďže sa nejedná o letopis (anály) v pravom slova zmysle. Pôvodný latinský názov je *Regnum Sclavorum,* čo napokon odkazuje, že ide o históriu Slovanského (Dukljanskeho) kráľovstva. Kronika sa sústreďuje najmä na vznik tohto kráľovstva, ktorý v podstate prebehol trikrát vždy s dôrazom na konkrétnu panovnícku osobnosť – Gótski panovníci (bratia Totila a Ostroil), kráľ Svätopluk a kráľ Pavlimír Bello. Pri každej z týchto osôb Kowalski podrobne analyzuje použitý naratív a jeho stavebné prvky, topoi a taktiež dôkladne skúma príbuznosť s ostatnými zachovanými prameňmi dalmátskej ale taktiež uhorskej, poľskej či českej proveniencie.

Druhá kapitola skúma zachovania tejto kroniky, teda texty ako aj jazykové varianty. Situáciu komplikujú chorvátske redakcie tohto diela a taktiež absencia akýchkoľvek stredovekých rukopisov. Stredoveký rukopis bol ešte v polovici 17. storočia dostupný v Kotore, práve z neho pochádzajú niektoré dodnes zachované novoveké odpisy a tlače. Zachovania chorvátskej proveniencie a redakcie dodávajú kronike iný záver, v podobe násilnej smrti chorvátsko-dalmátskeho kráľa Demetera Zvonimíra (†1089) a podmanenia Chorvátska Uhrami. Táto kapitola sa zároveň venuje reflexii diela v juhoslovanskej historiografii, taktiež miestu a času vzniku.

Ako autor píše, v rámci analýzy *Letopisu* však vyvstáva nevyriešená otázka príbuznosti s kronikou Tomáša Splitského (*Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*), z druhej polovice 13. storočia. Dukljanský letopis sa však dostal aj do Benátok, nakoľko naň odkazuje Andrea Dandolo vo svojej kronike z polovice 14. storočia, ako píše Kowalski, je to zároveň terminus ante quem kedy sa kronika či jej fragmenty objavujú v jadranskom priestore. V juhoslovanskej historiografii existovali či stále existujú dva tábory ohľadom datovania kroniky. Značná časť historikov sa priklonila k 12. storočiu a na druhej strane stoja názory, ktoré kládli jej vznik zhruba o storočie neskôr (Jovanović, Živković), prípadne i ojedinelé názory, ktoré kroniku degradovali na prosté fictum neskororenesančných vzdelancov.[2]

Kameňom úrazu je pochopiteľne aj otázka autorstva. V minulosti sa argumentovalo tým, že kronika zachytáva viacero naratívnych línií a teda, že pozostáva z rozličných starších diel. Už úvodná veta kroniky spôsobila ešte väčšie prehĺbenie tohto problému, keďže v latinskom texte sa dotyčný autor de facto stavia do úlohy prekladateľa kroniky zo slovanského jazyka.[3] Kowalski hovorí, že autorom bol veľmi pravdepodobne cirkevný hodnostár, pričom sa tradične uvažovalo o dukljanskom (barskom) arcibiskupovi. Najčastejšie sa hovorilo o Gregorovi zo Zadaru, ktorý držal úrad barského arcibiskupa

2 Solange BUJAN, *Orbinijevo izdanje „Ljetopisa popa Dukljanina": povijesni falsifikat,* Radovi – Zavod za hrvatsku povijest 43, 2011, s. 65–80.

3 Tibor ŽIVKOVIĆ ed., *Gesta Regum Sclavorum*, Vol. I. Beograd 2009, s. 2: „Rogatus a vobis dilectis in Christo fratribus ac venerabilibus sacerdotibus sanctae sedis archiepiscopatus Dioclitanae ecclesiae ... ut libellum Gothorum quod Latine Sclavorum dicitur regum quo omnia gesta ac bella eorum scripta sunt ex Sclavonica littera verterem in Latinam ..."

v 70. až 90. rokoch 12. storočia. Jeho osobou sa zaoberal najmä chorvátsky cirkevný historik Eduard Peričić.[4]

Je možno na škodu veci, že Kowalski ďalej nereflektuje Peričićove minuciózne analýzy. Gregor sa totiž ako arcibiskup spomína vo viacerých prameňoch a jeho životný príbeh z neho robí možného autora.[5] I výklad ohľadom autora, ktorý nedávno vyslovil Tibor Živković podrobil Kowalski značnej analýze. Dodajme, že Živković poukázal najmä na paralely s *Kosmovou kronikou* a *Kronikou Gala Anonyma*. Záverom tejto kapitoly Kowalski hovorí o rôznom vnímaní *Letopisu* v minulosti v juhoslovanskom prostredí.

Tretia kapitola analyzuje gótsky motív v kronike a takisto vznik kráľovstva, ktoré je potom transformované na kráľovstvo Slovanov. Góti sú teda vnímaní ako zakladatelia kráľovstva a referencie na nich sa objavujú v početných prameňoch. Mnohé z týchto prameňov totiž Gótov stotožňujú so Slovanmi. Predmetné pasáže popisujú vpád Gótov do Dalmácie a smrť kresťanov. Kowalski zároveň hovorí, že gótski vojvodcovia (Totila a Ostroil) museli zohrávať zásadnú rolu v procese origo gentis dukljanskych Slovanov. Autor latinského textu letopisu totiž hovorí o prekladu z pôvodného diela, ktoré nazýva *Libellus Gothorum*. Na nasledovnom priestore sa autor pokúša dešifrovať prítomnosť gótskej tradície v dalmátskom literárnom prostredí a najmä osvetliť moment a príčiny ich stotožnenia so Slovanmi.

Taktiež tu Kowalski podrobne načrtáva a analyzuje nielen slovanské fundátorské mýty, ktorú sú vo väčšej či menšej miere fragmentárne zachytené v rôznych iných kronikách, napr. aj v Kosmovej *Kronike Čechov* či v *Kronike anonymného notára kráľa Bela*. V juhoslovanskom prostredí dokonca nastalo i obdobie „gótománie" (predovšetkým 30. roky 20. storočia), kedy sa zásadný činiteľ etnogenézy Chorvátov či Srbov považovali práve Góti. Pozornosť je tu taktiež venovaná už zmienenému Tomášovi Splitskému a jeho kronike. Ako Kowalski hodnotí, zdá sa, že v Dalmácii existovala silná ústna tradícia, ktorá sa neskôr manifestovala v niekoľkých prameňoch, vrátane Tomášovej kroniky.

Za veľmi prínosné môžeme považovať Kowalského postrehy práve ohľadom Tomášovej kroniky v diferenciácii používania termínov *Gót, Slovan, Chorvát*. Tomáš totiž väčšinou Slovanov považoval za divoký ľud, termín „Sclavonia" však používal v rozličných situáciách. Kowalski mohol napríklad spomenúť aj uhorský vojvodský údel v 13. storočí, ktorý svojho času držal Koloman Haličský (1208–1241) a práve tento Arpádovec sa podľa niektorých historikov pokúšal zjednotiť slovanské územia zrejme aj podľa ideovej koncepcie Dukljanskeho letopisu.[6]

4 Eduard PERIČIĆ, *Regnum Sclavorum Grgura Barskog*, Zagreb 1991, s. 133–135.

5 Gregor bol najprv v roku 1186 nútený odísť z Baru kvôli ofenzíve srbského veľkožupana Štefana Nemanju, následne sa zdržiaval v Dubrovniku a potom v rodnom Zadare, kde pravdepodobne v roku 1196 spísal testament, hovoriac o sebe, že už je nevládný. Tadje SMIČIKLAS ed., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae,* Volumen II., Zagreb 1904, č. 265, s. 282.

6 Gábor BARABÁS – Márta FONT (eds.), *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–241). Medieval Central Europe and Hungarian Power*, Leeds 2019, s. 82; M. HOMZA (ed.), *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, Bratislava 2009, s. 84–86.

Splitský kronikár však denomináciu *Gót* aplikoval aj na Slovanov, ktorí sa držali slovanskej liturgie a hlaholiky (podľa neho gótske písmo). Tomáš sa znova vracia ku Gótom, keď dokonca spomína príhodu o chorvátskej delegácii, ktorá mala u pápeža vyžiadať používanie slovanského jazyka a hlaholiky na liturgické účely (okolo roku 1063). Môžeme len súhlasiť s autorom, že význam či konotácia termínu *Gót* sa v priebehu času zmenili až napokon získali nálepku ariánskych heretikov. Kowalski tiež hovorí, že autor *Letopisu* však Gótov považoval za zásadný naratívny prekurzor k Slovanskému kráľovstvu a taktiež jeho postoj k slovanskej liturgii bol značne odlišný ako u splitského kronikára.

Nasledujúca kapitola sa venuje kľúčovej postave tohto kronikárskeho diela. Je ním veľkomoravský panovník Svätopluk, resp. jeho spomienka či kult, ktoré boli zachytené medzi južnými Slovanmi a tu sa intenzifikovali. Práve so Svätoplukom sa spája de iure vznik Slovanského kráľovstva, založenie arcibiskupstiev či vydanie zákonníkov. V chorvátskych redakciách však namiesto Svätopluka figuruje istý Budimír ako „kralj Svetog-puka". Ako Kowalski tvrdí, tento zvláštny titul vznikol zrejme kontamináciou či nedostatočným porozumením. Autor však mohol uvažovať i o prepojení dvoch tradícií. Svätopluk bol zakladateľom slovanského kráľovstva, preto v istom zmysle môžeme chápať tento štátny útvar ako jeho kráľovstvo. Budimír ako reprezentant lokálnej dalmátskej tradície sa musel teda stať kráľom Svätoplukovho ľudu a jeho kráľovstva, z čoho by pramenil aj vyššie uvedený zvláštny titul.

Obdobne sa zrejme aj Arpádovci pokladali za ideových nástupcov Svätopluka a nositeľov jeho titulu.[7] Ako sa čitateľ dozvie, Budimír je zrejme odrazom tradície šľachtickej rodiny Kačićov z Omišu. Na tomto priestore Kowalski spomína aj *Supetarský kartulár* (kopiár listín kláštora svätého Petra v lokalite Selo, blízko Omišu), kde sa nachádzajú významné glosy. Jedna spomína voľbu kráľa a popredné chorvátske rody (medzi nimi aj Kačićov), zatiaľ čo druhá predstavuje zoznam chorvátskych bánov od čias kráľa Svätopluka až do čias kráľa Zvonimíra. Autor hovorí, že glosy pochádzajú zo 14. storočia v kódexe z 12. storočia. Analýza tohto prameňa by si však zaslúžila širší priestor.

Kowalski na škodu veci nehovorí o tomto kláštore a taktiež hlbšie neanalyzuje okolnosti vzniku daných glos. Boli zrejme napísané v polovici v 14. storočia, ale pôvodné texty, podobne ako predchádzajúce záznamy v kartulári, vznikli koncom 12. storočia (prípadne i skôr) v kláštore svätého Štefana Prvomučeníka v Splite.[8] Otázne teda je napokon, či by Kačićovci vedeli presadiť svoj rodový naratív v kláštore na dohľad od Splitu, najmä keď sa v roku 1180 podieľali na násilnom odstránení splitského arcibiskupa Rainera.[9]

7 M. HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície u Slovákov (čierna a biela svätoplukovská legenda),* in: M. Homza et al., Svätopluk v európskom písomníctve, Bratislava 2013, s. 95.

8 Neven BUDAK, *The Practice of Ethnic Labeling in the Cartulary of St Peter de Gumay near Split*, in: Miljenko Jurković – Predrag Marković (eds.), Scripta in honorem Igor Fisković, Zagreb – Motovun 2015, s. 90; Viktor NOVAK – Petar SKOK (eds.), *Supetarski kartular. Iura sancti Petri de Gomai,* Zagreb 1952, s. 230.

9 Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL – James Ross SWEENEY (eds.), *Thomae archidiaconi Spalatensis. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Archdeacon Thomas of Split. History of the Bishops of Salona and Split*, Budapest – New York 2006, s. 125–127.

Svätoplukovo meno však bolo známe aj v Dubrovniku. Tu Kowalski príhodne odkazuje na menej známe produkty dubrovnického písomníctva, ktoré neraz stavajú Svätopluka aj do pozície kráľa Bosny. Podľa dubrovnickej kroniky Junia Restiho tu boli v roku 1189 snahy bosnianskeho biskupa Radagosta o obnovu slovanskej liturgie s odvolávaním sa na listinu pápeža Jána VIII. z roku 880. Kowalski cituje (s. 126) cituje *Magnae Moraviae fontes historici,* nehovorí však, že predmetným textom je veľmi pravdepodobne známy pápežský list *Industrie Tue*.[10] Jednalo by sa o ojedinelú referenciu na tento prameň a zároveň to svedčí o existencii veľkomoravských tradícii v Bosne.

Autor v tejto kapitole hovorí aj o tom, že Svätopluk bol v prameňoch vnímaný rôzne s najväčšou diskrepanciou medzi ochridskou a dalmátskou tradíciou (v *Letopise* dokonca ako „sanctissimus"). Veľkomoravské rezíduá v *Letopise* však reflektujú aj Konštantína a Metoda. Ako autor hovorí, Metodova osobnosť tu bola marginalizovaná kvôli jeho spojitosti s hlaholikou. Zásadnou udalosťou, ktorú *Letopis* prisudzuje Svätoplukovi, bolo zvolanie snemu na planine Dalma. Na tomto sneme boli za účasti pápežských a cisárskych vyslancov stanovené hranice krajiny a ustanovené biskupstvá a arcibiskupstva (Dioclea a Salona). Kowalski mohol spomenúť výraznú podobnosť s veľkomoravským Svätoplukom, ktorý mohol na základe listu *Industrie Tue* podobne ustanovovať biskupov a biskupstvá podľa svojho uváženia. Takisto sa ponúka paralela s uhorským kráľom Štefanom I. v prípade vzniku uhorskej cirkevnej správy a tzv. apoštolských práv uhorských kráľov.[11]

Zároveň pri zakladaní biskupstiev bolo vhodné viac spomenúť boj dukljanskeho arcibiskupstva o prežitie či jeho dlhotrvajúce súperenie s dubrovnickým arcibiskupstvom. Miesto konania spomenutého snemu či synody nie je presne lokalizované. Kowalski podrobnou analýzou dospel k záveru, že miesto Dalma/Delmis odkazuje najmä pomyselné legendárne centrum Dalmácie. Kapitola sa tiež venuje aj Svätoplukovej korunovácii na predmetnom sneme rukami pápežského legáta Honória. Autor tu načrtáva možnosti aplikovania reálnych udalostí (korunovácie juhoslovanských panovníkov) do fiktívneho naratívu *Letopisu*.

Piata kapitola sa venuje kráľovi Pavlimírovi Bellovi a legende o založení Dubrovniku. Text kroniky najskôr popisuje vnútrodynastický konflikt (kráľ Radoslav a jeho syn Čáslav), ktorý zapríčinil rozvrat kráľovstva. Kowalski na tomto priestore analyzuje stavebné prvky naratívu, kde hovorí o možnej stratenej tradícii spojenou so županmi Rašky. Významný priestor je venovaný mýtu o založení Dubrovniku. Čitateľ sa tu oboznámi so všetkými relevantnými prameňmi hovoriacimi o vzniku mesta (Konštantín Porfyrogenet, Tomáš Splitský, Dubrovnické anály apod.)

„Predchodcom" Dubrovniku bolo totiž blízke mesto Epidaurus a dokonca sa často stotožňujú. Kowalski neopomína ani cirkevný vývoj, ktorý tu zohrával úlohu. Epidaurus však nemal vlastného arcibiskupa a citovaná listina z roku 743 (s. 209) sa považuje za falzum.[12]

---

10 Tak napr. Lubomír HAVLÍK, *Dukljanská kronika a Dalmátska legenda,* Praha 1976, s. 16.

11 M. HOMZA, *Stredoveké korene svätoplukovskej tradície,* s. 134–135.

12 Ludovicus de THALLÓCZY – Constantinus JIREČEK – Emilianus de SUFFLAY (eds.), *Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia*. Volumen I., Vindobonae MCMXIII, č. 50, s. 11–12.

Dubrovnické anály taktiež hovoria o podriadenosti Epidaura bosnianskym kráľom. Kowalski síce hovorí o väzbách Dubrovniku a Bosny, ale nepoukazuje na to, že takéto spojenie bezpečne fungovalo už koncom 12. storočia na cirkevnej a obchodnej úrovni.[13] Kronika teda popisuje návrat kráľa Pavlimíra Bella do vlasti a založenie Dubrovniku, postavenie pevnosti v Raške a potom jeho náhlu smrť. Na mieste by bolo zrejmé predostrieť aj možnosti inšpirácie z Uhorska v prípade mena populárneho arpádovského mena Belo.

Ďalšia kapitola si všíma postavu svätého Vladimíra, dukljanskeho kráľa a najmä topos svätého kráľa a mučeníka. Ako autor hovorí, tento text sa čiastočne vymyká z konceptu kroniky, preto sa aj uvažovalo o existencii samostatnej hagiografie. Zásadným časovým medzníkom by sa mohol zdať termín Vladimírovho *translatio* (údajne do Drače v roku 1215), Kowalski však kriticky poukazuje na to, že to tak nemusí byť s definitívnou platnosťou. Čitateľ sa dozvie aj početných loci comunnes použitých v tejto pasáži, keď sa Vladimír snažil ochrániť svojich krajanov pre vpádom bulharského cára Samuela.

V prípade Vladimíra sa ponúka aj podobnosť s ďalšími svätými srbskými panovníkmi, hoci ako Kowalski hovorí, tieto kulty vznikli pod tieňom osmanskej expanzie. Tu sú napokon uvádzané aj paralely s inými svätými vládcami, medzi nimi i svätý Václav, kde sa autor zamýšľa nad možnosťou rozšírenia *Prvej staroslovenskej legendy* v dalmátskom priestore a ovplyvnenia Vladimírovej legendy, ktorá mala byť zrejme inkorporovaná do dukljanskej dynastickej ideológie. Kowalski však dodáva, že nevieme ako presne tento proces vyzeral a aký bol jeho vývoj.

Siedma kapitola tvorí exkurz do chorvátskej redakcie letopisu a najmä sa týka smrti chorvátsko-dalmátskeho kráľa Demetera Zvonimíra. Autor dôkladne vymenúva všetky pramene týkajúce sa jeho smrti. Tu mohol Kowalski využiť i prácu (edíciu a štúdiu) Martina Homzu.[14] Zaujímavé sú nepochybné hypotézy ohľadom vzniku tejto redakcie. Boli to chorvátski historici, ktorí načrtli možnosť vzniku kultu kráľa Zvonimíra z iniciatívy dalmátskeho rodu Šubićov v 14. storočí. Táto teória konvenuje i s datovaním chorvátskej redakcie a objednávkou práve zo strany Šubićov (s. 298).

Tento chorvátsky text hovorí, že Zvonimír pripravoval križiacku výpravu. Chorváti však neboli ochotní sa jej zúčastniť, preto svojho kráľa odstránili, za čo boli prekliati a kráľovstvo bolo podrobené Uhorsku. Kowalski znova poukazuje na možnosti implementovanie prvkov z Václavovej legendy. Takisto sú analyzované možné paralely s *Uhorsko-poľskou kronikou*, ktorá predstavuje podobne enigmatický prameň. Tu tiež nepoznáme presný čas a miesto vzniku a ani autora. Kowalski kroniku považuje za čisto produkt uhorského písomníctva, hoci obsahuje početné dalmátske motívy.[15] Autorove

13 Pertinencia Bosny k Dubrovnickej metropoly a taktiež obchodné privilégium bosnianskeho bána Kulina pre dubrovnických kupcov: John V. A. FINE Jr., *The Bosnian Church Its Place in State and Society from the Thirteenth to the Fifteenth Centuries. A New Interpretation*, New York 1975, s. 121–123.

14 M. HOMZA (ed.), *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy,* Bratislava 2009.

15 Napr. samotná relácia o smrti chorvátskeho kráľa, zmienka o Splite a o dalmátskom učeníkovi svätého Pavla.

závery ohľadom motívu hriechu v chorvátskej redakcie a komparáciu s latinským možno považovať za veľmi vydarené.

Wawrzyniecz Kowalski hodnotí *Letopis Popa Dukljanina* ako kontroverzný prameň, ktorý však má istú logickú výstavbu aj keď vo svojom celku ponúka fiktívny naratív. Autor svojou novou interpretáciou napriek špecifickosti tejto kroniky ukázal precíznu znalosť problematiky nielen juhoslovanských prameňov a regiónu.

Peter Bučko

Lucie DOLEŽALOVÁ – Karel PACOVSKÝ (edd.)
Lipnická bible. Štít víry v neklidných časech pozdního středověku
Okrouhlice, spolek Za záchranu rodného domu Jana Zrzavého v Okrouhlici 2021,
347 s., 206 obr., ISBN 978-80-908223-0-6.

Nestává se často, aby se z příšeří dávnověku vynořila širší odborné veřejnosti neznámá středověká iluminovaná bible nesporně českého původu. Dříve o ní věděli jen zasvěcenci, kteří měli možnost sledovat aukční katalogy. Mezi lety 2003–2014 Lipnická bible přecházela od jednoho kupce ke druhému, až skončila v nově založeném Muzeu bible (Museum of Bibel) ve Washingtonu. Při přípravě velké lucemburské výstavy v New Yorku a Mnichově v letech 2005–2006 neunikla sice pozornosti historičky umění Barbary Drake Boehm, v širší známost ji však uvedlo teprve pojednání Lucie Doležalové v kolektivní monografii o středověké knihovně roudnických augustiniánských kanovníků.[1] Se značnou pravděpodobností přitom Lipnická bible neměla s roudnickou kanonií nic společného, jak v úvodní stati pravila a novými poznatky obohatila své starší mínění Lucie Doležalová.[2]

S řadou shodných údajů se setkáváme i v dalších statích, a proto se přidržíme závěrečného shrnutí z pera druhého editora Karla Pacovského.[3] Neznámý písař (ruka G) započal s opisem latinské bible nejpozději na jaře 1420 a podle explicitu na foliu 420rc ji dokončil na Lipnici v květnu 1421. Nejspíše nešlo o školeného profesionála, čemuž lze vzhledem k nákladnosti pergamenu jako psací látky těžko uvěřit. Souběžně s písařem doplňoval zdobnými iniciálami napsaná folia neznámý iluminátor, jehož styl odpovídá jiným soudobým biblím pražských dílen. Iluminátor nestačil svoji zakázku dokončit, a proto zhruba o deset let později doplnil chybějící ornamentální iniciály jiný iluminátor, jehož práce vykazuje silný vliv dílen Mistra Mandevillova cestopisu a Mistra Krumlovského sborníku. Dvě umělecky nejcennější iniciály uvozující Jeronýmův biblický prolog a první kapitolu knihy Genesis byly zjevně vytvořeny dalším, zkušenějším tvůrcem. Poslední změnu doznal kodex

1 Lucie DOLEŽALOVÁ, *Lipnická bible (Museum of the Bible, Oklahoma City, Green Collection MS 486)*, in: Michal Dragoun – Lucie Doležalová – Adéla Ebersonová (edd.), Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem, Praha 2015, s. 262–267 a popis Michala Dragouna na s. 527–529.

2 Lucie DOLEŽALOVÁ, *Vznik a osudy Lipnické bible*, s. 12–16. Pokud uvádím jen tituly pojednání, jde o kapitoly recenzované knihy.

3 Karel PACOVSKÝ, *Lipnická bible ve světle posledního poznání*, s. 296–299.

v dnešní podobě asi kolem poloviny 15. století, kdy byly na počátek bible připojeny doplňující texty, na nichž se podílelo šest písařů. Vazba rukopisu pravděpodobně pochází až ze 16. století, použité kování je jihoněmecké provenience. Tolik pro první informaci.

Pokud jde o záhadného, odjinud neznámého Matěje z Roudnice, který vystupuje ve zlatě provedeném kolofónu či možná jen připojeném přípisku na foliu 393ra, nelze podle Pacovského rozhodnout, zda šlo o vlastníka či objednavatele. Jeho znění je významné i z jiného důvodu, a proto je uvedeme v latině i v překladu češtiny: *Explicit scutum fidei, quo pugnant filii dei, oculus iustorum, scandalum incredulorum. / Mathie de Rudnicze* [Zde končí štít víry, jímž bojují synové Boží, oko spravedlivých, pohoršení pro nevěřící. / Matěje z Roudnice]. Hana Pátková ve své na Písmo a písařské ruce zaměřené stati shledala odlišnosti explicitu i vlastnického přípisku od základního textu bible, a proto s náležitou opatrností dospěla k závěru, že totožnost obou písařů není jistá.[4] Snad i z tohoto důvodu písaře obou přípisků neoznačila písmenem. Jelikož však jde o typickou bastardu, nepřímo předpokládá možnou podobnost s bastardou písařů ABCD, která spíše odpovídá písmu o deset i více let mladšímu. Pokud by tomu tak bylo, Matěj z Roudnice by nebyl objednavatelem Lipnické bible, nýbrž nejspíše jen jedním z jejích pozdějších vlastníků.

Časovému posunu zlatým inkoustem zvýrazněného kolofónu do třicátých let příliš neodpovídá obdobně ojedinělé a takřka shodné znění incipitu a explicitu v rukopisu latinského textu Nového zákona z roku 1417, který je uložen v pražské Národní knihovně pod signaturou VII H 13. Přirovnání ke štítu víry se sice může odvolávat na list sv. Pavla Efezským 6,10–17, jak uvádí Karel Pacovský ve své úvodní stati, nikoli však přímo ve vztahu k bibli.[5] Štítem je sama víra, a to v nejen v domácím, ale i evropském kontextu, při čemž víru tu zastupuje mysterium svaté Trojice, jak je tomu i ve vyobrazení v rukopisu Harley MS 3244, které podle Pacovského představuje oblíbený zdobný diagram. Ve skutečnosti diagram obsahuje pomůcku k pochopení nepochopitelného dogmatu, který pro mistra Jeronýma Pražského rovněž vyjadřoval nadřazenost neoplatonského realismu wyclifské orientace.[6] V případě obou rukopisů, tj. Lipnické bible a kodexu VII H 13 s textem Nového zákona, zdá se přitom nesporné, že tu písař nebo písaři měli na mysli skutečně Písmo svaté. Zda šlo o přímou inspiraci, nelze spolehlivě říci, v každém případě však časová i místní koincidence této metafory je hodna pozornosti, v tom dávám Karlu Pacovskému za pravdu.

Vraťme se však k písařům Lipnické bible a k dalším menším nejasnostem kolem této vzácné památky. Podle Hany Pátkové šlo sice o obratného písaře, nikoli však o „písařského profesionála ze zavedeného skriptoria" (s. 75). Tomu však neodpovídá jak nákladnost pergamenu jako psací látky, tak příprava psací plochy, neořízнuté instrukce pro iluminátora nebo tzv. kustody a reklamanty. To vše, jak mi vyplývá ze studie Světlany

4 Hana PÁTKOVÁ, *Písmo a písařské ruce*, s. 70–85.

5 Karel PACOVSKÝ, *Štít víry do neklidné doby*, s. 18–31.

6 Více k tomu v mé studii *Das „Scutum fidei christianae magistri Hieronymi Pragensis" in der Entwicklung der mittelalterlichen trinitarischen Diagramme*, in: Die Bildwelt der Diagramme Joachims von Fiore. Zur Medialität religiös-politischer Programme im Mittelalter, Hg. von Alexander Patschovsky, Ostfildern 2003, s. 185–210 + 263–275 (obr. FS 1–28) a stručněji v knize *Život a dílo mistra Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 273–293.

Müllerové, spíše nasvědčuje vyškolenému profesionálnímu písaři.[7] Týž písař G, který podle explicitu na fol. 393ra ukončil přepis bible roku 1421 (neříká se zde však, že na Lipnici!), podle Hany Pátkové plynule vystřídal na fol. 415rb písaře H, který svoji práci přerušil na konci prvního sloupce téhož folia (tj. 415ra).[8] Oba přepisovali *Interpretationes nominum Hebraiocorum* připisované Štěpánu Langtonovi, jimž věnovala pozornost Lucie Doležalová (Pomůcky ke studiu bible, s. 106). Toto dílko písař G podle kolofonu na fol. 420rc dokončil v květnu 1421, tentokrát již na Lipnici. V práci pak zjevně plynule pokračoval až do fol. 430rb. Z toho by bylo možné usuzovat, že i excerpta z díla Jana Peckhama *De virtutibus et vitiis* písař G stačil dopsat v roce 1421.[9]

Abychom si učinili lepší představu o postupném vzniku kodexu, je účelné zjistit, jak práce písařů souvisela s jednotlivými složkami předem připraveného pergamenu. První tři složky s dodatečně připojenými texty zatím ponecháme stranou, neboť podle shodných zjištění autorského týmu všechny vznikly a ke kodexu byly připojeny o dvě či tři desetiletí později. Popis kodexu, jehož autory jsou Michal Dragoun, Kateřina Voleková a Lucie Doležalová, udává, že vlastní text bible tvoří 38 kvinternů, při čemž po explicitu a kolofónu (*Finitum anno domini M°CCCC°XXI°*) na fol. 393rb zůstalo v témže sloupci ještě volné místo, které písař G snad bezprostředně vyplnil indexem biblických knih s počtem kapitul.[10] Odhlédneme-li od stále sporného „explicitu" se štítem víry a vlastnického (?) přípisku na konci fol. 393rb, zůstala v této poslední složce volná fol. 393rb-396vb. Následující prology k jednotlivým biblickým knihám v téže 38. složce a připojeném dvojfoliu však překvapivě nepřepsal písař G, nýbrž písař D. Další 3 kvinterny měl podle Hany Pátkové začít přepisovat písař H, jehož písmo však považuje za „velmi podobné ruce D, ale poněkud pečlivěji provedené. Totožnost obou rukou se mi jeví velmi pravděpodobnou, neboť zbývající volná folia přepsal opět písař bible G. Podle kolofónu na fol. 420rc se dovídáme, že *Interpretationes nominum Hebraicorum* dokončil na Lipnici v květnu 1421, takže pravděpodobně i zbývající texty na foliích 420ra-430rb dopsal nedlouho poté.

K opomíjeným složkám kodexu přihlédla ve svém uměnovědném pojednání základní povahy Maria Theisen[11] V první ze tří fází výzdoby, které rozlišila, paralelně s písařskou prací vzniklo 77 iniciál s fleuronée a lombard v hlavním textu. V době, kdy byly v Lipnici psány rejstříky, tj. v květnu 1421, byla výzdoba hotová až do počátku 38. složky na fol. 387r s Judovým textem a knihou Zjevení sv. Jana. Přibližně o deset let později následovala výzdoba 55 ornamentálních iniciál na těch místech, která písař s florátorem nechali volná. Tomu odpovídá i komparace s výzdobou souběžně vznikajících iluminovaných rukopisů,

7 Světlana MÜLLEROVÁ, *Lipanská bible jako středověký kodex*, s. 32–47.

8 Odkazy v textu neodpovídají číslování vyobrazení, které je posunuto o dvě jednotky. Kromě toho je v některých popiskách vyobrazení špatná foliace. Např. u obr. 56 je uvedeno ff. 392v–393r, ačkoli správně má být 393ra–rb. Obdobně u důležitého obr. 58 má být místo ff. 414v–415r správně f. 415ra–rb.

9 Tato excerpta představují obsáhlý tematický rejstřík k bibli, a to s preferencí ctností a neřestí. Podrobný rozbor této části podala Lucie DOLEŽALOVÁ, *Dodatečně připojené texty. Pomůcky ke studiu bible*, s. 116–119.

10 Michal DRAGOUN – Kateřina VOLEKOVÁ – Lucie DOLEŽALOVÁ, *Popis kodexu*, s. 302–313.

11 Maria THEISEN, *Výzdoba rukopisu*, s. 53–69.

jmenovitě dílen Mistra Mandevillova rukopisu a Mistra Krumlovského sborníku. Maria Theisen přitom nevyloučila, že iluminátoři vyučení v Praze mohli své umělecké řemeslo provozovat i mimo hlavní město. Pokud by tudíž práce na bibli byly zahájeny v Praze či jejím blízkém okolí a na lipnický hrad se přesunuly až v důsledku převratných událostí z let 1420–1421, třetí fáze výzdoby první ze tří přivázaných složek k počátku bible by se znovu uskutečnila v Praze, a to až kolem poloviny století.[12]

Pokud tomu tak bylo, jak až na detaily vyplynulo i z paleografického rozboru, stojíme před nepovšimnutou otázkou. Jak si vysvětlit, že kompletní přepis iniciálami zdobené, na pergamenu psané, a tudíž nákladné bible se dočkal vazby až kolem poloviny století, při čemž některé interlineární glosy, opravy, odkazy na jiné biblické knihy či manikuly (ukazující ručičky) svědčí o tom, že byla používána?[13] V každém případě však muselo jít o objednavatele, kteří měli předem danou představu o dodatkových textech, jež si přáli připojit. Neodvažuji se říci, zda bible byla skutečně používána v nesvázané podobě. Zatím se zdá, že k její první vazbě došlo teprve kolem poloviny století. Oporou tu je opět Přehled výzdoby od Marie Theisen na s. 314–331, z něhož jednoznačně plyne, že ve třetí fázi (F 3) byly provedeny nejen iniciály na předvázaných foliích 1r–15r a na dodatečně připojených textech foliích 399r–428r, ale i chybějící iniciály a lombardy v samotném textu bible.

Pokud tomu tak bylo, stále se tu pohybujeme na tenkém ledě, mohla být v konečné podobě přece jen určena pro Matěje z Roudnice, neboť pro iluminátora třetí fáze by nebylo zatěžko zlatým inkoustem a běžnou bastardou dopsat nejen druhý „kolofón", ale i jméno Matěje z Roudnice na fol. 393r. Dostáváme se tak znovu a oklikou k muži, o němž uvažovala jako o možném objednavateli Lucie Doležalová a po ní i Karel Pacovský. Jelikož dotyčný se neoznačuje jako *frater*, Lucie Doležalová usoudila, že roudnickým kanovníkem spíše nebyl, a že v úvahu by více přicházel *Mathias de Rudnicz* uvedený v Děkanské knize pražské artistické fakulty. Student tohoto jména se skutečně při bakalářských zkouškách (tzv. examen) na Suché dni po sv. Kříži umístil z 12 kandidátů na prvním místě a následně pak 22. října 1454 pod patronací mistra Stanislava z Velvar promoval. V dalších letech pak bakalář Matěj asi působil na některé městské škole, neboť k mistrovským zkouškám se dostavil až o šest let později. Muselo jít o nadaného mladého muže, neboť 7. ledna byl z pěti bakalářů opět lokován na prvním místě. Zůstal však pouhým licenciátem, neboť krátce před determinací (promocí) zemřel.[14] U tak výtečného studenta lze předpokládat nejen dobrou znalost latiny, ale i potřebu latinské bible.

12 Autorka sice na s. 63 mluví o jedné složce, ve skutečnosti však šlo o tři později vzniklé složky, jak si lze ověřit z jejího Přehledu výzdoby na s. 314.

13 Poznámkám a ukazovacím ručičkám v samostatné stati věnovala pozornost Lucie Doležalová, která se nespokojila s jejich evidencí a všude tam, kde to považovala za nutné, připojila zasvěcený komentář (s. 86–103).

14 Srov. *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis II (Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandeae Pragensis I/2)*, Praha 1832, s. 49–50, 68. Lucie DOLEŽALOVÁ, *Vznik a osudy lipnické bible*, s. 13, zápisy správně nepochopila. Při bakalářských zkouškách roku 1454 z Matěje učinila examinátora a o šest let později ho nechala umřít „jako rozhodčího v blíže neurčeném sporu".

Text Lipnické bible, stejně tak jako připojené k ní texty, v tom se shoduje řada autorů kolektivní monografie, neposkytuje žádné explicitní vodítko o prořímském nebo proutrakvistickém zaměření jejího objednavatele či kupce.[15] Konfesní příslušnost Matěje z Roudnice je také obtížné určit, vítané indicie však poskytuje osoba jeho promotora Stanislava z Velvar, pro něhož nebylo přijímání laiků z kalicha principiální otázkou. Prvním krokem k jeho konverzi bylo nižší svěcení z rukou pařížského biskupa v prosinci 1445. Do Prahy se Stanislav z Velvar vrátil s mistrovským gradem Sorbonny, díky němuž byl 29. listopadu 1451 přijat mezi mistry artistické fakulty. Když na počátku šedesátých let došlo na pražské univerzitě ke konfesním rozepřím, mistr Stanislav se v nich angažoval natolik aktivně, že spolu s ostatními katolíky musel artistickou fakultu opustit. Tehdy byl již kanovníkem katedrálního kostela a po vysvěcení na kněze byl držitelem řady obročí. Postupně se pak i stal litoměřickým arcijáhnem a scholastikem pražské hradní kapituly.[16] Vzhledem k tomu se lze odvážit domněnky, že i Matěj z Roudnice se mohl odklonit od kalicha a nalézt působiště na katedrální vyšší škole, pokud se nepřipravoval na dráhu kněze. To vše by přicházelo v úvahu, kdyby skutečně šlo o Matěje z Roudnice zvěčnělého zlatým inkoustem na foliu 393rb.

Základní poučení o latinském textu Lipnické bible podala ve stručné, avšak informativně bohaté stati Kateřina Voleková.[17] Písař G měl předlohu v tzv. „Pařížské bibli" Vulgáty, včetně některých apokryfních spisů a 64 prologů. Lipnická bible sice některé postrádá, celkově jich má však o třicet více. Jejich neobvykle vysoký počet je ke knize Žalmů, na jejímž konci se naopak místo obvykle zařazených hymnů nachází jen jejich seznam. Nejvíce mne zaujal instruktivní výklad o červeně zapsaných odkazech na tematicky související biblická místa, které se nacházejí na levém okraji sloupce vedle textového zrcadla. Jelikož většina knih není v pozdně středověkých biblích dělena na verše, byly jednotlivé kapitoly členěny na čtyři až šest úseků a označeny písmeny A–D, respektive A–G. Představu usnadňuje vhodně zvolená ukázka z třetí kapitoly Matoušova evangelia, kterou autorka otiskla i s překladem a reprodukcí dotyčného místa.

Neméně přínosnou studii Lucie Doležalové o poznámkách a ručičkách v textu Lipnické bible i o pomůckách k jejímu studiu jsem již měl příležitost představit. Považuji za prospěšné ještě dodat, že čtenář zde nalezne i zasvěcené komentáře k mnemotechnickým veršíkům či biblické morální konkordanci. Spolu se Zuzanou Smetanovou a Annou Pavlíkovou Lucie Doležalová připojila další stať, tentokrát s podrobným výkladem zmíněných již prologů ke knize Žalmů, a to opět s četnými ukázkami, případně i s jejich

15 Podle Karla PACOVSKÉHO, *Lipnická bible ve světle posledního bádání*, s. 299, se v rukopisu nevyskytují ani připomínky kostnických mučedníků, ani narážky na přijímání svátosti pod obojí způsobou.

16 Orientačně k němu má studie *Paříž a Praha kolem roku 1450*, in: Alma mater Pragensis. Studie k počátkům univerzity Karlovy, Praha 2016, s. 463–465; srov. též moji starší studii *Počátky humanismu na pražské univerzitě v době poděbradské*, přetisk in: Alma mater Pragensis, s. 532–533. Ke knihovně tohoto mistra Eva GREGOROVIČOVÁ, *Knihovna mistra Stanislava z Velvar*, in: Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18, 1978, s. 107–127.

17 Kateřina VOLEKOVÁ, *Latinský text bible*, s. 82–85.

překlady a četnými reprodukcemi, v nichž jsou někdy připojeny zvětšeniny detailů. Je tomu tak i u jiných statí publikace, což považuji za přínosnou inovaci.[18]

Samostatně Lucie Doležalová ještě pojednala o 69 tematicky provázaných citátech různých autorit o bibli a hereticích, jejichž soubor se nalézá na fol. 395vb-398vb. První snůška se soustřeďuje na určení biblického kánonu, druhá se zabývá apokryfními texty a jejich užitkem, třetí pak uvádí citáty autorit na téma kacířství. Cenné je tu zvláště zjištění, že pozměněný citát z díla *De gestis Domini* Štěpána z Cascie se objevuje pouze v Lipnické bibli a v Apologii Mikuláše z Drážďan. Je tomu tak ještě v 17 dalších případech, přičemž další překryvy nalezl Dušan Coufal mimo jiné i v kvestii *Utrum communitates fidelium* Jakoubka ze Stříbra. Přestože Jakoubek v této polemice hájí oprávněnost přijímání z kalicha pro laiky, nelze tuto kolekci úryvků přiřadit ani k jedné straně. Nanejvýš lze podle autorky připustit, že se v ní zrcadli polemika mezi umírněnými a radikální utrakvisty.[19]

Dvěma krátkými texty o překladatelích a vykladačích bible, které byly později připojeny k základnímu korpusu rukopisu (fol. 14v), se zabývá Ondřej Fúsik. První z nich o překladatelích se v jiné verzi objevuje i na fol. 430va. Předlohou oběma tu byl úryvek z oblíbené Školské historie Petra (*Historica scholastica*) Comestora. Krátký text o vykladačích bible napsaný stejným písmem na fol. 14va má obdobu nejen v dalších soudobých biblích, ale i jiných nebiblických rukopisech domácího původu. Autor všechny tři verze nejen zpřístupnil, ale i podrobně vyložil.[20]

Stručný výčet sedmi hlavních neřestí, který se v Lipnické bibli nalézá hned ve třech variantách, posloužil Karlu Pacovskému a Ondřeji Trepešovi k výkladu o pojetí hříchu v bibli, o dějinném konceptu sedmi neřestí a k jejich přehledu v kontextu středověké rukopisné tradice. Po tomto obšírném úvodu autoři věnují pozornost třem stručný výčtům neřestí v Lipnické bibli. Zatímco první na fol. 9r je mírně zkrácenou a parafrázovanou pasáží z 31. knihy *Moralia in Job* papeže Řehoře I. Velikého, druhý seznam na témže foliu odráží pozdější stadium vývoje konceptu, který lze doložit i v jiných biblích bohemikální provenience. Konečně třetí výčet je obsažen v jediné rýmované větě a představuje mnemotechnickou pomůcku pod akrostichem *saligia*.[21]

Širší horizonty dobové rukopisné kultury připomínají dva příspěvky, oba však v kontextu s Lipnickou biblí. Michal Dragoun se v pojednání o biblických rukopisech na konci 14. a na začátku 15. století nejprve pokusil s pomocí sporadicky známých soudobých údajů naznačit, jak časově náročnou a finančně nákladnou mohla objednávka Lipnické bible být. I když většina biblí byla určena pro potřeby církevních institucí, zejména klášterů a kolejních knihoven, některé si po vzoru panovnického dvora pořizovali nejen vzdělaní aristokraté, ale i zámožní měšťané. Podle četnosti odkazových korkondancí byla Lipnická bible určena ke „studijnímu" využití, je však třeba počítat i s možností, že se posléze

18 Zuzana SMETANOVÁ – Anna PAVLÍKOVÁ – Lucie DOLEŽALOVÁ, *Doprovodné texty k Žalmům*, s. 120–141.

19 Lucie DOLEŽALOVÁ, *Výňatky z autorit o bibli a hereticích*, s. 180–187.

20 Ondřej FÚSIK, *Překladatelé a vykladači bible*, s. 142–163.

21 Slovo je složeno ze sedmi prvních písmen latinských názvů neřestí: *Superbia, Avaritia, Luxuria, Incidia, Gula, Ira, Accidia.* Viz Karel PACOVSKÝ – Ondřej TREPEŠ, *Sedm hlavních hříchů*, s. 179.

dostala do jiného prostředí, než pro které byla určena původně.[22] Podobného zaměření je i stať o soudobém českém biblickém překladu, která vítaně shrnuje i obohacuje dosavadní poznatky nejen o reprezentativních biblích, ale i o užitkových rukopisech. Lipnické bible se přímo týkají kapitolky o českých glosách a o staročeských názvech biblických knih, které byly většinou doplněny později, a nebyly tak součástí opisovaného biblického textu.[23]

Vzhledem k tomu, že bible, o níž pojednáváme, byla dokončena na hradě Lipnici, nemohla být při koncipování týmového výzkumu pominuta osoba jeho vlastníka Čeňka z Vartenberka. Hrad, který se výstavností i rozlohou vyrovnal hradům královským, Čeněk získal jako věno své manželky Kateřiny, dcery Vilma z Landštejna. Podle Františka Záruby, který vysledoval stavební vývoj hradního komplexu v předhusitském období, se na něm pan Čeněk již jako stavebník nepodílel. Snad i proto, že v podhradním městečku nebyl farní kostel, potvrdil pražský arcibiskup roku 1397 existenci dříve již zde při kapli sv. Vavřince založené a dostatečně dotované kapituly pro šest kanovníků a děkana.[24] Sama tato skutečnost napomáhá pochopit, proč právě na Lipnici Čeněk z Vartenberka mohl uskutečnit první náležité svěcení kališnických kněží, k němuž donutil světícího biskupa Heřmana Švába z Mindelheimu. Čeněk tohoto bavorského příslušníka řádu augustiniánů eremitů nejprve dal zajmout a pak ho jako poručník rožmberského zboží odměnil bohatou farou v Miličíně, z níž vypudil dlouholetého faráře Vojslava. Této významné události raného reformního hnutí věnovala pozornost Blanka Zilynská, která rovněž znalecky přihlédla k následujícím snahám o vysvěcení utrakvistického kněžstva.[25]

Z kontextu obou naposled zmíněných statí plyne, že písař Lipnické bible měl pro přechodnou nebo stálou práci na hradě pana Čeňka z Vartenberka dostatečné zázemí i hmotné zajištění. Snad to do jisté doby platilo i pro iluminátora, který však svůj úkol nestačil na Lipnici dokončit. Lze tak připustit i domněnku, že přepis latinské a nákladně zdobené bible byl původně určen pro knihovnu lipnické kapituly. Méně zjevná je mi souvislost mezi lipnickou biblí a biblickými ději ve výmalbě lipnické kaple a kostelů v Dolním Městě (dnešní Lipnici nad Sázavou), Loukově a Řečici. Chápu však, že Jan Dienstbier tím projevil snahu propojit své cenné výzkumy s týmovým výzkumem a možnostmi bohatého dokumentačního doprovodu.[26]

Výtvarně působivou, četnými ilustracemi a potřebnými rejstříky vybavenou knihu zavírám s potěšením, že výchozí záměr Lucie Doležalové a Karla Pacovského byl v plném rozsahu naplněn a že se tím znovu potvrdila přínosnost takto koncipovaného a všemi autorkami/y společně naplněného výzkumného úkolu.

František Šmahel

22 Michal DRAGOUN, *Biblické rukopisy na konci 14. a na začátku 15. století*, s. 190–205.

23 Kateřina VOLEKOVÁ – Andrea SVOBODOVÁ – Hana KREISINGEROVÁ – Milada HOMOLKOVÁ, *Český biblický překlad v době vzniku Lipnické bible*, s. 206–239. Hlavní pozornost autorky věnovaly bibli Litoměřicko-Třeboňské, dále bibli Olomoucké a bibli Boskovické.

24 František ZÁRUBA, *Hrad Lipnice a jeho stavební vývoj v předhusitské době*, s. 242–263.

25 Blanka ZILYNSKÁ, *Svěcení kleriků podobojí na Lipnici v březnu 1417*, s. 264–277.

26 Jan DIENSTBIER, *Biblické vyprávění v obrazech podlipnických kostelů*, s. 278–293.

Vojtěch BAŽANT – Jiří DYNDA – David ŠIMEČEK – Martin ŠORM (edd.)
Staré baby. Ženy a čas ve středověké Evropě
Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2020, 290 s., ISBN 978-80-7422-786-8.

Předmluva této kolektivní monografie poněkud nezvykle opakuje název knihy. Editoři v ní slibují sledovat dvojnásobnou diskriminaci, a to pohrdání jiným než mladým věkem a jiným než mužským pohlavím. A jelikož nejen každého z nich, ale údajně i každého přispěvatele knihy se téma osobně dotýká, prolamují tím neutrální postoj k výzkumu, který by se mohl předpokládat u „akademické medievistiky". Nejenom to. Editoři také nabádají k ostražitosti před pohrdáním středověkem, a to opět dvojího druhu. Jedno podle nich vyplývá z povrchního nadšení z dějinného pohybu, modernity a pokroku, v němž návrat renesance k antickým kořenům paradoxně středověku přisuzuje barbarství a temnotu, druhé naopak svým nostalgickým přístupem a starožitnickou vlastivědou je konzervativním pohrdáním úsilím o společenskou změnu.

Čím tedy je středověk pro autorky a autory této knihy? Především živou i aktuální představou, jež sice lidi a kultury v Evropě mezi 4. a 17. (sic!) stoletím někdy přeceňuje a jindy naopak přehlíží, jež však skrývá potenci být zdrojem něčeho aktuálně hodnotného, potěšení, síly, moci, smyslu, zdání nadřazenosti apod. Otázka pro ně nespočívá jen v tom, „jak to kdysi bylo", ale k čemu to je nyní. Zajímají je především „dnešní lidé všech pohlaví a životních etap" a na tomto prezentistickém přístupu si sami cení toho, že jeho motivaci nedokáží zakrývat. Zvolené téma, figura staré baby, zosobňuje podle editorů „negativa, jež středověké kultury spojovaly s proměnami hmoty v čase". Neskrývají přitom feministické zaměření knihy a její možné transformativní účinky na autory i čtenáře. Trapná jim připadá pouze skutečnost, že knihu o středověkých reprezentacích starých žen vydávají čtyři mladí muži. To jim podle mého mínění naopak slouží ke cti. Podivné mi spíše připadá, že pouze jeden z nich představil společné představy samostatnou studií.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis, aneb kdeže loňské sněhy jsou. Když jsem v osudovém roce 1968 koncipoval svoji stať pro sborník *Naše živá a mrtvá minulost*, programově jsem ji nazval „Vzdálená minulost husitství",[1] abych obhájil vědecké zkoumání této citlivé dějinné etapy proti diktátu apriorních marxistických i nacionálně jednostranných tendencí. Ne vždy jsem tomu sám dostál, to přiznávám, neboť věž ze slonové kosti může být i alibistickým vězením. Bylo by tudíž nemístné i předčasné zvedat obočí nad zárodkem manifestu, který zřejmě není jen příležitostným vyjádřením domácí skupiny badatelů.

Zatím jsem neuvedl, že editoři nejen deklarativně, ale patrně i z vnitřní potřeby navazují na programovou stať, v níž Chris Jones, Conor Kostick a Klaus Oschema hledají relevanci medievistiky jako vědecké disciplíny v současném světě a její popkultuře, která je přehlcena seriálovými i herními fantaziemi ve středověkých kostýmech a kulisách. Je tomu tak jen v poznámce, což neudivuje, neboť jde o publikaci ze stejného roku, na kterou jinak

1 František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: František Graus (ed.), Naše živá a mrtvá minulost, Praha 1968, s. 44–71.

nebylo možné reagovat. Kniha s příznačným názvem *Aktualizujme středověk*[2] je díky *open acces* snadno přístupná, což jsem k vlastnímu prospěchu využil. K svému údivu jsem se tak dozvěděl, že nejen obě výše zmíněné stati, ale i mladší kniha Richarda Utze jsou jen špičkou ledovce v podobě rozsáhlé literatury věnované soudobému medievalismu.[3]

Proto také editoři, byť jen v poznámce, považovali za potřebné uvést, že vědeckou či „akademickou" medievistiku považují za jeden z projevů medievalismu, který v jejich širším pojetí představuje „jakýkoli současný či moderní historismus zaměřený na středověk, laický i odborný". Tady se neshodneme, neboť medievistika v mých očích zůstává komplexem speciálních, chronologicky vymezených disciplín v rámci historie jako vědy. Kromě toho populárně seriálový historismus je už dlouhou dobu mimo jiné spjat s válčením v době císaře Napoleona, Druhé světové války apod., aniž by tato hra na vojáčky byla historiky brána jako téma vědeckého výzkumu.

Přesto vnímám potřebu nových přístupů a cest v soudobé medievistice, kde je příliš hladových krků na okoralý krajíc, k němuž je stále obtížnější získávat za státní peníze obvyklou pomazánku. Také věřím v budoucnost vlastního oboru, časem se možná prokáže i jeho deklarovaná přínosnost pro současnou chemii, medicínu nebo vulkanologii.[4] Neméně si rovněž uvědomuji étos ústředního námětu sborníku, k jehož studiím se po tomto delším úvodům dostávám.

Kolekci čtrnácti statí účelně zahajuje pojednání Elišky Zazvonilové, Anežky Kotěrové a Jaroslava Brůžka o starých ženách pohledem antropologie, neboť i v bioarcheologii, na kterou se autorky soustředily, je sociální identita lidí v minulosti významnou měrou určena pohlavím a věkem.[5] I když tato nová disciplína ještě nemá spolehlivé metody odhadu nástupu a ukončení reprodukčního období dávných žen, může se opřít jednak o dobře známé středověké stupnice životních cyklů, jednak o analýzy kosterních pozůstatků z archeologicky prozkoumaných pohřebišť. Právě však identifikace starých osob je z řady důvodů problematická, čímž vznikla mylná představa o jejich absenci ve středověku. Přestože je odhad věku dožití na základě kostry samotné dosud zatížený tradičními chybnými metodami, lze důvodně předpokládat, že i jedinci z našich raně historických pohřebišť se mohli dožít vysokého věku.

Ojedinělost zjištěných koster seniorek nad 60 let v uvedených pohřebištích, které byly prozkoumány do roku 1982, potvrzuje i tabulka ve studii Petra Charváta.[6] Jelikož však

2 Chris JONES – Conor KOSTICK – Klaus OSCHEMA (eds.), *Why Should we Care about the Middle Ages? Putting the Case for the Relevance of Studying Medieval Europe*, in: Making the Medieval Relevant. How Medieval Studies Contribute to Improving our Understanding of the Present. (Das Mittelalter. Perspektiven mediävistischer Forschung. Beiheft 6), Berlin 2020, s. 1–30.

3 Richard UTZ, *Medievalism: A Manifesto (Past Imperfect)*, Kalamazoo 2017. Příznačné je, že jsou již k dispozici dva úvody do studia: Louis D'ARCENS (ed.), *The Cambridge Companion to Medievalism*, Cambridge 2016; Elizabeth EMERY – Richard UTZ (eds.), *Medievalism. Key Critical Terms*, Cambridge 2014.

4 Konkrétně o to usilují autorky a autoři výše uvedené kolektivní monografie *Making the Medieval Relevant*.

5 Eliška ZAZVONILOVÁ – Anežka KOTĚROVÁ – Jaroslav BRŮŽEK, *Staré ženy pohledem antropologie*, in: Staré baby, s. 15–27.

6 Petr CHARVÁT, *Staré baby ve starém středověku. Poznámky archeologa*, in: Staré baby, s. 165–172.

i v následujících výzkumech zastupují věkovou skupinu *seniles* pouze jedinci, autor v případě pohřebiště na hradišti Budeč rezignovaně dodává: „Kam se poděly zdejší staré baby, ví patrně jen Bůh a Svatý Václav." Z drobných náznaků lze přesto podle něho vyvodit, že si staré ženy v některých případech zachovaly své vyšší společenské postavení a snad i náležitý respekt.

Skutečné postavení starých žen, alespoň ve velkých městech s dochovanou písemnou agendou, více osvětluje výzkum městských knih. Michaela Antonín Malaníková se zaměřila na vdovy v pramenech pozdně středověkých moravských měst.[7] Jelikož městská práva respektovala nároky pozůstalé manželky a dětí, měly vdovy jako majitelky domů a nemovitostí stabilnější ekonomické postavení než zbytek ženské populace. K tomu je však nutné dodat, že vdané ženy s věnem právně chránilo tak zvané obvěnění. Zámožné vdovy prokazovaly svou nezávislost i jako donátorky. Přesto i ony mohly být trnem v oku závistivcům a autorům posměšných skladeb či frašek. V případě sňatků vdov s mladíky, nešlo jen o motivy typické pro kratochvilné rozprávky, jak by se z textu mohlo udát, ale u řady školních správců též o dosti běžný jev.[8]

„Kdo nebo co je bába" podle akademického Staročeského slovníku a Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny podrobně prozkoumal Jan Dušek.[9] Bylo by omylem se domnívat, že slovo baba/bába ve staré češtině označovalo jen osobu ženského pohlaví. Ve středověku se jím rozumělo i jídlo (bába žemlová, bábovka), mohlo však jít též o návrší, bydliště nebo součást vlastního jména osobního. Vedle běžného významu mohlo toto slovo označovat i ženu mladšího věku. V případě porodních bab to je zjevné, méně již v protihusitské básni „Viklefice". Již ve středověku byl také za babu označován zbabělý člověk.

Zvláštní doménu určenou téměř výhradně pro ženy představovaly ženské kláštery. Ty byly multigenerační, což platí i pro konvent benediktinek při kostele sv. Jiří na Pražském hradě. Podle Karla Pacovského lze na základě pramenů z konce 18. století předpokládat, že staré ženy tvořily již ve středověku jednu šestinu svatojiřské komunity. Vysoké stáří nad 70 let bylo sice výjimečné, avšak doložitelné, jak tomu je v případě abatyše Anežky, dcery krále Vladislava I., která se dožila kolem 80 let.[10] Přestože ženské kláštery někdy sloužily jako útočiště vdov, české ovdovělé královny dávaly přednost vlastním fundacím. Zvláštní skupinu v ženských klášterech tvořily tzv. matróny. Vesměs šlo o vdovy, jimž služby v klášteře nebo při kostelu zajišťovaly živobytí.

K církevnímu prostředí se váže i příspěvek Ivy Adámkové líčící na dvou poměrně kuriózních případech různé role, v nichž staré baby vystupují v kontaktu s relikviemi.[11] V případě mohučské svaté nádoby připadla starým babám úloha naivně smýšlejících věřících,

7 Michaela ANTONÍN MALANÍKOVÁ, *Stáří radostné i starostné. Status vdovy v pozdně středověkých městech*, in: Staré baby, s. 131–139.

8 Zámožné vdovy si často braly za muže mladé školní správce, kteří se po smrti svých manželek zase ohlíželi po mladých nevěstách. Prosopografickou anketu správců škol jsem zařadil do stati *Existenční vyhlídky a kariéry univerzitních humanistů*, in: Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy, Praha 2016, s. 550–559.

9 Jan DUŠEK, *Kdo nebo co je bába ve středověku a raném novověku?*, in: Staré baby, s. 29–39.

10 Karel PACOVSKÝ, *Staré ženy v pražském klášteře svatého Jiří*, in: Staré baby, s. 141–153.

11 Iva ADÁMKOVÁ, *Stařeny a relikvie*, in: Staré baby, s. 155–163.

zatímco v *Liber miraculorum sanctae Fidis* z francouzského města Conques se chromá stařena navzdory ústrkům a posměškům zlomyslných noviců dočkala zázračného uzdravení.

Posledním příspěvkem jsme dospěli k dílům literární povahy, jejichž odlišnost od pramenů historických či filologických editoři sborníku ke škodě věci opomenuli připomenout nebo alespoň v obsahu odlišit. Cyklus pěti studií o starých ženách ve středověkých národních literaturách je vhodné začít na severu Evropy. Na první pohled by se mohlo zdát, že převážně šlo o čarodějky anebo ženy znalé magie. Tak tomu zjevně bylo v ságách a v prozaických i veršovaných eddách, o nichž pojednává Marie Novotná.[12] Třeba dodat, že ve staroislandštině slovo „edda" znamená prababičku nebo prabábu. O jejich fyzické podobě se většinou nemluví, některé se proměňovaly do zvířecí či ptačí podoby, všechny však měly schopnost létat.

V pozdních islandských ságách čarodějnice už nepřebývaly na tajuplných místech, nýbrž v rodinných sídlech, kde pospolitě žily jako matky nebo pěstounky významných či méně významných mužů. Staré báby, jak na příkladech uvádí Lucie Korecká, svými kouzly a svou jinakostí propojovaly pohanskou minulost s křesťanskou přítomností.[13] Na rozdíl od svých mužských protějšků nezasahovaly do politické sféry, i když se někdy stavěly proti psancům jako přestupníkům řádu.

Název studie Milana Žoncy „Baby kde jste?" by mohl nasvědčovat absenci seniorek ve středověké židovské literatuře.[14] V případě Ďáblic nebo Satanášek tomu tak až na výjimky bylo, jinak však staré ženy, přelétavé vdovy a proradné baby vystupují v rabínských přikázáních a odpovědích na dotazy (responsy) poměrně často. Jelikož pro staré ženy bez menstruace platila méně přísná rituální pravidla, více než jejich „lineární věk" padalo na váhu, kdy se sama nebude cítit dotčena tím, že ji jiné ženy oslovují „matko". Staré ženy ve středověké židovské literatuře potencionální svůdkyně sice nepředstavovaly, o to více však byly asociovány s přetvářkou, lstí a podvodem. Právě tak však mohly být i pokladem v domě. V jednom exemplu stará žena dokonce předstíranou zbožností přelstila představitele židovské komunity. Nic nového tedy ani pod židovským sluncem.

O stařenách ve francouzské veršované epice 12. a 13. století pojednává Martin Šorm, jediný z editorů, který do sborníku přispěl samostatnou studií.[15] V návaznosti na humanitně vědný obor *Age studies* upozorňuje na problematičnost předsudečného a ponižujícího konceptu „stárnutí", který byl příznačný jak pro korpus starofrancouzských románů, tak pro komické veršované povídky (tzv. fabliaux). Zatímco v prozaických artušovských románech určených dvornímu publiku byly kruté posměšky starým ženám motivem dosti minoritním, ve veršovaných románech s parodickými rysy jich byl bezpočet, včetně přehnaně sexuálního kontextu. Zvláště karikující, diskriminující a pohrdavý obraz ženského stáří lze nalézt v některých fabliaux. Evropská kultura počátku 21. století sdílí

12 Marie NOVOTNÁ, *Riskující čarodějky aneb proměna tváře*, in: Staré baby, s. 189–197.

13 Lucie KORECKÁ, *Čarodějnice v pozdních ságách o Islanďanech*, in: Staré baby, s. 175–187.

14 Milan ŽONCA, *Baby, kde jste? Úvahy o významuplné absenci seniorek ve středověké židovské literatuře*, in: Staré baby, s. 199–213.

15 Martin ŠORM, *Obnovení smyslu těla. Stařeny ve francouzské veršované epice 12. a 13. století*, in: Staré baby, s. 65–85.

podle autora s francouzskou literaturou 12. a 13. století převládající představu o stárnoucí společnosti. Nic proti těmto prezentistickým reflexím, zvláště když Martin Šorm ve své stati předložil znamenitý rozbor zvoleného tématu.

Ještě obtížnější je ve zkratce přiblížit výklad Matouše Jalušky o „babizně" ve starofrancouzském Románu o Růži, neboť mu chybí závěrečné shrnutí.[16] V první části, kterou složil Guillaume de Lorris ve druhé čtvrtině 13. století, nemá stařena vlastní jméno. Zestárla obdobně jako jiní lidé a je tak mementem pro mladou dívku, že i ona na tom po čase nebude lépe. Také v druhé části románu, který o několik desetiletí později připojil Jean de Meun, stařena zůstává bytostí, jež si životní šrámy nese na svém znetvořeném těle coby „komentář k mechanismu světa" a jako zrcadlo pro ženy, jimž ukazuje limity lásky. Předností i této studie je minuciézní rozbor zvolených textů.

Sugestivní obraz starých žen lze rovněž nalézt v latinské literatuře a v soudobých povídkách či komických hrách v národních jazycích. Čtenář se o nich vítaně dovídá prostřednictvím jejich výtvarných ztvárnění, jimž se ve studii Baba a čert zabývá Jan Dienstbier.[17] Výchozím výjevem výkladu je mu přípravná kresba z konce 14. století pro nástěnnou malbu v kostele sv. Jakuba v Libiši s vyobrazením čerta, předávajícího bábě boty odměnou za její zlé skutky. Činí tak s pomocí hole, aby s ní už nemusel mít nic společného. Stejný motiv se objevuje zhruba o sto let později i v nástěnné malbě na špaletě okna Zelené světnice zámku v Žirovnici. Autor vysledoval výskyt tohoto i jiných misogynních představ o starých ženách nejen v řadě starších či mladších literárních skladeb, ale i v různém výtvarném ztvárnění 15. a 16. století.

Sestry Martu a Marii, kterou Kristus podle evangelisty Lukáše 10, 38–42 navštívil v Bethanii, zvolil za námět své uměnovědné studie Petr Jindra. Zatímco evangelista pouze zaznamenal Kristovu chválu naslouchající mu Marie, středověké *Meditationes vitae Christi* v návaznosti na sv. Bernarda přisoudily pracující Martě skutek a ctnost, Marii pak intelekt a moudrost. Jednání Marty i rozjímání Marie jako rovnocenné plnění dvojí služby postupně nabylo podoby dvojí cesty ke spáse, a to ve smyslu *vita activa* a *vita contemplativa*, obě s vlastními atributy a s dvojím pojetím času, to jest plynoucího a setrvalého. Prostřednictvím těchto exegetických reflexí autor poučeně interpretuje náměty řady známých i méně známých vyobrazení ze 14. až 16. století. Při všem respektu k autorově erudici se mi vtírá pochybnost, zda vše, co lze dnes využít díky obrovskému učenému aparátu, mohlo být alespoň zčásti vlastní možnému vědomí umělců pozdního středověku a rané renesance.

Závěrečná stať Lucie Doležalové o starých babách v kolofónech středověkých rukopisů je etudou svého druhu.[18] Kdekdo z medievistů narazil na nějakou zajímavost, kterou pak příležitostně zpracoval pro jeden z množících se jubilejních a jiných sborníků. V tomto případě však nehrozí, že by stať zapadla, neboť se stala součásti předem koncipovaného záměru. Přípisek *et cetera baba stará* na konci středověkých rukopisných textů zaznamenal ve své studii o kolofónech již Zdeněk Kristen. Nerozpoznal však jeho smysl, čemuž se nelze divit. Autorka objevila obdobných kolofonů a jejich drobných variant v latinských textech

16 Matouš JALUŠKA, *Stařena v Románu o Růži. Výmluvné monstrum*, in: Staré baby, 87–107.

17 Jan DIENSTBIER, *Baba a čert*, in: Staré baby, s. 109–128.

18 Lucie DOLEŽALOVÁ, *Et cetera baba stara*, in: Staré baby, s. 215–232.

bohemikálního původu již třináct. Záhada jejich smyslu je o to složitější, že jde o rukopisy spadající do období od konce 14. do konce 15. století.[19] Závěrem svého zkoumání Lucie Doležalová vyslovila domněnku, že přípisek ambivalentně označoval jednak konec opisu, jednak to, co by mělo následovat, snad jídlo, pití nebo sex. „Marginální stará baba se tak objeví tam, kde už nemělo být nic. Kde jinde by měla být?" Tak zní konec stati i celé knihy.

Závěr vyzní poněkud rozpačitě: sborník přináší cenné, někdy i objevné příspěvky, úvodní manifest však v nich nalezl jen ojedinělou odezvu v podobě feministicky aktivistických proklamací, což je vlastně dobře.

František Šmahel

Tilman HAUG – André KRISCHER (Hrsg.)
Höllische Ingenieure. Kriminalitätsgeschichte der Attentate und Verschwörungen zwischen Spätmittelalter und Moderne
(= Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven, Bd. 32)
München, UVK Verlag 2021, 263 s., ISBN 978-3-7398-2770-4.

Politické atentáty a spiknutí od sklonku středověku do poloviny 19. století stály dlouho poněkud stranou zájmu historického bádání o kriminalitě, jehož pronikavý rozvoj můžeme v evropské historiografii sledovat od devadesátých let minulého století. V posledním desetiletí bylo možné nicméně zaznamenat rostoucí badatelský zájem o „politické zločiny", mezi něž přirozeně patří také spiknutí a atentáty. Důvodem tohoto zájmu není pouze postupný přesun časového těžiště bádání o kriminalitě z epochy raného novověku do tzv. sedlové doby (*Sattelzeit*, druhá polovina 18. a první polovina 19. století), nýbrž také obecné zintenzivnění společenskovědního studia politicky motivovaných zločinů, které je reakcí na růst terorismu, zejména islámského, od přelomu tisíciletí. Průlomovým počinem v tomto směru byl rozsáhlý konferenční sborník, který inicioval Karl Härter z Institutu Maxe Plancka pro evropské právní dějiny ve Frankfurtu nad Mohanem.[1]

Recenzovaný sborník přináší 11 příspěvků, převážně z pera německých historiků mladší generace, které vycházejí z referátů přednesených na sympoziu pořádaném univerzitou v Münsteru roku 2015. Témata sborníku vymezuje rozsáhlá úvodní stať „Überlegungen zu einer Kriminalitätsgeschichte der Attentate und Verschwörungen zwischen Spätmittelalter und Moderne", v níž se editoři sborníku Tilman Haug a André

19 Před mnoha lety jsem v lístku s přípravou latinského kázání neznámého táborského (?) kněze ze třetí čtvrtiny 15. století objevil český přípisek „Babo nespi!". Nejde snad o obdobnou průpovídku, kterou kazatelé občas pronesli ve svých kázáních? Doklad viz v mé studii *Dva formulářové kusy z husitského Tábora*, in: Návraty k pramenům. Studie k počátkům husitského Tábora, Praha 2021, s. 553.

1 Karl HÄRTER – Beatrice DE GRAAF – Gerhard SÄLTER – Ewa WIEBEL (Hrsg.), *Vom Majestätsverbrechen zum Terrorismus. Politische Kriminalität, Recht, Justiz und Polizei zwischen Früher Neuzeit und 20. Jahrhundert,* Frankfurt am Main 2012.

Krischer nejprve pokusili zařadit politické atentáty a spiknutí do kontextu historického bádání o kriminalitě. S přihlédnutím k výsledkům dosavadního bádání se zabývají otázkou, do jaké míry lze atentáty definovat jako kriminalitu namířenou proti elitě a touto elitou stíhanou (s. 15). Jako hlavní témata sborníku vymezují konstrukce atentátu jako politického deliktu, konkrétní místa spojená s atentáty v raně novověké Evropě, bezpečnostní opatření a konečně materiální dimenzi atentátů. Autoři upozorňují, že ne všechny politické vraždy byly současníky vnímány jako atentáty, což nejlépe dokládá zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu roku 1634.

V příspěvku s výstižným názvem „Teuflische Taten. *Coniurationes* und Attentate in der französischen, Société politique' des Spätmittelalters" přibližuje Georg Jostkleigrewe nejznámější (úspěšné i neúspěšné) atentáty, které byly spáchány na příslušníky vládnoucí vrstvy ve Francii 14. a 15. století. Zvláštní pozornost přitom věnoval „okultním atentátům", při jejichž přípravě byly použity rozličné magické a okultní praktiky. Právě tyto atentáty byly podle autora znamením zkoumané doby a přestavovaly indikátor latentního politického konfliktu. Stať uzavírá tabelární přehled tří desítek atentátů ve francouzské vládnoucí vrstvě v letech 1305–1474.

V článku „A proditoribus civibus conturbata patria et Caesari vendita – Die Ermordung des Pier Luigi Farnese 1547" zachycuje Sebastian Becker okolnosti politické vraždy parmského vévody, nemanželského syna papeže Pavla III., a její ohlas v dobové diplomacii, jurisdikci a publicistice. Jedna část dobové publicistiky označovala spektakulární vraždu vévody Piera Luigiho Farneseho jako *tyranicidium*, zatímco druhá vyvracela tuto její legitimizaci a prohlašovala ji za zradu a porušení přísahy, či dokonce za zločin urážky majestátu. Zvláštní pozornost věnoval Becker dobovému, španělsky psanému pojednání, které se pokusilo interpretovat vraždu z roku 1547 formou fiktivního dialogu jejích protagonistů. Za autora tohoto díla je považován tehdejší císařský vyslanec v Římě, španělský básník a diplomat Diego Hurtado de Mendoza y Pacheco.

Benedikt Nientied probírá v článku „Security of the Crown, safety of the Nation? Verschwörungszenarien und parlamentarische Sicherheitsdiskurse in England, ca. 1570–1680" publicistické a parlamentní debaty o hrozbách spiknutí proti anglické monarchii a o opatřeních k zajištění její bezpečnosti. Tyto debaty byly vyvolány sérií spiknutí proti královně Alžbětě I. v 70. a 80. letech 16. století. Výrazně je na počátku 17. století přiživilo odhalené tzv. Spiknutí střelného prachu (*Gunpowder Plot*) proti králi Jakubu I. Stuartovi a také dokonaný atentát na francouzského krále Jindřicha IV. roku 1610.

André Krischer zpracoval v podrobné analytické studii „Der versuchte Anschlag auf Fürtsbischof Christoph Bernhard von Gallen im Februar 1673. Politische Kriminalität im Zeitalter Ludwigs XIV." průběh a okolnosti procesu s bývalým münsterským měšťanem a císařským rytmistrem Jakobem von der Kette. Ten byl obviněn z plánování atentátu na münsterského biskupa Kryštofa Bernarda von Gallen (1606–1681, biskupem od roku 1650), odsouzen za velezradu a v dubnu 1673 popraven v Münsteru rozčtvrcením.

Krischer na Ketteho případu ilustruje svůj (podle mého názoru komplikovaný a přespříliš sofistikovaný) koncept „fabrikování" politického zločinu, které ovšem nechápe jako jeho fingování, nýbrž jako kooperativní konstrukci vytvořenou spojením řady

stavebních prvků. Signálem k započetí konstrukce politického zločinu bylo slovo „zrada". Autor připomíná, že biskup usiloval o co nejrychlejší vykonání popravy ve snaze zabránit tomu, aby se Ketteho advokát proti rozsudku odvolal k Říšskému komornímu soudu nebo k Říšské dvorské radě.

Thomas Dorfner se v příspěvku „Mit Magie und Jagdgewehr für ein protestantisches Herzogtum" s podtitulem „Das Mordkomplott württembergischer Untertanen gegen Fürst Friedrich Wilhelm von Hohenzollern-Hechingen (1708–1712)" zabývá nejen okolnostmi spiknutí proti říšskému knížeti, ale také prostředky, které spiklenci použili. Obětí vražedného komplotu, který byl plánován už od roku 1708, se měl stát císařský maršálek, kníže Friedrich Wilhelm von Hohenzollern-Hechingen (1663–1735). Motivem spiknutí byla obava, že by kníže mohl přimět württemberského vévodu Eberharda Ludwiga k tomu, aby konvertoval ke katolicismu. Hlavními osnovateli atentátu byli tři vévodští služebníci. Původně plánovali zastřelit knížete během dvorského lovu, později se uchýlili k magickým praktikám. Proces se spiklenci u stuttgartského městského soudu trval téměř rok a ke kauze vydala obsáhlé dobrozdání i právnická fakulta univerzity v Tübingenu. Tři hlavní pachatelé, jimž původně hrozil trest smrti, byli nakonec v únoru 1712 odsouzeni k pouhému doživotnímu vypovězení z Württemberského vévodství.

Tématem stati „Criminal Cosmopolitans: Conspiracy theories surrounding the assassination of Gustav III of Sweden in 1792", kterou napsal švédský historik Andreas Önnewfors, jsou okolnosti a mezinárodní ohlas atentátu na švédského krále Gustava III., jenž byl zastřelen v březnu 1792 ve Stockholmu během maškarního bálu, jakož i konspirační teorie kolem této politické vraždy. Autor si proto klade mj. otázku, do jaké míry se v debatách kolem atentátu na Gustava III. objevovaly ty konspirační teorie, které buď uvedla v život, nebo výrazně posílila Velká francouzská revoluce, zvláště teorie o údajném zednářském spiknutí. Základ konspiračních teorií o královraždách spatřuje autor v knize Charlese-Louise Cadeta de Gassicourta (1769–1821) *Le Tombeau de Jacques de Molay* z roku 1797. Pozdější proslulý francouzský přírodovědec a farmaceut v ní psal o svobodných zednářích jako o nositelích odkazu posledního velmistra templářů Jacquese de Molay († 1314), kteří se prý zavázali přísahou vyhubit všechny krále a zlomit moc papežů.

Karl Härter, vůdčí osobnost současného historického bádání o kriminalitě, obohatil sborník propracovanou, rozsáhlou a bohatě ilustrovanou studií „Attentatsbilder in populären Druckmedien: Politische Attentate und strafrechtlich-polizeiliche Reaktionen in Europa zwischen Aufklärung, Revolution und Vormärz (1757–1820)". Atentáty představovaly podle autora performativní veřejné akty, jejichž cílem byla destabilizace stávajícího politického zřízení. Zvláště v osvícenské a předbřeznové epoše se tak atentáty stávaly – ještě častěji než dříve – objektem zájmu médií, včetně obrazové publicistiky.

Härter postupně probírá a charakterizuje obrazové ztvárnění celkem osmi atentátů na hlavy evropských států a exponované politické činitele z let 1757–1820. Nerozhoduje, zda to byly atentáty úspěšné v tom smyslu, že výsledkem byla smrt státního představitele či politika, proti němuž byly namířeny (švédský král Gustav III./1792, Jean Paul Marat/1793, ruský generální konzul August von Kotzebue/1819, Karel Ferdinand z Artois, vévoda z Berry, synovec francouzského krále Ludvíka XVIII./1820), či neúspěšné, kdy osoba, jež

byla cílem atentátu, utrpěla pouze zranění (francouzský král Ludvík XV./1757, portugalský král Josef I./1757, hesenský předseda vlády Carl Friedrich von Ibell/1819), nebo vyvázla bez jakékoli újmy (Napoleon Bonaparte/1800).

Většina zkoumaných atentátů byla spáchána nožem, nikoli pistolí, popř. jinou palnou zbraní. V Napoleonově případě byla použita bomba. Obrazová publicistika se zaměřovala na dvě nejspektakulárnější fáze dění okolo atentátů, a to na samotný vražedný útok a na konečné potrestání pachatele, popř. i dalších spiklenců, tj. zpravidla na veřejnou popravu. Publicistika z doby před francouzskou revolucí svědčí podle autora o aktivní mediální politice státu s cílem ovlivnit veřejné mínění, což se dělo např. publikací vybraných právních dokumentů.

V případě atentátu na Kotzebueho přinášela média už nejen vyobrazení atentátu, jeho oběti a popravy, nýbrž navíc také portréty pachatele, studenta Carla Sanda, a vyobrazení jeho pobytu ve vězení. Celkově dospívá Härter k závěru, že atentáty ve zkoumané době představovaly symbolickou manifestaci politického násilí, které nebylo možné plně zvládat jen nástroji trestní justice. Vznikající státní policejní a bezpečnostní orgány proto nejen stíhaly atentátníky, nýbrž zároveň atentáty vykládaly a využívaly s cílem dosáhnout kontroly nad veřejností a politickou opozicí. Díky tomu se ve veřejných debatách a tištěných médiích většinově prosazovala oficiální interpretace atentátů.

V propracovaném a myšlenkově velmi podnětném příspěvku „‚Rasereien und Anarchie' und ‚moralische Krankheit'" s podtitulem „Politische Attentate und ihre Deutung und Medialisierung in Frankreich 1799–1815" rozebírá T. Haug průběh a okolnosti bombového útoku na Napoleona Bonaparta v prosinci 1800 v Paříži a oficiální reakce na něj. Při atentátu zahynulo dvanáct lidí a 50 bylo zraněno, tehdejší první konzul Francouzské republiky nicméně vyvázl nezraněn. Případ vzbudil velký publicistický ohlas, protože použití „pekelného stroje" (*machine infernale*) přinášelo nový typ atentátu – teroristický útok. Ten měl sloužit především k šíření strachu ve společnosti a v řadách obyvatelstva. Pařížský atentát z roku 1800 navíc signalizoval přechod od raně novověkého typu atentátu proti sakralizované osobě panovníka k modernímu politickému násilí zaměřenému proti reprezentantům systému. Zmíněný atentát byl ve Francii podle Hauga zároveň jedním z významných impulsů pro rozvoj kriminální a tajné policie, která měla fungovat i jako nástroj ochrany stávajícího politického a sociálního řádu.

Stať „Informationen über Verschwörungen? Entscheiden in Fragen der ‚Inneren Sicherheit' im britischen Parlament (1811–1819)", v níž Mathias Freidmann a A. Krischer přibližují diskuse v britském parlamentu, se týká tří událostí z druhého desetiletí 19. století, které byly vnímány jako bezpečnostní riziko či spiknutí: povstání tzv. luditů (1812); hladové nepokoje ve Spa Fields v Islingtonu na konci roku 1816 a *Peterloo Massacre* v Manchesteru v srpnu 1819.

Posledním příspěvkem sborníku je nerozsáhlá studie s výstižným názvem „Das Attentat auf König Louis Philippe I. am 28. Juli 1835 und die Formierung transnationaler Sicherheitsregime in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts", ve které se frankfurtský archivář Conrad Tyrichter pokusil postihnout vnitropolitické a zahraniční reakce na atentát „pekelným strojem", jehož obětí se měl v červenci 1835 během vojenské přehlídky v Paříži

stát francouzský král Ludvík Filip I. Orleánský. Atentát vedl v dalších letech k zesílení policejní a zpravodajské spolupráce mezi Francií a státy Německého spolku.

Sborník uzavírá rejstřík místních názvů, podrobný rejstřík osob s životními daty a stručnou charakteristikou každé z nich (s. 253–262) a seznam přispěvatelů.

K publikaci lze vznést jen minimum výhrad. Naopak je třeba ocenit, s jakou jistotou a rozhledem se autoři, většinou mladí historikové, orientují v pojednávané problematice. Výtky, které snad stojí za zmínku, lze vyslovit jen k dílčím pasážím: Jistý údiv v českém čtenáři možná vzbudí věta, v níž editoři Haug a Krischer vymezují Římsko-německou říši jako periferii politických atentátů (s. 20). Přinejmenším nezvyklé je, když titíž autoři „necitují" Zlatou bulu Karla IV. (1356) v latinském originále (s případným připojeným moderním překladem), nýbrž v německém překladu z počátku 18. století (s. 24). V úvodu článku G. Jostkleigreweho postrádám větší distanci od teroristické organizace RAF – její činnost lze sotva označovat slovem „boj" (*Kampf*) (s. 37). Obávám se, že také není možné psát o „jisté míře autonomie" inkvizičního řízení v münsterském knížectví ve druhé polovině 17. století (s. 118).

Recenzovaný sborník představuje cenný příspěvek ke studiu dějin politických atentátů a spiknutí v Evropě od pozdního středověku do poloviny 19. století a zároveň i nepřehlédnutelné obohacení historického bádání o kriminalitě.

Petr Kreuz

Edvard BENEŠ
La Boemia contro L'Austria-Ungheria. La libertà degli Zceco-Slovacchi e l'Italia. Con prefazione dell'on. Andrea Torre. Casa editrice Ausonia
(Roma 1917. Revidované vydání, doslov Francesco Leoncini.)
Treviso, Editrice Storica 2020, 167 s., ISBN 978-88-96674-63-5.

Benešův text, který vyšel jako brožura v době první světové války, sledoval jako hlavní cíl získat podporu pro vznik samostatného Československa. Zároveň však text obsahuje i zajímavé poznámky či informace k českým dějinám v kontextu habsburské monarchie a úsilí o emancipaci českého (a slovenského) národa. Není pochyb o tom, jaké motivy měl Beneš k napsání tohoto textu. Vedle T. G. Masaryka a M. R. Štefánika byl jedním z těch, kteří během války usilovali o vznik samostatného československého státu. Pro opětovné vydání tohoto textu v italském jazyce se podnětem stala Benešova myšlenka o spolupráci nezávislého Československa a Itálie. Francesco Leoncini se již dříve podílel na revidovaném vydání „Nové Evropy" od Tomáše Garriguea Masaryka,[1] nyní inicioval vydání Benešova textu a doplnil jej doslovem.

Benešův text je rozdělen do devíti kapitol a doplněn o sedm textových příloh. Beneš nejprve stručně připomenul svůj pohled na „smysl" česko-slovenských dějin a boje Čecho-Slováků proti Němcům. Třetí kapitolku věnoval nástupu Habsburků na český trůn,

1 Tomáš Garrigue MASARYK, *La Nuova Europa. Il punto di vista slavo*, překlad z češtiny, úvod, doslov a úprava Francesco LEONCINI, Pordenone – Padova 1997, Roma ²2021.

stavovskému povstání, Bílé hoře a následnému vývoji, který označil jako „ničení" Čechů v Čechách a na Moravě. V revolučním roce 1848 bylo velmi silné úsilí jednotlivých národů o vznik národnostně homogenních států, a úsilí o vlastní český stát se tak nelišilo od toho, které bylo v Řecku, Belgii či Itálii. Roku 1848 podle něj po drobných úspěších započal pro Čechy a další slovanské národy v Rakousku „začátek konce".

Beneš také připomněl pozvání Palackého do Frankfurtského parlamentu. Ten jej ale vnímal jako ohrožení nezávislosti Rakouska. Až posléze Palacký viděl, že Češi byli Habsburky obětováni Němcům, na což zareagoval výrokem „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm." Absolutismus Františka Josefa I. byl podle Beneše úzce spojen s germanizací Slovanů a rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 ignorovalo české státoprávní požadavky. Jako „nejmladšího" nepřítele Čechů Beneš zmiňuje Maďary. Češi a Slováci byli už od počátku svých dějin spolu spojeni, ale zánik Velkomoravské říše to přerušil a je připomenuto, že už tehdy na to měli mít vliv Němci a Maďaři.

V šesté kapitole se Beneš tematicky přesunul k počátku první světové války. Připomněl, že čeští vojáci nebyli příliš motivováni válčit za Rakousko, nechtěli bojovat, zvláště ne proti jiným Slovanům. Ze zajatců a případných dezertérů se pak v zahraniční formovaly Česko-Slovenské vojenské oddíly. Beneš zmínil, že navzdory své obtížné situaci Čecho-Slováci aktivně spolupracovali za účelem vítězství práva a lidskosti. Situaci v českých zemích v době první světové války Beneš označuje jako teror. V roce 1915 se měla celá třetina rozsudků smrti, které vynesly vojenské tribunály, týkat českých civilistů (cituje Wiener Tagblatt). Zmiňuje proces s Klofáčem, který byl obviněn ze zrady, proces proti Masarykovi, který byl ale v exilu, a proto byla zatčena jeho dcera Alice, a další procesy s českými politiky či osobami jim blízkými. Tyto procesy představovaly, podle Beneše, cílený teror a posilovaly nenávist rakouské vlády proti českému národu.

Všechny tyto obtíže dle Beneše nezabránily českému národu v jeho snaze přispět k lidskému pokroku a vývoji na poli vědeckém i intelektuálním, a to díky jeho silné vůli a vynaložené energii. Jako významné postavy české středověké literatury Beneš jmenuje Jana Husa, Chelčického a Komenského. Výslovně uvádí, že velkou zásluhu o český a slovenský jazyk na poli lingvistiky měl Dobrovský, Šafárik a Kollár. Při popisu významných momentů z 19. století zmiňuje Palackého, Riegra. Tematizuje také skutečnost, že čeští poslanci podpořili roku 1870 Francii, odsoudili anexi Alsaska a Lotrinska, a vyjádřili tak sympatii k ušlechtilému a slavnému francouzskému národu. Samozřejmě připomíná i pozornost, kterou Češi věnovali italskému risorgimentu a popularitu Garibaldiho. U Mazziniho uvádí, že se jeho díla v Čechách těšila snad stejné popularitě jako v Itálii. Myšlenka národní emancipace z pod jha rakouského tak byla podobná jak v českých zemích, tak v Itálii. Skutečnost stejného nepřítele proto osvětluje, proč se v Čechách těšili velké úctě představitelé italského risorgimenta.

V předposlední kapitole se Beneš snaží vysvětlit, že česká nezávislost je v mezinárodním zájmu. Český národ podle něj byl po staletí podroben systematickému ničení, čemuž zabránilo entuziastické nasazení jednotlivců. Ale i chování Rakouska k jiným národům jej vede k jasnému požadavku, aby Rakousko-Uhersko bylo rozděleno. Realizace německého konceptu Mitteleuropy z roku 1848 by vedla k zániku Čechů a Slováků.

Střední Evropa proto nesmí být dále vystaveno tlaku Berlína, Vídně a Budapešti. I pro Itálii byla nepříznivá možná německá hegemonie na Jadranském pobřeží (Terst).

Cestou k řešení problémů ve střední Evropě tak mělo být rozdělení rakousko-uherské monarchie, na což poukázal i americký prezident Wilson. Podobně také Anglie a Francie chtěla zamezit německým útokům. Nenávist proti německé rozpínavosti v době tehdejší války měla podpořit význam české nezávislosti, vždyť Čechy byly pro Evropu i ekonomicky důležité. Beneš poukázal na to, že i pro Rakousko byly české země ekonomicky důležité, jak z hlediska průmyslu, tak zemědělské produkce. Německo by tak chtělo ovládnout střední Evropu právě nejen z politických, ale také ekonomických důvodů. Samostatnost českých zemí by se mohla stát bariérou proti německé rozpínavosti.

Zvláštní pozornost (s ohledem na adresáty brožury) pak Beneš věnoval Čechům a Slovákům v Itálii. Naznačil význam Itálie i z ekonomického hlediska pro budoucnost Evropy po uzavření míru. Předpokládal, že ve velkých městech Lombardie, Piemontu ad. dojde k ekonomickému rozvoji. Ekonomická spolupráce pak bude moci býti realizována s Čechy, Polskem, Ruskem atd. Beneš nepovažoval českou otázku za něco „privátního", ale byla důležitá i z mezinárodního hlediska, zvláště rozdělení Rakousko-Uherska a vznik nezávislého Česko-Slovenska. Ke kulturním vztahům k Itálii připomíná pobyt Petrarky na dvoře Karla IV. či Vrchlického překlady italské poezie.

V závěrečné kapitole Beneš shrnul důležitost myšlenky umožnění rozvoje česko-slovenského národa a s tím související skutečnost, že je nutné a logické, aby vznikl samostatný český stát. Toto řešení bylo podle něj pro Evropu důležité.

V přílohách publikace pak jsou kratší texty: Nóta z 10. ledna 1917, v níž spojenci požadovali poválečné osvobození Italů, Rumunů, ale i Čechoslováků z rakouské nadvlády. Jsou tu také texty, které dokládají postavení českých vojáků v rakouské armádě i situaci českého národa v monarchii, nóta rakouské vlády proti poslanci Karlu Kramářovi. Poté Beneš zařadil výzvu k československým vojákům na italské frontě a jako poslední přílohu článek T. G. Masaryka o budoucích Čechách.

V doslovu, nazvaném *Od Říma 18 k Mnichovu 38 a Praze 48: mezi demokracií a diktaturou* Leontini připomíná, že Beneš byl spisovatelem a novinářem Giuseppem A. Borgesem označen za „prozíravého entuziastu" a to u příležitosti „Konference národů podléhajících Rakousku-Uhersku", která se konala v Římě v dubnu 1918. Je považován za jednoho z významných politických osobností evropské politiky poloviny dvacátého století, ale v italské historiografii se dosud netěšil velké pozornosti.

Beneš však nebyl jen politik a diplomat, usilující o vznik samostatného Československa. Jako ministr zahraničí ČSR se podílel výrazně na tvorbě mezinárodní politiky mladého státu. A byla to nejen Hitlerova rozpínavost, ale také neochota zastat se Československa ze strany dřívějších spojenců (Anglie, Francie), která vedla k zániku mladého státu. V neposlední řadě ani Mussolini „nenavázal" na navrhované spojenectví Československa s Itálií. Anexe Rakouska a Mnichovská „dohoda" ukončila existenci demokracie v Československu. Následky Mnichova byly patrné i v poválečném vývoji a měly vliv i na vývoj vztahu k Sovětskému svazu.

Benešův text odpovídá své době a účelu vzniku, ale představuje zajímavé podněty, které se ne vždy podařilo realizovat. Především v návrhu strategického spojenectví s Itálií, které mohlo být realizováno v poválečné době, nešlo jen o politické, ale zvláště společné hospodářské a obchodní zájmy. Beneš navrhoval také zapojení jižních Slovanů, toto spojení by pak mělo zabránit případnému obnovení rakousko-německého pronikání na Jadran. Benešův předpoklad se žel naplnil po vytvoření osy Řím – Berlín, kdy došlo ke společné agresi proti Jugoslávii. Beneš se v roce 1935 po abdikaci T. G. Masaryka stal československým prezidentem, v roce 1938 v souvislosti s Mnichovskou dohodou byl opět svědkem „německé rozpínavosti", která zasáhla nejen Československo, ale i další státy. Převzetí moci v Československu komunistickou stranou v únoru 1948 ukončilo krátké období obnovené křehké demokracie v Československu.

V ediční poznámce je mimo jiné připomenuto, že když Beneš píše o Čecho-Slovácích, často míní jen Čechy. Je patrné, že Beneš více argumentoval situací v českých zemích. I když navrhované ekonomické spojenectví se nepodařilo plně zrealizovat, jeho obava z možné německé agrese se ukázala jako oprávněná.

Jitka Jonová

Jana KASÍKOVÁ
Ať mohou přijeti. Organizace poválečné repatriace a návratů 1942–1947
(= Edice 1938–1953, sv. 11)
Praha, Academia 2018, 293 s., ISBN 978-80-200-2818-1.

Druhá světová válka je i s odstupem více jak sedmi desetiletí od jejího konce nepřeberným, také čtenářsky vděčným zdrojem stovek až tisíců historických studií i historicko-populárních prací. Přesto ale stále objevujeme tzv. bílá místa, přesněji témata, kterým by ze strany např. české a slovenské historiografie náleželo více soustředěné pozornosti, případně i vysvětlení jejich kontextu na pozadí evropských dějin.

Téma poválečných repatriací a návratů je jedním z těch, jejichž potenciál pro výzkumné bádání prozatím není vyčerpán. Přitom by jeho základní obrysová znalost měla patřit k výbavě historiků, věnujících se moderním dějinám, a to nejen v českém, ale i v evropském prostředí. Nejedná se jistě o téma, které by v české historiografii bylo upozaděno, či se na něj zapomnělo. Existuje již několik kvalitních prací, které se repatriacím věnují v souvislosti s druhou světovou i první válkou. Z českého prostředí z posledních let jmenujme například Friedlovu knihu o roli Československa v polských poválečných migracích,[1] resp. Vaculíkovu práci o reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po první světové válce.[2]

K těmto textům se zařadila i publikace Jany Kasíkové o poválečné repatriaci a návratech do roku 1947. Autorka se tématu poválečných repatriací věnovala již ve svých kvalifikačních pracích, aktuální kniha jí v roce 2019 přinesla Cenu Miroslava Ivanova.

1 Jiří FRIEDL, *Domů, a za svobodou. Role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945–1948*, Praha 2020.

2 Jaroslav VACULÍK, *Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce*, Brno 2014.

Jádru knihy o rozsahu zhruba tří stovek stran předchází úvodní představení tématu, text je pak strukturován do pěti hlavních kapitol s velkým počtem podkapitol kratších rozsahů. Na konci díla nalezneme shrnutí a seznam příloh (seznam zkratek, zdrojů a literatury, vyobrazení a jmenný rejstřík). Již v úvodu autorka přiznává, že téma je velmi obsáhlé a připomíná, že dosud zůstávalo spíše stranou zájmu veřejnosti i větší části historické obce. Věnovat se problematice „osob přemístěných v důsledku válečných událostí" (*Displaced Persons*) rozhodně není snadným úkolem – vyžaduje to komplexní historiografickou připravenost a pečlivou znalost pramenů, zdrojů, literatury. Autorka ale výborně zvládá práci s archivními prameny, jejich intepretaci i zahrnutí do historického kontextu. Zpracované materiály pocházejí z českých i zahraničních archivů. Jednalo se o výzkum časově náročný, vyžadující vysokou míru pečlivosti. Kasíková výzkum zvládla úspěšně. Lze také zmínit obrazovou výbavu, respektive autorčin výběr dobových fotografií, tabulek, archivních dokumentů, listin atd., které prokládají její text. Jedná se o sto deset obrazových příloh, které jsou do textu zasazeny citlivě a promyšleně.

V části „Repatrianti a repatriace po válce" (kap. 2) definuje autorka základní skupiny repatriantů: nuceně nasazení, vězni z koncentračních a vyhlazovacích táborů, váleční zajatci, děti, cizinci atd. Není vynechána ani otázka tzv. samorepatriací, reemigrací či tzv. nezdařených repatriací. Ty všechny jsou alespoň stručně zmíněny, i když přesahem svého tematického zakotvení by si tato problematika zasloužila vlastní výzkum.

Vysvětlení pojmu *Displaced Persons* najde čtenář ve třetí kapitole, nazvané „Před koncem války: mezinárodní přípravy a plány organizování repatriace". Zde je obšírně zmapován proces příprav a plánů repatriace – ty byly vytvořeny na základě mezinárodní spolupráce. Autorka zde vhodným způsobem nastiňuje mezinárodní kontext událostí a následnou spolupráci při řešení jednotlivých bodů, se kterými bylo nutné se vypořádat. Zmiňuje například organizační systém transportů, otázku lékařské péče, zásobování atd. Z této části vyniká do popředí působení Československa, zejména československé exilové vlády v Londýně, a mezinárodních organizací, které se na repatriaci podílely: United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (SHAEF).

Nejširší, informačně nejpřínosnější a nejpropracovanější je kapitola „Československé státní orgány a zajištění repatriace", která tvoří zhruba třetinu publikace. Kasíková se zde věnuje repatriantům v okamžicích konce války, kdy jim také byla ze strany státních československých orgánů věnována nejvyšší péče a zájem. Mezi podtématy jsou zahrnuty i praktické záležitosti – např. zdravotní péče, sociální zabezpečení, problematika oblečení a osobních věcí, pátrací služba atd. Starost o repatrianty přesahovala do mnoha oblastí, v nichž byla nutná koordinace a kontinuální řešení aktuálních otázek. Kasíková dokázala složité a rozvětvené téma přehledně uchopit a zpracovat. I zde plní svoji významnou roli obrazový materiál, který čtenáři může poskytnout skutečně živý a věrohodný obraz konce války, těžkostí a utrpení, kterým tehdy procházely desítky tisíc jedinců. Snad jediná drobná připomínka: pasáž věnovaná repatriačním akcím na Slovensku[3] by si zasloužila více prostoru.

3 J. KASÍKOVÁ, *Ať mohou přijeti*, s. 141.

V páté kapitole „Cizinci a repatriace v Československu“ autorka neopomíná reflektovat skutečnost, že se tu nacházely tisíce příslušníků cizích národností, kterým bylo také nutno pomoci a zabezpečit jejich návrat do domovské vlasti. V této stručnější kapitole je ukázáno, kolik práce a snahy na diplomatické úrovni bylo potřebné k uzavření smluv, vyjednávání podmínek a vyřešení organizačních záležitostí potřebných k běžnému životu cizinců. Kasíková si dala práci i se sepsáním jednotlivých velvyslanectví a jejich přístupu k repatriaci obyvatel jejich národnosti (Bulharsko, Španělsko, SSSR aj.). Autorka poté zvolila jednu ze zemí, Francii, na níž ilustrovala, jak konkrétně probíhala vzájemná spolupráce s Československem. Na základě českých i francouzských archivních pramenů seznámila čtenáře s československou misí ve Francii a francouzskou misí v Praze.

V poslední kapitole „Československá veřejnost a repatriace“ se Kasíková věnuje otázce domácího obyvatelstva a jejího vztahu k repatriacím. Přehledně a přínosně je zde zpracována mediální reflexe daného tématu – napříč veřejným tiskem, vlastním tiskem repatriantů, exilovým tiskem, rozhlasem atd. Vždy se jedná o základní seznámení s tématem, ale je důležité, že nebylo opomenuto a vynecháno. Velmi přínosné je pak představení činnosti dobročinných organizací, náboženských organizací, zájmových skupin a dalších humanitárních organizací.

Ještě poznámku ke struktuře publikace a jejímu členění do množství – mnohdy i jen jednostránkových – podkapitol. Snad bylo možné témata více propojit, nefragmentovat text do tolika částí. Takové nadměrné členění je nejvíce znatelné u čtvrté kapitoly „Československé státní orgány a zajištění repatriace“, která má šest podkapitol a ty jsou zpravidla členěné do dalších čtyř až osmi částí. Každé z témat by zároveň vydalo na samotnou studii či publikaci. Chápu ovšem autorský záměr, u něhož je znatelná snaha nevynechat žádné z podstatných témat a seznámit čtenáře s problematikou komplexně a „plošně“, byť možná na úkor hloubky a rozsahu.

Při odkazování na archivní prameny postrádám bližší citace např. na strany, při práci s dobovým tiskem bych uvítala hlubší mediální reflexi tématu. Autorka také přiznala, že do textu nezařadila poznatky pamětníků ani již vydané bibliografie, a to z důvodu velmi malého výzkumného vzorku. Vzhledem k rozsahu a struktuře textu lze toto rozhodnutí chápat. Přesto vyprávění pamětníků do jisté míry postrádáme. Uvidíme, zda oblast orální historie v tomto směru předvede v budoucnu výsledky své činnosti.

Autorka si jako cíl knihy vytyčila sledování společensko-historického kontextu organizování repatriace na území Československa. Tento cíl byl jednoznačně splněn. Osobně doufám, že se Kasíková k tématu poválečných repatriací bude vracet i v následujících letech. Potenciál pro podrobnější zpracování jednotlivých segmentů dané problematiky zůstává stále k dispozici a otevřený.

Lucie Felcan Rajlová

Ivo ČERMÁK – Radovan ŠIKL (eds.)
Příběh československé psychologie, I. Rozhovory s osobnostmi oboru
Praha, Portál 2021, 448 s., ISBN 978-80-262-1659-9.

Může být pro historiky zajímavá publikace, jež je založena na rozhovorech s osobnostmi oboru psychologie? Může zaujmout i něčím jiným než přiblížením životů známých psychologů? Ivo Čermák a Radovan Šikl připravili k vydání knihu, jejímž cílem je představit dějiny psychologie pomocí příběhu. Jsou to vlastní slova těch, kteří v poválečných letech československou psychologii zakládali a formovali, jež konstruují příběh československé psychologie a svědčí o tom, jakými peripetiemi procházela.

Recenzovaná kniha není prvním výstupem podobného typu. V posledních letech se uskutečnilo několik projektů, které si kladly za cíl nahlédnout na dějiny některého z vědních oborů skrze životní příběhy jeho protagonistů.[1] Možná by se dalo hovořit i o jistém badatelském trendu, patrně v důsledku až nadstandardního renomé, které si u nás orální historie po roce 1989 získala. Na orální historii jako na svou výzkumnou metodu se odvolávají i editoři recenzované publikace. Jejich projekt patří k těm počinům, jež byly realizovány ve vlastní režii, tj. tazateli se stali sami psychologové, jen o něco mladší kolegové dotazovaných.[2]

Tato skutečnost má samozřejmě své výhody. V pozici „insidera" odpadá nutnost získávat si pracně důvěru narátorů a znalost odborné komunity umožňuje vyvarovat se nejednoho ošemetného kroku. Tím může být nevědomé jitření nezhojených ran v meziosobních vztazích či bezděčné otvírání nevyřešených konfliktů, jež se v napjatých společensko-politických podmínkách druhé poloviny 20. století nevyhnuly patrně žádnému oboru. Tazatelé se v recenzované knize zaměřili na osobnosti, jejichž výpovědi souznějí se současným antikomunistickým diskurzem, tj. na ty, kteří byli režimem více či méně poškozeni. Nemuseli tak čelit podezřívavosti narátorů z nemístného „kádrování", jak to bylo pozorováno v některých jiných projektech.[3] Rozhovory tak mohly plynout v „kontrapunktu rozhovorové fúgy" (s. 8), což je nesporně zásadní předpoklad pro zdařilý projekt orální historie.

Současný boom výzkumů intelektuálních elit prostřednictvím rozhovorů se však jeví poněkud paradoxním. Orálně historické hnutí, jehož teoretické a metodologické principy česká

1 Některé z těchto projektů vedli badatelé z Centra orální historie při ÚSD AV ČR: Jiří HLAVÁČEK – Hana BORTLOVÁ (eds.), *Mezi státním plánem a badatelskou svobodou: československá etnografie a folkloristika ve vzpomínkách pamětníků*, Praha 2018; Martin FRANC a kol., *Dějiny Akademie múzických umění v* Praze, Praha 2017. S Centrem orální historie spolupracoval i editor další publikace: Pavel NEČAS (ed.), *Advokáti mrtvých. Rozhovory se soudními lékaři*, Praha 2017.

2 Podobně zpovídali významné představitele oboru mladí lingvisté, včetně studentů: Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (eds.), *Rozhovory s českými lingvisty I, II, III*, Praha 2007–2010. Byl vydán sborník rozhovorů s osobnostmi Katedry české literatury FF UK v Praze: Jiří HOLÝ, *Tato fakulta bude rudá!*, Praha 2009. Rozhovory s lékaři a přírodními vědci vedla: Běla NEDOROSTOVÁ, *Rozhovory s lékaři a vědci*, Praha 2015.

3 Jiří HLAVÁČEK, *Promarněné naděje? Praktické a etické problémy orálněhistorického výzkumu tzv. intelektuálních elit*, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (eds.), Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie, Praha – Ostrava 2016, s. 109–122.

orální historie po roce 1989 přejala, se v 60. a 70. letech formovalo s vidinou dát hlas bezhlasým a v dějinách dosud opomíjeným.[4] Rob Perks, jeden z nejvýznamnějších představitelů oboru, nedávno připomněl, že v Británii se na orální historii elit stále dívají „s velkým podezřením".[5] Je zřejmé, že orální historii elit nelze dělat jinak než prostřednictvím těchto elit (s. 17, pozn. 5), ale úskalí z toho plynoucí by si zasloužila v knize aspoň stručnou reflexi.

Na prvním místě se jedná o možnou vysokou míru autocenzury a důraz na vznik kvalitního přepisu, jak po odborné, tak stylistické stránce. Autor jednoho z nedávných projektů pozoroval, že výsledné autorizované texty byly změněny až ze tří čtvrtin oproti nahrávce rozhovoru.[6] V případě recenzované publikace se lze domnívat, že k podobě razantním zásahům do přepisů nahrávek nedocházelo. Zájemce o metodologii orální historie elit potěší tabulka na s. 23, z níž je možno vyčíst, kolik textu zůstalo v knize z původních rozhovorů (25–86 %). Škoda, že se editoři blíže nevyjádřili k tomu, co se bude s nahrávkami a přepisy dále dít. Budou k dispozici dalším badatelům, např. ve zmiňovaném archivu dějin československé psychologie, k jehož vzniku měl projekt napomoci?

Rozhovory s významnými osobnostmi však skrývají další úskalí. I když problematika elit není v orální historii příliš reflektována (stále se citují příručky ze 70. a 80. let 20. století), panuje shoda v tom, že v interakci s narátorem je daleko těžší proniknout skrze obranný štít, který si elity během svého dlouholetého působení na veřejnosti vytvořily. Někteří autoři dokonce soudí, že představitelé elit mohou mít tak silnou představu o podobě svého příběhu, že jediné, co mohou nabídnout, je jen stereotypní a stále dokola opakované vyprávění (nejeden z doyenů se v rozhovoru odvolával na již publikovaný vzpomínkový text týkající se jeho odborné či životní dráhy).[7]

Cílem recenzované publikace však nebylo podat životní příběhy významných psychologů. Editoři neměli v úmyslu proniknout do hlubin jejich duše ani odkrýt nové dimenze jejich osobností (orální historie má v tomto velmi blízko k psychoterapii). Prostřednictvím rozhovorů s jedenácti doyeny oboru chtěli pochopit, jak se ve vyprávění zračí „dobový charakter psychologie" (s. 9). Pro historiky je nadmíru zajímavá skutečnost, že „dobu" autoři knihy teoreticky uchopili prostřednictvím pojmu „duch doby". Doba „vytvářela tak intenzivní tlak na utváření profesní identity" (s. 10), že se pojmu „duch doby" nemohli vyhnout. Inspiraci našli u historika umění Maxe Dvořáka a historiků Josefa Pekaře a Zdeňka Kalisty.

Je potěšující, že psychologie reflektuje teoretické koncepty velikánů historie. Nestává se příliš často, aby se tyto dva obory skutečně protnuly, ač k sobě mají velmi blízko.

4 Autoři zasvěceně citují česká i zahraniční díla orální historie. Publikace D. Ritchieho z roku 1995 *Doing Oral History* (s. 14, pozn. 3) je sice vlivnou příručkou, ale zcela zásadní pro rozvoj orální historie byl *Voice of the Past* P. Thompsona: Paul THOMPSON, *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford 1978. V současnosti existuje už čtvrté upravené a doplněné vydání.

5 Rob PERKS, *The Roots of Oral History: Exploring Contrasting Attitudes to Elite, Corporate, and Business Oral History in Britain and the U.S.*, The Oral History Review 37, 2010, č. 2, s. 215–224, DOI: 10.1093/ohr/ohq049 (20. 9. 2021).

6 Pavel NEČAS, *Advokáti mrtvých – orální historie na poli soudního lékařství*, MEMO: časopis pro orální historii 8, 2018, č. 1, s. 67–80.

7 Anthony SELDON – Joanna PAPPWORTH, *By Word of Mouth: Elite Oral History*, New York 1983.

Odvážná stať Michala Černouška o potřebnosti psychohistorie, uveřejněná v Českém časopisu historickém v roce 1990, očekávaje s velkou nadějí „vzájemné oplodnění Kleió a Psýché", nenašla následovníka, neřkuli kritika.[8]

Je známo, že tzv. Gollova škola pracovala s pojmy jako „doba", „duch doby", hledala jednotící, všeurčující tendenci doby.[9] Dnes by však historikové pro uchopení faktu, že v jedinci se projevuje nejen jeho individualita, ale také „doba", použili spíše slovo mentality (inspirováni po roce 1989 hojně překládanou školou Annales). Autoři příhodně upozorňují, že pojem „duch doby" je historiky již opuštěný, lepší však nenašli. Otázkou však zůstává, zda je „duch doby" metodologicky vhodný pro orální historii. Historikové tzv. Gollovy školy každopádně neopírali své teoretické závěry o prameny založené na ústním svědectví.

Domnívám se, že koncept „duch doby" plně nevystihuje všechny dimenze orální historie, jež musí badatel vnést v potaz. Souhlasím s autory, že rozhovor je produkt interakce mezi tazatelem a narátorem (i když se nedozvíme, jak která interakce ovlivnila ten či onen rozhovor, což patrně nebylo ani záměrem). Považuji za vhodné doplnit, že rozhovor je rovněž dialogem mezi narátorem a jím samým („při našem povídání jsem si ujasnil leccos ze své minulosti," s. 305). V neposlední řadě je rozhovor vyprávěním, které se odehrává v současnosti.[10] Tuto třetí dimenzi „duch doby" nemůže postihnout. V průběhu rozhovoru se odehrává dialog mezi minulým a současným kulturním (chceme-li společensko-politickým či veřejným) diskurzem. Znamená to, že každé vzpomínání je chtě či nechtě tímto diskurzem rámováno a pohybuje se v mantinelech, jež jsou současným diskurzem nastaveny.

Z této perspektivy je možné vnímat skutečnost, že nikdo z doyenů neupozorňuje na význam vzniku Československé psychologické společnosti v roce 1958, čemuž se zpočátku podivují editoři v závěrečné charakteristice generace zakladatelů (s. 333). Pozdější události ovlivňují, jakým způsobem nahlížíme na ty předchozí a normalizačním režimem zdiskreditovaná společnost zůstala vnímána jako nevýrazné uskupení kontrolované komunisty.

Přestože je patrné, že v rámci antikomunistického diskurzu jsou podporována vyprávění o obětech režimu, příběh československé psychologie nepředstavuje své hrdiny prvoplánově. Doyeni psychologie byli jistě propouštěni, pronásledováni a zavíráni z vůle komunistické moci, mnozí z nich se však naučili v temném prostředí komunistické zvůle s režimem vycházet a vytvářet ostrůvky pozitivní deviace (ať už se jedná o tajné psychoanalytické seance nebo o Rorschachovo učení, jež se dařilo šířit). „Umění možného" Jiřího Hoskovce tak jistě platí i pro mnoho dalších jeho souputníků.

Publikace je velmi cenným svědectvím o životě vědecké komunity ve druhé polovině 20. století, o tom, jak „navzdory" režimu (platí nejenom pro Milana Nakonečného)

8 Michal ČERNOUŠEK, *Potřeba psychohistorie*, ČČH 88, 1990, č. 4, s. 705–722.

9 Jan HORSKÝ – Eva PAVLÍKOVÁ, *Pojmoslovný aparát českého dějepisectví mezi „francouzským" a „německým" stylem dějezpytného myšlení*, in: Pavla Horská – Martin Nodl – Antonín Kostlán (eds.), Cahiers du CEFRES, č. 29, Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích, květen 2010, http://www.cefres.cz/pdf/c29/horskypavlikova_2003_ceska_historiografie_francouzsky_nemecky_styl.pdf (15. 9. 2021).

10 Např. Alessandro PORTELLI, *The Peculiarities of Oral History*, History Workshop Journal 12, 1981, č. 1, s. 96–107.

rozvíjeli psychologii, která měla být po roce 1948 redukována na učení o pavlovských reflexech. Prostřednictvím vzpomínek, které nebývají součástí odborných publikací o dějinách oboru, se v knize vynořuje v mnohém velmi celistvý příběh československé psychologie, totiž příběh generace „průkopníků a hledačů", generace, která je editory považována pro československou psychologii za zakladatelskou (narozená v letech 1916–1939, nejstaršímu narátorovi bylo v době rozhovoru 91 let, nejmladšímu 79 let).

Jak ovlivnily dobové podmínky životy a profesní dráhy této generace? Všichni se narodili před druhou světovou válkou, zažili okupaci, protektorát, komunistické uchopení moci v roce 1948, uvolnění poměrů v roce 1968, srpnový vpád vojsk Varšavské smlouvy a nakonec přechod k demokracii po roce 1989. Jak se dobové podmínky podepsaly na směřování československé psychologie? Doyeni podávají podrobná svědectví o stýkání a potýkání s komunistickým režimem. Malé každodenní detaily jsou velmi výmluvné a ukazují, co tehdy znamenalo dělat vědu. Nelehkou situaci, v níž se československá psychologie za minulého režimu nacházela, vtipně ukazuje příhoda Milana Nakonečného: Když jel jednou do hotelu za zahraničním doktorem, s nímž směňoval nedostupné publikace za gramodesky, uviděl, jak do jedné prodejny dovezli brambory, tehdy velmi nedostatkové zboží. Co nejvíce jich nakoupil, a když se na jeho tašku v hotelu vrhly sekretářky doktora, jeho jedinou starostí bylo, aby se mu v tom přepychovém pokoji nevysypaly (s. 167). I když se doyeni o osobním životě moc nezmiňují, vzpomínky Jara Křivohlavého vystihují pocity, jež doprovázely život nejednoho z nich: „Měl jsem strach mluvit doma s manželkou, šli jsme raději na Kavčí hory, abych jí řekl to či ono" (s. 149).

Čím se vaše generace vyznačuje? Můžeme vůbec v československé psychologii mluvit o generacích? Čím je československá psychologie charakteristická? Zabývají se psychologové tématy, jež souvisejí s historií českého národa? Je zajímavé, že na tyto podnětné a důležité otázky se odpověď většinou nedostavila. Vypovídá i tato skutečnost něco o československé psychologii? V závěrečné interpretaci charakterizují autoři generaci zakladatelů jako solitéry, kteří si témata většinou sami formulovali a individuálně zpracovávali. Nevěnovali se jen jednomu předmětu bádání, publikovali spíše knihy, byli skvěle jazykově vybaveni, zajímali se o existenciální témata. I když o generaci zakladatelů nelze hovořit jako o homogenním celku (zaujmou např. různé názory na význam skupinové terapie), v závěru autoři vyzdvihují svobodu jako největší hodnotu této generace. Svobodu tak lze vnímat jako krédo, které doyeni odkazují dalším generacím psychologů (a také všem potenciálním čtenářům).

Osobně spatřuji hlavní poselství knihy v již naznačené nutnosti propojovat mikro- a makro- kontext. Přestože doyeni byli v otázkách po širších rámcích vývoje psychologie u nás spíše skoupí, publikace přináší jasné svědectví o tom, že o osudech československé psychologie, a v podstatě ani o psychologii jako takové, nelze uvažovat bez tohoto dobově historického kontextu. To je velmi jasná zpráva, kterou kniha přináší těm, kdo jsou zvyklí vnímat psychologii jako něco soukromého, separovaného od vnějších makro- událostí. Hlubší reflexi by si patrně zasloužila otázka, do jaké míry režim ovlivňoval výzkumná témata a jejich orientaci, a to i u zakladatelské generace, která bádala režimu „navzdory". Například Vladimír Smékal v rozhovoru hovoří o tom, že příklon ČSR ke svobodné Indii měl pro něj za následek, že se stal ctitelem hinduismu, buddhismu a čínského taoismu (s. 260).

Je velmi sympatické, že se autoři nespokojili jen se subjektivní perspektivou životních osudů doyenů. Každému rozhovoru předchází medailon daného psychologa, shrnující jeho odbornou dráhu. Originálním shledávám nápad doplnit rozhovor a medailon o „duchovní" portrét dané osobnosti. Tyto až literárně vybroušené pasáže nabízí zasvěcenou perspektivu zvnějšku na základě různých dalších materiálů. Velikáni československé psychologie jsou tak představeni v barvité polyfonii, v níž jejich subjektivní hlasy zaznívají společně se vstupy autorů publikace. Narativní i objektivizující rovina příběhu československé psychologie se v knize prolínají. Čtenářům byla učiněna pomyslná nabídka: buď si na základě uvedených rozhovorů duchovní obraz dané osobnosti sami vytvoří, nebo se mohou spolehnout na portrét, jenž je jim předkládán editory knihy. Autorskému kolektivu lze jen pogratulovat ke všem těmto nápadům (jistě i velmi pracným), které nebývají v podobných projektech zvykem.

Díky rozhovorům vznikl velmi lidský a čtenářsky atraktivní příběh československé psychologie. Celkově velmi příznivý dojem z obsahové i formální stránky publikace umocňuje výběr z děl doyenů a slovníček osob, jež se v rozhovorech nejčastěji objevovaly. Fotografie představují cenný dokumentační materiál, jen snad pro ně redakce mohla najít vhodnější umístění než prostředek rozhovoru s Vladimírem Smékalem.

Recenzovaná kniha, na niž mají navázat další díly, představuje ojedinělý vhled do utváření československé psychologie a jejího fungování ve druhé polovině dvacátého století. Přináší poučení i pobavení, náměty k zamyšlení i otázky, které mimo jiné vedou k potřebě spolupráce různých vědních oborů, v tomto případě historie a psychologie. Orální historie má mnoho podob, což platí i pro orální historii významných osobností vědeckého života. Jak se s ní vypořádat, zůstává nadále důležitou otázkou.

Radmila Švaříčková Slabáková

Martin NODL
Na vlnách dějin. Minulost – přítomnost – budoucnost českého dějepisectví
(= Historické myšlení, svazek 82)
Praha, Argo 2020, 339 s., ISBN 978-80-257-3155-0.

V české historiografii patří k chvályhodné tradici vydávání souborů reedic starších studií významných autorů, které byly v minulosti porůznu publikovány časopisecky, ve sbornících či v různých malotirážních vydáních z doby před existencí internetových sítí. Často se tak stává u příležitosti „kulatých" životních jubileí. Žáci nebo přátelé věnují svůj čas, energii i disponibilní finanční prostředky, aby znovu připomněli starší, ale stále významné součásti historického díla klíčových osobností našeho oboru. Je to svým způsobem forma „mezigenerační komunikace" a zároveň i ověření kvality. Pro takovou reedici totiž nemá smysl vybírat texty, které z nějakého důvodu ve „výhni času" neobstály. Sám jsem se na několika podobných aktivitách podílel. Pocit dobře vykonané práce mi zůstává především z knihy, kterou se podařilo vydat u příležitosti osmdesátých narozenin pana profesora Josefa Petráně.[1]

1 Josef PETRÁŇ, *České dějiny ve znamení kultury. Výbor studií*, Pardubice 2010 (594 s.).

Jistý problém však publikace tohoto typu (tedy tvořené reedicí starších již publikovaných textů) představují pro recenzenty. O takové knize se dá napsat přehledná zpráva (jaké tematické bloky či okruhy ze starších autorových prací vytvářejí souvislý celek, který má vědeckou hodnotu i pro současné vědecké bádání), ale nikoli recenze. Věcným popisem obsahu díla se tak stal i recenzní text, kterým Veronika Středová upozornila na předchozí Nodlův soubor starších studií, vydaný pod souhrnným názvem *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století* v roce 2007.[2] Autorka v úvodu svého textu poměrně přesně vystihla problém zmiňované publikace z roku 2007: „... *Při prvním seznámení s knihou může čtenář snadno nabýt dojmu, že autor mechanicky pospojoval do jednoho celku výsledky svého rozvažování o dějinách a dějepisectví, k němuž, jak sám uvádí v předmluvě, jej vedla jakási vnitřní potřeba od konce 90. let, neboť se věnuje tématům, jejichž vnitřní souvislost odhalit není právě snadné*...". Následným poměrně dlouhým popisem jednotlivých reeditovaných studií pak autorka zmíněnou vnitřní souvislost čtenáři odhaluje a dospívá mimo jiné i k závěru, že v případě popisované knihy „... *pozornému čtenáři při jejím čtení na mysli jistě vyvstanou nové znepokojivé otázky*...".

Citované pasáže z textu V. Středové mohu s klidným svědomím použít i při charakteristice zde připomínané nové Nodlovy publikace z roku 2020. Dovolím si však vyhnout se obsahovému popisu jednotlivých studií. Ty mají zjevnou vnitřní souvislost a dobře dokumentují hlavní tematické okruhy, kterými se autor v uplynulém čtvrtstoletí zabýval (I. Geneze husitské revoluce; II. Úvahy metodologické; III. Dějepisectví jako vyrovnávání se s minulostí a IV. Historikové a jejich osudy).

Přiznávám však, že jsem ani po opakovaném čtení nepochopil, proč ta publikace vlastně vznikla a proč byla vydána právě v roce 2020. Žádný z 22 textů, které zde byly znovu vytištěny v reedicích, není starší čtvrt století a všechny jsou případnému zájemci snadno dostupné (i ty drobné autorovy úvahy, publikované původně v denním tisku – konkrétně v Hospodářských novinách – se dohledat dají), některé dokonce on-line na internetu. Jaký má smysl znovu v roce 2020 zařadit do knihy text, který vyšel časopisecky o rok dříve (2019) a je běžně dostupný v režimu open access?[3] Autor (nar. 1968) ještě není ve věku, kdy by jeho případní studenti či přátelé měli důvod připomínat touto formou jeho vědecké zásluhy. Ani pro výzkumné organizace, ve kterých autor působí (CMS a FHS UK Praha), ta kniha nemá faktický význam, protože neobsahuje žádné nové výsledky základního vědeckého výzkumu a nepřináší žádné nové hodnoty.

Pochopitelně, nakladatelství Argo si může vydávat, co chce a jak chce. Kniha vyšla v ediční řadě Historické myšlení, kterou sám M. Nodl založil a po řadu let úspěšně rozvíjí jako platformu, jejímž cílem je „... *představit českým čtenářům stěžejní práce světové*

2 Tuto Nodlovu práci z roku 2007 zmiňuji proto, že sám autor se na ni výslovně odkazuje v úvodu své „nové knihy" z roku 2020, kde stručně vysvětluje koncepční rozdíl mezi oběma tituly. Citovaný text viz Veronika STŘEDOVÁ, *Martin Nodl – Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století,* Brno 2007, Centrum pro studium demokracie a kultury, 264 s., ISBN 978-80-7325-112-3, Dějiny – Teorie – Kritika 2/2007, s. 316–324 dostupné on-line http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=146 (5. 10. 2020).

3 Http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=4685 (5. 10. 2020).

historiografie...".[4] Budiž; komu čest – tomu čest. Pro autora, který je zároveň oborově příslušným redaktorem téhož nakladatelství,[5] je pochopitelně jednoduché vydávat své knihy „doma" a sám sobě pro radost. Ona taková pěkně vytištěná kniha vypadá v knihovně lépe, než soubor separátů. Ale považuji za nekorektní vydávat takto kompilované reedice starších textů za „monografii", jako by šlo o původní autorskou knihu, vzniklou jako nový výsledek dlouhodobého základního vědeckého výzkumu, jak bez uzardění činí u svých starších prací obdobného charakteru M. Nodl.[6]

Autorská monografie stále patří v historických vědách mezi nejvíce ceněné a nejpracnější formy vědeckého výstupu. Na dobré knize, která má dlouhodobou vědeckou hodnotu a přináší nové zásadní poznatky, pracuje historik řadu let, ať se zabývá jakýmkoli historickým obdobím. Tuto skutečnost musíme opakovaně obhajovat a prokazovat v konkurenci jiných vědních oblastí, které mají odlišné publikační zvyklosti a jsou pro ně primární „rychloobrátkové" aktuální bibliometrické údaje (třeba jaké je umístění časopisu, ve kterém byl text publikován, na „žebříčku" dle světové databáze Web of Science). Proto je i z hlediska dlouhodobého vývoje našeho oboru problematické, když jsou jednoduše sestavené kompiláty dříve vydaných studií vydávány za původní autorské knihy. Ono to v osobní bibliografii vypadá dobře.[7] Když ale skutečně dojde na „lámání chleba" a musí být exaktně specifikován nový vědecký přínos takového díla, pak je zmíněný postup kontraproduktivní.

V samotné kompilaci a znovuvytištění dříve již publikovaných textů žádný nový vědecký přínos nespočívá. Proto ani výše zmíněnou novou publikaci M. Nodla nelze akceptovat jako nový vědecky přínosný počin, neboť všechny odborné i esejistické texty zde zveřejněné již dříve publikovány byly. Tím nechci říci, že ta kniha je zbytečná. Pro nakladatelství Argo jistě ne; bude se dobře prodávat a své čtenáře si po právu najde. Pro autora má také význam. Některé starší dílčí studie M. Nodla jsou skutečně skvělé. V souvislosti s jejich novým publikováním si mohl utřídit své starší myšlenky a porovnat i své názory a představy z doby před 20–25 lety s následným vývojem.

Tato sebereflexe je obsažena v jediných „nových" textech, které jsou v knize obsaženy, a to v úvodní „*Předmluvě a poděkování*" (tři strany tisku) a v závěrečné pasáži, nazvané „*Závěr: Dějiny dějepisectví jako Ego Histoire II*" (19½ strany tisku). Právě na tyto dva texty zaměřím pozornost, neboť (dovolím si parafrázovat slova v úvodu citované V. Středové) „... *pozornému čtenáři při jejich čtení na mysli jistě vyvstanou nové znepokojivé otázky*...".

Ve své krátké „*Předmluvě a poděkování*" (s. 9–11) se autor vyznává z hluboké skepse ze stavu současné české historické vědy, které vyčítá roztříštěnost a konjunkturální honbu za blíže nespecifikovanými „touženými body".[8] Budoucnost české historické vědy

4 *Rozhovor s Martinem Nodlem a Magdalenou Moravovou, redaktory historické literatury nakladatelství Argo*, viz http://www.stavitele-katedral.cz/rozhovor-s-martinem-nodlem-a-magdalenou-moravovou-redaktory-historicke-literatury-nakladatelstvi-argo/ (5. 10. 2020).

5 https://argo.cz/kontakty/ (5. 10. 2020).

6 RIV/67985955:_____/07:00081040, viz https://www.rvvi.cz/riv.

7 http://cms.flu.cas.cz/cz/o-nas/lide/odborni-pracovnici/martin-nodl.html (5. 10. 2020).

8 Pokud měl autor na mysli tzv. RIV-body (udělované podle určitého systému mimo jiné i každé publikaci, vykázané do systému jako původní výsledek základního vědeckého výzkumu), tak ty

pak vidí v temných barvách s odkazem na její závislost na „libovůli politiků" a aktivity blíže nespecifikovaných „myšlenkově blízkých sebepotvrzujících bratrstev", které si navzájem udělují granty. To jsou docela silná tvrzení, která se lehko řeknou, ale těžko prokazují. Možná M. Nodl ví ze zákulisí vědní politiky našeho oboru víc, než my ostatní. Pak se měl ale vyjádřit jasně a nikoli v takto mlhavých náznacích, které zvláště začínající historiky mohou uvést ve zmatek.

Jak se autor (který sám sebe pasuje do postavení „nad věcí" stojícího hodnotitele, který z výšky kapitánského můstku sleduje hemžení kolem sebe a v rozbouřeném moři dohlédá „na vlnách dějin" daleko za obzor) chce distancovat od současného stavu našeho vědního oboru, když nemůže popřít, že jej sám také ovlivňoval? A to nejen jako nezaujatý pozorovatel. Vždyť i M. Nodl byl počátkem tohoto století členem příslušného oborového panelu Grantové agentury AV ČR, která rozdělovala finanční prostředky na základní výzkum. Sám jsem byl (jako čerstvě jmenovaný docent) členem toho grémia také a bylo mi divné, proč Akademie věd ČR do takto významné pozice jmenuje mladého absolventa bez výraznější publikační činnosti, který tehdy ještě ani nezahájil doktorské studium.

Klíčem k vysvětlení tohoto rozporu může být neobvyklá role, kterou M. Nodl jako začínající historik sehrál na VIII. sjezdu českých historiků v roce 1999. Z toho se sám vyznává jak v této úvodní pasáži (s. 10, „*... je tomu tak proto, že mne i více než dvacet let po sjezdu historiků v Hradci Králové trápí přítomnost a budoucnost české historiografie*..."), tak především v obsáhlejším závěru, o kterém bude podrobněji řeč níže. To by mohlo vysvětlit, proč M. Nodl vidí současný stav i budoucnost našeho oboru tak negativně: Osobní očekávání, která spojoval se svým „revolučním" vystoupením na královéhradeckém sjezdu, nebyla naplněna. Mladší čtenáře, kteří zatím nemají o vývoji historiografie širší přehled, mohu však uklidnit, že Nodlova hluboká skepse není úplně na místě. On z toho kapitánského můstku či signálního koše na vrcholu stožáru nevidí dál, než na nejbližší (svůj) ostrov a nemá tušení o vzdálenějších kontinentech jiných oborových specializací a domácích pracovišť.

Těžko rozporovatelné objektivní kritérium kvality národních historiografií jako celku představuje například jejich zastoupení na pravidelně konaných světových historických kongresech. Na těch posledních (v Austrálii Sydney 2005, v Nizozemí Amsterodam 2010, v Číně Jinan 2015) i na tom chystaném (v Polsku Poznaň 2022, odloženo kvůli koronaviru z roku 2020) dosáhla česká historiografie skvělého zastoupení. Jen se tam prezentovala nebo budou prezentovat úplně jiná domácí historická pracoviště, než se kterými je autor spjat. Jsou-li to ta M. Nodlem zmiňovaná „bratrstva", tak jim budiž vzdána všechna čest.

Závěrečná pasáž, nazvaná „*Závěr: Dějiny dějepisectví jako Ego Histoire II*" (s. 287–306), ve skutečnosti žádným závěrem (v pravém slova smyslu tohoto termínu) není. Autor jen využil tento prostor, aby podrobněji komentoval okolnosti vzniku jednotlivých dílčích textů, včleněných do této publikace. Zároveň vysvětluje, jak jsou tyto texty vnitřně propojeny, aby tím předešel neporozumění, obsaženému ve výše citovaném recenzním textu V. Středové z roku 2007.

---

už se od roku 2015 jako nástroj hodnocení vědy a výzkumu nepoužívají. Blíže k tomu viz Petr VOREL, *Historická věda a její bodové hodnocení v České republice za období 2013–201*5, ČČH 116, 2018, č. 1, s. 131–157.

Budiž; to není hloupý postup. Pro čtenáře může být zajímavé, kdy a za jakých okolností autor svůj vědecký text psal, kdo pro něj byl inspirací a na co autor při psaní myslel. Jde o takový jednoduchý průhled do „tvůrčí dílny" M. Nodla, koncipovaný jako autorův příspěvek o roli M. Nodla v dějinách českého dějepisectví, jak v nich autor sám sebe vidí. Škoda, že je (stejně jako v úvodní pasáži) tak nekonkrétní a hovoří jen v náznacích. Tak se jen dozvídáme o autorově zděšení nad odbornou kvalitou výuky doktorandů na historických pracovištích v Českých Budějovicích a v Pardubicích (s. 293) a o Nodlově roli pomyslného věrozvěsta, který i v těchto zaostalých koutech české historické vědy konečně studentům vysvětlil, jak mají psát vědecké poznámky. Jen víc takové osvěty na zapadlém českém venkově!

V této části knihy znovu výrazně na povrch vyplouvá ono dávné trauma, které autor zažil v Hradci Králové roku 1999 a ke kterému se opakovaně vrací (s. 295–298). S odstupem dvou desetiletí předkládá čtenářům svou interpretaci vlastní historické role na tomto sjezdu, a to včetně několika zajímavých detailů. Nepopírá svoji aktivní roli v dané cause, ale velmi barvitě popisuje pocit té tíhy zodpovědnosti, kterou pociťoval před zásadním osudovým rozhodnutím, neboť (řečeno slovy M. Nodla) „*... protože jsem věděl, že se musím rozhodnout jen já sám*...". Nicméně výslovně jmenuje i dva hlavní „spoluspiklence", kteří stáli po jeho boku při onom údajném pokusu o zásadní zvrat ve vývoji české historiografie („*... před sjezdem jsme věděli, že na něm dojde ke konfrontaci*..."). Jistě jen shodou náhodných okolností jsou to oba historici, kteří tuto Nodlovu knihu lektorovali: „*... Vystoupit na VIII. sjezdu českých historiků ale nebyl můj nápad. Přišel s ním Jiří Pešek*..." a „*... o tom, s čím vystoupíme... nikdo netušil vůbec nic... vyjma Vladimíra Urbánka*..." (s. 296).

Je lidsky pochopitelné, že autor se myšlenkami stále vrací k událostem z počátků své vědecké kariéry, kdy se mu podařilo upoutat pozornost médií, snad i dosáhnout nestandardního kariérního postupu (viz výše zmíněná Nodlova role v Grantové agentuře AV ČR), ale nikoli nějaké výrazné pozitivní odezvy v historické obci jako celku („*... mlčení je ještě horší než odmítnutí*..."; s. 297). On ten pokus o vyvolání jakési zdánlivé mezigenerační revolty, za jejíhož mluvčího se tehdy mladý M. Nodl prohlásil, neměl širší zázemí a reagoval jen na tehdejší poměry pražské, se kterými většina účastníků sjezdu vůbec nebyla obeznámena.[9] M. Nodl se především vymezoval vůči tehdejšímu hlavnímu představiteli historické obce profesoru Jaroslavu Pánkovi, tehdejšímu předsedovi Sdružení historiků České republiky (které královéhradecký sjezd ve spolupráci s tamní fakultou pořádalo). V čem byl či nebyl Pánkův úvodní projev „šokující a politicky nepatřičný" (dle M. Nodla), to si může každý čtenář ověřit sám; jde o text veřejně dostupný,[10] stejně jako text příspěvku M. Nodla.[11]

9 Podrobněji k tomu viz Petr VOREL, *Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993–2011 / Die tschechische Historiographie im Lichte der Historikertage in den Jahren 1993–2011*, ČČH 110, 2012, č. 3–4, s. 403–466.

10 Jaroslav PÁNEK, *Česká historická věda a české historické vědomí,* ČČH 97, 1999, s. 311–320; TÝŽ, *Sdružení historiků České republiky na sklonku tisíciletí (Bilance činnosti za léta 1996–1999 pro valné shromáždění SH ČR, Hradec Králové 10. září 1999),* in: Jiří Pešek (red.), VIII. sjezd českých historiků (Hradec Králové 10.–12. září 1999), Praha 2000, s. 28–32.

11 Martin NODL, *Krize české historiografie aneb minulost, která chce být zapomenuta*, tamtéž, s. 99–106.

Také není podle mého názoru korektní dovolávat se nyní svědectví profesora Josefa Války (1929–2017) a interpretovat jeho činy a gesta za situace, kdy se jmenovaný nemůže proti Nodlovým slovům ohradit („… *Válka mi podal ve dveřích ruku jako gesto omluvy za způsob, jak v Hradci reagoval*…“), stejně jako profesor Jan Křen (1930–2020): „… *Jan Křen na sjezdu v Hradci Králové zabránil střetu Josefa Války se mnou*…“ (s. 298). Myslím, že zatím žije dost moravských a českých historiků, kteří profesora Válku znali lépe než M. Nodl a těžko uvěří tomu, že by se pan profesor tak rozčílil jen proto, že se na něj referující (tehdy vcelku neznámý začínající historik bez významnějších vědeckých výsledků) upřeně díval. Pana profesora se dotklo to, co M. Nodl říkal, neb mu to připomínalo dikci svazáckých agitek z 50. let 20. století. To jsme od něj (nejen já) slyšeli osobně přímo na hradeckém sjezdu.

Po více než dvou desetiletích tedy nemají vzpomínky Martina Nodla na průběh královéhradeckého sjezdu historiků (1999) větší váhu, než jakýkoli jiný „ego dokument“, který je potřeba podrobit důkladné historické kritice. Autor sám sebe vykresluje v roli, v jaké by chtěl sám sebe vidět v očích budoucí historiografie. Můžeme jen věřit, že budoucí generace českých historiků neskončí tak špatně, jak v úvodu této své práce M. Nodl prognózuje, a že se jim dostane i v Českých Budějovicích a v Pardubicích dostatečného vzdělání, aby dokázali rozlišit sebeprezentaci v egodokumentu od historické reality.

To, co mi v závěrečné pasáži M. Nodla chybí, je skutečná sebereflexe. Jak on sám dokázal naplnit program, který v roce 1999 vytýčil jako cíl pro nejbližší pětiletku pro sebe a své generační souputníky? Kde jsou ty zásadní syntézy a převratné metodologické koncepty? Cožpak historik na vrcholu své vědecké kariéry vystačí s tím, že soubory svých časopiseckých studií a novinových článků vydává za autorské monografie?

Příští rok (2022) se bude konat XII. sjezd českých historiků v Ústí nad Labem. To jsou přibližně dvě desetiletí od M. Nodlem opakovaně připomínaného VIII. sjezdu královéhradeckého (1999). Je tedy docela poučné tehdejší autorova slova parafrázovat a jen v čase posunout o oněch dvacet let. Co když se i tentokrát do diskuse přihlásí nějaká mladá absolventka studia historie, začne kritizovat současný stav české historiografie a navrhne (podobně jako M. Nodl před dvaceti lety) myšlenku generační segregace? Tentokrát však oné skupině mladých nadějí naší vědy už nebudou vadit staří historici, narození ve čtyřicátých letech 20. století, neboť (tehdejšími slovy M. Nodla) „… *jejich ovlivňování budoucnosti české historické vědy… během příštích několika málo let… vyhasne…*“ (tedy asi už brzy pomřou). Mladým historikům budou tentokrát vadit čtyřicátníci a padesátníci, kteří jsou ještě při síle a dá se očekávat, že ještě řadu let budou schopni odborné a organizační práce („… *nedůvěra panuje a bude panovat ke generaci narozené na konci šedesátých a v sedmdesátých letech*…“). Nevím, zda M. Nodl někdy pochopí absurditu svého vystoupení v roce 1999, na kterou tak živelně reagoval J. Válka, ale možná by stálo za to před příštím sjezdem historiků nahlédnout do vlastního rodného listu.

Petr Vorel

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Pavel BRODSKÝ – Stanislav PETR – Ila ŠEDO
Soupis rukopisných zlomků Západočeského muzea v Plzni
Plzeň, Západočeské muzeum 2020, XXII+107 s., z toho od s. 77 XXXII barevných foto, ISBN 978-80-7247-171-3.

Třeba začít suchým konstatováním. Ze středověkých rukopisů se dochovalo do dnešních dob podle optimistického odhadu asi 5 % svazků, podle pesimistického (realističtějšího) kolem 3 % i méně. Nicméně v obou případech to znamená, že se pracuje s pouhým zlomkem dochovaného. Není proto divu, že je dnes každý textový zlomek rarita. Nebylo tomu ale tak v minulosti. Pergamen, ale posléze i papír, těchto podstatných dokladů kulturní minulosti byl jako psací látka pro svou hodnotu ceněn bez ohledu na to, co na něm stálo. Setkáváme se proto s většími či menšími zlomky středověkých textů na nejrůznějších místech: zejména jako s výztužemi hřbetů knih nejrůznějšího charakteru. Z mladších sériových úředních knih účtů apod. pak máme dokonce i pergameny, kterými byly přelepeny díry varhanních měchů. Zájem o zlomky jako o textová svědectví se začínal probouzet od 19. století se zrodem romantismu. Dělo se tak nejdřív v souvislosti s dějinami umění. Začaly být sbírány iniciály a iluminace, což vedlo často i k devastaci iluminovaných rukopisů jako takových. Teprve postupem doby se dospívalo k poznání hodnoty fragmentů i z textového hlediska. Roli hrálo nejdříve stáří písma bez ohledu na obsah, teprve doba nedávná plně doceňuje rukopisné zlomky jako kategorii. Ty ovšem mohou být velmi různého rozsahu od několika málo řádek až k několika- či vícefoliovému zlomku.
Různé soubory těchto fragmentů vznikaly už od pokračujícího 19. století u snad každé větší rukopisné knihovny, a to zpravidla z jejich vlastních zdrojů. Přinášely různá překvapení (stačí upozornit na J. Truhlářovy „Paběrky" z rukopisů tehdejší pražské univerzitní knihovny). Nicméně až současnost přistupuje k soustavnému průzkumu tohoto specifického fenoménu naší pramenné základny. Příkladně si tu počíná Knihovna Národního muzea či Národní knihovna, ale ani menší knihovny či regiony nechtějí zůstat v pozadí.
Platí to zejména o Plzni, kde prací Jaromíra Lindy došlo k popsání rukopisů tamních knihoven. Stranou zůstaly zlomky plzeňského muzea, na něž došlo až nyní. Tento soubor má specifický charakter. Jde totiž o sbírku, vzniklou především náhodným nákupem v antikvariátech, takřka vesměs v zahraničí, což ve velké většině případů znamená, že jde o cizí, zpravidla už konkrétně neurčitelné provenience. Tím je také naznačeno, že tento středně velký soubor (jde celkem o 113 dokladů), byl výsledkem akvizic kusů, vybíraných zejména vzhledem k jejich hodnotě umělecko-historické. Při popisu patří proto hlavní slovo zejména historiku umění, v tomto případě P. Brodskému. Ryze textových dokladů je tu mizivý počet a nadto jde povětšinou o kodexy liturgické bez specifické teritoriální výpovědi.

Katalogu předchází zevrubný úvod o konkrétních snahách jednotlivých osob, podílejících se na akvizicích, dokonce s údaji o cenách těchto jednotlivin. Zevrubné rejstříky: společný jmenný a věcný a speciální ikonografický, chronologický, písma a posléze notační, uzavírá konkordance inventárních čísel. K tomu lze dodat: v několika případech jde o písma mimolatinská: hebrejské (jeden z textů je považován ještě za pozdně starověký) resp. arménské (oba doklady jsou z raného novověku). U textů latinských jde o jednotliviny z 11. až 13. věku s tím, že většina ovšem pochází z 15. století, jednotliviny pak z raného novověku. Provenienčně lze upozornit na ojedinělé kusy italského či holandského, s pochopitelnou převahou pak německého původu – pokud ovšem bylo vůbec přesnější teritoriální zařazené možné.

Ať se tento počin stane výzvou těm sbírkám, které ještě nevystoupily na veřejnost! Většinou nepůjde o velké objevy, ale lze se dočkat všelijakých překvapení.

Ivan Hlaváček

Lenka BENDOVÁ

Soupis tisků 17. století Západočeského muzea v Plzni

(= Fontes bibliothecarum Musei Plznensis, Vol. 5)

Plzeň, Západočeské muzeum 2019,

382 s., z toho 40 s. barevné obrazové přílohy s reprodukcemi dobových vazeb, titulních stran tisků a ilustrací,

ISBN 978-80-7247-161-4.

Západočeské muzeum v Plzni se pyšní již třemi publikovanými soupisy starých tisků, které by mohly sloužit jako vzor jiným podobným institucím se srovnatelně velkými historickými fondy. Po katalogu prvotisků (2000) a *Soupisu tisků 16. století* (2013),[1] který vznikl postupným úsilím Josefa Hejnice, Anežky Baďurové, Hany Beránkové a Ily Šeda vychází nyní chronologicky navazující pokračování, jež zachycuje tisky 17. století. Publikace je strukturována podobně jako předcházející díl: V úvodu je charakterizován celý svazek, který popisuje 261 tisků. Jejich průzkum trval řadu let a byl veden snahou o komplexnost: cílem nebylo evidovat a popsat pouze úplně dochované exempláře, z nichž některé jsou vskutku významné, pokud jde o jejich provenienci či dobovou vazbu, ale i defektní tisky a torza, u nichž byl někdy problém již s identifikací samotného titulu. V úvodu byly také charakterizovány hlavní časové mezníky existence fondu, který byl průběžně různými cestami doplňován. Významnou skupinu přírůstků tvoří tisky někdejší plzeňské Arciděkanské knihovny, soubory získané darem od sběratelů, nezanedbatelná část fondu však přibyla také cílenými akvizicemi, zejména antikvariátními nákupy.

Struktura jednotlivých záznamů, která je detailní, až vyčerpávající, zůstala taktéž zachována podle předcházejícího svazku a uživateli katalogu poskytuje nadstandardní informace. Důkladný typografický popis doplňují údaje o identifikovaných majitelích knih. Tomu, kdo knihu vnímá jako organický celek, tedy včetně jejích recipientů, resp. tomu, kdo se vydává také po stopách, které mohou identifikovat původního vlastníka, nebo dokonce prozradit leccos o jeho zájmech (na základě dochovaných marginálních či interlineárních poznámek), se tak publikace stává neocenitelnou pomůckou.

1 Srovnej recenzi ČČH 113, 2015, č. 2, s. 576–577.

Pokud jde o provenience, z významných položek katalogu vyniká exemplář, který byl svázán pro papeže Pavla V. († 1621) /soupis č. 240/, papeže Klementa X. († 1676) /soupis č. 128/, Jaroslava Bořitu z Martinic († 1649) /soupis č. 146/, nebo patřil do knihovny Vojtěcha Lanny († 1909) /soupis č. 207/. Za zmínku stojí, že nemalá část popisovaných svazků kdysi náležela do některé z klášterních knihoven a co do žánru je nejčastěji zastoupena náboženská literatura, zejména biblické tisky, misály a rozličná teologická pojednání.
Kvalitě a informačnímu potenciálu jednotlivých záznamů odpovídají také rejstříky, které tvoří závěr textové části publikace a nabízejí uživateli podobnou orientaci jako soupisy starých tisků realizované velkými univerzitními a vědeckými knihovnami. Za seznamem citované a konzultované literatury pak následují obrazové přílohy, které představují nejhodnotnější evidované jednotky, se zvláštním zaměřením na dobové vazby a jejich supralibros, dochovaná exlibris vlastníků, či nákladnější obrazovou výbavu, která měla zesílit čtenářský zážitek z knihy.
Je pochopitelné, že v případě muzejních sbírek starých tisků jde do značné míry o různorodé soubory, které se utvářely po dlouhou dobu a knihy do nich proudily rozličnými cestami, jejich výběr (v rámci akvizic) vždy určitým způsobem podléhal subjektivním pohledům a preferencím muzejních knihovníků, nicméně i tak mají svoji vypovídací hodnotu, přinejmenším pokud jde o úroveň kultury paměti. V případě Západočeského muzea v Plzni a jeho sbírek starých tisků ji umocňují příkladným způsobem připravené soupisy, které sice budou časem – postupným doplňováním fondu o nově získané svazky – pozbývat nároku na úplnost, nicméně kvalitou svého provedení jistě dlouho zůstanou vzorovou a odborníky na knižní kulturu vyhledávanou pomůckou. Výsledky výzkumu fondu starých tisků nejsou navíc dostupné pouze v tištěné podobě, ale také v online katalogu knihovny Západočeského muzea.

Jiří Just

Středověk

Eckhard MÜLLER-MERTENS
Studien zur Feudalismustheorie und zur Historiographie
Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2021, 394 s., ISBN 978-3-86583-824-7.

Eckhard Müller-Mertens (1923–2015) vystudoval dějiny, filozofii a sociologii na berlínské univerzitě v letech 1946–1951. Již během studií se stal členem německé komunistické strany, tedy SED. Poté co absolvoval prací věnovanou poddanským a vrchnostenským vztahům v Braniborsku v roce 1375, začal na berlínské univerzitě díky intervenci svého učitele Alfreda Meusela přednášet středověké dějiny. Roku 1952 v Berlíně promoval jako první marxisticky orientovaný medievista. V roce 1956 se pod vedením lipského profesora Heinricha Sproemberga, jednoho z koryfejů východoněmecké marxistické historiografie, habilitoval a roku 1960 získal mimořádnou, o čtyři roky později řádnou profesuru pro středověké dějiny na Humboltově univerzitě. Až do penzionování byl jednou z vůdčích osobností východoněmecké marxistické medievistiky. Členem SED zůstal až do roku 1989, i když, jak poněkud nepřesvědčivě tvrdil ve svých pamětech, s politikou SED se rozešel už dávno.[1]

1 Eckhard MÜLLER-MERTENS, *Existenz zwischen den Fronten: analytische Memoiren*

Tematicky zasvětil Müller-Mertens svůj badatelský život celé řadě problémů. Nejvýznamnější z nich dokumentují pětisvazkové sebrané spisy, vydávané paradoxně nikoli berlínským, nýbrž lipským univerzitním nakladatelstvím, péčí Wolfganga Huschnera. První svazek byl věnován říšským dějinám, druhý regionálním dějinám Braniborska a Berlína, třetí době Karla IV. a Müller-Mertensově činnosti v Monumenta Germaniae Historica, čtvrtý městským dějinám a pátý, poslední, dějinám dějepisectví a teoriím feudalismu. Do posledního svazku, který bohužel není doprovázen žádným hutným úvodem, který by kriticky zhodnotil Müller-Mertensův přínos k dané problematice zařazením jeho textů do kontextu východoněmeckého či celoněmeckého bádání (nemluvě o citelně chybějícím rejstříku), byly zahrnuty studie publikované v rozmezí let 1954–1985, s převahou textů do počátku sedmdesátých let.

Nejstarší text *Zur Periodisierung und zu einigen Fragen der deutschen Geschichte im Feudalismus* pregnantně odráží marxistickou posedlost periodizací, v praxi ukotvenou nikoli v dějinné realitě, nýbrž v tezích klasiků marxismu-leninismu. Obdobně jako většina marxistů však i Müller-Mertens periodizační tendence opustil a věnoval se jiným teoretickým problémům.

Pro všechny texty zařazené do pátého svazku sebraných spisů je společné, že primárně byly vydány v NDR. To je na jedné straně dobově limitovalo, především to ale výrazně ovlivnilo předpokládaného recipienta. Západoněmečtí medievisté totiž své východní „příbuzné" do konce šedesátých let až na výjimky prakticky vůbec nečetli (to platí i pro Müller-Mertense) a téměř veškerou marxistickou produkci východoněmeckých medievistů považovali za ideologicky zatíženou, resp. metodologicky bezcennou. Na počátku sedmdesátých let se sice situace změnila, avšak z Müller-Mertensových textů začaly být čteny jiné než ony teoretizující o feudalismu.

Pro Müller-Mertensovy studie zařazené do pátého svazku platí, že vycházejí převážně z východoněmeckého diskurzu a s výzkumy západoněmeckých medievistů až na výjimky nepolemizují, ba povětšinou ani nepracují. Ve studiích, které vznikly do konce šedesátých let, Müller-Mertens reflektoval téměř výhradně marxistickou literaturu východoněmeckou a sovětskou, popřípadě se odvolával na klasické práce německých historiků 19. a počátku 20. století. Od sedmdesátých let minulého století sice do jeho studií věnovaných teorii feudalismu pronikaly reflexe některých západoněmeckých či rakouských medievistů (Karl Bosl, Otto Brunner apod.), avšak jen stěží je možné mluvit o plnohodnotném dialogu. Přestože se povětšinou jedná o metodické texty, téměř zcela v nich chybí recepce prací historiků anglosaských (i marxistických) stejně jako francouzských medievistů, hlásících se ke škole Annales, kteří se problematikou feudalismu obírali v teoretické rovině (především Georges Duby).

Studie začleněné do pátého svazku sebraných spisů tedy do značné míry odrážejí do sebe uzavřený diskurz východoněmecké medievistiky dlouhého období od poloviny padesátých do počátku osmdesátých let. Názory Müllera-Mertense se sice v mnoha aspektech vymykaly tezím a kategorickým soudům panujícím v NDR, avšak chyběl jim širší přesah. Z dnešního hlediska jsou pozoruhodné jako doklad medievistického

oder Report zur Weltanschauung und geistigpolitischen Einstellung, Leipzig 2011.

myšlení ve východoněmeckém dějepisectví a mohou sloužit pro poznání jednotlivých proudů marxistického dějepisectví druhé poloviny 20. století. Zároveň jsou dokladem skutečnosti, že marxistická medievistika nepředložila svébytný koncept feudalismu, a to na rozdíl například od konceptu německé reformace jako raně buržoasní revoluce – bez ohledu na to, že tento koncept nakonec zcela zkrachoval (Müller-Mertens k němu přispěl v tomto souboru publikovanou studií *Zu den Aufgaben der frühbürgerlichen Revolution in Deutschland und der Rolle des Königtums*).

Martin Nodl

Grischa VERCAMER
Hochmittelalterliche Herrschaftspraxis im Spiegel der Geschichtsschreibung. Vorstellungen von „guter" und „schlechter" Herrschaft in England, Polen und dem Reich im 12./13. Jahrhundert
(= Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien 17)
Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2020, XII+792 s., ISBN 978-3-447-11354-0.

Nejmladší z německých historických ústavů v zahraničí se tu prezentuje nejen co do počtu stran impozantním medievistickým počinem, který si zaslouží obecnější pozornost. U německých disertací a ovšem tím spíš habilitací jako je tato (podaná ve frankfurtskooderské Viadrině), to již nepřekvapuje, naopak. Ostatně je třeba konstatovat, že je nutno dělit více než dvěma, jelikož zhruba polovinu knihy tvoří jakýsi kritický regestář k v textu interpretovaným partiím vybraných kronikářských děl (je-li možno tohoto výsostně diplomatického termínu použít na prameny vyprávěcí; blíže o tom závěrem), která byla předmětem Vercamerovy pozornosti. A k tomu je třeba ještě připočíst více než sedmdesátistránkové seznamy pramenů a literatury i obecný rejstřík, k nimž lze uvést několik poznámek.

Z českého úhlu pohledu lze konstatovat, že autor reflektuje i některé české práce (Marie Bláhová či Robert Antonín, i když by se hodily i některé další stati, tak zejména Dušana Třeštíka); z obecného pohledu pak však postrádám obě základní kompendia věnovaná středověkému kronikářství, totiž Wolfem a Ottem zpracovanou příručku středověkých kronik z roku 2016 či anglickou Encyklopedii středověkých kronik 2010, které by mohly poněkud odlehčit i seznamu prací.[1]

Zdánlivě do očí bijící heterogennost – v podstatě kartotéka excerpovaného pramenného materiálu – byla ale autorem volena záměrně, aby bylo možno poukázat na to společné v oné různorodosti, která vyrůstala z rozličných historických předpokladů a podmínek. Ale je třeba už zde zkorigovat poněkud název knihy, neboť na s. 71 autor výslovně hovoří o tom, že nejde o dvě století, ale o období, které je „vědomě omezeno na 12. a počátek 13. století", což ovšem zřetelně posouvá perspektivu práce. Je dlužno podotknout, že podstata se ale nemění, i když by jistě byly k vybrání i jiné kroniky.

Vercamer vychází v otázce vlády z Weberových sociologických tezí o třech druzích vlády: legální, charismatické a tradiční, které je třeba brát s rezervou, neboť se různě prolínaly. Tradiční vláda pochází dle Verca-

1 Gerhard WOLF – Norbert H. OTT (edd.), *Handbuch Chroniken des Mittelalters*, Berlin 2016 (srovnej rec. ČČH 114, 2016, s. 1125–1127); Raymond Graeme DUNPHY (ed.), *The encyclopedia of the medieval chronicle*, Leyden 2010.

mera ze starobylých řádů a hierarchií („*auf altershergebrachten Ordnungssystemen und Hierarchien"),* podle níž si kolektivní paměť na vládu prostě „zvykla" atd. (s. 13). To, že k vládě se dospívalo zejména různě odstupňovaným násilím, které použil charismatický vládce či jeho předchůdce (jak jinak by se k té moci dostal?), aby pak přešel nějakým způsobem do legální či tradiční vlády (třeba v další generaci), je, myslím, nabíledni a není třeba o tom diskutovat, neboť doba 12. a 13. století má ten více či méně drsný začátek zpravidla již dávno za sebou (a to i pokud jde o tzv. „novou" křesťanskou Evropu), i když její *origines* kronikáři různým způsobem reflektují či přizpůsobují svému (často historiky vykonstruovanému) pojetí. Jinými slovy tedy vlastně deformují podle toho, jak si stojí se svým nejbližším mocipánem a ovšem leckdy i chlebodárcem.

To by ovšem znamenalo doslova bezbřehost, a tak Vercamer provedl (s výjimkou Polska) užší, do značné míry nutný výběr. Ten byl u polských reprezentantů jednoduchý, neboť nebylo z čeho vybírat. Stáli tu k dispozici pouze dva autoři: Gallus Anonymus a Vincenc Kadlubek. U autorů „říšských" byl výběr náročnější a los padl na Otu z Freisingu společně s Rahewinem a Historii Welforum. Nejtěžší rozhodování bylo nepochybně u kronik anglických, kde z celé řady možností došlo na Viléma z Malmesbury a Rogera z Howdenu. Z kvantitativní rozdílnosti nabízeného materiálu ovšem vyplývá řada specifik; zejména se to týká právě Polska, jehož historie, a to především vnitřní (tedy její znalost), je pro uvedenou dobu budována v podstatě jen na základě sdělení těchto dvou reprezentantů; tím samozřejmě nemíním marginalizovat četné pro poznání polských dějin důležité zmínky vyprávěcích kronikářských děl cizích včetně našeho Kosmy. V obou dalších teritoriích je ovšem situace výrazně odlišná. To sice vyžaduje pro Vercamerovy komparatisticky založené výzkumy jistou zdrženlivost, v podstatě je ale neruší.

Vercamer klade všem výše uvedeným dílům stejné otázky, vyžadující podle možností konkrétní a vzhledem ke sledovaným objektům pokud možno anonymizované odpovědi, které by měly odhlížet (i když to ovšem nejde beze zbytku) od konkrétních jmen a vlastně i od konkrétních situací či okolností. Tomu ale předchází poměrně zevrubná charakteristika využívaných děl jako svébytných celků. Z čehož vyplývá i konkrétní postavení jejich tvůrců (pokud ovšem lze) v té které společnosti včetně jejich vztahu k příslušnému konkrétnímu panovníkovi a v důsledku toho i k míře vypovídací schopnosti. Protože ale kronikáři samozřejmě nepsali podle konkrétního jednotného schématu a každý měl svůj subjektivní cíl, je pochopitelné, že jejich výpovědi jsou různě „šťavnaté", případně pro některé otázky Vercamerova „dotazníku" i zcela nulové. I když někdy i z příslušného mlčení lze nějakou bazální odpověď alespoň vytušit, což vše ovšem vypovídá i o kronikáři samotném.

Pro čtenářovu představu je třeba oněch osm základních otázek „dotazníku" uvést. Aby nedošlo k případnému posunu v interpretaci jejich významu, dovolím si je uvést v původním Vercamerově znění: 1) Der Fürst als Richter; 2) Der Fürst als Verwalter bzw. Herrschaft durch Administration; 3) Der Fürst als Politiker/Diplomat in Beratungssituationen; 4) Der Fürst als Gesetzgeber; 5) Der Fürst als Repräsentant von Herrschaft/Inszeierung von Macht; 6) Der Fürst als Krieger/Heerführer; 7) Der Fürst als frommer Herrscher; 8) Habitus/Gewohnheit des

Herrschers/Charaktereigenschaften. Každá z těchto ukázek má závěrem stručný pokus o zvážení patřičné odpovědi.
Není možno tu zaujímat konkrétní stanoviska nebo přidávat nějaké další body do dotazníku, i když by tak bylo možno učinit. Ovšem ukázalo by se, že ve většině takových připomínek lze poukázat na některou ze stávajících otázek/odpovědí. A pochopitelně kronikáři doby kolem roku 1200 nejsou kronikáři mladších staletí a nadto vždy ještě zbývají různé neznámé ve výpovědích autorů, kteří nebyli (a ani nemohli být) přizváni k vyplnění dotazníku. Jestli jsou v tom tématu nějaké zákonitosti nebo pravidelnosti, se ukáže až při důkladnějším a opakovaném výzkumu dalších teritorií a epoch.
Svoji roli hrály ovšem i jazykové prostředky, kterých jednotliví autoři používali a které Vercamer rovněž charakterizuje. Jeho chrestomatie se při důkladnějším čtení ukazuje jako na výsost smysluplná, protože v ní jsou příslušné výše zpracované partie velmi zevrubně komentovány a zasazeny do historického kontextu. A protože souběžně s tím jsou v poznámkovém aparátu textu publikovány i pasáže originálních znění oněch děl, má čtenář bezprostřední možnost sledovat Vercamerovu argumentaci. A ovšem blíže nahlédnout do někdy neortodoxního myšlení významné vrstvy tehdejší vzdělanecké společnosti. Jak z hlediska pozorovaných, tak i pozorovatelů.

Ivan Hlaváček

Hieronymus Münzer: Itinerarium
Hg. von Klaus Herbers unter Mitarbeit von Wiebke Deimann – René Hurtienne – Sofia Meyer – Miriam Montag – Lisa Walleit.
Mit einem Beitrag von Tina Orth–Müller
(= Monumenta Germaniae Historica – Reiseberichte des Mittelaters, Bd. 1)
Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2020,
CCCVIII+572 s.,
ISBN 978-3-447-10972-7.

Máme před sebou mimořádnou edici se stejně mimořádným úvodem. Už pouhý rozsah a počet spolupracovníků, které tu kolem sebe shromáždil Klaus Herbers, profesor na univerzitě v Erlangenu, známý především pracemi o poutnických cestách do Compostely a dále raně středověkými edicemi a hodnocením materiálu papežské provenience, je imponující. Totéž lze říci i o práci, která takto vznikla. Patří k prvnímu okruhu editorova zájmu a je dílem mnohaleté práce, jak o tom svědčí i pět stran odkazů na Herbersovy průpravné práce ve stošedesátistránkovém seznamu literatury!
Monumenta Germaniae, která předloni oslavila dvě stě let své existence, to připomenula opravdu důrazně, protože vložila do rukou čtenářů první svazky dvou svých nových řad (či podřad). V pilotním svazku této řady jde o prameny velkého významu zejména pak pro sklonek středověku a počínající novověk; ty vypovídají především o jiných stránkách života společnosti, než tomu je u většiny jiných pramenů předchozích historických etap. Jde totiž o literaturu cestopisného charakteru, poznamenanou intenzivním osobním prožitkem. Je třeba stručně představit autora-cestovatele, který sice (stejně jako jeho dílo) nebyl neznám, ale nebyl znám tak, jak by si zasloužil.

Z jeho velkého opusu byly dosud publikovány jen úryvky, které nedávaly dostatečnou představu, i když o autorovi existuje značná literatura.

Jeho osobu je třeba stručně představit: Münzer se narodil buď 1437, nebo 1447 (to konstatování je vzhledem k jeho významu překvapivé) zřejmě ve vorarlberském Feldkirchu. Cesta jej vedla přes studia artes v Lipsku a medicíny v Pavii posléze do Norimberku, kde působil dlouhá léta jako lékař, ale zapojil se též do tamního kulturního života. Vedle svého velkého *Itineraria* je autorem traktátu o vínu, je doložen i jako pomocník na proslulé Schedelově kronice a také jako vlastník rozsáhlé knihovny. Ale ovšem v kulturním povědomí žije zejména jako autor „deníku" o velké devítiměsíční cestě do západní Evropy (srpen 1494 – duben 1495). Ta jej vedla přes jižní Francii do Španělska, Portugalska a pak zpět přes severní Francii (tu je dobře prohlédnout si jen velmi schematickou mapku na s. LX s bezprostředně návaznou a mimořádně instruktivní několikastránkovou tabulkou s konkrétní kilometráží mezi mezními lokalitami s patřičnými časovými údaji). Jako důvod této cesty se uvádí zejména Münzerova poznávací touha, ale připomíná se i jeho možná snaha vyhnout se morové epidemii, která se tehdy šířila Norimberkem (i když to lze asi brát s velkou rezervou, ví-li se o jeho milované ženě, kterou v Norimberku zanechal). Na cestu se dobře vybavil různými doporučujícími dopisy a jiným materiálem.

Dílo není zachováno v autografu. Je k dispozici v jediném, zřejmě ale jemu blízkém exempláři (mezi s. CXX a CXXI úvodu je vloženo osm celostránkových a částečně barevných vyobrazení několika stran daného rukopisu, které přinášejí vzhledem k různým schématickým vyobrazením charakteristické ukázky) z majetku jednoho ze Schedelů. Onen konvolut ovšem obsahuje i řadu dalších, částečně přímo Münzerových textů. Druhý exemplář, o kterém byla ještě v roce 1907 povědomost z aukčního katalogu, zapadl poté do nepovědomí.

Edice sama čítá zhruba 440 stran. Text z toho tvoří ale necelou polovinu, protože komentář zabírá víc než polovinu rozsahu a zdaleka překračuje potřeby čtenářovy. Ale je dobře, že tak bylo jednou provždy učiněno. Obsah díla nereflektuje „velké dějiny", ale o to více je tu zpráv o každodennosti a ovšem také reminiscencí na starověké dějiny. A hemží se tu také popisy významných staveb, pochopitelně zejména církevních, v tom přednostně kostelů, takže jde i o důležitý pramen zejména pro historiky architektury. Ale nalézáme tu zaznamenány i všelijaké citáty, modlitby apod., na které autor cestou narazil, či charakteristiky panovníků, resp. struktur jejich dvorů.

Při popisu pařížské Sainte Chapelle se dozvídáme i o jejích rukopisech a bylo by možno upozorňovat na různá další barvitě popsaná místa (Granada s Alhambrou a ovšem i Herbersovo Santiago!). Kdo by se nechtěl či nemohl prokousávat celým textem, tomu jsou k dispozici tři rejstříky: jmen osobních, místních a pak více než padesátistránkový velmi pracný věcný glosář, postihující jednak pojmy, jednak materiální předměty. Stačí tu upozornit jen na termíny *liber* či *curia*. Bylo by lze odkazovat na další a další termíny i z tehdejší každodennosti. Doslova se nabízí myšlenka překladu do češtiny. *Itinerarium* by nepochybně našlo hojnost čtenářů. Maně si vzpomínám na deník Daniela Papebrocha

o zhruba 170 let později z cesty do Itálie, jehož edice, obávám se, zřejmě k velké škodě věci uvízla.[1]

Po technické stránce mám ale povzdech. Běží sice živá záhlaví (deset cestovních kapitol plus dva drobné dodatky), ta však reflektují pouze hraniční body jednotlivých tras. Čtenářům, kteří nemají po ruce „Graesseho" či jinou pomůcku, by editoři usnadnili orientaci v textu, kdy by středověká označení příslušných lokalit byla nahrazena německými či jinak současnými. Se *Salamanticou* – Salamankou či s *Almarií* – Almerií si poradíme hned, ale že *Maioritum* je Madrid a mnoho dalšího, to se každý hned nedovtípí. Ale nechtějme všechno. Aspoň se uživatel trochu pocvičí. Dar, poskytnutý v podobě této edice a tímto způsobem jejího ztvárnění, nelze než s velkým díkem přijmout.

Ivan Hlaváček

Michael BAILEY
Origins of the Witches' Sabbath
Pennsylvania, Penn State University Press 2021, 127 s., ISBN 978-0-2710-8910-2.

Autor a editor publikace americký historik Michael David Bailey, profesor historie na Iowa State University, patří k renomovaným znalcům pozdně středověké evropské čarodějnické démonologie. V publikaci určené vysokoškolským studentům historie i širší čtenářské veřejnosti zpřístupňuje Bailey v komentovaném anglickém překladu hlavní texty rané evropské čarodějnické démonologie, nebo jejich relevantní části. Kniha je součástí série „Magic in History", kterou před několika lety založil jeden z nejrenomovanějších znalců dějin středověké evropské magie Richard Kieckhefer a v níž jsou otiskovány formou populárních edicí či překladů do angličtiny texty k dějinám magie ve středověku a v raném novověku.

Bailey opatřil knihu hutným a zasvěceným obecným úvodem. Odůvodňuje zde také výběr textů, zvláště to, proč neotiskl překlad příslušné části rozsáhlého veršovaného díla francouzského klerika a apoštolského protonotáře Martina Le Franca *Le Champion des Dames* (1441/1442), které bývá řazeno ke směrodatným textům rané čarodějnické démonologie, a dal přednost anonymnímu traktátu *Vauderie de Lyon*. Konkrétně uvádí, že svůj výběr omezil na texty, které vznikly v období od druhé poloviny dvacátých do konce třicátých let 15. století. Bailey tak do publikace v moderních anglických překladech zařadil: kronikářskou zprávu švýcarského úředníka Hanse Fründa o honech na čarodějnice ve Valais v sionské diecézi v letech 1428–1436; spis čarodějnického soudce z jihofrancouzské provincie Dauphiné Clauda Tholosana *Ut magorum et maleficiorum errores* (okolo 1436); anonymní traktát *Errores Gazariorum*, napsaný zřejmě v oblasti Aosty v dnešní severozápadní Itálii (třicátá léta 15. stol.); vybrané kapitoly z druhé a páté knihy spisu dominikána Johannese Nidera *Formicarius* (mezi 1435–1438); a již zmíněný traktát *Vauderie de Lyon*, jehož vznik klade nejnovější bádání už na konec třicátých let 15. století, zatímco dříve byl datován do let 1459/1460. Uvedenou pětici textů doplňují překlady záznamů ze dvou čarodějnických procesů, které vedl soudce Tholosan v roce 1437,

1 Srovnej moji recenzi prvých tří svazků edice Papebrochových „Kunstdenkmäler" z let 1660–1662, tematizujících Trevír, Benátky a italské provincie Latium a Toskánu, ČČH 115, 2017, s. 527–531.

resp. inkvizitor a možný autor traktátu *Errores Gazariorum* Ulric de Torrente roku 1438. Každý text je opatřen samostatným krátkým úvodem a stručným věcným, popř. i textově-kritickým komentářem. Knihu uzavírá výběrová bibliografie a souhrnný rejstřík.

Petr Kreuz

Raný novověk

Frank KLAASEEN – Sharon HUBBS WRIGHT
The Magic of Rogues. Necromancers in Early Tudor England
Pennsylvania, Penn State University Press 2020, 161 s.,
ISBN 978-0271089294.

Publikace přináší – zčásti v dobových anglických originálech, zčásti v překladech z původního latinského znění – dokumenty k dějinám nekromancie a hledačství pokladů v Anglii v 16. století. Autory a editory jsou renomovaný znalec dějin pozdně středověké a raně novověké evropské magie Frank Klaassen, profesor historie na univerzitě v Saskatchewanu, a jeho kolegyně z téže univerzity Sharon Hubbs Wright. Kniha je svazkem nedávno založené série „Magic in History", v níž jsou otiskovány formou populárních edicí či překladů do angličtiny texty k dějinám magie ve středověku a v raném novověku.

V obecném úvodu autoři přibližují obsah pozdně středověkých a raně novověkých nekromantických příruček a knih o magii. Zabývají se otázkou, jak blízko měli lidé, kteří praktikovali na sklonku středověku a na počátku novověku v Anglii nekromancii, k lidovým léčitelům a prorokům (*cunning folk*). Připomínají, že provozování magie se v Anglii oficiálně stalo trestným činem teprve roku 1542 na základě nařízení krále Jindřicha VIII. Do té doby nebyla magie považována za zločin, pokud v ní církevní soudy neshledaly modloslužebnictví nebo herezi. Nekromancie byla zpravidla vnímána jako součást učené magie, jejímž nejznámějším anglickým představitelem byl John Dee, a provozovali ji téměř výhradně muži.

Kromě příruček podávají svědectví o nekromancii a jejích provozovatelích v Anglii také soudní spisy. V publikaci jsou obsaženy jednak mírně jazykově upravené texty vycházející z dobových anglických originálů, jednak (z menší části) překlady latinských textů.

První oddíl přináší úřední korespondenci a justiční písemnosti, které se týkají skupiny nekromantických hledačů pokladů vedené šlechticem a básníkem Williamem Nevillem (* 1497 – † cca 1545). Ten byl příbuzným „královražce" z časů Války růží Richarda Nevilla, 16. hraběte z Warwicku, a mládí strávil na dvoře arcibiskupa z Yorku, kardinála Thomase Wolseyho. Skupina vzbudila pozornost v okamžiku, kdy jeden z Williamem najatých mágů předpověděl smrt Jindřicha VIII., což bylo pokládáno za velezradu. Roku 1532 proto nechal králův důvěrník Thomas Cromwell zatknout Williama a několik dalších členů skupiny. Po jisté době byli propuštěni bez trestu, což podle editorů ilustruje zvláštní nechuť tehdejších anglických světských soudů stíhat zločin magie.

Druhý oddíl obsahuje ukázky návodů kouzel, magických úkonů a okultních rituálů z anglických, převážně již v národním jazyce psaných kouzelnických knih z 16. století. Třetí oddíl je věnován mixindaleskému

případu skupiny nekromantických hledačů pokladů v hrabství Yorkshire z let 1509–1510, k níž patřil i bývalý starosta Yorku Thomas Jameson. Dokumenty k tomuto případu se dochovaly v registru yorského arcibiskupa, kardinála Christophera Bainbridge (cca 1462/1464–1514). Členové skupiny využívali při hledání pokladů nekromancii, která byla církví nakonec interpretována jako hereze. Devět členů skupiny bylo exkomunikováno a předáno k potrestání světskému soudu. Dokumenty dochované z mixindaleského případu podle editorů umožňují velmi dobře se seznámit s praktikami nekromantické magie.

Čtvrtý oddíl obsahuje další ukázky návodů kouzel a rituálů z kouzelnických knih z 16. století, včetně zde obsažených magických obrazců a symbolů. Editoři do tohoto oddílu zařadili především rituály a obrazce, které měly sloužit k vyvolání duchů při hledání pokladů.

Následuje seznam použitých rukopisů, archivních pramenů, dobových tisků a výběrový přehled odborné literatury. Publikaci uzavírá spojený jmenný a věcný rejstřík.

Petr Kreuz

Marie von LÜNEBURG
Tyrannei und Teufel. Die Wahrnehmung der Inquisition in deutschsprachigen Druckmedien im 16. Jahrhundert
Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 2020, 234 s., ISBN 978-3-412-51615-4.

Protestantská tištěná publicistika druhé a třetí třetiny 16. století významně přispěla k vytvoření rané verze „černé legendy" inkvizice, zvláště španělské a římské. Publikace, která se zabývá mimo jiné tímto tématem, vychází z dizertační práce, kterou autorka obhájila v roce 2018 na filozofické fakultě univerzity v Rostocku.

V úvodu Lüneburgová připomíná, že pojem „inkvizice" je v obecném povědomí spojen s represívním katolicismem a nadvládou Španělska. Tvůrcem pojmu *leyenda nigra* byl počátkem 20. století španělský sociolog Julián Juderías (1877–1918). Autorka charakterizuje jako hlavní objekt své práce raně novověký komunikační proces, jenž vedl k vytvoření této „černé legendy" (s. 9). Následuje stručný přehled dosavadního bádání. Hlavním pramenem byla pro autorku raně novověká publicistika, především jazykově německé tisky a letáky pořízené na území dnešního Německa.

V první kapitole se Lüneburgová věnuje protestantské, převážně proticísařsky zaměřené publicistice v období od říšského sněmu v Aušpurku roku 1530 do roku 1550. Sněm roku 1530 potvrdil konfesijní rozkol Římskoněmecké říše. V roce 1534 započal pontifikát Pavla III. (Alessandro Farnese, † 1549), prvního vyhraněně protireformačního papeže, jenž v roce 1545 svolal Tridentský koncil. Objektem tištěné publicistiky bylo ve třicátých letech 16. století nejprve pronásledování stoupenců reformace mezi říšskými stavy, zejména procesy s lantkrabětem Filipem Hesenským a kurfiřtem Janem Fridrichem Saským vedené u Říšského komorního soudu. Překvapivě nevelký mediální ohlas v Německu vzbudil Bruselský edikt Karla V. z roku 1540, kterým císař vztáhl platnost protiluteránského Wormského ediktu (1521) také na Nizozemí, přičemž jej rozšířil o další opatření k cenzuře tisku. Co se týče spisů, zaměřených proti papeži a inkvizici, přibližuje Lüneburgová díla dvou luteránských autorů z počátku 40. let: Prvním z nich je bývalý francouzský diplomat a štrasburský

historik Johannes Sleidan (1506–1556), druhým anonym, publikující pod jménem Baptista Lasdenus.

Říšský sněm ve Špýru roku 1542 proběhl ve znamení habsburské defenzivy po dobytí Budína a Pešti Osmanskou říší a tím vyvolanou nutností hledat v Říši podporu v bojích proti Turkům bez ohledu na konfesijní rozpory. Vleklá jednání mezi katolíky a protestanty definitivně ztroskotala v polovině 40. let také v souvislosti se zahájením Tridentského koncilu v prosinci 1545.

Lüneburgová věnuje detailní pozornost velké mediální události této doby, kterou byla pro německé protestanty (vedle skonu Martina Luthera) vražda španělského teologa a čerstvého protestantského konvertity Juana Díaze jeho bratrem Alfonsem v březnu 1546 v Neuburgu an der Donau. Na říšském sněmu v Řezně roku 1546 se protestantští stavové domáhali potrestání vraha, neboť Juan Díaz byl jako účastník náboženských jednání pod ochranou císaře. Neuburská vražda zvýraznila v protestantské publicistice obrazy nepřítele v podobě Říma/papeže, Španělů a také císaře. Stále častěji byly vyslovovány obavy z možného zavedení inkvizice v Nizozemí.

Říšský sněm, konaný v Aušpurku v letech 1547–1548, po porážce Šmalkaldského spolku, se nesl ve znamení císařských snah o nové náboženské uspořádání říše, které byly programově a normativně formulovány v aušpurském *interim* Karla V. z roku 1548. Tvrdá nařízení proti protestantům následovala zanedlouho v Nizozemí: ordonance Karla V. z roku 1549 umožňovaly konfiskaci majetku heretiků a stavěly herezi na roveň se zločinem urážky majestátu. Protestantská publicistika se ocitla v defenzívě, což se odráželo v časté stylizaci stoupenců reformace jako mučedníků.

Ve druhé kapitole se Lüneburgová věnovala především mediálním ohlasům na pronásledování luteránů v Itálii a na zřízení římské inkvizice (Svatého oficia) papežem Pavlem III. roku 1542. Ukázala, jak se během čtyřicátých let 16. století měnil v protestantské publicistice obraz papeže z morálně zkaženého duchovního a prodavače odpustků ve „vraha křesťanů". Přestože docházelo k pronásledování luteránů jako kacířů v Itálii již od počátku třicátých let, byla inkvizice zpočátku proti novému učení téměř bezmocná. Změnu přineslo až zřízení efektivnější římské inkvizice v čele s kardinálem Gianem Pietrem Carafou, pozdějším papežem Pavlem IV. (papežem v letech 1555–1559). Ta zahájila koncem čtyřicátých let systematičtější pronásledování protestantů v Itálii.

Prvním významným případem protestantského mučedníka z Pyrenejského poloostrova medializovaným v Německu se stala roku 1548 kauza italského právníka Francesca Spiery, jenž byl roku 1548 odsouzen inkvizicí v Benátkách k veřejnému odvolání svých „věroučných omylů" a krátce poté zemřel. Zprávu o Spierově případu přeložil do němčiny samotný Philipp Melanchthon. Pronásledování italských protestantů inkvizicí s mediálním ohlasem v Německu pokračovalo i v padesátých letech, za pontifikátů papežů Julia III., Marcella II. a Pavla IV. Nejrozšířenější byl v Německu překlad zprávy italského teologa Francesca Negriho, který pořídil a roku 1551 vydal saský luteránský farář Bartolomäus Wagner († 1562). V průběhu padesátých let sílila v Německu propaganda proti Tridentskému koncilu. Zmírnění konfesijního napětí v říši přinesl roku 1555 Aušpurský náboženský mír. Přesto byl v německé publicistice s velkým zadostiučiněním přijat skon

Pavla IV. a následující útok římského obyvatelstva na palác Svatého oficia.

Římský index zakázaných knih z roku 1559 mohl mít v říši reálný vliv pouze na katolických teritoriích. Větší problém pro německé protestanty představoval od padesátých let příchod jezuitů. Objektem protestantské propagandy se staly též snahy královny Marie I. Tudorovny (1553–1558) o rekatolizaci Anglie. Ty vedly mj. k popravám několika set nekatolíků. Protagonistou anglické rekatolizace byl kardinál Reginald Pole, který podle protestantských médií jednal se souhlasem papeže.

Ve třetí kapitole autorka probírá ohlas událostí z konce 50. a z 60. let 16. století, zejména ve Španělsku a Nizozemí, v německých protestanských médiích. Jednou z těchto událostí bylo hromadné odsouzení desítek údajných kacířů španělskou inkvizicí a jejich upálení v Seville a ve Valladolidu roku 1559. Jistým paradoxem je, že tyto rozsudky většinou protestantská publicistika nespojovala se španělskou inkvizicí (*Supremou*), nýbrž s papežem a římskou inkvizicí. Poměrně slabá byla reakce protestantských médií na zakončení Tridentského koncilu v roce 1563 a na jím schválené dekrety. Obavy z možného španělsko-francouzského katolického spojenectví vzbudily roku 1565 v řadách protestantů v říši a v jejich tištěných médiích zprávy o údajném plánovaném setkání krále Filipa II. a královny Kateřiny Medicejské v jihofrancouzském Bayonne.

Zprávy o plánech Filipa II. zavést v Nizozemí inkvizici se objevily koncem padesátých let a výrazně zesílily v předvečer říšského sněmu v Aušpurku (1566), kdy se začaly stále častěji objevovat v protestantských médiích. Jako příklad protipapežské a protiinkviziční propagandy z této doby uvádí Lüneburgová pamflet, který do němčiny přeložil a roku 1566 vydal teolog Wilhelm Klebitz (cca 1533–1568), působící na dvoře Fridricha III. Falckého. Z prostředí dvora falckého kurfiřta vzešel i německý překlad rozsáhlejší anonymní publikace zaměřené proti španělské inkvizici a jejím praktikám, který byl vydán tiskem roku 1569 v Heidelbergu. Za autora španělského originálu tohoto díla bývá někdy považován protestantský teolog Casiodoro de Riena (cca 1520–1594), který byl roku 1562 odsouzen a *in effigie* upálen španělskou inkvizicí a který se v polovině šedesátých let usadil ve Frankfurtu nad Mohanem. Velmi silným impulsem pro protestantskou publicistiku byla hrůzovláda španělského místodržitele vévody z Alby v Nizozemí v letech 1567/68–1578, včetně spektakulárních poprav hrabat Egmonta a Hoorna.

Ve čtvrté kapitole autorka probírá pozdní projevy obav říšských protestantů ze státu ovládaného inkvizicí, papežem a jezuity, které se v tištěných médiích objevily po smrti Maxmiliána II. V této souvislosti autorka detailně přibližuje historický spis luteránského teologa a duchovního Georga Nigrina (1530–1602) *Papistische Inquisition* z roku 1582 (tiskem vydaný roku 1589). Lüneburgová potvrzuje zjištění novějšího bádání, že v době kolem v roku 1600 se v Římě pevně etablovaná inkvizice pokoušela uplatnit svůj vliv v říši hlavně ve sféře kontroly knižního trhu a cenzury knih, a to prosazováním stále novelizovaných a aktualizovaných verzí *Indexu librorum prohibitorum*.

Celkově autorka dospívá k závěru, že se inkvizice objevovala jako argument v německých tištěných spisech a letácích především v dobách zvýšeného konfesijního a politického napětí v Římskoněmecké říši a v jejím

bezprostředním sousedství. V posledních desetiletích 16. století ji zde jako negativní stereotyp postupně vytlačili jezuité. Práce ukázala, že „černá legenda" inkvizice započala svou existenci v říši dlouho před rokem 1568 (tj. před vypuknutím hrůzovlády vévody z Alby v Nizozemí). Velmi výrazný impuls k rozvinutí této legendy představovalo zřízení římské inkvizice roku 1542. Již během čtyřicátých let pak napjatá konfesijní situace v říši proměnila inkvizici na stránkách protestantských tištěných médií v děsivý přízrak.

Lüneburgová využila mj. na šest desítek tisků z období od třicátých let 16. do počátku 17. století. Přehled literatury přináší na tři stovky německých, italských a anglických titulů, většinou vydaných v posledních třech desetiletích. Knihu uzavírá seznam vyobrazení a rejstřík osob.

Knize M. v. Lüneburgové nelze nic podstatného vytknout. Za jistý relativní nedostatek, typický pro práci začínající badatelky, by snad bylo možné považovat autorčin místy až příliš široce pojatý výklad o pozadí a souvislostech některých událostí, které vyvolaly ohlas v protestantské publicistice. Tím poněkud trpí žádoucí hutnost a soustavnost výkladu. Na druhé straně tyto pasáže zvyšují čtivost a poutavost knihy i pro nespecializovaného odborného, popř. obeznámenějšího laického čtenáře. Faktografická spolehlivost je pro autorku samozřejmostí. Pozornějšího čtenáře tak zarazí snad jen to, že v přehledu literatury chybí několik titulů, které jsou citovány předtím v poznámkách. Jako celek představuje publikace závažný a v dosažených zjištěních velmi přínosný, ba zásadní příspěvek k poznání vzniku „černé legendy" inkvizice. Zároveň je nepřehlédnutelným obohacením studia raně novověké, jazykově německé protestantské propagandy ve druhé a třetí třetině 16. století.

Petr Kreuz

Václav GRUBHOFFER
Zdánlivá smrt. Noční můra osvícenské Evropy
Praha – Polička, Argo – Městská knihovna Polička 2018, 324 s.,
ISBN 978-80-257-2409-5 (Argo),
ISBN 978-80-906832-3-5 (MK).

Monografie pojednává o atraktivním tématu, což dosvědčuje mj. četnost odborných rozprav věnovaných nejrůznějším varietám dějin smrti, případně pestrá škála interdisciplinárních přístupů k otázkám smrti a umírání. Autor není na poli výzkumu o umírání a smrti nováčkem. Dokládá to i jeho předchozí monografie o posledních věcech Schwarzenbergů v dlouhém 19. století, v níž se problematiky vnějších fyzických znaků smrti a s nimi související smrti zdánlivé letmo dotkl.[1] Smrt děsí a zároveň přitahuje, je-li „jen" zdánlivá, děsí a přitahuje dvojnásob. Děs ze zdánlivé smrti je přirozený, neboť zdánlivá smrt s sebou nese hrozbu následné druhé smrti, druhého umírání. Přitažlivost zdánlivé smrti spočívá v nepatrné naději, že smrt nenastala doopravdy a život může pokračovat – alespoň načas – dál. Z hlediska antropologického se jedná o nedokonaný vstup do světa metafyzického, nevykonaný přechod. Jedinec, který zažil a přežil vlastní smrt, nemůže být stejný jako před touto neobvyklou událostí. Jak ale autor připomíná, píše o fenoménu,

1 Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 56–63 (recenzováno ČČH 115, s. 857–859).

který nepochybně patrně v dějinách nastal, třeba i opakovaně, leč důkazy umožňující jeho relevantní poznávání chybí. Dokonce i archeologie, mezi vědami o člověku ta, která má punc značné exaktnosti, nepřináší přesvědčivé doklady o zažité zdánlivé smrti. Zabývat se zdánlivou smrtí znamená jeho slovy „vyšetřovat vraždu a nemít klíčový důkaz – mrtvé tělo, a zároveň ani naději na jeho nalezení". Historiografie pak může jen konstatovat, že narativů o smrti, jež nastala, nicméně ve skutečnosti nenastala, vzniklo v dějinách evropského i zámořského Západu až překvapivě velké množství. Tematika zdánlivé smrti tak může z jistého úhlu pohledu připomínat problematiku historicity očistce. I v tomto případě se jedná o exaktně neuchopitelný fenomén, jehož existence striktně vzato může být pouze předmětem víry. Přesto se jedná o fenomén, který disponuje dějinností, a tato dějinnost může být předmětem bádání. Očistec totiž byl a je objektem lidské imaginace, stejně jako zdánlivá smrt.

S pojmem imaginace se dostáváme k přístupům, jež uplatňují zejména historici spojovaní s tzv. dějinami mentalit francouzské školy Annales. Vytýkáno jim je, že redukují roli jedince a zobecňují určité typy představ na postuláty, jež jsou kolektivní a nevědomé. Za silnou stránku popisované monografie považuji skutečnost, že nepodléhá svůdné možnosti zobecňovat zkoumané téma na úroveň dobových mentalit. Autorův způsob výběru pramenů, jejich čtení a interpretace odpovídají spíše antropologicky inspirovaným přístupům typickým pro kulturní dějiny. Podstatné totiž skutečně není kolektivní nevědomí, které se pro historika vykazuje kritickou mírou neurčitosti, ale způsob, jakým je problém v dané době, potažmo v konkrétních typech pramenů pojednáván.

Grubhoffer ve *Zdánlivé smrti* rozplétá husté předivo témat. Zevrubnou pozornost věnuje především lékařským rozpravám o nedokonalé smrti v 17.–19. století. Zdánlivá smrt byla v dílech lékařů nezřídka spojována se smrtí náhlou, jež byla považována za nepřirozenou. Předmětem jejich zájmů byly způsoby ověřování smrti, resp. zjišťování projevů přetrvávajícího života za účelem předcházení předčasným pohřbům. K medikalizaci zdánlivé smrti mírou nebývalou přispěla právě medicína 18. století. Dokládají to desítky titulů, vydaných na toto téma. S problematikou oživování zdánlivě mrtvých souvisí i počátky první pomoci, zejména v případech utopení, oběšení či zmrznutí.

Ke zdánlivé smrti se vyjadřovaly rovněž zdravotně-policejní autority, pro které byl zdrojem nebezpečí v zásadě jakýkoliv kontakt živých s mrtvými. Jejich úvahy o škodlivosti choroboplodných miasmat vyústily v pohřební reformy, jež ovlivnily místo i podobu spočinutí zemřelých, včetně těch potenciálně zdánlivých. Zejména jejich potřebám měla sloužit osvícenská hřbitovní inovace v podobě márnice, ideálně vybavené k včasnému rozpoznání oživnutí mrtvého. Strach z náhlého procitnutí ze smrti reflektuje také soudobá krásná literatura. Z četných příběhů, jež Grubhoffer sleduje, připomeňme alespoň záchranu domněle mrtvého mnicha z pamětí Františka Vladislava Heka (1769–1847).

V závěru autor připomíná, že zdánlivá smrt i přes řadu souvisejících konotací nepředstavovala pouhou dobovou kuriozitu, ale spíše laboratoř, jež mu umožnila pod konkrétním úhlem pohledu zkoumat osvícenskou a pozdně osvícenskou dobu. Konstatuje, že zdánlivá smrt se skutečně stala „noční můrou osvícenské Evropy". Toto tvrzení

může podepřít množstvím pramenných svědectví, jež přesvědčivě dokládají, že podtitul své zdařilé knihy zvolil dobře. Byť se v případě zdánlivé smrti jedná o téma svého druhu nadčasové, je to právě závěr raného novověku, jež je v sociokulturním diskursu charakteristický vysokou mírou snahy dohlížet na nejrůznější aspekty lidského života, včetně umírání, kdy došlo k citelnému rozjitření strachu ze smrti zaživa.

David Tomíček

19. a 20. století

Ján GOLIAN
Život ľudu detvianskýho. Historicko-demografická a kultúrna sonda do každodenního života na Podpoľaní v dlhom 19. storočí
Ružomberok, Society for Human Studies 2019, 400 s., ISBN 978-80-972913-4-1.

V posledních letech se stále více ozývají hlasy volající po interdisciplinárních přístupech v rámci historické vědy. Zatímco mezioborová spolupráce v prostředí početnějších týmů bývá celkem běžná, monografie, které by explicitně stály rozkročeny na ploše více oborů, jsou spíše výjimečné. Proto by neměla pozornosti uniknout rozsáhlá práce Jána Goliana, která se přiznaně snaží pohybovat mezi klasickou historickou vědou a historickou demografií. Téma knihy vychází z autorovy disertační práce „Konfesionálne a sociálne determinanty demografického vývoja na Podpoľaní v dlhom 19. storočí" obhájené na Katolické univerzitě v Ružomberoku v roce 2014. Golian však pro potřeby monografie téma rozšířil na mnohem komplexnější plochu. Ve výsledné publikaci se věnoval analýze demografických proměn v římskokatolické farnosti Detva, ležící v oblasti Podpolaní na středním Slovensku. Pro období vymezené lety 1781 až 1920 se soustředil na stav a proměny populace a na faktory, které tyto parametry ovlivňovaly. Měnící se demografický vývoj obyvatelstva nahlédl optikou hospodářských, politických i sociálních determinantů, ale stranou neponechal ani změny v religiozitě obyvatelstva, lidové zbožnosti a mentalitě.

Golian si jako hlavní metodické instrumentárium vybral agregativní metodu, která mu umožnila hlubší analýzu matrik s popisem kulturních a sociálních vazeb. Od čisté statistiky se tak přesunul ke kulturní historii a antropologii. Stranou nezůstaly ani etnografické přístupy, byť jich autor ke své škodě nevyužil tolik, kolik by čtenář očekával po pročtení slibného úvodu. Autor připouští, že slovenská historická demografie není ještě zdaleka tak saturovaná kanonickými texty, jako jiné obory. Například i po 40 letech si pozici základního učebního textu stále zachovávají skripta Eduarda Maura „Základy historické demografie". Přesto Golian prokázal poměrně hlubokou znalost metodologické a konceptuální sekundární literatury, nejen středoevropských kruhů historické demografie, ale i klasických děl anglosaských, a dokázal na ně i kriticky reagovat. Například klasická teorie Hajnalovy linie je v knize sice představena, ale jako analytický nástroj v podmínkách Horních Uher nepostačuje.

Hlavním stanoveným cílem publikace bylo z hlediska historicko-demografického „zachytit" a zejména vhodně interpretovat parametry demografického přechodu ve zkoumané farnosti. Cílem z hlediska historického pak bylo vykonat sondu do každodenního života populace daného mikro-

regionu. Chronologické vymezení tématu není samoúčelné, ani není odrazem nějaké mimoběžné obecné periodizace. Na jedné straně je lemováno obdobím vlády Josefa II., který do praxe zavedl mnohé hospodářské, sociální či náboženské reformy, prostřednictvím nichž se v následující epoše začala doznívající stavovská společnost pomalu měnit na společnost občanskou. Na druhé straně se milníkem stalo definitivní přičlenění sledované oblasti k Československé republice. Mnohavrstevnatá modernizace společnosti, jež na této časové ploše probíhala, a kterou Golian zdařile ilustroval na specifickém hornouherském mikroregionu kolem městečka Detva, plně odpovídá metafoře Jürgena Kocky o „zahušťujícím se" státu. Ten během dané epochy začal své obyvatele nutit sloužit v armádě, platit daně, chodit do škol, nechat se sčítat atd., čímž se kontakt mezi ním a obyvateli proměňoval, ale zejména zintenzivňoval.

Popisovaný region se vyznačoval mnohými specifiky, čímž se zvýrazňuje symptomatičnost představené analýzy populačních změn v rámci tamního obyvatelstva. Velký počet samostatně stojících stavení (chybí český ekvivalent pro slovenský pojem „lazy") v sobě „zakonzervoval" svéráz podpolanské populace, která navzdory zmíněným modernizačním vlivům zůstávala dlouhé roky poměrně tradiční v nejrozličnějších aspektech. Tento fenomén se vtiskl do stereotypizující představy o obyvatelích Detvy, jež byli vnějšími pozorovateli vnímáni jako symbol a typičtí reprezentanti Slováků. Pro tuto svoji výjimečnost byli vyhledávaným vzorem a motivem v tvorbě mladé generace umělců na počátku 20. století, ale i ve starších obdobích. Golian v této souvislosti zaznamenal transformaci obrazu Detvana, kdy se z romantického hrdiny stal nebezpečný násilník, postrach nejen pro návštěvníky Podpolaní. Vedle výše zmíněných matričních knih se tak Golianovi stala obsáhlou studnicí pramenů tvorba autorů, kteří v průběhu 19. století tento stereotyp literárně zaznamenávali a zpracovávali. Ať už jde o duchovní Petra Tomkuljaka, Andreje Sytnianského, publicistu Jozefa Škultétyho, spisovatele Jána Ferienčíka či dokonce i o Boženu Němcovou.

Po nezbytném úvodu, v němž Golian shrnul svoji metodologickou i pramennou výbavu, definoval předmět výzkumu a své cíle, následuje kapitola o základních strukturách dějin Podpolaní. Tato explikační část nejvíce z celé knihy tenduje ke klasickému historickému textu. Rozebírá strukturu tamního osídlení, hospodářství, národnostního složení apod. Značný prostor je věnován místnímu náboženskému životu. Osoby detvanských farářů jsou představeny v míře, která odpovídá jejich vlivu na charakter vedení matrik, sloužících jako primární pramenná základna. V tomto směru narazil Golian na limity, které v mnohých směrech omezují čistý historicko-demografický pohled. Nedostatečně nebo dokonce chybně vedené matriky nebo obecně úřední dokumenty a soupisy by za normálních okolností představovaly nepřekonatelnou bariéru. A právě v tomto bodě se naplno projevila vhodná kombinace Golianova přístupu ve smyslu užití historických, sociálně a kulturně antropologických nástrojů. V případě jím zvolené lokality by to ani jinak nebylo možné. Charakteristika podpolanského obyvatelstva z důvodů rozptýleného osídlení by se dala jen velmi komplikovaně popsat a kategorizovat jen na základě úředních údajů.

Následuje kapitola, která odráží genezi zmíněného stereotypního obrazu Detvana. Pasáže nejsou pouze deskriptivní, ale Goli-

an sondami do místních kronik a úředních pramenů až „geremekovsky“ rekonstruuje typické zdejší obyvatele, spojené s konkrétním druhem „nešvaru“, jež zapříčinil přesun obrazu Detvana od romantické představy k „lidem na okraji“.

Hlavní část publikace pak představují tři kapitoly, jež reprezentují jednotlivé přechodové rituály obyvatel, tj. sňatek, narození a smrt. V těchto částech se nejvíce odrážejí etnografické prvky užité v autorově přístupu. Čtenář zejména ocení přehledné rekapitulační závěry jednotlivých kapitol, v nichž jsou nejen abstrahovány nejdůležitější myšlenky předchozích stran, ale také mnohdy zajímavé Golianovy interpretace.

V poslední části se autor pokusil o představení specifických typů postav, na které při výzkumu narazil a které jej nutily vystoupit z nadefinovaných kolejí. Jde o osoby, které se takříkajíc nehodí do společenské stratifikace, neodpovídají načrtnutým typům a nezapadají do tabulek – cizinci, žebráci a tuláci či vojáci. Druhou část této bohužel nekonzistentní kapitoly pak tvoří popis jednoho konkrétního roku, vybraného z celé dlouhé epochy. Jedná se o rok 1873, který se zapsal do dějin Detvy černým písmem, neboť v jeho průběhu udeřily dokonce tři nezávislé epidemické vlny. Možná, že autor chtěl poukázat na způsob vyrovnávání se obyvatel se smrtí příbuzných (zejména dětí), ale potom by recenzent doporučoval přesunout tuto část k výkladu o smrti a umírání. Naopak by bylo velmi zajímavé, kdyby si pro tuto závěrečnou pasáž vybral zcela „běžný“ rok. Představení ročního cyklu života na Podpolaní by bylo pro porozumění tamní každodennosti v dlouhém 19. století patrně přínosnější. Ale to je jen nepatrná výtka vůči jinak velmi zdařilé práci.

Golian sám v závěru přiznává, že mnohé z otázek, které si v úvodu publikace položil, zůstalo nezodpovězených. Hlavní přínos tak spatřuje v závěrech, které vytvářejí prostor pro nové výzkumy slovenské (ale nejen slovenské) populace ve sledovaném období. V tom nejlepším slova smyslu lze na výbornou Golianovu knihu aplikovat Třeštíkovu glosu o tom, že každý vydaný text je pro autora vlastně jen úvodem k textu dalšímu. Jako čtenář se na něj upřímně těším.

Vojtěch Kessler

Helena KOKEŠOVÁ
Eduard Albert. Ein böhmischer Intellektueller in Wien
Překlad Egbert Thümmel.
Wien – Köln – Weimar, Böhlau Verlag 2021, 332 s. IBSN 978-3-205-21254-6.

Když před sedmi lety vyšla biografie o Eduardu Albertovi (1841–1900), maně si český čtenář řekl, že málokterý Čech 19. století vystoupil tak zřetelně na mezinárodním fóru a v takové šíři zájmů, jako to učinil právě on. A že je velká škoda, že se na českém knižním trhu biografická kniha o tomto chirurgovi, básníku, politikovi, příležitostném historikovi a mecenáši v širokém česko-rakouském kontextu neukázala již dříve. Po velké biografii Eduarda Alberta z pera vůdčího pražského chirurga profesora Arnolda Jiráska (1887–1960), která se objevila ve dvou vydáních (1941 a 1946), a po řadě příležitostných článků mohla být česká kulturní veřejnost do jisté míry saturována. Říkám do jisté míry, protože přes veškerou Jiráskovu snahu zůstaly Albertovy široké aktivity v české společnosti i v císařské Vídni přece jen ve stínu Jiráskova i Albertova nejvlastnějšího „řemesla“ – chi-

rurgie. I když třeba uznat, že toto umění bylo klíčem ke všemu dalšímu a bez Albertova obecného prosazení se na tomto poli by zpracování jeho životopisu za výraznější pozornost asi nestálo.

Když se před necelými dvěma desetiletími začaly objevovat rozpravy Heleny Kokešové, věnované z různých aspektů Albertově činnosti včetně jeho korespondence, vysvitla naděje, že se dočkáme moderní monografie z pera historikova, která bude Albertovu významu práva. Tak se také stalo v roce 2014 a práce se dočkala kladného přijetí u nás i za hranicemi.[1] Byl to zejména vlídný referát Thomase Winkelbauera v prestižních vídeňských Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (MIÖG 124, 2016, s. 530nn.), který doporučoval připravit též vydání německé. A přání se stalo skutkem. Byla to pro autorku příležitost provést pro takovou (ale jakoukoliv jinojazyčnou) verzi některé úpravy, protože jazykově německý čtenář má jiné předpoklady pro postižení příslušné materie. Tak zejména desítkám až možná stovkám zasloužilých českých literátů, politiků a kulturních pracovníků se mělo dostat stručných, byť třeba jednoslovných charakteristik ne-li přímo v textu, tak alespoň v rejstříku (občasné jednoslovné charakteristiky nedostačují). Zejména se ale měl pohlídat i titul knihy. Neboť Albert nebyl „bémák", tedy někdo z do značné míry dvoujazyčných Čech, ale ein *tschechischer* Intellektueller in Wien (jak to správně přeložil už zmíněný T. Winkelbauer, jehož několik bibliografických upozornění zřejmě nenašlo dostatečné echo při předávání českého rukopisu do překladatelových rukout.

Jsou to ovšem připomínky, které neubírají německé verzi na základní důležitosti. Kniha představuje pro tamního čtenáře zřetelné obohacení znalostí, důležitých i pro dějiny rakouské, neboť k světové české medicinské vídeňské škole Škoda – Rokitansky – Albert přidává výraznou tečku v podobě sledování života osobnosti, která v německém moři zůstala českým vlastencem po celý svůj život.

Albertova osobnost je Kokešovou na základě rozsáhlých znalostí nejen literatury, ale zejména také pramenů jak úřední, tak soukromé provenience podána svižným jazykem, který si zachovává i německý překlad. Struktura Albertova životopisu je dána jednotlivými aktivitami, z nichž sestával jeho život. Jsou vyjádřeny latinskými titulky, které je mají vystihovat: *Homo privatus, Homo eruditus, Homo scriptor* (spíše snad *Homo literatus*), *Homo urbanissimus* (spíše snad *Homo sociabilis*), *Homo politicus.* V posléze uvedené kapitole pak přichází partie o Albertových aktivitách v České akademii věd a umění; ty by čtenář spíše hledal v oddílu *Homo eruditus,* i když jistě šlo tehdy také o záležitost politickou. Text uzavírá kapitola o Albertově životě posmrtném, skoro by se chtělo dodat *Homo memorandus,* doprovázená stručným souhrnem.

Ne nepodstatnou partii tvoří rozsáhlý poznámkový aparát podle, bohužel, obecně se dnes prosazujícího spořivého úzu nikoliv v textu, soupisy pramenů a literatury a použitých internetových zdrojů. K dobře vybrané fotodokumentaci jen poznámku. Přes Albertovo výslovné přání být pohřben v rodném Žamberku se však z rozhodnutí rodiny dočkal důstojného věčného odpočinku na vídeňském ústředním hřbitově. Jako jeden z mnoha Čechů, kteří ve Vídni netvořili jen služebnou substrukturu, ale kteří také přispívali k významu hlavního města habsburské monarchie. A k tomu se

[1] Helena KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert. Prostředník mezi Čechy a Němci*, Praha 2014.

připojuje svým dílem, i když už „jen“ v historické paměti, kniha Heleny Kokešové.

Ludmila Hlaváčková

Anikó BOROS
Die Ermordung ungarischer Juden 1944 in Pusztavám. Zeugenschaft und Erinnerung im transnationalen Kontext
Marburg, Verlag Herder-Institut 2020, 286 s., ISBN 978-3-87969-445-7.

Kniha Anikó Boros se zabývá masovou vraždou, k níž došlo 16. října 1944 v maďarské vesnici Pusztavám, a to z hlediska analýzy svědeckých výpovědí a dochovaného materiálu vztahujícího se k této události. V Pusztavámu, vesnici obydlené převážně maďarskými Němci, byly na podzim 1944 umístěny dvě židovské pracovní jednotky. Když 15. října 1944 zazněla v rozhlase proklamace regenta Miklóse Horthyho o uzavření předběžného příměří, členové pracovních jednotek zprávu nadšeně přivítali a doufali, že budou z nucené práce co nejdříve propuštěni. Narůstala však nejistota a chaos, zejména poté, když regent následující den proklamaci o příměří odvolal a hlavou vlády a současně i státu jmenoval vůdce fašistické Strany šípového kříže Ference Szálasiho. Napětí ve vesnici vyvrcholilo 16. října, kdy bylo více než 200 členů oddílu nucených prací nahnáno na okraj vesnice a tam zavražděno. Několika málo z nich se podařilo uprchnout. Válka, která byla ve vesnici prezentována jen z dálky, se stala bezprostřední realitou. V prosinci 1944 zástupce vůdce místní organizace Spolku Němců v Maďarsku (Volksbund der Deutschen in Ungarn) začal organizovat útěky německých obyvatel vesnice do Třetí říše. Mnoho z těch, co zůstali, bylo po roce 1946 vystěhováno do různých míst v Německu, část jich se usadila v Bavorsku. V následujících letech se mezi touto komunitou v Bavorsku a těmi Němci, kteří zůstali v Maďarsku, vyvinuly těsné kontakty, které po roce 1989 kulminovaly v oficiálním partnerství obcí Geretsried a Pusztavám.

Samostatná kapitola je v knize věnována historickému přehledu dějin Němců v Maďarsku a dějin maďarských Židů. Dějiny maďarských Němců sledovala autorka od roku 1711 (od porážky Rákócziho povstání). Zvláštní pozornost věnovala německému spolku Volskbund a jeho roli od roku 1938, resp. změnám postavení Němců v souvislosti s koncem druhé světové války: útěky a vysídlení. Dotkla se i postavení maďarských Němců v éře socialismu a po změně režimu v roce 1989. Historii maďarských Židů začíná autorka sledovat od revoluce v roce 1848 až po jejich asimilaci do roku 1918, poté zkoumá jejich postavení v době mezi dvěma světovými válkami – od rudého teroru Republiky rad, poté bílého teroru a v trianonském Maďarsku. Připomíná, že spojenectví s Třetí říší umožnilo naplnit revizionistická přání (vídeňské arbitráže 1938, 1940 a 1941 připojení Délvidéku), což ovšem přineslo i zvýšení počtu židovského obyvatelstva. Zároveň Boros připomíná neblahé důsledky, které to přineslo pro jejich postavení, jakož i drastické následky, které měla pro maďarské Židy německá okupace Maďarska v březnu 1944. Do tohoto rámce je pak začleněna kauza Pusztavám, respektive událostí, které se tam odehrály.

V poválečném období se konalo mnoho různých pátrání a vyšetřování, která měla za úkol osvětlit hromadnou vraždu v Pusztavámu, vyvodit odpovědnost a dovést pachatele až k soudnímu přelíčení. Lidový soud v Székesfehérváru v roce 1947 sice vynesl rozsudek, ten však nikdy nenabyl platnosti a ti, co se na masakru podíleli, nebyli nikdy plně identifiko-

váni. Vzpomínky na masovou vraždu (paměť podlehla manipulaci) byly podle autorky účelově instrumentalizovány. Historické bádání, zabývající se vyšetřováním, ještě komplikoval transnacionální charakter události, jakož i nejasný status institucí napříč různými zeměmi ve vztahu k masové vraždě.

Práce Anikó Boros předkládá analýzu více než dvou stovek svědectví, tisíce stran dokumentů, množství článků z novin a vzpomínek v pokusu získat jasný a komplexní pohled na hromadnou vraždu v Pusztavámu. Jejím záměrem bylo zkoumat tuto událost z perspektivy paměťových studií, vyšetřování exkluzivních svědectví a vzpomínek objektů. Analyzovaná svědectví sledují masakr na základě jejich interpretace, osvětlují jeho historii. Podle autorky jsou svědectví o masové vraždě závislá na napětí mezi fikcí a non-fikcí, mezi důvěrou/spolehlivostí a nedůvěrou/nespolehlivostí. Autorka si zároveň všímá, jak jsou svědectví evidována. Za ně jsou uznávány i rozhovory, které představují politický, sociální a kulturní kontext svědectví. V souvislosti s tím si pak autorka klade několik pro ni zásadních otázek – otázku transnacionálního uchopení pramenů k Pusztavámu (soubory výpovědí z Izraele, Německa, Maďarska a dalších států) a interpretace pramenů. Uvažuje o jejich pravdivosti, výpovědní hodnotě, konstatuje, že neexistuje žádná jednotná definice svědectví a svědků.

Na tento problém se pak detailně zaměřuje ve třetí, nejobsáhlejší kapitole studie. Ta začíná interdisciplinárním teoretickým uvedením fenoménů svědectví, postavy svědectví, akt svědectví a diverzní formy diferencovaného a intenzivně diskutovaného svědectví. Teoretickou část uzavírá analýza svědectví Židů, kteří přežili masové vraždění. Zároveň se autorka zabývala výpověďmi další skupiny svědků, příslušníků německé a maďarské armády, kteří se podíleli na masové vraždě v Pusztavámu. Analýza jejich svědectví tvoří poslední část kapitoly.

Anikó Boros se ve své studii dotkla i otázky kulturní paměti – vzpomínek na masovou vraždu v Pusztavámu. Konstatuje rozličné formy vzpomínek, schopnost jejich trvání i zapomínání, a jejich podobu v různých médiích, a uvádí, že kauza Pusztavámu v sobě spojuje jako konkurenční zážitek útěku a vyhnání se zážitkem holocaustu. Upozorňuje, že o vraždě příslušníků židovské pracovní jednotky není v pusztavámském průvodci místními dějinami (Heimatbuch) ani jinde žádná zmínka, zatímco útěk místních Němců je zobrazen jako nelidská událost a je vnímán jako status vlastní oběti.

V závěrečné úvaze jsou shrnuty výsledky studie, kde autorka konstatuje nemožnost vytvoření jen jedné rekonstrukce. Podotýká, že její studie není čistě historickou prací založenou na pramenech, ani pouhé vylíčení průběhu jisté traumatické události 20. století, třebaže středobodem jejího bádání zůstává masová vražda v Pusztavámu. Zdůrazňuje, že kdo by očekával odpověď na otázku, jak to skutečně bylo, bude zklamán, protože její práce nenabízí rekonstrukci událostí v pozitivistickém smyslu.

Eva Irmanová

Jakub ŠLOUF – Daniela NĚMEČKOVÁ a kol.

Mimořádný lidový soud v Praze (1945–1948). Retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice

Praha, Academia 2020, 544 s.,
ISBN 978-80-200-3070-2.

Autorská dvojice Daniela Němečková a Jakub Šlouf se chopila tématu nanejvýš potřebného a důležitého. Mimořádné lidové soudy se staly v roce 1945 nástrojem vyrovnání

s dosud nepoznaným rozsahem trestné činnosti a brutálního pošlapání lidských práv nacistickým režimem. Potřeba pojmenování a potrestání pachatelů byla základním předpokladem pro překonání traumatizující minulosti a nastavení nových pravidel společenských a mezilidských vztahů. V Československé republice byl pražský Mimořádný lidový soud rozsahem své agendy, počtem senátů a zaměstnanců, i závažností jednotlivých kauz tím nejvýraznějším. Potřeba „vyrovnání účtů" za šest let nacistické okupace, spojené se ztrátami na lidských životech, materiálními škodami a šrámy na duších statisíců přeživších obyvatel republiky oscilovala mezi právem, spravedlností a živelnou pomstou lynčem a veřejnými popravami. V dynamické poválečné době se podařilo za výrazného přispění profesionálního přístupu soudců z povolání a veřejných žalobců postupně stanné řízení „civilizovat". Tento důležitý rys je po právu v publikaci zdůrazněn a připomínán, neboť vysvětluje proměnlivost přístupu justice k postihu odsouzených pachatelů.

Na rozdíl od publikací stejného tématu se autoři neorientovali především na zákonné normy a právní předpisy nebo jejich aplikaci v konkrétních kauzách. Nevynechávají je, ale nejsou stěžejní částí, což knihu přibližuje běžnému čtenáři. Naopak pronikají do personálních vztahů a vazeb uvnitř soudního aparátu, ale i vně s partnery a protivníky justice, zvláště s vyšetřovateli zrodivší se StB. Sestupné strukturování knihy od ústředních představitelů justice, tedy zástupců Československa v Právním výboru Komise pro stíhání válečných zločinců, přes ministry spravedlnosti a úřady přednosty a vedoucího veřejného žalobce MLS, po soudce z lidu a popravčí, dává knize na přehlednosti i pro laické čtenáře. Každá popisovaná „vrstva" soudního systému dostává svůj popis jak z hlediska statistického podchycení počtů aktérů, tak především z hlediska vzájemné interakce uvnitř soudu. Jednotlivé kapitoly pak obsahují konkrétní případy střetů nebo naopak spolupráce jednotlivců v aparátu soudu.

Zájemci o problematiku mimořádného lidového soudnictví let 1945–1948 ocení přístup autorů k projevům lidského jednání zaměstnanců soudu. Dilemata spojená s výší trestů, či dokonce s rozhodnutím o trestu hrdelním, měla na jednotlivé aktéry výrazný dopad. „Zlidštění" tématu je výrazným pozitivem práce, neboť dává proniknout za pomyslnou oponu jednotlivých kauz a současně ukazuje ve vypjaté poválečné době váhu odpovědnosti soudce za osud odsouzence bez možnosti opravných prostředků.

Jestli je v celé práci akcentován politický souboj dvou hlavních poválečných rivalů, tedy komunistů (ovládajících ministerstvo vnitra) a národních socialistů (ovládajících ministerstvo spravedlnosti), tak kapitola obnovené retribuce po roce 1948 působí už jako vyřizování účtů nejen s nacisty, ale také s bývalými kolegy-soudci, kteří byli zbaveni svého postavení v soudcovském stavu, nebo státními zástupci. S poúnorovou „očistou" úzce souvisí vliv veřejnosti na otevření některých kauz skrze akční výbory národní fronty. V těchto kapitolách autoři vhodně kombinují nadhled na právní problematiku s dopadem v konkrétních případech.

Pro odbornou veřejnost je mimořádně přínosný kompletní rejstřík spisů MLS Praha, který čítá několik tisíc jmen, včetně rozhodnutí soudu a paragrafu rozsudku. Kniha je ústředním východiskem pro další badání mimořádně rozsáhlého komplexu soudních rozhodnutí v procesech s válečnými zločinci. Její prostudování lze jen doporučit.

Vojtěch Kyncl

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Thomas Winkelbauer – čestný člen Sdružení historiků ČR

The Austrian Historian Thomas Winkelbauer – a New Honorary Member of the Association of Historians of the Czech Republic

JAROSLAV PÁNEK

„*Rakouský historik Thomas Winkelbauer se díky své práci nepochybně řadí nejen do rakouské, ale i do naší české a moravské historické obce. Navíc lze říci, že je jednou z profilujících osobností současné historiografie, bez níž si nelze bádání o českých a moravských dějinách raného novověku vůbec představit*," prohlásil Josef Válka už v roce 2004. A po charakteristice inovativních přístupů ke středoevropským dějinám dodal: „*Proto je dnes Winkelbauer obecně uznávanou „hvězdou" evropské historiografie*."[1] Ke slovům jednoho z klasiků moderního českého dějepisectví lze dodat jen to, že Winkelbauerův vědecký a publikační výkon v následujících letech Válkovu charakteristiku jednoznačně potvrdil.[2]

1 Josef VÁLKA, *Uvedení*, Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, č. 2, s. 22–23. Válkova úvaha je součástí rozsáhlejší dokumentace, kterou připravil Tomáš KNOZ (ed.), *Prezentace knihy Thomase Winkelbauera Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht, Wien 2003 na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně dne 18. května 2004*, Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, č. 2, s. 22–32; tamtéž je otištěna autorská prezentace díla *Ständefreiheit und Fürstenmacht* (s. 23–26) a rozhovor, který vedli s Thomasem Winkelbauerem Tomáš Knoz a Bronislav Chocholáč (s. 26–31).

2 Základní bio-bibliografické údaje o Thomasi Winkelbauerovi podává lexikon Jaroslav PÁNEK – Svatava RAKOVÁ – Václava HORČÁKOVÁ, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak*

Thomas Winkelbauer se narodil 14. března 1957 ve Vídni, ale základní školu a gymnázium vychodil v půvabném historickém městě Světlá (Zwettl), což výrazně poznamenalo jeho intimní vztah k regionálním dějinám Dolních Rakous. Vyrůstal v kultivujícím prostředí – jeho otec byl lékařem a učitelem náboženství, matka akademickou sochařkou a restaurátorkou. Do rakouské metropole se vrátil jako vysokoškolák. V letech 1975–1984 studoval na Humanitní fakultě Vídeňské univerzity (Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien) historii, politologii a klasickou filologii (roku 1984 získal doktorát filozofie) a hned poté pokračoval v prohloubeném vědeckém školení v Ústavu pro rakouský dějezpyt (1984–1986). Velkou pozornost věnoval jazykům včetně češtiny, a to jak na Vídeňské univerzitě, tak i na Letní škole slovanských studií v Brně.[3] Už v té době se zařadil mezi bohemisty, kteří se nespokojují pouze s tématy z českých dějin, ale skvěle ovládají také jazyk, což jim umožňuje proniknout i k jemným nuancím české kultury.

Ačkoli krátkodobě přijal hostující profesuru v Salcburku, za trvalé působiště si zvolil Vídeňskou univerzitu a její Ústav dějin (Institut für Geschichte), respektive Ústav pro rakouský dějezpyt (Institut für Österreichische Geschichtsforschung). Po habilitaci a mimořádné profesuře (1998) se stal v květnu 2007 řádným univerzitním profesorem a v letech 2010–2020 zastával funkci ředitele svého pracoviště. Od osmdesátých let 20. století se intenzivně zapojil do organizace vědecké činnosti, a to na úrovni regionální (od roku 1988 viceprezident a od 2018 prezident vlastivědného spolku Waldviertler Heimatbund), rakouské (nadace „Pro Civitate Austriae", Institut für jüdische Geschichte Österreichs, specializované komise Rakouské akademie věd), české (Vědecká rada Masarykovy univerzity 2006–2011, nejnověji též nominace do Stálé konference rakouských a českých historiků pro společné kulturní dědictví), německé (Collegium Carolinum v Mnichově, Historische Kommission für die böhmischen Länder v Heidelberku, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas /GWZO/ v Lipsku, nynější Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa) i mezinárodní (Lichtenštejnsko-česká komise historiků a další).

History Studies, III, Prague 2005, s. 285–290; dále příležitostný tisk *Thomas Winkelbauer, Doctor honoris causa*. Masarykova univerzita, 24. května 2006, Brno 2006; lexikální zpracování v souvislostech zahraniční historické bohemistiky: Jaroslav PÁNEK, *Historiografie českých zemí v zahraničí*, in: J. Pánek (ed.), Akademická encyklopedie českých dějin, V, Praha 2010, s. 180–199, zde s. 184, 189, 198.

3 Tomáš KNOZ – Bronislav CHOCHOLÁČ, *Rozhovor s Thomasem Winkelbauerem*, Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, č. 2, s. 26–31, zde s. 28–29.

Stal se rovněž členem řady redakčních rad či spoluvydavatelem vědeckých časopisů, mj. rakouských *Frühneuzeit-Info*, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschug*, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* a *Römische Historische Mitteilungen*, německého *Comenius-Jahrbuch* a slovenského *Historického časopisu*. Mezi první mezinárodní redakční rady, do nichž vstoupil, patří ovšem *Český časopis historický* (2003) a *Časopis Matice moravské* (2007).

Pozvání k vědecko-organizační spolupráci z Rakouska, Česka i dalších zemí přicházela jako ohlas Winkelbauerovy vstřícnosti vůči mezinárodní kooperaci (na počátku devadesátých let spolu-organizoval například projekt *Spojující a rozdělující na hranici*), ale především byla uznáním vědeckého díla. Počínaje rokem 1981 začaly totiž vycházet jeho studie, které se vyznačovaly hloubkou zpracování a zároveň mimořádně rozsáhlým záběrem ve smyslu tematickém i chronologickém. Nastupující historik si volil témata od 16. do 20. století, od právního postavení poddaných a čarodějnických procesů v raném novověku po problematiku neoabsolutismu 19. století či dělnického hnutí a protinacistického odboje za druhé světové války. Postupně převládalo těžiště v 16. a 17. století, zato však s dosahem do sociálních, hospodářských (zvláště finančních), státně politických, církevních a náboženských dějin, do výzkumu politické kultury, vývoje komunikací (především raně novověkého poštovního spojení), ale také k poznání odrazu raného novověku v dějinách moderní historiografie.

Mezi bohemikálně orientovanými studiemi se nejčastěji objevovaly proměny šlechty, ať již se zřetelem ke společenskému zázemí Komenského, k aristokracii na moravsko-rakouském pomezí (s přednostním zaměřením na Lichtenštejny) a ke komparaci pozemkových vrchností v českých a rakouských zemích. Tuto paletu doplňoval výzkum historie Židů a moravských novokřtěnců. Některé

z Winkelbauerových rozprav měly zásadní význam pro řešení aktuálních otázek české historiografie, například finančního pozadí pádu českého povstání nebo interpretace náboženských konverzí na přelomu 16. a 17. století.[4]

Thomas Winkelbauer navázal těsnou spolupráci s řadou vědeckých institucí, zejména s Masarykovou univerzitou, Jihočeskou univerzitou, Historickým ústavem AV ČR a dalšími. Jeho studie vyšly v *Českém časopisu historickém*, *Časopisu Matice moravské*, *Archivním časopisu*, *Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, *Vlastivědném věstníku moravském*, v periodických sbornících *Folia Historica Bohemica*, *Opera historica* a v jubilejních publikacích. Pro rozvoj rakousko-české vědecké komunikace byly důležité jeho recenze české a zahraniční bohemikální literatury, účast na konferencích, podíl na institucionálních evaluacích a ovšem i doporučující posudky při kvalifikačních řízeních českých historiků.

Mimořádně vysokou autoritu však Thomasi Winkelbauerovi zajistily rozsáhlé monografie, které od konce 20. století zaznamenávaly ohlas v českých zemích i jinde v Evropě. Platí to již o habilitačním spisu z roku 1997, který vyšel pod názvem *Fürst und Fürstendiener* ve Vídni roku 1999.[5] Autor tu nenapsal pouhý životopis Gundakera z Lichtenštejna, aristokrata ze skupiny „nových knížat", v klíčovém období habsburské monarchie na přelomu 16. a 17. století intenzivně podporujících centralizační kurs Habsburků. Na pozadí osobnosti jednoho z Lichtenštejnů vytvořil monografii o proměnách vysoké šlechty, její politické činnosti, myšlení a náboženské orientace (včetně typologie konverzí), o uplatnění u panovnického dvora i na vlastních panstvích, ležících na rakousko-moravsko-českém pomezí. Monografie vyvolala výjimečný ohlas mezi evropskými i americkými historiky. V době, kdy vycházela v zahraničí i u nás záplava literatury o šlechtě, většinou bez větší odezvy jen mlčky registrovaná, o této Winkelbauerově knize vyšlo ve světě 23 recenzí, a to i z pera takových mistrů oboru jako Karl Othmar von Aretin, Joachim Bahlcke, Robert Evans, Thomas DaCosta Kaufmann,

4 Thomas WINKELBAUER, *Nervus Belli Bohemici. Die finanziellen Hintergründe des Scheiterns des Ständeaufstands der Jahre 1618 bis 1620*, Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 173–223; TÝŽ, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, ČČH 98, 2000, s. 476–540.

5 Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien 1999; pramenným doplňkem je rozsáhlá edice *Gundaker von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaats und der Kanzlei eines „Neufürsten" in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts* (= Fontes rerum Austriacarum, III/19), Wien – Köln – Weimar 2008.

Nicolette Mout či Josef Válka, o dalších třech českých recenzích ani nemluvě. Již krátce po dosažení čtyřicítky byl tak Thomas Winkelbauer uznán za jednoho z evropských historiků velkého formátu.

On sám tomuto uznání nezůstal nic dlužen. V neuvěřitelně rychlém sledu, za pouhé čtyři roky, vydal monumentální dílo – *Ständefreiheit und Fürstenmacht* (2003).[6] Dvousvazková, zhruba 1200 stran čítající syntéza dějin habsburské monarchie v letech 1522–1699 vyšla v sérii *Österreichische Geschichte* a pronikavě se odlišila od starších rakouských prací o tomto období. Nejen rozsahem a neobyčejně důkladnou heuristikou, při níž autor využil své znalosti jazyků národů někdejšího mocnářství a zpracoval literaturu neněmeckých historiografií, ale především vyvážeností pohledu na dějiny jednotlivých částí monarchie. Souhrnné označení „Rakouské dějiny", dané ovšem názvem mnohasvazkového kompletu, je stejně málo přiléhavé jako v analogickém případě „Dějin zemí Koruny české", pokud je uplatňováno pro období od raného středověku do 20. století. Winkelbauerova syntéza představuje v pravém smyslu dějiny střední Evropy – prostoru velmi složitě komponovaného soustátí, v němž se shodou historických okolností prosadila moc habsburské dynastie. A toto zpracování se vyznačuje komplexním pohledem na středoevropské země a na zásadní problémy jejich vývoje v raném novověku – od demografických poměrů a společenských struktur přes politický systém, státní finance, zahraniční politiku a vojenství až po kulturu a náboženství. Pro Winkelbauerův přístup je příznačné, že respektuje specifika českých, rakouských a uherských zemí, popřípadě i menších historických celků (zejména Slezska), a na základě srovnání určuje také jejich společné rysy a přeshraniční spojitosti.

Osobitý rys vědecké syntézy je dán autovým kladením otázek, co znamená raně novověký vývoj (zejména barok a protireformace) pro utváření identity rakouského národa, ale také jaký význam měla integrace středoevropských zemí pro Čechy. Vedle tradiční kontrapozice Masaryk – Pekař naznačuje i aktualizaci dávných problémů na počátku nového tisíciletí, a to příznačně na tématu Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Myšlenková oscilace mezi 16.–17. století a současností autorovi dovolila, aby s předstihem sedmnácti let odhadl dočasné vyhrocení tématu, k němuž skutečně došlo při 400. výročí bitvy na Bílé hoře.[7]

Pro většinu historiků by sepsání takto rozsáhlé syntézy znamenalo víc než důstojné završení životního díla. Winkelbauerova práce ovšem pokračovala

6 Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter* (= Österreichische Geschichte 1522–1699), Wien 2003.

7 O tom blíže Jaroslav PÁNEK, *Bílá hora ve stínu Mariánského sloupu*, ČČH 118, 2020, s. 867–892.

a pokračuje dále, a to zejména soustředěním na velká kolektivní díla, jejichž se stal iniciátorem a vědeckým editorem. Po starším, ve své době velmi podnětném sborníku prací o kontaktech a konfliktech mezi českými a rakouskými zeměmi (1993)[8] následovaly jednosvazkový přehled dějin Rakouska (2015)[9] a v součinnosti s dalšími editory kompendium pojednávající o pramenech k dějinám habsburské monarchie v 16.–18. století (2004), sborník příspěvků k pojetí absolutismu v habsburské monarchii předosvícenské doby (2006), o protireformaci a tajném protestantismu (2007), o ceremoniálním protokolu vídeňského dvora (2007), o utváření a byrokratizaci státní správy v raném novověku (2010), o finančních zdrojích raně novověkého vzdělávání (2011), o genezi a působení instrukcí na uspořádání společnosti od středověku do 20. století (2012) a několik dalších. Zvláštní význam těchto publikací spočívá v tom, že tematicky zahrnují celek nebo podstatnou část habsburské monarchie a vytvářejí základnu pro srovnávání českých zemí s rakouskými, případně i uherskými teritorii.[10]

Za dosavadní vrchol těchto kolektivních děl lze pokládat první ze tří svazků dějin správy habsburské monarchie v letech 1500–1800, na němž se podílelo 58 autorů z Rakouska, Německa, Česka, Maďarska, Polska, Itálie a Velké Británie. Systematické zpracování, do něhož Thomas Winkelbauer přispěl nejen promýšlením celkové koncepce a redakcí, ale i oddíly o dědičnosti českého a uherského trůnu, o zeměpanských financích a poštovnictví, představuje encyklopedickou příručku zásadního významu, bez níž se napříště neobejde žádný badatel o raně novověkých dějinách středoevropského soustátí.[11]

Rozsáhlé, mezinárodně významné vědecké dílo profesora Thomase Winkelbauera bylo oceněno již mnohokrát; kromě jiného volbou korespondujícím (2007) a poté řádným (2010) členem filozoficko-historické třídy Rakouské

8 Thomas WINKELBAUER (ed.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*, Horn – Waidhofen an der Thaya 1993.

9 Thomas WINKELBAUER (ed.), *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2015 (2. vydání 2016, 3. vydání 2018, 4. vydání 2020).

10 Tento srovnávací pohled uplatnil Thomas WINKELBAUER v recenzní studii *Das neue österreichisch-tschechische Geschichtsbuch. Würdigung und vertiefende Exkurse*, Das Waldviertel. Zeitschrift für Heimat- und Regionalkunde des Waldviertels und der Wachau 69, 2020, s. 259–281, v němž detailně analyzoval kolektivní dílo Niklas PERZI – Hildegard SCHMOLLER – Ota KONRÁD – Václav ŠMIDRKAL (eds.), *Nachbarn. Ein österreichisch-tschechisches Geschichtsbuch*, Weitra 2019, respektive jeho českou verzi *Sousedé. Česko-rakouské dějiny*, Praha 2019.

11 Michael HOCHEDLINGER – Petr MAŤA – Thomas WINKELBAUER (eds.), *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit.* Band I/1-2: *Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen,* Wien 2019.

akademie věd, členem Historické komise Bavorské akademie věd (2008) a členem Academia Europaea (2012). Nejvyšším uznáním zásluh o prohloubené komparativní poznání českých dějin se stalo udělení doktorátu honoris causa Masarykovy univerzity v roce 2006. Dozrál čas, kdy také Sdružení historiků České republiky projevilo svou vděčnost vykajícímu vědci a na valném shromáždění 26. října 2021 ho jednomyslně zvolilo svým čestným členem.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Medaile Františka Palackého za zásluhy v historických vědách Piotru Macieji Majewskému

The Polish Historian Piotr Maciej Majewski Awarded The František Palacký Honorary Medal for Merit in the Historical Sciences

JAN NĚMEČEK

Medaile Františka Palackého, nesoucí jméno velkého českého historika a politika, udělovaná Akademií věd České republiky za zásluhy v historických vědách od roku 1995, byla zřízena Československou akademií věd již v roce 1965 jako čestná oborová plaketa k ocenění vynikajících výsledků ve společenských vědách, především pro oblast historie, filozofie, práva a sociologie. Plným právem byla v roce 2021 udělena i univerzitnímu profesorovi, Dr. hab. Piotru Macieji Majewskému z Historického ústavu Varšavské univerzity.[1]

P. M. Majewski se narodil 16. března 1972 ve Varšavě. Jeho odborná a pedagogická dráha je spjata s Historickým ústavem Varšavské univerzity, kde po absolvování studií obhájil v roce 2000 doktorskou práci *Edvard Beneš wobec problemu mniejszości niemieckiej w Czechosłowacji*, rok poté knižně publikovanou.[2] Zde se také v roce 2008 habilitoval a od roku 2020 je zde univerzitním profesorem. V zimním semestru 2006/2007 pedagogicky působil jako hostující docent na Univerzitě Ludwiga Maxmiliana v Mnichově. V letech 2008–2011 byl také poradcem polského premiéra Donalda Tuska.

1 Text byl přednesen jako laudatio na slavnostním shromáždění v budově Akademie věd ČR dne 8. října 2021.

2 Piotr M. MAJEWSKI, *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*, Warszawa: Wydawnictwo DiG 2001. Jde o práci o vývoji česko-sudetoněmeckých vztahů od jednání československé vlády se Sudetoněmeckou stranou v roce 1938 až po rozhodnutí o poválečném vysídlení německého obyvatelstva.

Není možno zapomenout ani na jeho systematickou činnost editorskou v rámci fundamentální diplomatické edice *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne*, kde vydal v Polském ústavu mezinárodních vztahů dva svazky, týkající se let 1973 a 1977, je také členem redakční rady této respektované ediční řady.[3]

Piotr M. Majewski stál u zrodu nově budovaného Muzea druhé světové války v Gdaňsku, jednoho z největších a nejmodernějších na světě, kde od června 2009 zastával funkci zástupce ředitele. V letech 2009–2017 se zde podílel na tvorbě moderní expozice k dějinám tohoto největšího válečného konfliktu a přispěl k tomu, aby v jejím rámci byly reflektovány i dějiny československého odboje. V této funkci přispěl dále k rozvoji spolupráce mezi českými, slovenskými a polskými historiky, když inicioval vydání polských překladů knih českého historika Jiřího Friedla[4] či slovenského kolegy Dušana Segeše.[5]

S lítostí jsem sledoval vývoj událostí v Gdaňsku, kde došlo na přímý politický zásah k necitlivé reorganizaci muzea, k odvolání jeho vedení a k diskutabilním změnám v expozici, k jejím proměnám a potlačení mezinárodního kontextu, což vyvolalo protesty ve světové historické veřejnosti (Timothy Snyder a další).

Rád vzpomínám naší návštěvy vedení Historického ústavu AV ČR v roce 2011 na prezentaci polského vydání knihy J. Friedla právě v Gdaňsku, kde jsme měli možnost díky P. M. Majewskému se seznámit s tímto na světové scéně unikátním projektem, na němž se spolupodílel.

Díky Majewskému také spolupracovalo Muzeum druhé světové války s českým občanským sdružením Conditio humana, které vydalo v českém překladu dvě jeho knihy, jež představují zásadní přínos pro českou historiografii. Monografie *Sudetští Němci*

3 Piotr M. MAJEWSKI, *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1973*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2006; TÝŽ ve spolupráci s Piotrem DŁUGOŁĘCKIM, *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1977*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych 2009.

4 Jiří FRIEDL, *Na jednym froncie*, Gdańsk: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku – Wydawnictwo Naukowe Scholar 2011; TÝŽ, *Żołnierze banici. Brygada Świętokrzyska Narodowych Sił Zbrojnych w Czechach w 1945 roku,* Gdańsk: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2016.

5 Dušan SEGEŠ, *Partnerzy czy petenci. Słowacy i Słowacja w polityce rządu RP na obczyźnie*, Gdańsk: Oskar – Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2012.

1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu[6] byla zároveň finančně podpořena Česko-polským fórem. Publikace *Bojovat, či ustoupit?*[7] zase představuje stěžejní příspěvek do diskuse o možnostech obrany Československa v krizovém roce 1938, založený na velmi důkladné pramenné základně i literatuře. O významu těchto knih pro českou historiografii a společnost svědčí, že v krátké době byl jejich náklad zcela vyprodán. Nyní se schyluje k vydání dalšího interesantního titulu v českém překladu v nakladatelství Academia: *Kdy vypukne válka?* Tato kniha byla v polském originále[8] v květnu 2020 nominována na cenu Nike, prestižní polské literární ocenění. Majewski je rovněž spoluautorem antologie textů *Pamięć wypędzonych: Grass, Beneš i środkowoeuropejskie rozrachunki*.[9] Velkou výzvou pro českou historiografii druhé světové války bude jistě i jeho nejnovější práce, týkající se Protektorátu Čechy a Morava: *Ať si nemyslí, že jsme kolaboranti*.[10] Tím však výčet Majewského publikací zdaleka nekončí.[11] Důležitou součástí jeho bibliografie je i činnost recenzní, v níž se nevyhýbá ani diskusním polemikám.[12]

Kolega Majewski úzce spolupracuje s řadou českých akademických i mimo-akademických pracovišť, kromě Historického ústavu AV ČR také s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, Ústavem pro studium totalitních režimů a dalšími oborovými institucemi (včetně vysokých škol) na přípravě společných akcí (publikace, konference, přednášky atd.), od roku 2019 je členem oborové rady studijního programu Soudobé evropské dějiny na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, členem mezinárodní vědecké rady

6 Piotr M. MAJEWSKI, *Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu*, Brno: Conditio humana – Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2014. Viz polské vydání Piotr M. MAJEWSKI, *Niemcy sudeccy 1848–1948. Historia pewnego nacjonalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2007. Srov. vysoce pozitivní recenzi Petra Šafaříka na stránkách časopisu Soudobé dějiny 26, 2019, č. 1, s. 137–141: https://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/soudobe-dejiny/2019/1/issue.pdf (11. 10. 2021).

7 Piotr M. MAJEWSKI, *Bojovat, či ustoupit? Možnosti obrany Československa na podzim 1938*, Brno: Conditio humana – Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2018. Jde o přepracované a rozšířené vydání, které vyšlo v Polsku v roce 2004 pod titulem *Nierozegrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji 1938 r.* (Wydawnictwo TRIO) a poté ve druhém rozšířeném a upraveném vydání pod titulem *Zmarnowana szansa? Możliwości obrony Czechosłowacji jesienią 1938 roku*, Gdańsk: Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku 2016.

8 Piotr M. MAJEWSKI, *Kiedy vybuchnie wojna. 1938. Studium kryzysu*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2019.

9 Piotr BURAS – Piotr M. MAJEWSKI, *Pamięć wypędzonych. Grass, Beneš i środkowoeuropejskie rozrachunki. Antologia tekstów polskich, niemieckich i czeskich*, Warszawa: Biblioteka Więzi 2003.

10 Piotr M. MAJEWSKI, *Niech sobie nie myślą że jesteśmy kolaborantami. Protektorat Czech i Moraw, 1939–1945*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2021.

11 Viz např. vydání dějin Varšavské univerzity, kde byl jedním z redaktorů a spoluautorů: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2016; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2016.

12 Viz Majewského polemiku s Vítem Smetanou na stránkách časopisu Soudobé dějiny 2009, č. 1, 2–3 a 4 nad Smetanovou knihou *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)*, Praha: Karolinum 2008.

Českého časopisu historického a redakčních rad časopisů *Moderní dějiny*, *Slovanský přehled* či *Securitas imperii*. Jako expert na dějiny českých zemí a střední Evropy se mimo jiné podílel na nedávné evaluaci Ústavu pro studium totalitních režimů.

Svými pracemi zaměřenými na dějiny Československa, respektive českých zemí, významně přispěl k prohloubení povědomí o nich v polské společnosti. Soudím, že v osobnosti kolegy Majewského máme pokračovatele skvělé a oboustranně prospěšné spolupráce, reprezentované jmény profesorů Stanisława Byliny, Jerzyho Tomaszewského, Wojciecha Iwańczaka, Michała Pułaského, Henryka Gmiterka a dalších vynikajících polských historiků, spolupráce, vyjádřené i společným podílem na programu světových kongresů historických věd.

Jan Němeček

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

Eduard Šimek

(22. února 1936 Praha – 21. července 2021 Praha)

Po více než půl století patřil PhDr. Eduard Šimek, CSc., nejen k hlavním představitelům české numismatiky a hospodářských dějin raného novověku, ale byl také klíčovou osobou v organizaci české historické vědy díky své aktivní účasti v mnoha odborných grémiích a redakcích vědeckých periodik.

Po absolvování benešovského gymnasia (1951–1954) a studiích historie na pražské filozofické fakultě (1954–1959) krátce působil jako středoškolský učitel a redaktor pražského nakladatelství Orbis. Obě tyto zkušenosti později zúročil jak ve své vysokoškolské pedagogické činnosti, tak především ve svých aktivitách redakčních, kde jako jeden z mála vědeckých pracovníků disponoval zkušeností z praxe. Jeho hlavním působištěm se stalo v roce 1963 Národní muzeum v Praze,

respektive numismatické oddělení Historického muzea, kde následně působil po čtyři desetiletí. Svou vědeckou prací navazoval na svou předchůdkyni a po nějaký čas i kolegyni v numismatickém oddělení Národního muzea prof. PhDr. Emanuelu Nohejlovou-Prátovou, DrSc. (1900–1995), se kterou ho pojily přátelské vztahy.

Jako vědecký pracovník se E. Šimek v rámci šířeji pojaté numismatiky zaměřoval na dějiny peněžního oběhu v českých zemích ve středověku a raném novověku a na problematiku nálezů mincí. Významný je podíl dr. Šimka na metodickém rozvíjení aplikované numismatiky, jejímž zájmem nejsou jen mince jako fyzicky dochovaný objekt hmotné kultury, ale užití konkrétních platidel v peněžním oběhu, sledované na základě dochovaných archivních pramenů. Ostatně na svůj mimořádný badatelský potenciál upozornil E. Šimek již svou studentskou prací historicko-demografickou, publikovanou v roce 1960 pod názvem *Obyvatelstvo Kutné Hory v druhé polovině 15. století*. Jeho rozsáhlý pramenný výzkum v kutnohorském archivu se stal základem druhé zásadní studie *Ceny nemovitostí v Kutné Hoře v druhé polovině 15. století*, kterou E. Šimek publikoval (1964) již jako pracovník numismatického oddělení Národního muzea. Toto výrazné vykročení mimo mantinely „kabinetní numismatiky" (zaměřující se hlavně na vnější popis a systematizaci mincí a medailí jako sbírkových předmětů a hmotných pramenů *sui generis*) v počátcích vědeckého působení E. Šimka naznačovalo jeho schopnost mezioborové analýzy pramenných zdrojů, které se i dnes ukazuje být pro rozvoj numismatického bádání velmi přínosným.

I když tematický záběr numismatické práce dr. Šimka byl poměrně široký, představovala pro něj badatelsky nejzajímavější období druhá polovina 16. a počátek 17. století. Do tohoto období jsou směrovány jeho nejvýznamnější vědecké studie domácí, ale také řada významných příspěvků, prezentovaných v zahraničních časopisech a na vědeckých kongresech a sympoziích ve světových jazycích. Z rozsáhlé vědecké produkce E. Šimka zůstává dodnes nepřekonanou jeho kniha *Česká mince v peněžním oběhu druhé poloviny 16. století* (Praha 1972); ze zahraničních prací je to obsáhlá studie *Die Zusammenhänge zwischen Währung und Handel in Böhmen des 16. Jahrhundert* (ve sborníku Der Aussenhandel Östmitteleuropas 1450–1650, vydaném v Kolíně nad Rýnem roku 1971).

Po řadu desetiletí (od roku 1967) spolupracoval dr. Šimek na vydávání celosvětové periodické publikace *A Survey of Numismatic Research*, do které zajišťoval přehledné informace o vývoji československé (později české) numismatiky vždy za pětileté období. Mezinárodní rozměr jeho vědecké práce potvrdila už v roce 1989 volba dopisujícím členem Rakouské numismatické společnosti. Rozsáhlou

publikační činnost E. Šimka v oblasti numismatiky a hospodářských dějin evidují u příležitosti jeho dřívějších životních jubileí Numismatické listy (1997, s. 57–61 a 2006, s. 87–92) a také přehledné Lexikony českých historiků (1999, č. 606 na s. 298–299 a 2011, č. 759 na s. 517).

I když E. Šimek spojil většinu svého aktivního působení s pražským Národním muzeem (z pozice vědeckého pracovníka numismatického oddělení v roce 1963 postupně přecházel na vyšší řídící funkce statutárního zástupce generálního ředitele NM 1991–2002 a ředitele Historického muzea NM 1997–2002), věnoval se aktivně také činnosti pedagogické. Externě vyučoval numismatiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (od 1997) a na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (od 2002). V letech 2006–2013 pak působil jako vědecký pracovník Pedagogického muzea (nynějšího Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského) v Praze. Také zde využil svých organizačních zkušeností a významně přispěl ke konsolidaci této instituce. V této fázi své vědecké činnosti se E. Šimek zaměřil hlavně na zpracování a výstavní i publikační zpřístupnění historického odkazu evropského humanisty Přemysla Pittra (1895–1976).

Vedle své vlastní vědecké činnosti byl E. Šimek významnou a v mnoha případech zcela zásadní osobností české historické vědy díky mimořádnému rozsahu a kvalitě redakční a organizační činnosti. V pozici redakčního tajemníka či výkonného redaktora zajišťoval vědecký obsah a pravidelné vydávání základních domácích numismatických časopisů (*Numismatických listů* a *Numismatického sborníku*) a také *Muzejní a vlastivědné práce*. Vedle členství a aktivní práce v redakčních radách dalších časopisů je zvláště důležité připomenout roli E. Šimka (spolu s prof. Josefem Petráněm) v zápase o zachování a rozvoj regionálně-historického periodika *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, v němž ostatně publikoval i důležité studie k raně novověkým dějinám krajiny svého mládí. Eduard Šimek stál také u obnovení činnosti hlavní profesní organizace českých historiků (Historického klubu – Sdružení historiků ČR) jako člen celostátního výboru (1991) a později dlouholetý místopředseda (1996).

Přes svůj odchod z numismatického oddělení Národního musea (2002) zůstával E. Šimek s oborem, který po většinu svého vědeckého působení rozvíjel, v aktivním kontaktu. Cítil také zodpovědnost za další vývoj a kvalitu obsahu vědeckých časopisů, které sám dlouhá léta řídil. To se týkalo především *Numismatických listů*, jejichž pravidelné vydávání je v současné době z různých důvodů ohroženo. Ještě na poslední redakční radě tohoto časopisu (v květnu 2021)

přispěl především E. Šimek svou autoritou k akceptování návrhu, jehož realizací by mohla být dlouhodobá krize tohoto periodika zažehnána. Tím spíše vědeckou komunitu a jeho přátele předčasný odchod E. Šimka překvapil a zaskočil. Skonem Eduarda Šimka ztratila česká numismatika jednu ze svých hlavních vědeckých opor, těšících se velké autoritě doma i v zahraničí.

Petr Vorel

Foto: Eduard Šimek v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze (2010). Autor Petr Šolar, NPMK

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

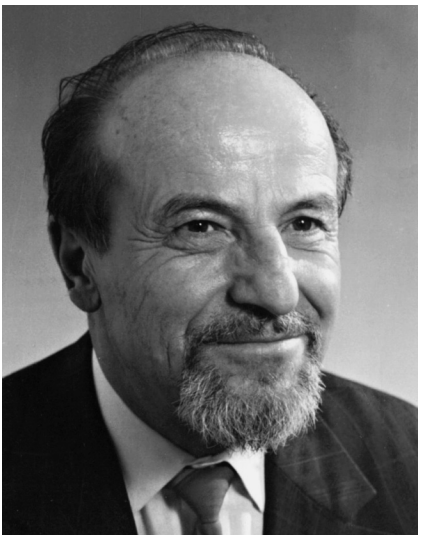

Ivan Dorovský

(30. července 1934 Čuka – 24. srpna 2021 Brno)

Po bezmála půlstoletí byl ústřední vědeckou a zároveň i pro veřejnost nejviditelnější osobností české balkanistiky profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Ivan Dorovský, člen Makedonské akademie věd a umění a čestný profesor Univerzity svatých Cyrila a Metoděje ve Skopji. Ačkoli pocházel ze slovanského jihu, zakotvil v českém prostředí tak pevně, že dokázal ovlivňovat nejen své studenty a oborově zainteresované vědce, ale i mnohem širší okruh čtenářů a rozhlasových posluchačů, do značné míry dokonce utvářet český postoj k Balkánu. Jeho výjimečné postavení se opíralo o několik pilířů: jedinečné životní zkušenosti, neobyčejně široký rozhled, fenomenální jazykové nadání,

literární talent a z toho všeho vyplývající schopnost vnímat a interpretovat Balkán očima lingvisty, literárního vědce, etnologa a zvláště historika se zaměřením na kulturní dějiny.[1]

Život mnohostranného vědce, básníka a překladatele odráží dramatické dějiny jeho rodné země – Makedonie a její jižní (egejské) části ležící v Řecku. Tam, v malé – válečnými událostmi zcela zničené – vesnici Čuka poblíž města Kosturu čili řecké Kastorie – se Jani (Ivan) Dorovski narodil v polovině třicátých let 20. století. Dlouho přijímal datum narození, které mu jako dítěti bez křestního listu přidělily úřady v druhé vlasti, a proto je mnohde podnes uváděn jako den jeho narození 18. květen 1935. Až koncem sedmdesátých let se na základě výpisu z řecké matriky sám dozvěděl, že je téměř o rok starší.

Chlapec z chudé venkovské rodiny prožil dětství jako pasáček ovcí a koz, a poznal útrapy německé okupace i kruté občanské války v Řecku, odkud byl v březnu 1948 spolu s mnoha ohroženými dětmi evakuován nejprve do Albánie a potom přes Jugoslávii do Československa. Země, o jejíž existenci do té doby neměl tušení, se mu stala novým domovem. Když se dostal do dětského záchytného domova v Brně, domluvil se jen rodným makedonským nářečím a ve škole přiučenou novořečtinou. Rychle však zvládl češtinu a další slovanské, balkánské i světové jazyky. Navíc se stal takovým mistrem českého jazyka, že v něm psal (vedle makedonštiny a ruštiny) nejen své vědecké publikace, ale i poezii a prózu, redigoval české knihy a časopisy (například brněnské univerzitní periodikum *Universitas*) a vydal několik knih překladů jihoslovanských a řeckých básníků.

Na Moravě Ivan Dorovský natrvalo zakořenil, ale ani tam nebyla cesta k univerzitní kariéře jednoduchá. Nejprve se vyučil strojním zámečníkem, teprve potom se díky svému nadání a vůli dostal na gymnázium a nakonec na brněnskou filozofickou fakultu, kde v letech 1955–1960 vystudoval ruštinu a bulharštinu. Po kratším učitelském působení na gymnáziu se roku 1961 vrátil na brněnskou univerzitu, kde působil po celý další život (od roku 1987 jako profesor, již od roku 1985 s titulem doktor věd).[2]

---

1 *Ivan Dorovský. Bibliografie*, Brno 1995; Jaroslav PÁNEK, *Ivan Dorovský aneb Vklad do nové formulace česko-jihoslovanských vztahů na sklonku 20. století*, Litteraria humanitas. Slavistika a balkanistika, Brno 2001, s. 107–116 (reedice: J. Pánek, Češi a Jihoslované. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů, Brno 2015, s. 255–268); Ladislav HLADKÝ, *Dějiny Balkánu a česko-balkánských styků v díle Ivana Dorovského*, in: Pavel Boček – Ladislav Hladký – Pavel Krejčí – Petr Stehlík – Václav Štěpánek (eds.), Studia Balkanica Bohemo-Slovaca VI, Brno 2006, s. 775–779.

2 Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK, *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r 1760. Biograficko-bibliografický slovník*, Praha 1972, s. 97; *Slavica na*

Od počátku vědecké činnosti vstoupil na velmi široké srovnávací pole výzkumem makedonsko-bulharsko-rusko-ukrajinských literárních vztahů v 19. století, přičemž sledoval také otázky historické, jazykovědné, etnografické a folkloristické. Postupně přibíral česko-jihoslovanské i jiné mezislovanské vztahy, aniž by opomíjel ostatní, zejména balkánská etnika. Dopracoval se k originální interpretaci balkánského meziliterárního společenství, která má zásadní význam pro poznání kulturních dějin etnicky komplikovaných teritorií. Totéž platí o Dorovského studiích na téma geneze spisovných jazyků a utváření národní identity balkánských národů. Jelikož sám byl autorsky – ve vědě, beletrii a překladatelství – rozkročen mezi balkánský původ a sekundární středoevropské zakotvení, promyslel podstatu „dvojdomosti" či „vícedomosti" tvůrců, existenciálně čerpajících z několika rozdílných etnických zdrojů a vytvářejících přirozenou aktivní spojnici mezi národy.[3] Propracování konkrétních témat i teoretických zobecnění věnoval Ivan Dorovský několik monografií a řadu zásadních studií, stejně jako referátů na balkanistických sympoziích, jež ostatně sám v Brně organizoval.

Nelze tu uvádět výčet ani těch nejdůležitějších Dorovského prací, které – byť s dílčím zřetelem k historickým aspektům zvolených témat – směřují k lingvistickým a literárněvědným otázkám. Jim byla věnována důkladná pozornost jinde a byly zařazeny do vývojových souvislostí těchto humanitních disciplín. Stalo se to i zcela nedávno ve sborníku k 85. narozeninám, kde byl charakterizován mimo jiné podíl Ivana Dorovského na literárně komparatistické škole Dionýza Ďurišina a na zaměření brněnského balkanistického a slavistického výzkumu.[4]

Je však třeba připomenout, že Ivan Dorovský zásadní měrou přispěl k vytvoření informační infrastruktury historické balkanistiky. Zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech se směrodatně podílel na zpracování periodicky vydávané *Bibliografie československé balkanistiky* v edici Materiály k dějinám a kultuře střední a jihovýchodní Evropy, která v sedmi svazcích podchytila literaturu k této části kontinentu v univerzálním rozpětí, zahrnujícím

Univerzitě J. E. Purkyně v Brně (Filologie, literární vědy, historiografie, uměnovědy), Brno 1973, s. 158–159; *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně. Filologie, literární vědy, historiografie, uměnovědy*, Brno 1993, s. 118–120.

3 Srov. mj. Ivan DOROVSKÝ, *Dvojdomý tvůrce Oton Berkopec*, Brno – Boskovice 2006.

4 *Ivanu Dorovskému ad honorem*. Příspěvky z kolokvia k 85. narozeninám prof. dr. Ivana Dorovského, DrSc., ed. Václav ŠTĚPÁNEK, Brno 2020; zde zejména Ivo POSPÍŠIL, *Ivan Dorovský jako slavista a komparatista* (s. 31–42); Ladislav HLADKÝ, *Tradice brněnské balkanistiky a význam Ivana Dorovského pro rozvoj této tradice* (s. 43–50); Václav ŠTĚPÁNEK, *Balkánské literatury ve vědeckém díle Ivana Dorovského* (s. 51–59).

na jednom pólu české enklávy na Balkáně a na druhém vývoj historické slavistiky a balkanistiky. Autorským a redakčním úsilím spoluvytvářel rovněž pro historiky nezbytné lexikální pomůcky (*Česko-makedonský a makedonsko-český slovník* ve třech vydáních 1994–2002, *Česko-charvátský slovník*, 1996) a příručky osobností kulturních dějin v podobě encyklopedických slovníků spisovatelů slovanských a balkánských zemí. Zmapoval rovněž dějiny a kulturu národnostních menšin na českém území, zejména Makedonců a Řeků, ale také Moravských Charvátů.

Mezioborový přístup uplatnil Ivan Dorovský v knihách, které mají primárně historický základ. U základů české historické makedonistiky stojí jeho spis *České země a Balkán* z roku 1974, v němž se zaměřil na jednu z nejzanedbávanějších oblastí historické slavistiky.[5] V pěti rozsáhle dokumentovaných analyticko-syntetických studiích obsáhl bilaterální česko-makedonské kontakty od přelomu 18. a 19. století až na práh první světové války. Zhodnotil počátky vědeckého poznávání makedonských nářečí, v nichž sehráli směrodatnou úlohu Josef Dobrovský a Pavel Josef Šafařík, vystihl vliv české literatury na národní uvědomění makedonských Slovanů a recepci makedonské lidové slovesnosti v Čechách. Znovu objevil a zhodnotil dílo pozapomenutého badatele Emanuela Faita a jeho balkanistické zájmy postavil do souvislosti s pronikáním českého kapitálu do oblasti Egejského moře. Osvětlil pojímání makedonské problematiky ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století, postupující od mlhavých představ k realistickému poznání i jednostranně motivovaným interpretacím. Toto Dorovského dílo není pouze rekonstrukcí mnohotvárného českého obrazu jedné v minulosti opomíjené slovanské země, ale vystihuje také český podíl na evropském odkrývání Balkánu.

Nejcennějším příspěvkem Ivana Dorovského k poznání dějin české a evropské historiografie je monografie o Konstantinu Jirečkovi z roku 1983.[6] Pod poněkud tradicionalistickým názvem se neskrývá pouze chronologicky pojatá biografie a rozbor stěžejních Jirečkových spisů, z nichž zejména syntézy dějin Srbů a Bulharů měly pro tyto národy epochální význam. Dorovský tu řešil i obecné problémy dějepisectví v rámci českých zemí a habsburské monarchie, když ukázal mezigenerační zdroje nazírání na dějiny (P. J. Šafařík – Josef a Hermenegild Jirečkové – Konstantin Jireček), vyvrátil představy o apolitičnosti K. Jirečka a vystihl metodologická východiska Jirečkova kritického a komparativně pojatého

5 Ivan DOROVSKÝ, *České země a Balkán (Kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků)*, Brno 1974.

6 Ivan DOROVSKÝ, *Konstantin Jireček. Život a dílo*, Brno 1983.

pozitivismu. Spis prokazuje, že Jirečkovo dílo i století po jeho smrti tvoří základ balkanistiky jakožto komplexní vědecké disciplíny o dějinách, písemnictví, etnografii a způsobu života balkánských národů.

Třetím kapitálním dílem převážně historického zaměření jsou paměti vydané roku 2014, v nichž Ivan Dorovský osobitým způsobem zkombinoval egodokument a rekonstrukci událostí první poloviny 20. století.[7] V osobní rovině vylíčil cestu dítěte z válkami rozervané egejské Makedonie na Moravu, sžívání s novým domovem a zakotvení v českém prostředí. Zatímco tento individuální příběh vystihuje drama tisíců malých exulantů z Řecka do Československa a jiných „lidově demokratických" států, druhá, obecnější rovina zachycuje hrůzy nacistického teroru a poté občanské války v Řecku, útěk a transport do zahraničí, rozptýlení rodin, způsob zaopatření i překážky, jež imigrantům připravil komunistický režim v hostitelských zemích. To vše je podloženo hlubší časovou retrospektivou, která prostřednictvím zážitků starších generací osvětluje krušný život na balkánském venkově a hledání náhradní obživy rodin v Americe i Austrálii. Memoárové dílo, které nemůže zapřít, že jeho autorem je humanitní vědec s výjimečným zkušenostním zázemím, patří k nejcennějším textům, které kdy u nás byly věnovány tematice exilu a kulturní asimilace.

Ivan Dorovský, „slavista s duší básníka",[8] dokázal své poznatky sdělovat prostřednictvím popularizace, publicistiky a rozhlasového vysílání. Našel si i specifické fórum ve Společnosti přátel jižních Slovanů, jež počátkem devadesátých let 20. století navázala na Společnost přátel Jugoslávie z přelomu let šedesátých a sedmdesátých, za „normalizace" samozřejmě zakázanou. Když se tato původně celostátní organizace se sídlem v Praze ocitla v krizi následkem klesajícího zájmu o spolkovou činnost, Ivan Dorovský ji roku 1992 přenesl do Brna. Dal jí jasný program, opírající se o aktivitu slavistů a studentů na Masarykově univerzitě, ale především o rozsáhlou organizační a publikační činnost svého předsedy. On sám vydával časopis *Pro přátele jižních Slovanů*, v letech 2000–2019 nesoucí vhodnější název *Slovanský jih*. S podporou své manželky, docentky Dagmar Dorovské, vydával *Knihovničku poezie a prózy jižních Slovanů*, v níž zveřejňoval překlady beletristických prací, vesměs cenné prameny k poznání kulturních dějin jihovýchodní Evropy.[9]

7 Ivan DOROVSKÝ, *S domovem v srdci*, Brno 2014; recenze v ČČH 113, 2015, s. 870–872.

8 Petr MAINUŠ (ed.), *Slavista s duší básníka. Sborník k sedmdesátinám Ivana Dorovského*, Brno – Boskovice 2005.

9 Dílčí souhrn faktografie: Ivan DOROVSKÝ, *Společnost přátel jižních Slovanů v České republice*, Brno 2005.

Zatímco vědecké práce i exkluzivní překlady pronikaly k nepříliš početným čtenářům, na sklonku 20. století nastal výjimečný čas, kdy Ivan Dorovský promlouval k celé české společnosti. Neschopnost orientace v mezinárodních vztazích, která se projevila po zhroucení komunistického režimu a zvláště v době krvavého rozpadu Jugoslávie, vedla značnou část české veřejnosti k ostentativní snaze distancovat se od Východu a zvláště od Balkánu. Emocionální odvrat od nedávno ještě obdivované Jugoslávie a jejích obyvatel se stal jedním z projevů otřesené české identity a pokusů nalézt náhradní řešení v povýšeneckých negativních heterostereotypech. V kritických okamžicích roku 1991 promlouval Ivan Dorovský opakovaně do Českého rozhlasu a trpělivě vysvětloval, co vlastně se to na Balkáně děje.

Z odstupu dvou desetiletí je zjevné, že balkanistovo hledání politických východisek z krize muselo zůstat na úrovni improvizací, neboť rozhodující slovo tu neměla věda, nýbrž evropské a světové mocnosti. Naproti tomu vyjádření kulturního historika mělo zásadní váhu: Dorovský promlouval o Balkáně jako nesmírně pozoruhodné „křižovatce dějin, kultur a civilizací", jako o tvůrčí „laboratoři, v níž se rodily nové koncepce, národní ideje a programy" a o místě, kde „se zrodilo samo slovo demokracie".[10] V době, kdy se nejen v českých zemích, ale i jinde v Evropě rozšířil přezíravý postoj k balkánským Slovanům, byla tato dobře odůvodněná apologie čímsi neslýchaným. Stala se východiskem k vytrvalému osvětlování civilizačního přínosu balkánských a zvláště jihoslovanských národů obecné kultuře. Ivan Dorovský tu vytvořil ideový most nového porozumění mezi českým a balkánským prostředím, který nespočíval na povrchních emocích, nýbrž na zdůvodnění a pochopení klíčových pojmů „balkánský genius loci" a „homo balkanicus" jako neodmyslitelné složky evropského lidstva.[11]

V sepětí vědy se schopností oslovit veřejnost spočívala velká síla Ivana Dorovského, člověka něžného a zároveň jižansky vznětlivého. Tato vnitřní síla mu umožnila překonat stesk po prvotní – pokořené a zničené – domovině, který vyjádřil ve svých pamětech a beletristických dílech, především v básnických sbírkách *Stesk po jihu* (1985) a *Já se tam nevrátím* (2015). Dovolila mu přesáhnout z balkanistické tematiky do řady humanitních oborů a obohatit je svěžími podněty. Poskytla mu však také možnost vyvést český pohled na jižní Slovany a Balkán z amatérství a chaotického těkání a dát náplň vzájemným vztahům v kultuře

10 *Nedělní živá slova. Hovoří prof. dr. Ivan Dorovský z brněnské Masarykovy univerzity* (Československý rozhlas, 13. 10. 1991), Pro přátele Jugoslávie 3, 1991, č. 5, s. 12–13.

11 Tuto koncepci vyložil Ivan DOROVSKÝ v knihách *Balkánské meziliterární společenství,* Brno 1993; *Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie,* Brno 1997; *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*, Brno 2004.

a kultivaci lidství. Ivan Dorovský vždy vyjadřoval vděčnost zemi, která ho přijala za svého v době nejvyšší nouze. Oplatil jí to dílem, které by nikdy nemělo být zapomenuto.

Jaroslav Pánek
Portrét poskytnut laskavostí doc. Václava Štěpánka,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

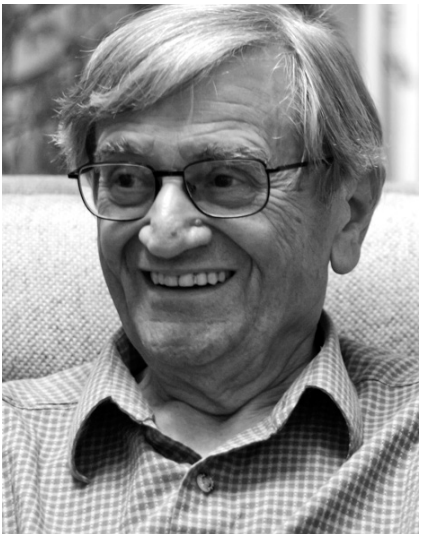

Jan Křen

(22. srpna 1930 – 7. dubna 2020)

Nekrolog – studie: Jiří PEŠEK, *Jan Křen. Sedm desetiletí na cestách soudobých dějin*, ČČH 119, 2021, s. 271–327.

Foto Nina Lohmann

Knihy a časopisy došlé redakci

Acta Universitatis Carolinae – Iuridica.
Praha, Univerzita Karlova. Roč. 64, 2018, č. 3. 205 s.

Graeme D. EDDIE, *Swedish foreign policy, 1809–2019. A comprehensive modern history.*
New York – Bern – Berlin – Brussels – Vienna – Oxford – Warsaw, Peter Lang 2020, 424 s.

Revue církevního práva.
Praha, Společnost pro církevní právo. Roč. 83, 2021, č. 2. 116 s.

Martin KLEČACKÝ, *Poslušný vládce okresu. Okresní hejtman a proměny státní moci v Čechách v letech 1868–1938.*
Praha, NLN + Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2021, 396 s.

Mathias KLUGE, *Verschuldete Könige.*
Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2021, 526 s.

Jakub KRČEK – Jiří STOČES (edd.), *Stříbro nad zlato. Sborník prací k životnímu jubileu PhDr. Vladimíra Bystrického.*
Plzeň – Blatnice, Eva Mušková vlastním nákladem 2019, 246 s.

Fanny MÜNNICH, *Der sächsische Adel an den Universitäten Europas. Universitätsbesuch, Studienalltag und Lebenswege in Spätmittelalter und beginnender Frühneuzeit.*
Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2020, 1351 s., díl 1. a 2.

Andreas RUTZ, *Die Stadt und die Anderen. Fremdheit in Selbstzeugnissen und Chroniken des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit.*
Köln, Böhlau Verlag, 317 s.

Johannes SCHRÖDER, *Waches Gewissen – Aufruf zum Widerstand.*
Göttingen, Wallstein Verlag 2021, 400 s.

Martin SLEPIČKA, *Úcta k svatému Jeronýmovi v českém středověku. K 1600. výročí smrti církevního otce svatého Jeronýma.*
Ostrava, Repronis 2021, 235 s.

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Archivní časopis. Roč. 70, 2020, č. 4:
Michal SEVERA, „Angestrebtes Ziel immer noch in weiter Ferne". Snahy českých a moravských evangelíků o rovnoprávnost v letech 1848–1851, s. 341–353. – Pavel KOBLASA, Šlechtické záležitosti ve fondech Maďarského národního archivu, s. 354–367. – Karel ŘEHÁČEK, O (ne)idealizované minulosti, frustrující přítomnosti a světlých archivních zítřcích, s. 368–370. – Michaela ZEMÁNKOVÁ, Pohled z jiné strany, s. 370–

372. – Daniel DOLEŽAL, K diskusním příspěvkům M. Zemánkové a K. Řeháčka, s. 373–374. – Milada ČERMÁKOVÁ – Karel ŘEHÁČEK, Metodické vzdělávání zaměstnanců Státního oblastního archivu v Plzni, s. 375–382. – Mikuláš ČTVRTNÍK, Otevřené archivy. Konference „Offene Archive" ve Stasi–Zentrale v Berlíně v roce 2019, s. 382–394. – Vlastimil SVĚRÁK, Výstava ke 100. výročí narození dr. Františka Hoffmanna, s. 395–399. – Karel ŘEHÁČEK, Vladimír Bystrický (již opět) jubilující!, s. 422–423. – Helena SMÍŠKOVÁ, Ladislav Dušek, s. 423–424. – Drahomíra NOVÁKOVÁ, Jana Vaněčková jubilující, s. 425–426. – Michaela RŮŽIČKOVÁ, Milada Wurmová (19. 11. 1922–16. 5. 2020), s. 426–427. – Petr HUBKA, Karel Rom 1950–2020, s. 428–429.

Český lid. Czech Ethnological Journal. Roč. 108, 2021, č. 2:
Petr WOHLMUTH, Zoufalství, jaderné rakety a magické hory. Uchronický příběh bývalého vojáka základní služby, s. 131–150. – Tomáš LEDVINKA, Právní etnografie a „právo a etnografie". Dva přístupy k etnografickému výzkumu práva, s. 175–196. – Klára WOITSCHOVÁ, Národopisné oddělení Národního muzea v letech 1938–1948, s. 197–216. – Lukáš PERUTKA, Do Latinské Ameriky se nestěhujte. Rady československého „globetrottera" Václava Kotála, s. 217–238.

Dějiny a současnost. Roč. 43, 2021, č. 4:
Zdenko MARŠÁLEK, Jejich nejskvělejší hodina. Princ Philip, vévoda z Edinburghu (1921–2021), s. 6. – Petr KOČÁR – Libor PETR – Romana KOČÁROVÁ – Petr HRUBÝ, Cesty k poznání středověkých lesů. Bláto a vědecké metody, s. 10–12. – Petr HRUBÝ – Petr KOČÁR – Libor PETR, Les na periferii přemyslovského státu. Výzkum na Českomoravské vrchovině, s. 13–16. – Libor PETR – Petr KOČÁR – Petr HRUBÝ, Vzkaz středověkého lesa dnešku. Přes jaké stromy vidět les?, s. 17–20. – Jiří WOITSCH, Lesy v době dřevěné. Využívání přírodních zdrojů ve středověku a raném novověku, s. 21–25. – Zuzana MACUROVÁ, Posmrtný portrét Valeriána Magniho, s. 28–29. – Karel ČERNÝ, Takzvaný černoch. Muhammad Ali v osidlech rasové politiky, s. 30–33. – Alexandra PUNČOVÁ, Lví město a jeho cesta k úspěchu. Vzdělávání v Singapuru, s. 34–37. – Martin DOLEJSKÝ, Nouzové kolonie. Bytová krize meziválečné Prahy jako sociální a politické téma, s. 38–41. – Zuzana ŠMÍDOVÁ, Vitamíny a stravovací návyky. Spotřeba ovoce a zeleniny v Československu 1948–1989, s. 42–44.

Dějiny a současnost. Roč. 43, 2021, č. 5:
Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ – Péter VUKMAN, Proti Titovi z Prahy i z Budapešti. Jugoslávská politická emigrace po roce 1948 v Československu a Maďarsku, s. 10–14. – Julia REINKE – Nikola KARASOVÁ, Soudruzi, nebo uprchlíci? Děti řecké občanské války v NDR a Československu, s. 15–18. – Ágnes Katalin KELEMEN, Užiteční cizinci. Řecké postavy v maďarském filmu a literatuře, s. 19–21. – Blanka KUBÍKOVÁ, Triumfální jezdecký portrét císaře Ferdinanda II., s. 28–29. – Pavla GKANTZIOS DRÁPELOVÁ, Chersonská mincovna ve středověku. Ražba byzantských mincí v Černomoří, s. 30–32. – Jakub JAUERNIG, Koruna z břečťanu. Velšský nacionalismus, koronavirová krize

a středověk, s. 34–37. – Jan KVĚTINA, Ještě Polsko nezahynulo, dokud žije Ústava... Příběh 3. května 1791, s. 38–41.

Dějiny a současnost. Roč. 43, 2021, č. 6:
Jiří HUTEČKA, Ohňostroje mužnosti. Válka a maskulinita v moderní evropské společnosti, s. 10–14. – Markéta KŘÍŽOVÁ, Doña Marina, Doña Isabel a ty ostatní. Aztécké ženy v krutém víru conquisty, s. 15–17. – Adéla TŮMOVÁ, Nepokoje éry Högen na paravánu, s. 18–19. – Petr WOHLMUTH, Dvě tváře otce Arsenije. Příběh z krymské války a obléhání Sevastopolu, s. 20–23. – Ondřej CRHÁK, Propojování mytologie s dneškem. Vietnamská válka mezi tradicí a modernitou, s. 24–27. – Josef HRDLIČKA, Slavatové. Nábožensky rozdělený rod na prahu třicetileté války, s. 28–30. – Václav SIXTA, Vystavování dějin. Seriál o soudobé historii v muzeích, s. 31–32. – Uvažovat kriticky o vlastní činnosti je pro muzea rozhodující. Rozhovor s Barbarou Kirshenblatt–Gimblett o rozvoji muzeí i o tom, jak vystavovat obtížné historie, s. 33–35. – Pavel BĚLINA – Zdeněk MUNZAR, „Máme Prusy v zádech". K 155. výročí poslední prusko–rakouské války, s. 36–38. – Jaroslav KŘÍŽ, Havárie parníku Eastland. Černý den v dějinách českého Chicaga, s. 40–41. – Zdeněk HOJDA, Dopis jako zdroj nákazy aneb Karanténa v Benátkách, s. 44–46.

Dějiny věd a techniky. Roč. 54, 2021, č. 1:
Stanislav LHOTA, Před padesáti lety vyšla kniha Jane Goodallové Ve stínu člověka..., s. 3–7. – Jan KOTŮLEK, Pražská německá matematická komunita mezi dvěma světovými válkami, s. 8–35. – Ivo PURŠ – Vladimír KARPENKO, Alchymie v českých zemích. II. Zlatý věk české alchymie, s. 36–61. – Tomáš HERMANN, Odešli naši dva kolegové a dřívější vedoucí redaktoři DVT Jan Janko (1943–2021) a Petr Vágner (1957–2021), s. 73–74.

Fontes Nissae. Prameny Nisy. Roč. 21, 2020, č. 2:
Michal ČUŘÍN, Beletristické reprezentace Zdislavy z Lemberka, s. 2–15. – Michaela RAMEŠOVÁ – Štěpán VALECKÝ, Jezuitské misie z Telče na sever Čech ve druhé polovině 17. století, s. 16–25. – Eliška POLOPRUDSKÁ, Jednotky SA v Liberci v letech 1938–1945, s. 26–47. – Kateřina HRUŠKOVÁ – Kateřina Nora NOVÁKOVÁ, Vzorkaři v rámci jabloneckého bižuterního průmyslu v letech 1958–1989, s. 48–63. – Kateřina Nora NOVÁKOVÁ, Sklo je mým drahokamem, s. 64–79.

Havlíčkobrodsko. Sborník příspěvků o historii regionu. Sv. 34, 2020:
Antonín HEŘMAN, Ledečský pán Adrian hrabě von Enckevoirt a jeho rod, s. 9–43. – Petr VILÍM, Panství Maleč. Osudy majitelů a jejich poddaných (dokončení), s. 45–87. – Alena JINDROVÁ, Komu býti věren? Malé město ve velké válce, s. 89–109. – Miloš TAJOVSKÝ, Korespondence Ferdinanda Čenského a Josefy Menšíkové, s. 111–139. – Filip PLAŠIL, Polenská stopa Karla Havlíčka Borovského, s. 141–157. – Pavel ROUS, Michal z Německého Brodu, zvaný de Causis, s. 159–167. – Dušan PELÚCH st., O osudu sbírky skla Jaroslava Císaře, s. 169–173. – Jaroslav HOLÝ, Josef Alois Zelený – redaktor,

pedagog, spisovatel, s. 175–179. – Michal ROZHOŇ, Rodinná kronika JUDr. Františka Slámy, s. 181–187. – Michal KAMP, Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod. Výroční zpráva za rok 2019, s. 189–215. – Miroslav KRUŽÍK, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod. Zpráva o činnosti za rok 2019, s. 217–227.

Historia scholastica. Roč. 6, 2020, č. 2:
Tomáš KASPER – Markéta PÁNKOVÁ, Dvě „zastíněná" výročí a pedagogická tematika – rok Komenského a výročí konce 2. světové války, s. 5–6. – Blanka KUDLÁČOVÁ, Ideové východiská pedagogického myslenia na Slovensku v 40. rokoch 20. storočia a ich vyústenie do socialistickej pedagogiky, s. 7–25. – David RYBÁK, Lidství, věda a svět jako konstituenty Evropy a jejich proměna ve 20. století. Příklad marxistické pedagogiky, s. 26–42. – Ivana ŠUHAJDOVÁ, Sociálna a postpenitenciárna starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež na Slovensku v 70. rokoch 20. storočia – ako sa riešil „neexistujúci" problém?, s. 43–57. – Martina HALÍŘOVÁ, Škola a sociální pomoc ve druhé polovině 19. století, s. 58–70. – Richard MAHEL, „Stručná historie Literatury české". K osudu nevydané učebnice rajhradského benediktina Bedy Dudíka k dějinám české literatury z roku 1847, s. 71–86. – Radim ŠIRL, „Učitelstvo zakousnuté do pokroku": reakce Věstníku katolického učitelstva československého na školské reformy za první Československé republiky, s. 87–101. – Markéta PÁNKOVÁ, Gerta Figulusová – „dcera českého národa" z rodu Komenského: životní příběh pohledem komeniologie, s. 102–117. – Petra ŠOBÁŇOVÁ, Ideje Komenského a výtvarná výchova, s. 118–128. – Vladimír PŘÍVRATSKÝ – Jana PŘÍVRATSKÁ, Hudba jako inspirace Komenského konceptu harmonické společnosti, s. 129–135.

Historia Slavorum Occidentis. Roč. 10, 2020, č. 4 (27):
Artur PATEK – Lukáš FASORA – Roman BARON, A continuation of the dialogue between Polish and Czech historians, s. 13–17. – Krzysztof NOWAK, National minorities in the Polish–Czechoslovak relations (1948–1989), s. 18–37. – Andrzej ESSEN, Poland's policy on Czechoslovakia in 1938 and plans of creating the so–called „Third Europe", s. 38–50. – Radosław ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, Polish–Czechoslovak relations in the assessments of British diplomacy in the initial stage of WWII, s. 51–79. – Jiří FRIEDL, Closely watched soldiers. Repatriation of soldiers of the Polish 2nd Corps via Czechoslovakia in 1945, s. 80–100. – Tomáš DVOŘÁK, Between fraternal help and economic realism. The employment of Polish workers in Czechoslovakia (1945–1950), s. 101–131. – Petr HUSÁK, Polish sources of inspiration in the cultural work of Czech Catholic Modernists at the turn of the 19th and 20th centuries. The example of the catholic priest Emanuel Masák (1883–1964), s. 132–149.

Historická demografie. Roč. 45, 2021, č. 1:
Patrik GALETA, Využití věkové struktury zemřelých pro odhad demografických ukazatelů minulých populací, s. 1–17. – Václav ČERNÝ, Dědicové a jejich sourozenci. Sonda do sňatečnosti mužů a žen ze selských rodin, Protivínsko 1780–1830, s. 19–66. – Dagmar

KOTOROVÁ, Příspěvek k sociální a geografické skladbě studentů filozofického ústavu v Plzni v letech 1804–1849, s. 67–84. – Diana Georgi LUTZ, Preliminary Inquiries into the Demographic Behavior of the Saxon Political Elite from Transylvania (Mid. 19th – Mid. 20th Centuries), s. 85–104. – Eduard MAUR, Rozloučení s prof. Ing. Zdeňkem Pavlíkem, DrSc. (31. 3. 1931–12. 12. 2020), s. 105–107.

Historie a vojenství. Roč. 70, 2021, č. 2:
Jiří PLACHÝ, Poslední obránci protektorátu. Historie Dobrovolnické svatováclavské roty (březen–květen 1945), s. 4–29. – Prokop TOMEK, Život vedle Sovětské armády 1968–1991, s. 30–49. – Petr JANOUŠEK, Od Gorbačova ke „Gorbymu". Správa zahraničních vztahů Generálního štábu ČSLA/ČSA v letech 1989–1992, s. 50–69. – Samuel BEŇA, Jedna udalosť, dva naratívy: stredoveká bitka u Thomaswaldau (Tomaszów Bolesławiecki) z roku 1488 v československej a maďarskej historiografii, s. 70–85. – Tomáš JAKL, Obrněné vlaky v Pražském povstání. 1. díl, s. 86–103. – Tomáš JAKL, Patent Františka Kopeckého na řiditelné torpédo z roku 1906, s. 126–128. – Jiří PLACHÝ, Celník Karel Čurda, s. 138–139. – Jiří KLŮC, Jarmila Halbrštátová–Kaplanová (1924–2020), s. 140–141. – Jiří PLACHÝ, Odešli dva veteráni čs. zahraničních jednotek na Západě, s. 141–142.

Chrudimský vlastivědný sborník. 2020, č. 24:
Václav POCHOBRADSKÝ, Rok na statku, s. 3–70. – Josef TEJKL, Heřmanoměstecké cechy ve světle urbáře panství Heřmanův Městec a Stolany z r. 1658, s. 71–101. – Zdeněk LUFTMAN, Hydrodynamické pohony vysokozdvižných vozů Transporty n. p. Chrudim, s. 103–144. – David RICHTER, Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi v letech 1873–1880 ve světle písemných pramenů, s. 145–184. – Pavel KOBETIČ, Chrudimské muzeum a retrospektivní regionální bibliografie historické a vlastivědné literatury, s. 185–197.

Jihočeský sborník historický. Roč. 89, 2020:
Bertrand SCHNERB, Jehan Susque – panoš z Českého království na vévodském dvoře v Burgundsku, s. 5–24. – Michaela RAMEŠOVÁ, Ostatky sv. Markéty v Telči, s. 25–42. – Jaroslav ČECHURA, Adam II. – poslední mužský Švamberk (†1664), s. 43–72. – Tomáš STERNECK, Komplot pomstychtivého pleticháře? Ke kontroverzím vzniku českobudějovického regulovaného magistrátu v roce 1787, s. 73–120. – Jiří CUKR, (Nejen) jihočeské působení novináře Karla Jonáše (1865–1922), s. 121–139. – Jan SOLPERA, Paradox Wittmannovských rybníků a taky o Štěpánkovi, Krčínovi a dalších, s. 140–193. – Michaela VÁCHOVÁ, Řeč materiálu chebské reliéfní intarzie, s. 194–232. – Ludmila OURODOVÁ, Šest drobných portrétů členů rodu Hessenských v obrazové sbírce hradu Rožmberk, s. 233–254. – Daniel KOVÁŘ, Písemnosti z let 1647–1708 (1887), nalezené na varhanním měchu v kostele Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů, s. 255–274. – Jitka LNĚNIČKOVÁ, Zikmund Lichtenberger – několik dat k životu barokního řezbáře a sochaře, s. 275–279. – Eva KOLÁŘOVÁ, Ukřižování ze Svaté Barbory: paní Šenoldová prodává obraz (1887–1888), s. 280–287. – Bohumil JIROUŠEK, Zemřel doc.

PhDr. Josef Blüml, CSc. (3. 4. 1948–13. 11. 2020), s. 308–310. – Dalibor STÁTNÍK, Environmentální muzejní konference s česko–slovenským přesahem, s. 310–315. – Ondřej CHVOJKA, Plenární zasedání jihočeské pobočky České archeologické společnosti v Jihočeském muzeu, s. 315–317.

Lidé města / Urban People. Roč. 23, 2021, č. 1:
Zdeněk PINC, Zemřel první absolvent naší školy a zároveň zakladatel Fakulty humanitních studií UK, s. 3–12. – Milan HANYŠ, Náboženství, etika a život: nástin filosofie Jana Sokola, s. 33–46. – Iva–Hedvika ZÝKOVÁ, Turistický diskurs prizmatem narativních figur. Václav Havel jako ikona boje proti komunismu, s. 97–121. – Hedvika NOVOTNÁ, K devadesátým narozeninám PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc., s. 123–128.

Podbrdsko. Sborník Státního okresního archivu v Příbrami. Sv. 27, 2020:
Věra SMOLOVÁ, Příbramské pivovarnictví po třicetileté válce, s. 5–53. – Hana PÁTKOVÁ, Soupis drobných sakrálních objektů v obvodu hořovického děkanství z 50. let 19. století, s. 54–76. – Miroslav KRÁL, Karel Emanuel Decastello – rodák z Borotic, učitel na c. k. první hlavní české škole v Praze, s. 77–96. – Lenka BLAŽKOVÁ, Horník malířem amatérem. Václav Lexa (1853–1927), s. 97–110. – Kristýna DOLEŽALOVÁ, Osud příbramské rodiny Edelsteinovy, s. 111–125. – Petr KADLEC, Ferda – jeden ze šestnácti. Motocyklový závodník Ferdinand Vrtal (1916–1945), s. 126–149. – Mariana STONIŠOVÁ, Život a dílo Václava Vavřince Pošíka v kontextu vývoje elektrotechnického ústavu Vysoké školy báňské v Příbrami, s. 150–169. – Petr KAŠING, 75. výročí přeložení Vysoké školy báňské z Příbrami do Ostravy, s. 170–191. – Jiří TOPINKA, „Mravenčí malodráha". Autobusová doprava obce Komárov 1924–1951, s. 192–211. – František BÁRTÍK, Ladislav Mácha – oddaný služebník Strany (Vyšetřování faráře Josefa Toufara), s. 212–234. – Josef VELFL, Z historie vojtěšské úpravny rud, s. 235–253. – Rudolf ŠIMEK, Sv. Jan z hlíny uplácán, s. 254–257. – Arnošt VOŠAHLÍK, Nejvýznamnější osobnosti novodobého příbramského pivovarnictví, s. 258–273. – Pavel HYNČICA, Vesnická zástavba na Sedlčansku a Sedlecku na starých pohlednicích, s. 274–292. – Jana KOZÁKOVÁ, Knížky s příběhem aneb pátrání skoro detektivní, s. 293–297. – Václav TRANTINA, Mimořádná událost Radětice 1980, s. 298–303. – Mirka NEUBERTOVÁ, Vzpomínky Blanky Papírníkové, s. 304–313. – Martin JINDRA, Před 110 lety se v Milíně narodil Karel Šobr, pozdější národněsocialistický politik a politický vězeň, s. 314–320. – Václav TRANTINA, Jan Drda, s. 321–327. – Jan DVOŘÁK, O Muzikově dráze, s. 328–336. – Josef VELFL – Milan KARDA, Uranový důl Bytíz – nová pobočka Hornického muzea Příbram, s. 337–339.

Právněhistorické studie. Sv. 50/2, 2020:
Leonid KOFANOV, Composizione, lectio e competenze del senatus alto-repubblicano, s. 11–36. – Lyuba RADULOVA, Alcune osservazioni sulle leges sumptuariae nel quadro delle campagne elettorali di età repubblicana, s. 37–50. – Osvaldo SACCHI, La nozione di ager privatus nella libera res publica e nella costruzione giuridico-istituzionale del

circolo scipionico, s. 51–65. – David TERMER, Soudnictví v provincii Dalmatia. Obecný přehled a vybrané otázky rozhodování hraničních sporů, s. 67–86. – Jan KOSEK, Nesuďte, abyste nebyli souzeni. (Právo trestat v románu Vzkříšení a v dalších textech křesťanského anarchisty Lva Tolstého), s. 87–101. – Radim SELTENREICH, Osobní, nebo státní svědomí?! Melvillovo pozdní dílo Billy Budd aneb proces proti „švarnému námořníkovi", s. 103–113. – Tereza BLAŽKOVÁ, Pracovní právo ve světle kodifikace se zřetelem k jeho zásadám, s. 115–125. – Lukáš BLAŽEK – Tereza BLAŽKOVÁ, 100 let od přijetí Ústavní listiny Československé republiky. Historické, politické a právní souvislosti, s. 139–140. – Daniela KRÁLÍKOVÁ, Veřejná část vědeckého semináře Rekonstrukce politického procesu 50. let, s. 141–142.

Právněhistorické studie. Sv. 50/3, 2020:
Jakub RAZIM, Klášter Hradiště ve sporu o domašovský les. Příspěvek k dějinám mezního práva ve středověku, s. 11–33. – Marek STARÝ, Kupní smlouvy k lenním statkům frýdlantského knížectví (vévodství), s. 35–91. – Miroslav ŠEPTÁK, Historické souvislosti vzniku rakouské ústavy 1920, s. 93–102. – Jiří ŠOUŠA jr., František Xaver Hodač jako spolutvůrce norem pracovního práva mezinárodní povahy v letech 1919–1924, s. 103–130. – Pavel ZÁLIŠ, Magie v Lex Duodecim tabularum, s. 131–141. – Jakub STROMŠÍK, Vývoj pojmu osoba v právu a jeho reflexe v ABGB a v občanském zákoníku roku 2012, s. 143–177.

Právněhistorické studie. Sv. 51/1, 2021:
Olga KELLER, Der Sachsenspiegel und das Magdeburger Recht in Weißrussland. Konkrete Anwendung in der Rechtspraxis, s. 11–30. – Heinz MOHNHAUPT, Historische Vergleichung als Erkenntnismethode. Die vergleichende Beobachtung von Recht und Staat im 18. Jahrhundert, s. 31–50. – Radim SELTENREICH, Trestný čin velezrady jako hlavní doklad existence „federal common law of crimes". Americké federální soudnictví v prvých desetiletích nové státnosti, s. 51–63. – Ivan HALÁSZ, Niektoré paradoxy ústavnoprávneho vývoja strednej Európy v medzivojnovom období, s. 65–86. – Jan ŠTEMBERK, Vývoj přípravy řidičů v českých zemích do roku 1989, s. 87–110. – Jan KUKLÍK, Prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., dr. h. c. oslavil 26. října minulého roku 90. narozeniny, s. 123–125. – Ladislav VOJÁČEK, Ladislav Soukup osmdesátníkem, s. 126–128. – Pavel OPAT, Zpráva z VIII. česko-slovenského právněhistorického setkání doktorandů a postdoktorandů, s. 137–140.

Sborník archivních prací. Roč. 70, 2020, č. 2:
Martin ZBELA, Pražský chorobinec na Karlově a jeho správa v letech 1862–1929 (v kontextu dobových zařízení sociální péče), s. 247–303. – Ivana EBELOVÁ, Aspekty migrace a emigrace židů z Českých zemí se zřetelem k období tzv. úředního antisemitismu 18. století a vypovězení pražských židů ve čtyřicátých letech, s. 304–434. – Hana PÁTKOVÁ, Rozděleni vírou, spojeni vědou. Vzájemná korespondence Jaroslava Kadlece a Františka Michálka Bartoše, s. 435–498. – Josef BOROVIČKA – Eduard MIKUŠEK,

Můj učitel Max Dvořák, s. 499–558. – Ivan HLAVÁČEK, Hrst zahraničních novinek z oblasti středověké diplomatiky a příbuzných oborů, s. 559–594.

Sborník Archivu bezpečnostních složek. 2019, č. 17:
Igor VOLNÝ, JUDr. Jaroslav Preiss – retribuční sonda, s. 13–61. – Radek SLABOTÍNSKÝ, Amnestie prezidenta republiky a institut milostí v letech 1948–1957. Historický exkurz, s. 63–115. – Jiří ŘEZNÍČEK, „Nechtěl jsem jen nečinně přihlížet". Příběh římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny v padesátých letech minulého století, s. 117–160. – Michaela SKOŘEPOVÁ, Z Charkova až do Nového Mexika, s. 161–187. – Klára PINEROVÁ, Šedesátá léta ve vězeňství: sebereflexe, profesionalizace a expertizace, s. 189–215. – Lucie HANÁČKOVÁ, XIV. správa Sboru národní bezpečnosti, s. 217–243. – Pavel ŽÁČEK, Podpalečník aneb Rychlé informace pro náčelníka. Vytěžování informačního toku Státní bezpečnosti 20. listopadu až 8. prosince 1989, s. 247–316. – Zuzana ZEDNÍKOVÁ, Zpráva z konference „Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen". (Praha 12.–13. března 2019), s. 319–323. – Miroslav LACKO, 1939 – rok zlomu. Slovensko a Evropa na začátku 2. světové války (Banská Bystrica 23.–25. dubna 2019), s. 325–330. – František PREPSL, Zpráva z 18. celostátní archivní konference (Plzeň 23.–25. dubna 2019), s. 331–334. – Pavel VANĚK, Přednášková akce v Grenzlandmuseu Eichsfeld (Eichsfeld 26. května 2019), s. 335–339. – Pavel VANĚK, Ozbrojené síly a československý stát (Brno 18.–19. června 2019), s. 341–345. – Iva KVAPILOVÁ – Zuzana MARKOVÁ, Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek (Praha-Kanice 20. června 2019), s. 347–355. – Jiří GARNCARZ, Přerov sametový a Ostrůvky svobody (Přerov 15. srpna – 20. září 2019), s. 357–361. – Pavel VANĚK, Sametová a něžná revoluce v regionech (Praha 11. a 12. září 2019), s. 363–366. – Tomáš HEMZA, Konference Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu (Praha 23. září 2019), s. 367–369. – Ondřej FIŠR – Jiří GARNCARZ – Radek KOZLÍK – Jan KRATOCHVÍL – Radim KRUPICA – Jiří MIKULKA – Pavel PTÁČNÍK – Jaroslav VAŇOUS, Archivní A–Ž, s. 393–406.

Slezský sborník. Roč. 118, 2020, č. 1:
Tomáš RUSEK, Josef Poledňák, italský legionář a poslední oběť války o Těšínsko, s. 4–20. – Jitka BALCAROVÁ, Státní pracovní služba v kontextu Sudetendeutscher Freiwilliger Arbeitsdienst v meziválečném Československu: rozpor ideálů demokracie a hospodářské reality 30. let 20. století, s. 21–39. – Lubomír HLAVIENKA, Národnostní problematika na území okresů Bruntál, Krnov a Rýmařov v letech 1948–1960, s. 40–71. – Jana DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ – Jaroslav DAVID, Obraz „ocelového srdce republiky" v publicistice druhé poloviny 20. století, s. 72–84. – Stanislav POLNAR, Sovětizace československého myšlení o válce po únoru roku 1948, s. 85–104. – Małgorzata ŚWIDER, Eine schwierige Partnerschaft – die SPD und Polen in den 1980er Jahren, s. 105–118. – Pavel ŠOPÁK, František Uhlíř – učitel, politik, kazatel. (K dvojímu jubileu), s. 128–132.

Slezský sborník. Roč. 118, 2020, č. 2:
Jaroslaw SZYMAŃSKI, Milites księcia Ludwika I brzeskiego w świetle landbucha Lehn und Erbe (1358–1366), s. 4–18. – Paweł DUMA – Daniel WOJTUCKI – Aleksander CHRÓSZCZ – Maciej JANECZEK, Former knacker's yards in Silesia based on the results of archaeological research in Kamienna Góra and Złotoryja, s. 19–32. – Monika SZTURCOVÁ, Polské kramářské tisky z těšínské Procházkovy tiskárny, s. 33–49. – Petr KOZÁK, Moravský koláč i maminčin Mehlspeis. Pohled do kuchyně historika a archiváře Václava Hauera (1860–1942) a jeho ženy Růženy rozené Seidlové (1867–1942), s. 50–79. – Aleš BINAR, Military Operations in the Osoblaha region in spring 1945, s. 80–103. – Nina PAVELČÍKOVÁ, Řešení problémů životního prostředí na příkladu Ostravska v letech 1970–1989, s. 104–129. – Pavel ŠOPÁK, Architekt Vladimír Chamrád a jeho texty ze třicátých a čtyřicátých let. (K 75. výročí vzniku expozitury Zemského národního výboru v Moravské Ostravě), s. 137–142.

Slovanský přehled. Roč. 107, 2021, č. 1:
Artur PATEK, Polish Refugees in Palestine During the Arab–Jewish Civil War (November 1947–May 1948), s. 9–41. – Antoni CETNAROWICZ, Slovenian Historiography of the Last Thirty Years: Slovenian Political and Cultural Relations with Poles, Czechs and Slovaks, and the Slavic Idea in the Second Half of the 19th Century, s. 43–86. – Krzysztof POPEK, Southern and Western Slavs in the Second Half of the Nineteenth Century in Bulgarian Historiography after 1989: Research Trends and Directions, s. 87–115. – Michal JANÍČKO, The Position of Slovenian Representatives in Disputes in the Leadership of the League of Communist of Yugoslavia from 1986 to 1988, s. 117–167. – Matěj KŘEPINSKÝ, Úloha pelasgického tématu při konstruování mýtu o původu albánského národa, s. 169–200. – Marcel ČERNÝ, „Zmrtvýchvstání" bulharisty Vladimíra Síse: přehled odborné sísovské literatury z posledních desetiletí, s. 253–264. – Ladislav HLADKÝ, Devadesátiny PhDr. Mirjam Moravcové, DrSc., s. 275–280. – Lukáš BABKA, Zemřel Lev Abramovič Mnuchin (1938–2020), s. 280–282. – Lukáš BABKA, Za Jitkou Křesálkovou (1924–2020), s. 282–284. – Marek PŘÍHODA, Patnáctý ročník pražské Konference mladých slavistů, s. 284–290. – Marek PŘÍHODA, Druhý ročník konference Studentské dialogy o východní Evropě (Brno – Olomouc – Praha), s. 290–295. – František ŠÍSTEK, The 5th International and Interdisciplinary Conference in Balkan Studies Balkan Express 2019: Living together – Tolerance, Coexistence, Reconciliation. Prague, 8–9 November 2019, s. 295–299. – David HUBENÝ, Mezinárodní konference Kominterna a střední Evropa. Nástroj zahraniční politiky Sovětského svazu, s. 299–300. – Jiří FRIEDL, Ženy na cestách (Podstata, důvody a důsledky migrace žen v 19. a 20. století) – 10. – 11. listopadu 2020, s. 300–303. – Jakub MARŠA, Konference „Promýšlet Evropu dvacátého století: idea šťastného domova", s. 303–304.

Soudobé dějiny. Roč. 27, 2020, č. 3–4:
Petr ANDREAS, Od odpovědnosti ke kontrole. Cenzura za rané normalizace (září 1968 – srpen 1969), s. 439–476. – Jaroslav PAŽOUT, Neklid před bouří. Členská základna

Komunistické strany Československa na sklonku normalizace, s. 477–524. – Petr HLAVÁČEK, Země nového štěstí? České hledání v „kalném proudu" (1918–1945/48), s. 525–537. – Jiří KŘESŤAN, „Tmavé jeho oči doslova fascinují". Cesta českých kulturních pracovníků a novinářů do Německa a Holandska v září 1940, s. 538–575. – Tomáš GLANC, „Křičel jsem: – Mrdat, mrdat!" Vítězslav Nezval a jeho poetika Moskvy, s. 576–590. – Kateřina ŠIMOVÁ, Sovětským Orientem. Meziválečné cesty československých spisovatelů do periferních oblastí Sovětského svazu, s. 591–604. – Kateřina ŠIMOVÁ – Milan DRÁPALA (ed.), Julius Fučík – Egon Erwin Kisch – Franz Carl Weiskopf – Jiří Weil. Edice textů (1927–1937), s. 605–688. – Adéla GJURIČOVÁ, Genderová inspirátorka soudobých dějin Hana Havelková (18. 9. 1949–31. 10. 2020), s. 745–748. – Oldřich TŮMA, Pražská konference o paměti komunismu, s. 749–752. – Milan SOVILJ, Migrace a jejich důsledky v oblasti bývalé Jugoslávie. Zpráva o mezinárodním workshopu, s. 753–755.

Studia mediaevalia Bohemica. Roč. 11, 2019, č. 1:
Jakub SICHÁLEK, Genealogie české středověké prózy o Jozefovi a Aseneth, s. 7–20. – Václav ŽŮREK, Recepce šachového traktátu Paulina z Benátek v pozdně středověkých Čechách, s. 21–43. – Patrick OUTHWAITE, Crux of Telč on Iterpreting and Glossing the Antichrist: Stanislaus of Znojmo and the Changing Position of Jakoubek of Stříbro, s. 45–71. – Jan KLÍPA, Husitství a umění – inventura v jubilejním roce 2015, s. 73–84.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 68, 2020, č. 3:
Christopher LONG, Editor's Introduction: Adolf Loos For Our Time, s. 263–270. – Todd CRONAN, The Secrets of the Material. Contingency and Normativity in Adolf Loos, s. 271–277. – Daniel LAWLER, Adolf Loos, William Morris, and the Golden Type, s. 278–289. – Andreas VASS, Zur Entdeckung eines unausgeführten Loos–Projekts. Wohnung Boskovits I, Wien, Frankgasse 1/12 (1921), s. 290–300. – Cécile POULOT, New Perspectives on Adolf Loos's Parisian Villa for Tristan Tzara and Greta Knutson, s. 301–305. – Laura McGUIRE, Loos in the Tropics: Alfred Preis and the Raumplan in Hawai'i, s. 306–314.

Vlastivědný sborník Pelhřimovska. 2020, č. 26:
Irena KRČILOVÁ, Duchovní správa v Pacově a její hmotné zabezpečení v letech 1620–1734, s. 7–22. – Miroslava KVÁŠOVÁ, Regulace Bělé v Pelhřimově, s. 23–60. – Michal STREUBEL – Pavel VALENTA, Kamenné kříže na Pelhřimovsku: ohlédnutí po 20 letech, s. 61–102. – Zuzana TRNKOVÁ, Jiří Kraus a Pelhřimov 1966–1968, s. 105–118. – Radek LUNGA, Zajímavé anonymní zvony na Pelhřimovsku: Rynárec, Žirovnice, Pelhřimov, Pošná, s. 121–131. – Markéta SKOŘEPOVÁ, Nově objevený špalíček kramářských písní v pelhřimovském muzeu, s. 132–164. – Zdeněk MARTÍNEK, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov v roce 2019, s. 175. – Markéta SKOŘEPOVÁ, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, příspěvková organizace v roce 2019, s. 176–177.

Vlastivědný věstník moravský. Roč. 73, 2021, č. 1–2:
Jiří JUROK, Sjednocování kmenových území na mojmírovské Velké Moravě a v přemyslovském českém státě ve světle místních jmen, s. 3–31. – Petr ČEHOVSKÝ, Architektonická skulptura tvrze v Kurovicích (okr. Kroměříž) v období pozdní gotiky a rané renesance, s. 32–39. – Hana MYSLIVEČKOVÁ – Karel MÜLLER, Náhrobek rytíře Kryštofa Kropáče z Nevědomí († 10. července 1535) v Maďarském národním muzeu v Budapešti. Příspěvek k slohovému synkretismu první poloviny 16. století na Moravě, s. 40–58. – Leoš MLČÁK, Cínová tumba a malované osárium s ostatky olomouckých přemyslovských údělných knížat. Na paměť 820. výročí smrti posledních olomouckých knížat Vladimíra a Břetislava, s. 59–70. – Jana KREJČOVÁ, Církevní památky obce Trhavice na Olomoucku a jejich osudy kdysi i nedávno, s. 71–92. – Josef HRDLIČKA, Náboženské poměry v Telči v letech 1550–1650. Krátká reformace a její rychlé potlačení, s. 93–107. – Petr HLAVÁČEK, K hudbě a hudebníkům na letovickém kůru. Část 2., s. 108–115. – Soňa ŠINCLOVÁ, Tvar, literární a umělecký měsíčník: příspěvek k dějinám tradicionalistické publicistiky, s. 116–126. – Pavel MAREK, K budování kultu T. G. Masaryka v Prostějově, s. 127–138. – Karel KONEČNÝ, Personálně-funkční struktura a náplň činnosti Odboru Státní bezpečnosti v Olomouci (1985–1989), s. 139–146. – Pavel MICHNA, Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 2018. Výběr, s. 149–177. – Jaromír KUBÍČEK, Moravika v bibliografii a databázích, s. 188–192.

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Roč. 57, 2020, č. 4:
Jan SOLPERA, Wagnerův seznam rybníků na Třeboňsku, s. 231–239. – Jiří CUKR, Stoupající zájem o zapomenutého cestovatele Karla Hansu, s. 240–248. – Hana CUKROVÁ, Budějovická hráčská společnost Schwedelzunft, s. 249–257. – Daniel KOVÁŘ, Zaniklý most přes Vltavu u Březí na Českobudějovicku, s. 258–267. – Pavel KOBLASA, Panský dvůr v Hostějevsi, s. 268–269. – Vladimír ŠAVRDA, Vražda hajného Františka Šlajse roku 1930, s. 270–272. – Jiří PETRÁŠ – Libor SVOBODA, Příběh Jaroslava Kasky, kurýra a převaděče, s. 273–279.

Zpracovaly Kristina Rexová a Věra Hanelová

Zpracováno s podporou projektu MŠMT č. LM2018101, Digitální výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie, umění a humanitní vědy.

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI

prof. PhDr. Václav BŮŽEK, CSc.
Historický ústav
Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
CZ-370 05 České Budějovice
buzek@ff.jcu.cz

doc. PhDr. Martin ŠANDERA, Ph.D.
Historický ústav
Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
Rokitanského 62
CZ-500 03 Hradec Králové III
martin.sandera@uhk.cz

prof. Martin WERNISCH Dr.
katedra církevních dějin
Evangelická teologická fakulta
Univerzita Karlova
Černá 646/9, pošt. přihr. 529
115 55 Praha 1
wernisch@etf.cuni.cz

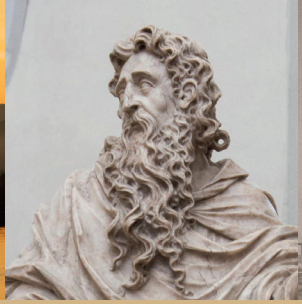

20.–22. září 2022
Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

12. SJEZD ČESKÝCH HISTORIKŮ

Profesní setkání historiček a historiků České republiky

10. 1.–28. 2.
Výzva k podávání návrhů referátů do volných panelů

31. 3. Zveřejnění programu

10. 1.–30. 4.
Přihlašování doktorandů do posterové sekce
Registrace účastníků za zvýhodněnou cenu

10. 1.–30. 6.
Výzva k zadávání hesel do Lexikonu českých historiček a historiků

Témata plenárních panelů:

1) Význam humanitního vzdělávání v dějinách

2) Tři desetiletí historického bádání v ČR

3) Historie ve veřejném prostoru. Neutralita, instrumentalizace, aplikace

Cena Josefa Pekaře, hosté ze zahraničí, možnost prohlídky expozice Naši Němci, tematické workshopy pro učitele dějepisu.

Těšíme se na Vás v Ústí nad Labem!
kontakt: historieUsti2022@ujep.cz

www.historieUsti2022.ujep.cz

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM
Filozofická fakulta

Sdružení historiků ČR
(Historický klub 1872)

MUZEUM města ústí nad labe

dějiny a současnost

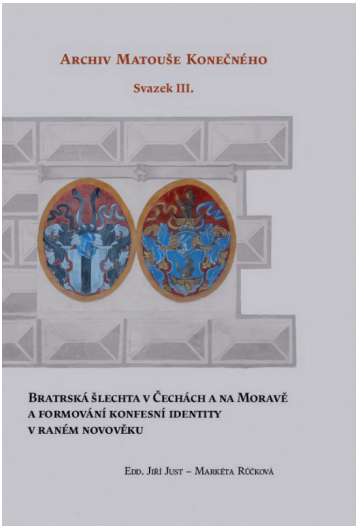

Jiří Just – Markéta Růčková
BRATRSKÁ ŠLECHTA V ČECHÁCH A NA MORAVĚ A FORMOVÁNÍ KONFESNÍ IDENTITY V RANÉM NOVOVĚKU
Scriptorium – Historický ústav
Praha 2020, 415 s.
ISBN 978-80-7649-016-1 (Scriptorium)
ISBN 978-80-7286-367-9 (Historický ústav AV ČR)
Dostupné na http://obchod.hiu.cas.cz/shop/

Jednota bratrská, která patří k pozoruhodným fenoménům českých náboženských dějin v době raného novověku, měla relativně početnou skupinu svých stoupenců v řadách šlechty, zejména v rytířském, ale také v panském stavu. Těmto osobám, které jednotě v průběhu 16. století a v prvním čtvrtletí století následujícího poskytovaly na svých panstvích ochranu, různým způsobem bratrské sbory podporovaly a v pobělohorské době nezřídka s bratrskými duchovními sdílely osud exilu, je věnována publikace, která je současně pokračováním ediční řady „Archiv Matouše Konečného".

V úvodní části publikace její autoři sledují proces formování bratrské šlechtické obce na pozadí politicko-náboženských dějin českých zemí, analyzují vlivy na vytváření konfesní identity těchto osob, zejména rodové konfesní tradice, představují výchovu a vzdělávání bratrské šlechty a různé roviny vztahu mezi duchovním a šlechticem jako objektem zájmu bratrské duchovní správy. Pozornost je věnována také tomu, jak šlechta prezentovala svoji konfesní identitu, zvláště v oblastech hmotné podpory bratrských sborů (např. vydáváním rozličných privilegií zajišťujících hospodářské výsady), nebo recepce dobové bratrské literatury, jak ji lze zkoumat na základě relativně velkého množství dochovaných exemplářů tištěných bratrských děl, které kdysi byly součástí šlechtických knihoven (bible, kancionály i teologická díla). Úvodní část uzavírá pojednání, jak se po bělohorských událostech změnila role šlechty jako ochránce jednoty po odchodu do exilu, a obecnější zamyšlení nad možnostmi, které nabízí při studiu výše uvedených témat šlechtická korespondence.

Druhou část publikace tvoří edice pramenů, zejména dopisů urozených, kteří se v posledním desetiletí před Bílou horou z různých důvodů písemně obraceli na mladoboleslavského bratrského biskupa Matouše Konečného (1569–1622), jež se dochovaly v jeho archivu, který byl náhodně objeven během záchranného archeologického výzkumu v roce 2006 v prostorách někdejšího sídla jednoty bratrské v Mladé Boleslavi. Mezi téměř třemi desítkami osob, které s Matoušem Konečným korespondovaly, se objevují také významní aktéři stavovské politiky Václav Budovec z Budova a jeho syn Adam, Václav Vilém z Roupova, nebo Karel starší ze Žerotína. Korespondenci doplňuje edice částí rejstříků osob – členů jednotlivých sborů mladoboleslavské diecéze, které jsou zároveň jedinečným genealogickým pramenem, neboť obsahují jména několika set urozených, kteří se v prvních dvou desetiletích 17. století hlásili k jednotě bratrské.

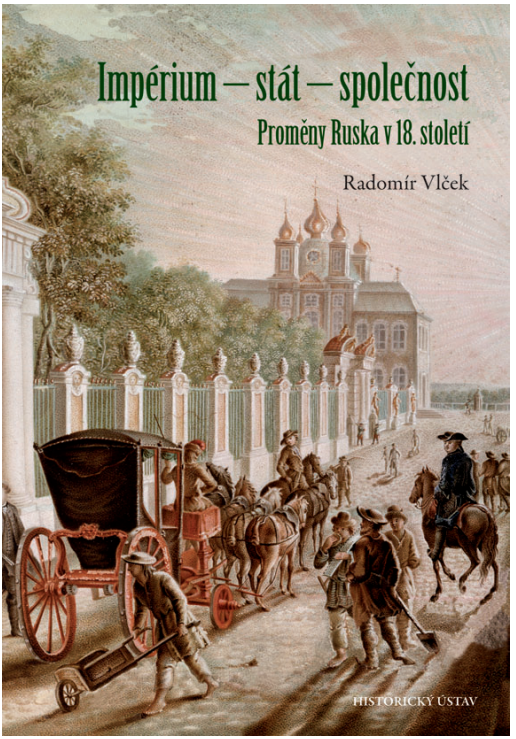

Radomír Vlček
IMPÉRIUM – STÁT – SPOLEČNOST.
Proměny Ruska v 18. století
Historický ústav AV ČR, Praha 2021, 700 s.
ISBN 978-80-7286-368-6
Dostupné na http://obchod.hiu.cas.cz/shop/

Monografie pojednává o proměnách ruského státu – impéria v 18. století jak z pohledu politických dějin, tak především dějin kulturních a dějin civilizace. Rusko 18. století je zobrazováno v jejich vzájemném prolnutí s ohledem na dilema kontinuity a diskontinuity (nejen ruských) dějin. Součástí je explicitní vysvětlení pojmů, paradigmat a tradičních stereotypů života ruského státu a jeho obyvatel. Zčásti se pro vysvětlení zachází do starší i naopak novější doby, čímž je téma aktualizováno i ve vztahu k poznání současnosti. Kromě pasáží o tradicích českého i světového bádání o Rusku 18. století majících za úkol objasnit překonaná klišé, kniha vysvětluje Rusko z pohledu jeho kastovního systému, tradičního uctívání vůdce, nedotknutelnosti systému stařešinství a dalších podstatných znaků jeho života. Vše je zasazeno do stěžejních politických událostí Ruska 18. století, do tzv. palácových převratů, systému favoritů, služebnosti i modloslužebnictví a dalších vztahových záležitostí vlastních ruské společnosti.

Osmnácté století změnilo Rusko v pyramidální byrokratický stát, který naplňoval carova rozhodnutí a přání. Přetrvávaly tradice a stereotypy. Přesto Rusko prošlo některými pozitivními změnami, např. ve vědě, umění a vzdělávání. Více reforem však v důsledku neochoty měnit zvyklosti zapadly, život společnosti zůstával zkostnatělý. Rusko jako stát se sice modernizovalo, ale ve společnosti se výrazně rozevíraly sociální, ekonomické, právní i jiné „nůžky“ mezi privilegovanými jednotlivci a širokými vrstvami.

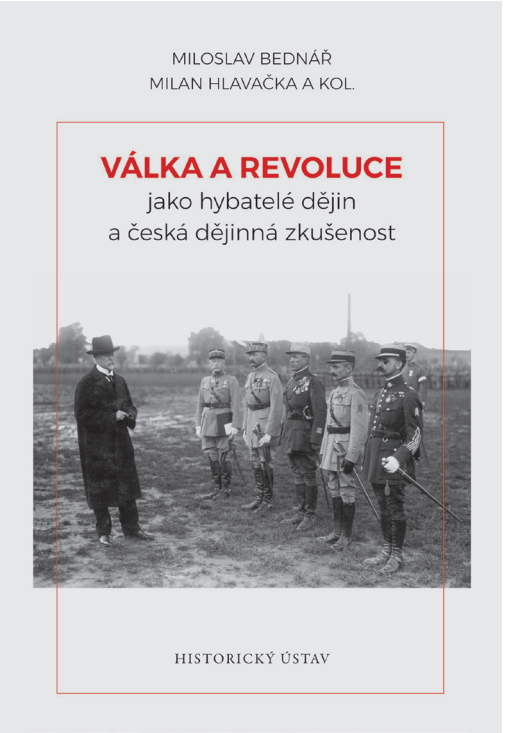

Miloslav Bednář, Milan Hlavačka a kol.
VÁLKA A REVOLUCE JAKO HYBATELÉ DĚJIN A ČESKÁ DĚJINNÁ ZKUŠENOST
Historický ústav AV ČR, Praha 2021, 244 s.
ISBN 978-80-7286-372-3
Dostupné na http://obchod.hiu.cas.cz/shop/

Vyhrocená, vypjatě dramatická a mnohdy se s evropským vývojem zcela míjející povaha českých dějin byla určována velmi často válkami a revolucemi. Revoluční a s ní propojené válečné zkušenosti se podílely zcela podstatně na formování a výkladu českých dějin. Cizí války, cizí zrady („o nás bez nás“), zahraniční odboje, zásahy velmocí (včetně okupací) a domácí „nekrvavé“ revoluce pak stvořily interpretační tradici dějinného vývoje sui generis. Především na tyto interpretace klíčových dějinných událostí se zaměřily texty Miloslava Bednáře, Petra Čorneje, Milana Hlavačky, Jiřího Hrbka, Jiřího Chotaše, Dietera Langewiescheho, Magdalény Pokorné, Petra Sommera, Jaroslava Šebka, Radomíra Vlčka a Josefa Zumra. Soustředily se hlavně na rozhodující epochy českých dějin: zrod českého státu, husitství, pobělohorskou dobu, revoluční rok 1848 a opětovné obnovení státní samostatnosti. V této souvislosti je možno konstatovat, že dějinný pohyb českých dějin a české státní ideje se potkávaly pokaždé s válkou a revolucí a že dovedly z výsledku těchto válek a revolucí významně těžit. Jistě nikoliv náhodou byly reflexe těchto spletitých dějinných situací nazývány současnými i pozdějšími interprety „světovou revolucí“ či „sociální a národní revolucí“. Zasazením fenoménu války a revoluce do širšího dějinného, historiografického a teoretického rámce pak většinou napomůže k objasnění těchto zásadních dějinotvorných obratů.

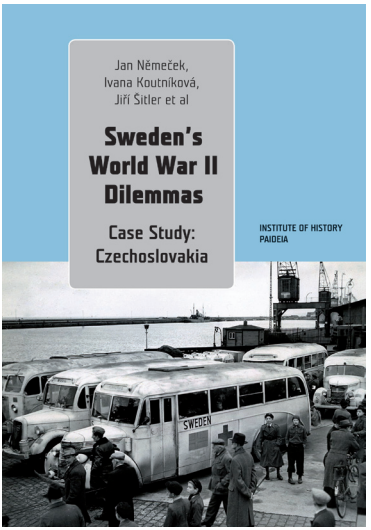

Jan Němeček – Ivana Koutníková – Jiří Šitler et al.
SWEDEN'S WORLD WAR II DILEMMAS.
Case Study: Czechoslovakia
Institute of History Prague – Paideia Stockholm 2020, 196 s.
ISBN 978-80-7286-376-1
Dostupné na http://obchod.hiu.cas.cz/shop/

Publikace vykresluje širší diskusi o roli Švédska za 2. světové války a bezprostředně po jejím skončení. Německá okupace českých zemí v březnu 1939 znamenala předání čs. vyslanectví ve Stockholmu i s jeho finančními aktivy Německu a uzavření švédského vyslanectví v Praze, jak to reflektují Jan Němeček a Oscar Österberg. Ve Švédsku nebylo zprvu příliš pochopení pro situaci židovských uprchlíků, včetně těch z Československa, kdy byli na počátku považováni za ekonomické a nikoli politické migranty. O příbězích vlivných jednotlivců (Kerstin Cruickshankové či Amelie Posse) a o jejich pomoci uprchlíkům z Československa v prvních letech války hovoří příspěvky Ingrid Lomfors i Evy Strömberg Krantz.

Pro politické uprchlíky bylo získání azylu jednodušší. Österberg představuje příběh čs. diplomata Vladimíra Vaňka, který po okupaci v březnu 1939 našel ve Švédsku útočiště. V roce 1942 byl za špionáž „ve prospěch nepřátelské mocnosti" odsouzen do vězení: do jara 1943 se totiž švédské bezpečnostní složky soustředily na boj proti spojeneckým aktivitám vůči Německu. Poté však Švédsko změnilo svoji politiku včetně té uprchlické. Prvním krokem bylo přijetí tisíců židovských uprchlíků z Dánska v říjnu 1943. Judita Matyášová zjistila, že mezi nimi byla i skupina mladých čs. Židů, kteří po útěku do Švédska odjeli do Anglie, aby se připojili k československé zahraniční armádě.

Příběh „dobrého Švédska" zkoumají příspěvky Staffana Ekelunda a Ivany Koutníkové. Zabývají se přeživšími holocaustu pocházejícími z Československa, kteří byli evakuováni koncem války v rámci akcí švédského Červeného kříže a po válce v rámci spolupráce s UNRRA. Ekelund analyzuje konkrétní příběhy Čechoslováků přeživších utrpení nacistických koncentračních táborů, kteří nalezli po válce první útočiště mj. i ve městě Värnamo. Koutníková popisuje první pokus shromáždit důkazy o nacistických zločinech v podobě výpovědí obětí nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů.

Obraz doplňuje nástin československo-švédských vztahů během studené války od Jindřicha Dejmka, jež byly ovlivněny odlišným poválečným vývojem v obou zemích, kde Švédsko zůstalo věrné politice neutrality, doplněné aktivitami v mezinárodních organizacích. Naopak Československo se po únoru 1948 stalo součástí sovětského bloku, což přineslo úpadek vztahů obou zemí na poč. 50. let.

Redakce
Vedoucí redaktoři | Editors-in-chief:
Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK
Výkonný redaktor | Managing Editor: Jan Slavíček
Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:
Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička
s redakčním kruhem | with Editorial Board:
Marie Buňatová, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:
Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Warszawa), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | *Design:*
Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | *Published by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences*
Adresa | *Address:*
Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241
E-mail: cch@hiu.cas.cz
Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha - Suchdol.

Přijímání objednávek | *Distribution:*
Distribuce pro Slovensko:
Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,
SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk
Distribution rights in all remainig areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):
Kubon and Sagner, Postfach 340108,
D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.
Toto číslo vyšlo v listopadu 2021 | *This issue was published in November 2021.*
Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS
http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep
http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften
http://cejsh.icm.edu.pl
http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky
http://www.proquest.com

ISSN 0862-6111